
Kennisbank

Draaiboek voor de regelgeving

Download datum: 28-1-2020

Table Of Content

Draaiboek voor de regelgeving	9
Wetten	11
1. (Inter)departementale voorbereiding	11
Nr. 4 (Voorbereiding van regelgeving)	11
Nr. 5 (Aanwijzingen voor de regelgeving)	12
Nr. 6 (Planning)	12
Nr. 7 (Inventarisatie van (mede)betrokkenen)	13
Nr. 8 (Koninkrijksaspecten)	13
Nr. 9 (Wijze van betrekken van andere uitvoeringsorganisaties, geïnteresseerden en ministeries bij de voorbereiding)	14
Nr. 9a (Internetconsultatie)	15
Nr. 10 (Toetsing van ontwerp-regelingen)	16
Nr. 11 (Vermelden van financiële gevolgen voor de rijksbegroting)	17
Nr. 12 (Vermelden van bestuurlijke en financiële gevolgen voor decentrale overheden)	18
Nr. 12a (Vermelden van gevolgen voor de rechtspraak en gefinancierde rechtsbijstand)	18
Nr. 13 (Harmonisatie van wetgeving; interdepartementale gremia)	18
Nr. 14 (Vervallen)	18
2. Voorontwerpen van wet	18
Nr. 15 (Algemeen)	18
Nr. 16 (Openbaarheid)	19
Nr. 17 (Behandeling van voorontwerpen door de ministerraad)	19
Nr. 17a (Openbaarmaking verslag internetconsultatie)	19
3. Adviesaanvragen	20
Nr. 18 (Algemeen)	20
Nr. 19 (Fase waarin adviezen worden ingewonnen)	21
Nr. 20 (Het vragen van advies)	21
Nr. 20a (Consultatie van openbare lichamen Bonaire, Sint Eustatius en Saba)	21
Nr. 21 (Overleg met de Algemene Rekenkamer over wetsvoorstellen die haar taken en bevoegdheden betreffen)	22
Nr. 22 (Openbaarheid van de uitgebrachte adviezen)	23
4. Behandeling door de ministerraad	23
Nr. 23 (Inleiding)	23
Nr. 24 (Behandeling door onderraden)	23
Nr. 25 (Ambtelijke voorbereiding in voorportaal)	23
Nr. 25a (Aanhangigmaking bij ambtelijk voorportaal)	24
Nr. 26 (Aanhangigmaking bij onderraad, ministerraad of rijksministerraad)	24
Nr. 27 (Besluitvorming in de onderraden)	25
Nr. 28 (Aanwezigheid van ambtenaren in onderraden)	25
Nr. 29 (Aanhangigmaking bij en behandeling door de ministerraad)	25
Nr. 30 (Kennismening en uitvoering van de besluiten van de ministerraad)	26
Nr. 31 (Voorlichting over de besluitvorming in de ministerraad (persbericht))	26
Nr. 32 (Openbaarheid van het voorstel na de ministerraad)	26
5. Georganiseerd overleg	27
Nr. 33 (Algemeen)	27
Nr. 34 (Overlegfase)	27
5a. Notificatie (34a)	28
Nr. 34a (Notificatie)	28
6. Advisering door de Afdeling advisering van de Raad van State	28
Nr. 35 (Algemeen)	28
Nr. 36 (Aanhangigmaking van de adviesaanvraag bij de Afdeling advisering van de Raad van State)	29
Nr. 37 (Totstandkoming advies)	30
Nr. 38 (Planning)	30
Nr. 39 (Intrekken van de adviesaanvraag)	31
Nr. 40 (Uitbrengen van het advies van de Afdeling advisering van de Raad van State)	31
Nr. 41 (Opstellen van het nader rapport)	32
Nr. 42 (Nader rapport bij wetsvoorstellen die niet worden ingediend)	34
Nr. 43 (Wijziging van het wetsvoorstel of de memorie van toelichting naar aanleiding van het advies Afdeling advisering RvS)	34
Nr. 44 (Overige wijzigingen in het wetsvoorstel of de memorie van toelichting)	34
Nr. 45 (Openbaarmaking van het advies van de Raad van State en het nader rapport)	34
Nr. 45a (Openbaarmaking verslag internetconsultatie)	35

Nr. 46 (Openbaarmaking van adviezen over wetsvoorstellen die niet worden ingediend)	35
7. Indiening bij en voorbereiding van de plenaire behandeling door de Tweede Kamer	35
Nr. 47 (Indiening bij de Tweede Kamer)	36
Nr. 48 (Afschriften aan de Eerste Kamer)	37
Nr. 49 (Overlegging van adviezen)	37
Nr. 50 (Vervaardiging van Kamerstukken)	38
Nr. 51 (Controleren van de vervaardigde tekst)	38
Nr. 52 (Vergelijkend overzicht oude en gewijzigde tekst)	38
Nr. 53 (Uitbrengen van een persbericht)	39
Nr. 54 (Nota van verbetering)	39
Nr. 55 (Debat op hoofdlijnen)	39
Nr. 56 (Verloop van het voorbereidend onderzoek)	39
Nr. 57 (Verslag)	40
Nr. 58 (Nota naar aanleiding van het verslag)	40
Nr. 59 (Nader verslag en nota naar aanleiding van het nader verslag)	41
Nr. 60 (Nota van wijziging)	41
Nr. 61 (Advisering door de Raad van State over een nota van wijziging)	42
Nr. 62 (Bijgewerkte tekst voorstel van wet)	42
Nr. 63 (Mondeling overleg met Kamercommissies (wetgevingsoverleg))	43
Nr. 64 (Andere vormen van het verzamelen van inlichtingen door de commissie)	43
8. Plenaire behandeling door de Tweede Kamer	44
Nr. 65 (Algemeen)	44
Nr. 66 (Plaatsing op de agenda)	44
Nr. 67 (Algemene beraadslaging en artikelsgewijze behandeling)	44
Nr. 68 (Amendementen)	44
Nr. 69 (Ambtelijke bijstand bij het opstellen van amendementen)	45
Nr. 70 (Advisering door de Afdeling advisering van de Raad van State over amendementen)	45
Nr. 71 (Overnemen van amendementen)	46
Nr. 72 (Ondersteuning van de bewindspersoon)	46
Nr. 73 (Communicatie met de bewindspersoon tijdens het debat)	47
Nr. 74 (Technische faciliteiten en huisregels van de ambtenarenkamer)	47
Nr. 75 (Beschikbaarheid speeches Kamerleden en stenogrammen)	47
Nr. 76 (Sluiting van de beraadslaging)	47
Nr. 77 (Stemmingen)	47
Nr. 78 (Stemmingslijsten)	49
Nr. 79 (Tweede lezing van een wetsvoorstel)	49
Nr. 80 (Ver Nummering)	50
Nr. 81 (Controleren geredigeerd woordelijk verslag voor opnemning in de Handelingen)	50
Nr. 82 (Controleren van de door de Tweede Kamer aangenomen tekst)	51
Nr. 83 (Vervallen)	51
9. Voorbereiding plenaire behandeling door de Eerste Kamer	52
Nr. 84 (Aanbieding door de Tweede Kamer aan de Eerste Kamer)	52
Nr. 85 (Verloop van de schriftelijke behandeling)	52
Nr. 86 (Voorlopig verslag en memorie van antwoord)	53
Nr. 87 (Verslag en nota naar aanleiding van het verslag)	53
Nr. 88 (Eindverslag)	53
10. Plenaire behandeling door de Eerste Kamer	53
Nr. 89 (Plaatsing op de agenda)	53
Nr. 89a (Vervaardigen van drukproeven voor het Staatsblad)	54
Nr. 90 (Informatie aan de bewindspersoon; communicatie met de bewindspersoon tijdens het debat; technische faciliteiten)	54
Nr. 91 (Beschikbaarheid speeches Kamerleden en stenogrammen)	54
Nr. 92 (Novelle)	55
Nr. 93 (Stemming)	55
11. Bekrachtiging, bekendmaking en inwerkingtreding	55
Nr. 94 (Bekrachtiging door de Koning)	55
Nr. 95 (Contrasignering en wijziging in de ondertekening)	56
Nr. 96 (Verklaring van contraseign)	56
Nr. 97 (Plaatsing in het Staatsblad)	56
Nr. 98 (Aanvullingen op de wettekst)	57
Nr. 99 (vervallen)	57
Nr. 99a (Vervallen)	57

Nr. 99b (Vervallen)	57
Nr. 99c (Vervallen)	57
Nr. 99d (Vervallen)	57
Nr. 100 (Publicatie van de integrale tekst van een gewijzigde wet)	57
Nr. 101 (Aanbrengen van correcties in de vastgestelde tekst van een wet (verbeterblad))	58
Nr. 101a (Datum van inwerkingtreding)	58
12. Intrekking van wetsvoorstellen	58
Nr. 102 (Algemeen)	58
Nr. 103 (Instemming ministerraad)	59
Nr. 104 (Machtiging door de Koning)	59
Nr. 105 (Mededeling aan de Staten-Generaal)	59
13. Versnelling van de procedure in bijzondere gevallen	59
Nr. 106 (Algemeen)	59
Nr. 107 (Versnelling van de voorbereiding van de behandeling door de ministerraad)	60
Nr. 108 (Afwijken van de zeven-dagentermijn voor de behandeling in de ministerraad)	60
Nr. 109 (Spoedadvies van de Afdeling advisering van de Raad van State)	60
Nr. 110 (Bespoediging van de behandeling door de Staten-Generaal)	61
Rijkswetten	61
1. Algemeen	62
Nr. 111 (Karakter van rijkswetgeving)	62
2. Interdepartementale voorbereiding	63
Nr. 112 (Positie Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en kabinetten van de Gevolmachtigde Ministers)	63
Nr. 113 (Voorontwerp van rijkswet (openbaarheid))	63
3. Behandeling door de ministerraad van het Koninkrijk (rijksministerraad)	63
Nr. 114 (Algemeen)	63
Nr. 114a (Behandeling door de onderraad en het voorportaal)	64
Nr. 115 (Aanhangigmaking bij en behandeling door de rijksministerraad)	64
4. Advisering door de Afdeling advisering van de Raad van State van het Koninkrijk	65
Nr. 116 (Adviesaanvraag aan de Afdeling advisering van de Raad van State van het Koninkrijk en uitbrengen nader rapport)	65
5. Indiening bij en voorbereiding van de plenaire behandeling door de Kamers der Staten-Generaal	65
Nr. 117 (Indiening bij de Tweede Kamer)	65
Nr. 118 (Verloop van het voorbereidend onderzoek)	66
Nr. 119 (Nota van wijziging)	67
Nr. 120 (Mondeling overleg met Kamercommissies)	67
Nr. 121 (Plenaire behandeling door de Tweede Kamer)	67
Nr. 122 (Behandeling in de Eerste Kamer)	67
6. Bekendmaking en inwerkingtreding	68
Nr. 123 (Bekrachtiging en kontrasignering)	68
Nr. 124 (Publicatie van rijkswetten)	68
Nr. 125 (Inwerkingtreding)	68
Nr. 126 (Toezending van vastgestelde en gepubliceerde rijkswetten (en landsverordeningen))	69
7. Intrekking van voorstellen van rijkswet	69
Nr. 127 (Kennissegeving van intrekking aan de Nederlandse Antillen en Aruba)	69
8. Versnelling van de procedure in bijzondere gevallen	69
Nr. 128 (Rechtstreeks verzoek tot bespoediging)	69
Initiatiefwetten	69
1. Algemeen	69
Nr. 129 (Grondslag voor initiatiefvoorstellen)	69
2. Voorbereiding van initiatiefwetgeving door Kamerleden en ambtelijke bijstand	70
Nr. 130 (Voorbereiding door Kamerleden)	70
Nr. 131 (Ambtelijke bijstand)	71
Nr. 132 (Initiatiefvoorstellen en aspecten van rechtsstatelijke en bestuurlijke kwaliteit)	71
3. Aanhangigmaking van en advisering over initiatiefvoorstellen	71
Nr. 133 (Aanhangigmaking bij de Tweede Kamer)	71
Nr. 133a (Nieuwe initiatiefnemers)	72
Nr. 134 (Adviesaanvragen)	72
Nr. 135 (Adviesaanvraag aan de Afdeling advisering van de Raad van State)	72
Nr. 136 (Aanhangigmaking van de adviesaanvraag bij de Afdeling advisering van de Raad van State)	73
Nr. 137 (Uitbrengen van het advies door de Afdeling advisering van de Raad van State)	73
Nr. 138 (Opstellen van de reactie van het Kamerlid dat het voorstel aanhangig heeft gemaakt)	73

Nr. 139 (Openbaarmaking van het advies van de Afdeling advisering van de Raad van State en van de reactie van de initiatiefnemer(s))	74
4. Voorbereiding plenaire behandeling door de Tweede Kamer	74
Nr. 140 (Algemeen)	74
Nr. 141 (De rol van de bewindspersoon)	74
5. Plenaire behandeling door de Tweede Kamer	75
Nr. 142 (Algemeen)	75
Nr. 143 (De rol van de minister)	75
6. Behandeling door de Eerste Kamer	75
Nr. 144 (Algemeen)	75
Nr. 145 (Verdediging van een initiatiefvoorstel in de Eerste Kamer)	76
Nr. 146 (De rol van de bewindspersoon)	76
7. Bekrachtiging, bekendmaking en inwerkingtreding	76
Nr. 147 (Algemeen)	76
Nr. 148 (Besluitvorming in de ministerraad en advisering door de Raad van State)	76
Nr. 149 (Bekrachtiging door de Koning, contrasignering, plaatsing in het Staatsblad en inwerkingtreding)	77
Nr. 150 (Mededelingen aan de Staten-Generaal)	77
Nr. 151 (Intrekking van initiatiefvoorstellen)	77
8. Bijzonderheden met betrekking tot initiatiefvoorstellen van rijkswet	78
Nr. 152 (Algemeen)	78
Nr. 153 (Voorbereiding door Kamerleden en ambtelijke bijstand)	78
Nr. 154 (Aanhangigmaking bij en voorbereiding plenaire behandeling door de Tweede Kamer)	78
Nr. 155 (Plenaire behandeling door de Tweede Kamer en de Eerste Kamer)	79
Nr. 156 (Bekrachtiging, bekendmaking en inwerkingtreding)	79
Amvb's	79
1. Algemeen	79
Nr. 157 (Het karakter van de algemene maatregel van bestuur)	79
2. (Inter)departementale voorbereiding	79
Nr. 158 (Algemeen)	79
Nr. 159 (Planning)	79
Nr. 160 ((Inter)departementaal overleg en mede ondertekening)	80
3. Adviesaanvragen	80
Nr. 161 (Algemeen)	80
Nr. 162 (Het vragen van advies)	81
Nr. 163 (Openbaarheid van de uitgebrachte adviezen)	81
4. Behandeling door de ministerraad en georganiseerd overleg	81
Nr. 164 (Toepasselijke procedure)	81
Nr. 165 (Georganiseerd overleg)	81
4a. Notificatie	81
Nr. 165a (Notificatie)	81
5. Advisering door de Raad van State	81
Nr. 166 (Algemeen)	81
Nr. 167 (Aanhangigmaking van de adviesaanvraag bij de Raad van State)	82
Nr. 168 (Totstandkoming van een advies)	82
Nr. 169 (Planning)	82
Nr. 170 (Intrekken van de adviesaanvraag)	82
Nr. 171 (Uitbrengen van het advies van de Raad van State)	82
Nr. 172 (Opstellen van het nader rapport)	84
Nr. 173 (Nader rapport bij ontwerpen die niet worden bekrachtigd)	84
Nr. 174 (Wijziging van het ontwerp-besluit of de nota van toelichting naar aanleiding van het advies van de Raad van State)	85
Nr. 175 (Overige wijzigingen in het ontwerp of de nota van toelichting)	85
Nr. 176 (Openbaarmaking van het advies van de Raad van State en het nader rapport)	85
Nr. 176a (Openbaarmaking verslag internetconsultatie)	86
Nr. 177 (Openbaarmaking van adviezen over ontwerpen die niet worden bekrachtigd)	86
6. Vaststelling, bekendmaking en inwerkingtreding	86
Nr. 178 (Ondertekening door de Koning)	86
Nr. 179 (Contrasignering en wijziging in de ondertekening)	86
Nr. 180 (Verklaring van contraseign)	87
Nr. 181 (Plaatsing in het Staatsblad)	87
Nr. 182 (Aanvullingen op de tekst)	88
Nr. 183 (Inwerkingtreding)	88

Nr. 184 (Publicatie van de integrale tekst van een gewijzigde amvb)	88
Nr. 185 (Aanbrengen van correcties in de vastgestelde tekst van een amvb (verbeterblad))	88
7. Bijzonderheden parlementaire betrokkenheid	89
Nr. 186 (Bijzonderheden parlementaire betrokkenheid)	89
8. Algemene maatregelen van rijksbestuur	90
Nr. 187 (Algemeen)	90
Nr. 188 ((Inter)departementale voorbereiding en planning)	90
Nr. 189 (Interdepartementaal overleg en medeondertekening)	90
Nr. 190 (Adviesaanvragen)	90
Nr. 191 (Behandeling door de rijksministerraad)	90
Nr. 192 (Advisering door de Raad van State van het Koninkrijk)	91
Nr. 193 (Bekendmaking en inwerkingtreding)	91
Nr. 193a (Publicatie en toezending van vastgestelde en gepubliceerde algemene maatregelen van rijksbestuur (en landsbesluiten))	91
Kleine koninklijke besluiten	91
1. Algemeen	91
Nr. 194 (Karakter van het klein koninklijk besluit)	91
2. (Inter)departementale voorbereiding	92
Nr. 195 (Planning)	92
Nr. 196 (Interdepartementaal overleg en medeondertekening)	92
3. Adviesaanvragen en georganiseerd overleg	93
Nr. 197 (Adviesaanvragen)	93
Nr. 198 (Georganiseerd overleg)	93
4. Behandeling door de ministerraad	93
Nr. 199 (Criteria voor behandeling in de ministerraad)	93
Nr. 200 (Aanhangigmaking bij de ministerraad)	93
5. Advisering door de Raad van State	94
Nr. 201 (Geen verplichting tot adviesaanvraag)	94
6. Vaststelling, bekendmaking en inwerkingtreding	94
Nr. 202 (Ondertekening door de Koning)	94
Nr. 203 (Contrasignering)	94
Nr. 204 (Bekendmaking)	95
Nr. 205 (Inwerkingtreding)	95
7. Kleine koninklijke rijksbesluiten	96
Nr. 206 (Afwijkingen van de normale procedure)	96
Nr. 206a (Publicatie van kleine koninklijke rijksbesluiten)	96
Nr. 206b (Toezending van vastgestelde en gepubliceerde kleine koninklijke rijksbesluiten)	96
Ministeriële regelingen	96
1. Algemeen	96
Nr. 207 (Karakter van de ministeriële regeling)	96
2. (Inter)departementale voorbereiding	97
Nr. 208 (Aanwijzingen voor de regelgeving, harmonisatie van wetgeving)	97
Nr. 209 (Planning)	97
Nr. 210 (Interdepartementaal overleg en medeondertekening)	97
3. Adviesaanvragen, georganiseerd overleg, behandeling in de ministerraad, notificatie	97
Nr. 211 (Adviesaanvragen)	98
Nr. 212 (Georganiseerd overleg)	98
Nr. 213 (Behandeling door de ministerraad)	98
Nr. 213a (Notificatie)	98
4. Vaststelling, bekendmaking en inwerkingtreding	98
Nr. 214 (Vaststelling)	98
Nr. 215 (Bekendmaking)	98
Nr. 216 (Inwerkingtreding)	99
5. Ministeriële rijksregelingen en regelingen van ambtenaren	99
Nr. 217 (Ministeriële rijksregelingen)	99
Nr. 217a (Toezending van vastgestelde en gepubliceerde ministeriële rijksregelingen)	100
Nr. 218 (Regelingen van ambtenaren)	100
Verdragen	100
1. Algemeen	100
Nr. 219 (Karakter van verdragen)	100
2. Voorbereiding	101
Nr. 220 (Voorbereiding van verdrag en memorandum of understanding, gelding van verdrag voor delen van het Koninkrijk)	101

Nr. 221 (Planning)	102
Nr. 222 (Onderhandelingsdelegaties)	102
Nr. 223 (Verdragsbeleid, verdragenrecht en verdragstechniek)	102
Nr. 224 (Toetsing aan aspecten van algemeen wetgevingsbeleid)	102
Nr. 225 (Harmonisatie)	103
Nr. 226 (Parlementaire betrokkenheid in de onderhandelingsfase)	103
Nr. 227 (Uitvoerings- en verlengingsverdragen)	103
Nr. 228 (Openbaarheid)	104
Nr. 229 (Advisering)	104
Nr. 230 (Aanneming van de verdragstekst)	104
Nr. 231 (Vaststelling van besluiten van volkenrechtelijke organisaties)	104
3. Voorbereiding parlementaire goedkeuring	104
Nr. 232 (Algemeen)	104
Nr. 233 (Keuze van de wijze van goedkeuring)	105
Nr. 234 (Op te stellen stukken)	106
4. Behandeling door de (rijks)ministerraad	106
Nr. 235 (Algemeen)	106
Nr. 236 (Aanhangigmaking bij en behandeling door de (rijks)ministerraad)	107
Nr. 237 (Voorlichting over de besluitvorming in de (rijks)ministerraad)	107
5. Ondertekening	107
Nr. 238 (Procedure)	107
6. Bekendmaking	108
Nr. 239 (Plaatsing van verdragen in het Tractatenblad)	108
Nr. 240 (Bekendmaking van besluiten)	109
Nr. 241 (Archief der verdragen)	109
Nr. 242 (Mededeling aan het parlement)	109
7. Advisering door de Afdeling advisering van de Raad van State (van het Koninkrijk)	109
Nr. 243 (Algemeen)	109
Nr. 244 (Aanhangig maken van de adviesaanvraag bij de Afdeling advisering van de Raad van State (van het Koninkrijk))	110
Nr. 245 (Uitbrengen van het advies van de Afdeling advisering van de Raad van State (van het Koninkrijk))	110
Nr. 246 (Opstellen van het nader rapport)	110
Nr. 247 (Wijziging van het goedkeuringsvoorstel of de toelichting nadat de Raad van State (van het Koninkrijk) heeft geadviseerd)	110
Nr. 248 (Openbaarmaking van het advies van de Afdeling advisering van de Raad van State (van het Koninkrijk) en het nader rapport)	111
8. Parlementaire goedkeuring	111
Nr. 249 (Uitdrukkelijke goedkeuring)	111
Nr. 250 (Ter goedkeuring in te dienen stukken)	111
Nr. 251 (Amendementen)	111
Nr. 252 (Intrekking of verwerping van het wetsvoorstel)	111
Nr. 253 (Inwerkingtreding van de goedkeuringswet)	111
Nr. 254 (Stilzwijgende goedkeuring)	111
Nr. 255 (Termijn van dertig dagen)	112
Nr. 255a (Vervallen)	112
Nr. 256 (Doorbreking van het stilzwijgen)	112
9. Tot uitdrukking brengen van de instemming door een verdrag gebonden te worden	113
Nr. 257 (Procedure)	113
10. Inwerkingtreding van een verdrag	113
Nr. 258 (Algemeen)	113
Nr. 259 (Bekendmaking)	113
11. Opzegging van verdragen en intrekking van voorbehouden	114
Nr. 260 (Bekendmaking)	114
Nr. 261 (Behandeling door de (rijks)ministerraad)	114
Nr. 262 (Adviesaanvragen aan de Afdeling advisering van de Raad van State (van het Koninkrijk))	114
Nr. 263 (Parlementaire goedkeuring)	115
Nr. 264 (Opzegging en buitenwerkingtreding)	115
12. Versnelling van de procedure in bijzondere gevallen	115
Nr. 265 (Mogelijkheden voor versnelling van de procedure)	115
13. Jaarlijkse rapportage aan het parlement	115
Nr. 266 (Procedure)	115
Modelbrieven en formulieren	115

Aanbiedingsbrief nota naar aanleiding van het verslag	116
Aanbiedingsformulier voor voorportalen, ministeriele commissies, onderraden en (rijks)ministerraad	116
Begeleidend memo aan Afdeling advisering van de Raad van State	116
Begeleidend memo aan griffie Tweede Kamer	117
Begeleidend memo aan KvdK bij indienen wetsvoorstel	117
Begeleidend memo aan KvdK tbv advisering Raad van State	118
Format Internetconsultatie Beantwoording vragen uit het Integraal afwegingskader voor beleid en regelgeving ..	118
Formulier en toelichting Verzoek om plaatsing in Staatsblad	118
Modelbrief voorhangbrief uitvoeringsverdrag of verlengingsverdrag	118
Modeltekst voorhangbrief	119
Modeltekst voorstel tot bekrachtiging initiatiefwet	119
Nader rapport bij amvb	120
Nader rapport bij niet bekrachtigen amvb	120
Nader rapport bij niet indienen wetsvoorstel	121
Nader rapport bij nota van wijziging	121
Nader rapport wetsvoorstel	121
Spoedadviesaanvraag aan de vice-president van de Raad van State	122
Voordracht amvb	122
Voordracht intrekking adviesaanvraag Afdeling advisering Raad van State	123
Voordracht klein kb	123
Voordracht nota van wijziging	123
Voordracht (rijks)wetsvoorstel goedkeuring intrekking voorbehoud(en) bij verdrag	124
Voordracht (rijks)wetsvoorstel goedkeuring opzegging verdrag	124
Voordracht (rijks)wetsvoorstel goedkeuring verdrag	125
Voordracht stilzwijgende goedkeuring intrekking voorbehoud(en) bij verdrag	125
Voordracht stilzwijgende goedkeuring opzegging verdrag	125
Voordracht stilzwijgende goedkeuring verdrag	126
Voordracht wetsvoorstel	127
Bijlagen	128
Bijlagen A - Overzichten, schema's en handleidingen	128
Overzicht procedure wet	128
Overzicht procedure rijkswet	131
Overzicht procedure amvb	135
Handleiding medebetrokkenheid en medeondertekening	137
Bijlage C - Vindplaatsen Aanwijzingen Minister-president	148
Handreiking ambtelijke bijstand bij initiatiefwetgeving	151
1. Inleiding	151
2. Ambtelijke bijstand aan Kamerleden bij initiatiefvoorstellen	152
2.1 Vertrouwelijkheid	152
2.2 Reikwijdte ambtelijke bijstand	152
2.3 Betrokken partijen	153
2.4 Procesmatige aandachtspunten bij ambtelijke bijstand	154
2.5 Het opstellen van de wettekst en de artikelsgewijze toelichting	155
2.6 Advisering bij het algemeen deel van de memorie van toelichting	155
2.7 Betrekken andere partijen	157
2.8 Advisering door de Afdeling advisering van de Raad van State	159
2.9 Ambtelijke bijstand bij de parlementaire behandeling	160
3. Ambtelijke ondersteuning aan de eerstverantwoordelijke bewindspersoon bij een initiatiefvoorstel	160
3.1 Het voorbereiden van het kabinetsstandpunt	161
3.2 Inspanningen bij de schriftelijke en mondelinge behandeling	161
3.3 De bekrachtiging van het initiatiefvoorstel	162
Bijlage 1. Modelbrief beantwoording verzoek ambtelijke bijstand initiatiefvoorstel	162
Bijlage 2. Checklist startgesprek ambtelijke bijstand initiatiefvoorstel	163
Bijlage 3. Factsheet ambtelijke bijstand initiatiefwetgeving	165

Draaiboek voor de regelgeving

Over het Draaiboek

In het Draaiboek voor de regelgeving (Draaiboek) worden de procedures, voorschriften en modellen vermeld die voor de gehele rijksdienst gelden. Per ministerie bestaan daarnaast veelal nog voorschriften, die zijn toegesneden op het eigen specifieke werkterrein. Ook aan de interne organisatie van de ministeries wordt in het draaiboek voorbijgegaan, gelet op de soms aanmerkelijke verschillen die op dit punt bestaan. Het Draaiboek heeft geen formele status. Het beoogt een beschrijving te geven van de wetgevingsprocedure; het scheidt zelf geen nieuwe normen.

Beheer

Het Draaiboek wordt door de interdepartementale [Werkgroep Draaiboek voor de regelgeving](#) bewerkt en vastgesteld door het [Interdepartementaal Wetgevingsberaad \(IWB\)](#). De werkgroep ontvangt graag uw suggesties voor aanvullende informatie (draaiboek@kcwj.nl).

Inhoudsopgave

[Wetten \(nr. 4-110\)](#)

- [1. \(Inter\)departementale voorbereiding \(nr. 4-14\)](#)
- [2. Voorontwerpen van wet \(nr. 15-17a\)](#)
- [3. Adviesaanvragen \(nr. 18-22\)](#)
- [4. Behandeling door de ministerraad \(nr. 23-32\)](#)
- [5. Georganiseerd overleg \(nr. 33-34a\)](#)
- [6. Advisering door de Afdeling advisering van de Raad van State \(nr. 35-46\)](#)
- [7. Indiening bij en voorbereiding van de plenaire behandeling door de Tweede Kamer \(nr. 47-64\)](#)
- [8. Plenaire behandeling door de Tweede Kamer \(nr. 65-83\)](#)
- [9. Voorbereiding plenaire behandeling door de Eerste Kamer \(nr. 84-88\)](#)
- [10. Plenaire behandeling door de Eerste Kamer \(nr. 89-93\)](#)
- [11. Bekrchtiging, bekendmaking en inwerkingtreding \(nr. 94-101a\)](#)
- [12. Intrekking van wetsvoorstellen \(nr. 102-105\)](#)
- [13. Versnelling van de procedure in bijzondere gevallen \(nr. 106-110\)](#)

[Rijkswetten \(nr. 111-128\)](#)

- [1. Algemeen \(nr. 111\)](#)
- [2. Interdepartementale voorbereiding \(nr. 112-113\)](#)
- [3. Behandeling door de ministerraad van het Koninkrijk \(rijksministerraad\) \(nr. 114-115\)](#)
- [4. Advisering door de Afdeling advisering van de Raad van State van het Koninkrijk \(nr. 116\)](#)
- [5. Indiening bij en voorbereiding van de plenaire behandeling door de Kamers der Staten-Generaal \(nr. 117-122\)](#)
- [6. Bekendmaking en inwerkingtreding \(nr. 123-126\)](#)
- [7. Intrekking van voorstellen van rijkswet \(nr. 127\)](#)
- [8. Versnelling van de procedure in bijzondere gevallen \(nr. 128\)](#)

Initiatiefwetten (129-156)

- [1. Algemeen \(nr. 129\)](#)
- [2. Voorbereiding van initiatiefwetgeving door Kamerleden en ambtelijke bijstand \(nr. 130-132\)](#)
- [3. Aanhangigmaking van en advisering over initiatiefvoorstellen \(nr. 133-139\)](#)
- [4. Voorbereiding plenaire behandeling door de Tweede Kamer \(nr. 140-141\)](#)
- [5. Plenaire behandeling door de Tweede Kamer \(nr. 142-143\)](#)
- [6. Behandeling door de Eerste Kamer \(nr. 144-146\)](#)
- [7. Bekrchtiging, bekendmaking en inwerkingtreding \(nr. 147-151\)](#)
- [8. Bijzonderheden met betrekking tot initiatiefvoorstellen van rijkswet \(nr. 152-156\)](#)

Algemene maatregelen van bestuur (157-193a)

- [1. Algemeen \(nr. 157\)](#)
- [2. \(Inter\)departementale voorbereiding \(nr. 158-160\)](#)
- [3. Adviesaanvragen \(nr. 161-163\)](#)
- [4. Behandeling door de ministerraad en georganiseerd overleg \(nr. 164-165\)](#)
- [4a. Notificatie \(nr. 165a\)](#)
- [5. Advisering door de Raad van State \(nr. 166-177\)](#)
- [6. Vaststelling, bekendmaking en inwerkingtreding \(nr. 178-185\)](#)
- [7. Bijzonderheden parlementaire betrokkenheid \(nr. 186\)](#)
- [8. Algemene maatregelen van rijksbestuur \(nr. 187-193a\)](#)

Kleine koninklijke besluiten (194-206b)

- [1. Algemeen \(nr. 194\)](#)
- [2. \(Inter\)departementale voorbereiding \(nr. 195-196\)](#)
- [3. Adviesaanvragen en georganiseerd overleg \(nr. 197-198\)](#)
- [4. Behandeling door de ministerraad \(nr. 199-200\)](#)
- [5. Advisering door de Raad van State \(nr. 201\)](#)
- [6. Vaststelling, bekendmaking en inwerkingtreding \(nr. 202-205\)](#)
- [7. Kleine koninklijke rijksbesluiten \(nr. 206-206b\)](#)

Ministeriële regelingen (207-218)

- [1. Algemeen](#)
- [2. \(Inter\)departementale voorbereiding \(nr. 208-210\)](#)
- [3. Adviesaanvragen, georganiseerd overleg, behandeling in de ministerraad, notificatie \(nr. 211-213a\)](#)

[4. Vaststelling, bekendmaking en inwerkingtreding \(nr. 214-216\)](#)

[5. Ministeriële rijksregelingen en regelingen van ambtenaren \(nr. 217-218\)](#)

[Verdragen \(219-266\)](#)

[1. Algemeen \(nr. 219\)](#)

[2. Voorbereiding \(nr. 220-231\)](#)

[3. Voorbereiding parlementaire goedkeuring \(nr. 232-234\)](#)

[4. Behandeling door de \(rijks\)ministerraad \(nr. 235-237\)](#)

[5. Ondertekening \(nr. 238\)](#)

[6. Bekendmaking \(nr. 239-242\)](#)

[7. Advisering door de Afdeling advisering van de Raad van State \(van het Koninkrijk\) \(nr. 243-248\)](#)

[8. Parlementaire goedkeuring \(nr. 249-256\)](#)

[9. Tot uitdrukking brengen van de instemming door een verdrag gebonden te worden \(nr. 257\)](#)

[10. Inwerkingtreding van een verdrag \(nr. 258-259\)](#)

[11. Opzegging van verdragen en intrekking van voorbehouden \(nr. 260-264\)](#)

[12. Versnelling van de procedure in bijzondere gevallen \(nr. 265\)](#)

[13. Jaarlijkse rapportage aan het parlement \(nr. 266\)](#)

[Modelbrieven en Formulieren](#)

[Bijlagen](#)

Laatst gewijzigd op: 22-8-2018

Wetten

Dit hoofdstuk heeft betrekking op de totstandkoming van wetten in formele zin, op voorstel van de regering. Volgens [artikel 82, eerste lid, van de Grondwet](#) kunnen voorstellen van wet worden ingediend door of vanwege de Koning en door de Tweede Kamer der Staten-Generaal. In dit hoofdstuk wordt uitsluitend de procedure in geval van indiening van een voorstel van wet door of vanwege de Koning behandeld. Begrotingswetten worden buiten beschouwing gelaten.

Laatst gewijzigd op: 22-8-2018

1. (Inter)departementale voorbereiding

Nr. 4 (Voorbereiding van regelgeving)

Voordat met de eigenlijke voorbereiding van een wetsvoorstel wordt begonnen, is het desbetreffende onderwerp meestal al geruime tijd voorwerp van studie of beleidsvorming. Het verdient aanbeveling al in een vroeg stadium na te gaan of overheidsinterventie is gerechtvaardigd en of regeling van het desbetreffende onderwerp bij wet in formele zin dient te geschieden dan wel op een ander niveau of zonder regelgeving kan worden aangepakt. In dit verband wordt gewezen op [paragraaf 2.1](#) en [paragraaf 2.4](#) van de Aanwijzingen voor de regelgeving.

Bij de voorbereiding van een wetsvoorstel kan gebruikt worden gemaakt van het Integraal afwegingskader voor beleid en regelgeving ([IAK](#)). Het IAK bevat de vragen die ten minste aan bod zouden moeten komen in de fase van beleidsvorming. Toepassing van het IAK bij de voorbereiding van een wetsvoorstel, bevordert dat alle onderwerpen die aan bod dienen te komen in een memorie van toelichting aan de orde komen. In het IAK zijn daarnaast alle verplichte toetsvragen verwoord en is

---

achtergrondinformatie te vinden. In de Aanwijzingen voor de regelgeving wordt ook aandacht besteed aan de toelichting. De toelichting bevat een verantwoording van de regeling. Daarbij komen, voor zover van toepassing, in ieder geval de punten aan de orde, zoals opgesomd in [Ar 4.43](#).

Laatst gewijzigd op: 13-2-2019

Nr. 5 (Aanwijzingen voor de regelgeving)

Het is vanuit het oogpunt van rechtszekerheid en vanuit het oogpunt van transparantie van de wetgeving van belang dat wetten in technische zin zo goed mogelijk op elkaar aansluiten en dat waar mogelijk gebruik wordt gemaakt van dezelfde (model)bepalingen in het Draaiboek. De Afdeling advisering van de Raad van State pleegt nauwlettend op de toepassing van de [Aanwijzingen voor de regelgeving](#) toe te zien. Aan de [Aanwijzingen voor de regelgeving](#) dient nauwkeurig de hand te worden gehouden. Het zijn uiteraard de ministeries zelf en daarbinnen in het bijzonder de (centrale) wetgevingsafdelingen, die verantwoordelijk zijn voor een goede naleving van de aanwijzingen.

Waar in de tekst van het Draaiboek wordt verwezen naar specifieke aanwijzingen van de [Aanwijzingen voor de regelgeving](#) gebeurt dit door de aanduiding Ar, gevolgd door het nummer van de desbetreffende aanwijzing.

Laatst gewijzigd op: 22-8-2018

Nr. 6 (Planning)

Een goede planning van wetgeving en de bewaking van de voortgang vormen beide belangrijke vereisten voor het wetgevingsproces. Het [Kiwi-systeem](#) biedt hierbij ondersteuning. Een goede planning vergt afspraken tussen de afzonderlijke partners in het wetgevingsproces. Strikt genomen zou men kunnen stellen dat alleen de binnen de rijksdienst te verrichten werkzaamheden met betrekking tot het wetgevingsproces te plannen zijn. Bij het wetgevingsproces zijn, zowel in de fase van de voorbereiding als in die van de behandeling van een wetsvoorstel, tal van andere organen betrokken, wier werkzaamheden op het eerste gezicht niet of zeer moeilijk in de planning betrokken kunnen worden. Voor de werkzaamheden van de bovenbedoelde betrokkenen kan evenwel een bepaalde termijn gesteld (bijvoorbeeld in geval van adviescolleges) of ingeschat worden. Voor de gemiddelde duur van de advisering door de Afdeling advisering van de Raad van State wordt verwezen naar [nr. 38](#).

In veel gevallen, zeker bij de meer omvangrijke wetgevingsprojecten, is het gewenst dat al in een vroeg stadium een reëel beeld ontstaat omtrent de mogelijke datum van inwerkingtreding van de wet. Daartoe dient een overzicht, zo mogelijk met een bijbehorend tijdschema, te worden gemaakt van de procedure die een wetsvoorstel tijdens de voorbereiding en de parlementaire behandeling moet doorlopen. Dit kan in Kiwi.

In Kiwi worden de volgende fasen onderscheiden:

1. Interne voorbereiding
2. Consultatie en toetsing
3. Voorportaal, onderraad en ministerraad
4. Raad van State
5. Tweede Kamer (voorbereiding)
6. Tweede Kamer (plenaire) behandeling
7. Eerste Kamer (voorbereiding)
8. Eerste Kamer (plenaire) behandeling
9. Bekrachtiging, bekendmaking en inwerkingtreding

De tijd die met het doorlopen van de verschillende fasen is gemoeid, verschilt van geval tot geval en hangt af van de omvang en ingewikkeldheid van het project, van politieke prioriteitenstellingen enzovoorts. In het algemeen kan de duur van de verschillende fasen echter eerder in maanden dan in weken worden geteld. Kiwi kan (indicatief) inzicht geven in de gemiddelde doorlooptijd van fasen en stappen in het wetgevingsproces.

Afzonderlijk aandacht verdient de planning van wetgeving gedurende de periode waarin een kabinet demissionair is. Op elk moment tijdens die periode kan een wetsvoorstel door een meerderheid van de Tweede of Eerste Kamer controversieel worden verklaard, hetgeen betekent dat over de (verdere) behandeling het wetsvoorstel eerst kan worden besloten na het aantreden van een nieuw kabinet. Aan het begin van een demissionaire periode wordt door beide Kamers doorgaans een lijst opgesteld van controversiële onderwerpen (zie bijvoorbeeld [Kamerstukken II 2016/17, 34707, nr. 1](#)).

Onder een demissionair kabinet kan de voorbereiding van wetgeving voortgaan. Ook kunnen wetsvoorstellen bij de Afdeling advisering van de Raad van State aanhangig worden gemaakt of bij de Tweede Kamer worden ingediend, tenzij de ministerraad anders beslist.

Wat de invoering en uitvoering van nieuwe wetgeving betreft, kan nog worden gewezen op de door de Tweede Kamer vastgestelde [Procedureregeling voor grote projecten](#), ([Kamerstukken II 2005/06, 30351, nrs. 1, 2, 3, 4, 5 en 6](#)). Indien de Tweede Kamer, op voorstel van een vaste commissie, heeft besloten tot aanwijzing van een groot project, vindt een meer intensieve en toegesneden controle door de Tweede Kamer plaats op basis van door het ministerie uit te brengen periodieke voortgangsrapportages. In de 'Jaarrapportage procedureregeling Grote Projecten' van 1 december 2016 heeft de Minister van Financiën gereageerd op de bevindingen van de evaluatie van de Regeling Grote Projecten en op de invulling die de commissie aan de evaluatie wil geven ([Kamerstukken II 2016/17, 26399, nr. 17](#)). Naar aanleiding van deze evaluatie is de regeling in 2017 gewijzigd ([Kamerstukken II 2016/17, 34685, nr. 2](#)). Zie voor voorbeelden van voorstellen tot aanwijzingen als groot project het 'Programma hoogfrequent spoorvervoer' ([Kamerstukken II 2017/18, 32404, nr. 82](#)) en de vervanging van de huidige Nederlandse onderzeeboten ([Kamerstukken II 2015/16, 34225, nr. 2](#)). De hierop volgende aanwijzing als groot project wordt in de Handelingen opgenomen.

Oriënteer je tijdig op de vergaderdata van de relevante onderraden met hun voorportalen, want die zijn veelal bepalend voor de behandeldatum van de ministerraad. In bepaalde gevallen behoeft een voorstel niet ter vergadering te worden behandeld, maar kan een schriftelijke ronde worden gehouden. Neem zo nodig contact op met de secretarissen.

Voorafgaande aan parlementaire goedkeuring van een wetsvoorstel kan het kabinet de behoefte voelen om –mede uit een oogpunt van goed wetgevingsbeleid– de voorbereiding van de uitvoering van de betrokken regelgeving reeds ter hand te nemen. Dat kan zich bijvoorbeeld voordoen bij projecten met ingrijpende organisatorische of ICT-wijzigingen. Het kabinet betracht met het oog op de staatsrechtelijke positie van de Kamers als medewetgever, terughoudendheid in de voorbereiding van de uitvoering van wetsvoorstellen die nog in behandeling zijn bij het parlement. Bij het ter hand nemen van de voorbereiding van de uitvoering van bij één der Kamers der Staten-Generaal aanhangige wetsvoorstellen is de staatsrechtelijke positie van de Kamers als medewetgever een belangrijk gegeven. Bedacht dient te worden dat het uiteindelijk aan het oordeel van beide Kamers is om een wetsvoorstel al dan niet te aanvaarden en dat bij niet-aanvaarden het doek valt, ook ten aanzien van reeds door het kabinet nodig geachte voorbereidingshandelingen. In deze fase van het wetgevingsproces is het de verantwoordelijkheid van het kabinet om te zorgen dat er geen onomkeerbare stappen bij de voorbereiding van de invoering van regelgeving genomen worden. Verder is extra zorgvuldigheid op zijn plaats ten aanzien van de communicatie over het wetsvoorstel, zowel naar de buitenwereld als naar de Kamers, bijvoorbeeld waar het gaat om het noemen van een concrete invoeringsdatum.

Indien het kabinet ondanks de vereiste terughoudendheid een noodzaak ziet uitvoering voor te bereiden, voorziet de betrokken minister de Kamers voordat de uitvoeringshandelingen gestart worden van een motivering van de noodzaak, van de aard van de uitvoeringshandelingen en de door het kabinet beoogde inwerkingtreding van het voorstel.

Laatst gewijzigd op: 20-8-2019

Nr. 7 (Inventarisatie van (mede)betrokkenen)

Het verdient aanbeveling reeds in een vroegtijdig stadium te onderzoeken of en zo ja welke andere ministeries bij de voorbereiding van de wet moeten worden betrokken. In beginsel geldt medebetrokkenheid altijd voor ministeries met wiens beleidsterrein de op te stellen of te wijzigen wet raakvlakken heeft. Ingevolge [Ar 7.1](#) tot en met [7.6](#), en [8.2](#) e.v. moet in de daar genoemde gevallen tevens met de daarbij genoemde ministeries c.q. afdelingen contact worden opgenomen (zie [nr. 10](#) e.v.). Zie voor medeondertekeningkwesities de [Handleiding medebetrokkenheid en medeondertekening](#).

In bijzondere wetten en algemene maatregelen van bestuur kunnen ook andere vormen van overleg zijn voorgeschreven bijvoorbeeld met IPO, VNG en vakbonden. Een aantal adviesinstanties dient - afhankelijk van het onderwerp - verplicht te worden geconsulteerd. Het betreft onder meer de volgende instanties: de Autoriteit Persoonsgegevens ([artikel 36, vierde lid, van de Algemene verordening gegevensbescherming](#)), het Adviescollege toetsing regeldruk ([artikel 2, tweede lid, van het Instellingsbesluit Adviescollege toetsing regeldruk](#)), het Bureau ICT-Toetsing ([artikel 2 van het Instellingsbesluit tijdelijk Bureau ICT-toetsing](#)) en de Raad voor de Rechtspraak ([artikel 95 van de Wet op de rechterlijke organisatie](#)), zie ook [nr. 18](#).

Verder is het wenselijk om te bekijken welke andere partijen bij de voorbereiding van het wetsvoorstel moeten worden betrokken, te denken valt aan uitvoeringsorganisaties, degenen die door het voorstel zullen worden geraakt, deskundigen, etc. In het IAK word je bij [IAK-vraag 2 "Wie zijn betrokken"](#) nader geïnformeerd over de te betrekken partijen.

Laatst gewijzigd op: 18-2-2019

Nr. 8 (Koninkrijksaspecten)

Aan het begin van het wetgevingstraject dient te worden gezien of het onderwerp dat wettelijke regeling behoeft, behoort tot de aangelegenheden van het Koninkrijk of tot die van het land Nederland. Op de vraag wat tot de koninkrijksaangelegenheden moet worden gerekend, wordt ingegaan in [nr. 111](#). [Artikel 14, eerste lid, van het Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden](#) (Statuut) geeft als hoofdregel dat koninkrijksaangelegenheden bij rijkswet of bij algemene maatregel van rijksbestuur worden vastgesteld. [Artikel 14, derde lid, van het Statuut](#) geeft echter uitdrukkelijk de mogelijkheid om regels betreffende

---

koninkrijksaangelegenheden die alleen in Nederland gelden, vast te stellen via een 'gewone' wet of algemene maatregel van bestuur. Het kan wel zijn dat de materie of de werking van de regeling niettemin een of meer overzeese landen raakt. Zo nodig wordt daarover vooroverleg gevoerd met de kabinetten van de Gevolmachtigde Ministers van de landen in Den Haag en met het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. Uit de [artikelen 10](#) en [11 van het Statuut](#) volgt dat in het geval betrokkenheid van de overzeese landen gewenst is, het desbetreffende wetsvoorstel in de rijksministerraad moet worden behandeld. Het laatste betekent dat in de procedure en in de tijdsplanning rekening moet worden gehouden met het voeren van overleg met de overzeese landen, alvorens een wetsvoorstel aan de rijksministerraad ter behandeling kan worden aangeboden (zie verder [nr. 114](#) en [115](#)).

Ook onderwerpen die tot de autonome sfeer van de landen behoren, kunnen bij rijkswet (of bij algemene maatregel van rijksbestuur) worden geregeld, indien Nederland en (een van) de Caribische landen dat in onderling overleg bepalen ([artikel 38, tweede lid, van het Statuut](#)). Omdat uit de aard en achtergrond van deze procedure voortvloeit dat gedurende het gehele wetgevingsproces overeenstemming tussen de regeringen van de betrokken landen moet bestaan, worden dergelijke wetten aangeduid als 'consensusrijkswetten'.

In [hoofdstuk 3](#) wordt uitgebreider ingegaan op de bijzondere aspecten van rijkswetten en de procedure van totstandkoming daarvan.

[Artikel 37 van het Statuut](#) bepaalt dat de landen zoveel mogelijk overleg plegen over aangelegenheden – bedoeld worden de aangelegenheden die geen koninkrijkszaak zijn – waarbij de belangen van een of meer der andere landen zijn betrokken. Deze verplichting strekt zich ook uit tot voorgenomen wetgeving.

Daarnaast moet worden gewezen op het in [artikel 39 van het Statuut](#) neergelegde concordantiebeginsel. Hieruit volgt dat een aantal voor het rechtsbestel fundamentele onderwerpen in de landen van het Koninkrijk zoveel mogelijk op overeenkomstige wijze worden geregeld. Deze onderwerpen zijn: het burgerlijk en handelsrecht, de burgerlijke rechtsvordering, het strafrecht, de strafvordering, het auteursrecht, de industriële eigendom, het notarisambt en bepalingen omtrent maten en gewichten. Het tweede lid van [artikel 39 van het Statuut](#) bevat een bijzondere procedure bij ingrijpende wijziging van de bestaande wetgeving op bovengenoemde terreinen. Voor Nederlandse wetgeving betekent dit dat voordat een wetsvoorstel terzake bij de Tweede Kamer wordt ingediend, de regeringen in de Caribische landen van het Koninkrijk in de gelegenheid moeten zijn gesteld hun zienswijze hierover naar voren te brengen. Ook omgekeerd geldt deze verplichting.

In interdepartementaal verband is afgesproken dat aan [artikel 39 van het Statuut](#) praktische uitvoering wordt gegeven door in geval van voorgenomen wijzigingen in de wetgeving op de in dat artikel genoemde rechtsgebieden de startnotities via de [elektronische postbussen rijksregelgeving](#) wederzijds ter kennis te brengen van de betrokken wetgevingsafdelingen van de Caribische landen van het Koninkrijk.

In iedere startnotitie, waartoe in beginsel elk land het initiatief kan nemen, wordt door de opsteller in een apart blok aangegeven of het wetgeving betreft op de rechtsgebieden genoemd in [artikel 39 van het Statuut](#). Bovendien wordt aangevinkt of sprake is van een 'ingrijpende wijziging' als bedoeld in [artikel 39, tweede lid, van het Statuut](#). Indien de voor de startnotitie verantwoordelijke wetgevingsafdeling van mening is dat er geen sprake is van een "ingrijpende wijziging" maar de betrokken wetgevingsafdeling van een ander land kenbaar maakt dat daar naar haar oordeel wel sprake van is, dan treedt de opsteller van de startnotitie in overleg met de betrokken wetgevingsafdeling ten einde tot een eensluidend oordeel te komen.

Indien niet binnen redelijke termijn tot een eensluidend oordeel wordt gekomen, moet de kwestie ter besluitvorming voorgelegd aan de voor het algemeen wetgevingsbeleid verantwoordelijke ministers van de betrokken landen. Indien is vastgesteld dat sprake is van een 'ingrijpende wijziging', worden de regeringen in de andere landen (cf. [artikel 39, tweede lid, Statuut](#)) in de gelegenheid gesteld, binnen een bepaalde termijn, hun zienswijze over het voorstel tot wetswijziging naar voren te brengen. Het moment waarop dit in Nederland plaatsvindt, is uiterlijk gelijktijdig met het voorleggen van het wetsvoorstel aan de [Sector Juridische Zaken en Wetgevingsbeleid \(JZW\)](#) van het Ministerie van Justitie en Veiligheid ten behoeve van de wetgevingstoets. Uit de memorie van toelichting bij het wetsvoorstel zal dienen te blijken op welke wijze afstemming heeft plaatsgevonden tussen de betrokken wetgevingsafdelingen.

In het standaard aanbiedingsformulier voor de ambtelijke voorportalen, onderraden en de (rijks)ministerraad dient te worden aangegeven of er vooroverleg is geweest tussen de landen van het Koninkrijk. Zoals hierboven al is aangegeven, is dit vooroverleg verplicht bij alle koninkrijksaangelegenheden en ook bij landsaangelegenheden indien de [artikelen 38](#) of [39 van het Statuut](#) van toepassing zijn.

NB: Bedenk bij direct contact dat het daar vijf of (in onze zomertijd) zes uur vroeger is; bel dus niet voor 14.00 (of 15.00) uur.

Laatst gewijzigd op: 22-8-2018

Nr. 9 (Wijze van betrekken van andere uitvoeringsorganisaties, geïnteresseerden

---

en ministeries bij de voorbereiding)

Indien een ministerie bestaande wetgeving wil wijzigen of nieuwe wetgeving tot stand wil brengen, dient daarover contact te worden opgenomen met de (centrale) wetgevingsafdeling van de ministeries die deze wijzigingen mede aangaan. Dit geldt te meer wanneer men voornemens is wijzigingen in de wetgeving van een ander ministerie aan te brengen. In deze gevallen geldt het onderstaande. Tevens wordt verwezen naar de [Handleiding medebetrokkenheid en medeondertekening](#), waarin de Aanwijzingen voor de regelgeving die medebetrokkenheid betreffen, alsmede enige praktijksituaties op een rij worden gezet.

Aan de betrokkenheid van andere ministeries bij een wetsvoorstel kan op verschillende manieren vorm worden gegeven. In veel gevallen, bijvoorbeeld indien een ministerie slechts bij een bepaald onderdeel of aspect van de wet is betrokken, kan worden volstaan met ambtelijk overleg. Dit is afhankelijk van de aard van de materie, de politieke wensen of opportuniteit en de gebruiken. In sommige gevallen wordt het overleg gestart door een briefwisseling tussen de ministers of staatssecretarissen waarbij al een meer of minder nauwkeurige afgrenzing van de aard en het doel van het overleg wordt gegeven. In andere gevallen wordt het overleg geheel op ambtelijk niveau gevoerd. In dergelijke gevallen dient erop te worden gelet dat tijdig aan de departementsleiding wordt gerapporteerd. Van het gevoerde overleg en de resultaten daarvan moet in het standaard aanbiedingsformulier voor de ambtelijke voorportalen, onderraden en de (rijks)ministerraad melding worden gemaakt door aan te geven met welke departementen het voorstel is voorbereid en of al dan niet op ambtelijk niveau overeenstemming is bereikt. Het kan ook wenselijk zijn dat de betrokkenheid van andere ministeries blijkt door medeondertekening. De hoofdregel is echter dat een regeling wordt ondertekend door één bewindspersoon, tenzij de voordracht is gedaan “mede namens” een of meer andere bewindspersonen of er bijzondere redenen zijn om de gelijkwaardigheid van de verantwoordelijkheid van de verschillende bewindspersonen in de ondertekening tot uitdrukking te brengen (zie [Ar 4.33](#)). Indien het onderwerp van een regeling de portefeuilles van meerdere bewindspersonen van hetzelfde ministerie raakt, is gezamenlijke betrokkenheid en ondertekening door beiden niet nodig, maar wel mogelijk. De volgorde van ondertekening wordt (mede) bepaald door de mate van betrokkenheid bij het te regelen onderwerp. Zie hiervoor [Ar 4.33 tot en met 4.37](#) en de [Handleiding medebetrokkenheid en medeondertekening](#). Vanzelfsprekend dient met een ministerie waarmee tijdens de voorbereiding overleg is gevoerd ook contact te worden onderhouden bij het vervolg van de behandeling, voor zover het daarbij gaat om het onderdeel of het aspect dat het betrokken ministerie in het bijzonder raakt.

Wat betreft betrokkenheid bij en ondertekening van de verschillende stukken tijdens het totstandkomingsproces, zie [Ar 4.40](#), [4.52](#), [4.53](#) en [6.29](#).

Uitvoeringsorganisaties kunnen in het kader van [U&H](#) (zie het onderdeel ‘Verplichte kwaliteitseisen’ van het IAK) betrokken worden bij wetgeving in voorbereiding. De uitvoeringstoets wordt uitgevoerd voorafgaande aan toetsing van het voorstel door de sector Juridische Zaken en Wetgevingsbeleid (JZW) van het Ministerie van Justitie en Veiligheid en wordt in de memorie van toelichting bij het wetsvoorstel toegelicht ([Ar 4.43](#) en [4.44](#)). In het IAK zijn een reeks vragen opgenomen die in de voorbereiding van het voorstel met uitvoeringsorganisaties aan bod dienen te komen.

Voor internetconsultatie zie [nr. 9a](#).

Laatst gewijzigd op: 3-12-2018

Nr. 9a (Internetconsultatie)

Op de website www.internetconsultatie.nl krijgen burgers informatie over wet- en regelgeving die door het kabinet wordt voorbereid en waarover via internet wordt geconsulteerd. Geïnteresseerden kunnen reageren op nieuwe voorstellen voor wet- en regelgeving, zodat hun reactie bijdraagt aan een verbetering van de regelingen. In de notitie ‘Voortgang Programma Regeldruk Bedrijven 2011-2015’ van 19 september 2011 ([bijlage bij Kamerstukken II 2010/11, 29515, nr. 333](#)) is aangekondigd dat het kabinet internetconsultatie vaker wil inzetten bij de voorbereiding van wetgeving, als aanvulling op de bestaande consultatiepraktijk. De afweging om internetconsultatie in te zetten moet een departement zelf maken in het kader van [IAK-vraag 2 \(Wie zijn betrokken?\)](#).

In welke gevallen vindt internetconsultatie plaats?

Uitgangspunt daarbij is dat voorstellen die significante verandering brengen in de rechten en plichten van burgers, bedrijven en instellingen of die grote gevolgen hebben voor de uitvoeringspraktijk via internet worden geconsulteerd, behoudens goede gronden om daarvan af te zien. Bij laatstbedoelde gronden kan o.a. worden gedacht aan spoedwetgeving, het voorkomen van calculerend gedrag bij fiscale voorstellen of situaties waarin consultatie niet in betekenende mate kan leiden tot aanpassing van het voorstel bijvoorbeeld bij één-op-één-implementatie van EU-regelgeving.

Publicatie van de 7 vragen uit het integraal afwegingskader voor beleid en regelgeving

Met ingang van 1 januari 2014 is het verplicht de antwoorden op de 7 vragen van het IAK te publiceren bij een internetconsultatie over een voorstel. De publicatieplicht geldt ook voor beschikbare effecttoetsen zoals de Bedrijfseffecttoets

---

(BET). De antwoorden op de 7 vragen uit het IAK worden bij internetconsultaties gepubliceerd in het Word-format Internetconsultatie dat is opgenomen in hoofdstuk 9 bij de [Modelbrieven en formulieren](#). Het ingevulde format moet vooralsnog als extra document, naast bijvoorbeeld het conceptvoorstel en de toelichting, worden gepubliceerd. Voor het invullen van de vragen kun je passages uit de toelichting op het voorstel gebruiken. Deze informatie kan ook worden hergebruikt bij het [indienen van het voorstel bij ambtelijke voorportalen](#).

Voor het publiceren van beschikbare effecttoetsen wordt geen format gebruikt. Voor vragen kun je terecht bij de [Coördinator Internetconsultatie op het departement](#).

Openbaarmaking verslag internetconsultatie

Op <http://www.internetconsultatie.nl> wordt, na de besluitvorming over het voorstel in de ministerraad, of bij een ministeriële regeling de minister, een verslag geplaatst waarin op hoofdlijnen de resultaten van de internetconsultatie zijn aangegeven, alsmede de naar aanleiding van die resultaten aangebrachte belangrijkste veranderingen in het voorstel of de toelichting. In de memorie van toelichting wordt (zoals in het verslag voor de website) op hoofdlijnen vermeld welke reacties de internetconsultatie heeft opgeleverd en welke gevolgen die reacties hebben gehad voor het voorstel. In sommige gevallen kan het wel raadzaam zijn om in de memorie van toelichting wat uitgebreider dan in het verslag op hoofdlijnen op bepaalde reacties in te gaan, maar dat is ter beoordeling aan het departement zelf ([Kamerstukken I 2010/11, 32500-VI, K](#) en [Kamerstukken II 29515, nr. 330](#)).

Meer informatie

- [Format Internetconsultatie - Beantwoording van de 7 vragen uit het Integraal afwegingskader voor beleid en regelgeving \(IAK\)](#)
- [Kabinetsstandpunt Integraal afwegingskader voor beleid en regelgeving](#)
- [Verzamelbrief regeldruk September 2013](#)

Laatst gewijzigd op: 7-3-2019

Nr. 10 (Toetsing van ontwerp-regelingen)

De sector Juridische Zaken en Wetgevingsbeleid (JZW) van de Directie Wetgeving en Juridische Zaken van het Ministerie van Justitie en Veiligheid toetst wetgeving op rechtsstatelijke en bestuurlijke kwaliteit ([Ar 7.4](#) (Wetgevingstoets)). Hierbij worden de kwaliteitseisen voor wetgeving zoals uitgewerkt in de [Aanwijzingen voor de regelgeving](#) en alle in het [IAK](#) opgenomen eisen betrokken. Alle voorstellen van (rijks)wet, alle ontwerpen van algemene maatregelen van (rijks)bestuur en nota's van wijziging met inhoudelijke betekenis die worden uitgebracht tijdens de fase van voorbereiding door een Kamercommissie van de plenaire behandeling door de Tweede Kamer, worden hiertoe aan Justitie en Veiligheid (JenV) voorgelegd. Wetsvoorstellen, ontwerpen van algemene maatregelen van bestuur en nota's van wijziging waarover de Afdeling advisering van de Raad van State wordt gehoord (zie [nr. 61](#)) worden getoetst voordat zij ter behandeling aan de [\(rijks\)ministerraad, onderraad of een ambtelijk voorportaal](#) worden aangeboden.

JZW hanteert een selectieve toetsing. Het uitgangspunt is de eigen verantwoordelijkheid van de departementen voor het waarborgen van de kwaliteit van de eigen regelgeving. Dit houdt in dat bepaalde dossiers marginaal worden getoetst door JZW en andere dossiers juist intensiever door een vroegtijdige betrokkenheid van de rijksbrede wetgevingstoetsing bij de voorbereiding van een voorstel.

Hierbij vindt een indeling in drie categorieën plaats: A-, B- en C-dossiers. Dossiers die volgens het departement zuiver technisch of minder zwaarwegend van aard zijn (bijv. vanwege het ontbreken van beleidsmatige keuzes, geringe gevolgen voor de handhaving of de uitvoering, geringe lasten voor burgers en bedrijven, etc.), worden hierbij door het departement aangemerkt met categorie A. Deze A-dossiers worden door JZW marginaal getoetst: bij de advisering voor het ambtelijk voorportaal of de ministerraad wordt gekeken naar een paar zaken zoals de wettelijke grondslag, het overgangsrecht, de inwerkingtredingsbepaling en bij implementatie de aanwezigheid van een transponeringstabel. Het betrokken departement zendt JZW het stuk uiterlijk gelijktijdig met verzending aan het voorportaal of de ministerraad (bij rechtstreekse agendering) en geeft hierbij aan dat het een A-dossier betreft. Op het aanbiedingsformulier voor het voorportaal, de onderraad of de ministerraad kan bij het onderdeel 'Overeenstemming met JenV inzake wetgevingstoets en effectanalyse' ja worden aangekruist indien het een A-dossier betreft. Dossiers die volgens het ministerie niet zuiver technisch of minder zwaarwegend van aard zijn, maar die ook geen versterkte en vroegtijdige aandacht en betrokkenheid vragen worden aangemerkt als B-dossier. De meeste dossiers zijn B-dossier en worden op de reguliere wijze door JZW getoetst. Sommige dossiers vragen om versterkte aandacht en vroegtijdige betrokkenheid vanuit JZW (bijvoorbeeld omdat het een grote stelselwijziging betreft). Deze dossiers worden aangemerkt als C-dossier. Hiervoor kan vroeger in het beleid- en wetgevingsproces betrokkenheid van JZW worden gevraagd, bijvoorbeeld (afhankelijk van het te toetsen dossier en de benodigde expertise) in de fase van het verkennen van opties ten behoeve van een startnotitie of op het moment dat er een eerste concept van het wetsvoorstel ligt.

Met het oog op de aanbestedingstermijnen voor de behandeling van stukken in de ministerraad of een onderraad, dienen te toetsen regelingen (indien het geen A-dossier betreft) tijdig (ongeveer drie weken) voor de aanbesteding aan een voorportaal aan JZW te worden aangeboden. JZW streeft ernaar binnen twee weken een reactie te geven. Houd er rekening mee dat hierna nog minimaal enkele dagen nodig zijn om de wetgevingstoets af te ronden en overeenstemming te bereiken (van belang voor het aanbestedingsformulier). In sommige gevallen (bij bijvoorbeeld implementatie) mogen stukken rechtstreeks worden geagendeerd in de ministerraad; ook in dat geval geldt dezelfde termijn. Op het aanbestedingsformulier voor het voorportaal, de onderraad of de ministerraad kan bij het onderdeel 'Overeenstemming met JenV inzake wetgevingstoets en effectanalyse' 'Ja' worden aangekruist indien bij de wetgevingstoetsing overeenstemming is bereikt. Wanneer geen overeenstemming is bereikt, wordt 'Nee' aangekruist en worden de geschilpunten inzichtelijk gemaakt op het aanbestedingsformulier dan wel in een apart wetgevingsrapport ([Ar 7.4](#)). Bij omvangrijke of complexe ontwerpen of bij onderwerpen waarbij specifieke JenV-belangen aan de orde zijn, verdient het aanbeveling om JZW zo vroeg mogelijk in te lichten, zodat afspraken kunnen worden gemaakt over de toetsingstermijn. JZW maakt overigens ook in voortgangsgesprekken met de ministeries afspraken over de mate, de vorm en het tijdstip van betrokkenheid bij de voorbereiding van regelgeving en over de accenten die bij de toetsing worden gelegd.

De aanvraag voor de te toetsen regeling wordt via Kiwi ingediend. Departementen geven bij aanlevering van hun dossier in Kiwi aan of sprake is van een A-, B- of C-dossier. Bij verschil van inzicht hierover met JZW vindt nader overleg plaats. Om te voorkomen dat in een laat stadium, bijvoorbeeld pas bij behandeling in het ambtelijk voorportaal, problemen ontstaan over een dossier is het, bij twijfel over de vraag of sprake is van een A-dossier, verstandig om al in een eerder stadium aan JZW te melden dat sprake is van een A-dossier, zodat bij verschil van mening vroegtijdig overleg kan plaatsvinden.

Ingevolge [Ar 7.4](#), [7.5](#) en [7.6](#) vindt een meer intensieve toetsing van ontwerpregelingen plaats op:

- grondrechten (constitutionele toetsing);
- internationaal en Europees recht;
- effecten voor het particuliere bedrijfsleven (inclusief regeldruk), de sociaal economische ontwikkeling en de marktwerking;
- gevolgen voor het milieu;
- gevolgen voor decentrale overheden.

Uit de toelichting bij de desbetreffende regeling moet blijken dat aan deze onderwerpen aandacht is besteed. Dit is in eerste instantie de verantwoordelijkheid van het ministerie dat de regeling opstelt. De wijze waarop deze onderwerpen zijn verantwoord in de toelichting bij de regeling wordt getoetst door het ministerie dat of de instantie die verantwoordelijk is voor het onderwerp (bijv. ATR voor de regeldruktoetsing en BZK voor de toetsing van de gevolgen voor decentrale overheden of de constitutionele toetsing). De volledige teksten van de geldende verplichte kwaliteitseisen voor wetgeving zijn te vinden in het [IAK](#).

Het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties toetst beleids- en wetsvoorstellen van het Rijk waarin een rol is weggelegd voor provincies, gemeenten en Bonaire, St. Eustatius en Saba (Caribische landen). Het doel hiervan is de kwaliteit van de interbestuurlijke verhoudingen in ons land te bewaken en te bevorderen. Het ministerie heeft een Beoordelingskader Interbestuurlijke verhoudingen opgesteld, aan de hand waarvan de ministeries de relevantie van regelgeving op rijksniveau voor decentrale overheden in kaart kunnen brengen (zie [Kamerstukken II 2004/05, 29800 VII, nr. 15](#)). Indien in een regeling taken worden opgedragen aan decentrale overheden, indien bestuursinstrumenten (met name specifieke uitkeringen) worden ingevoerd of indien de regeling anderszins direct of indirect consequenties heeft voor decentrale overheden, moet hieraan in de toelichting bij de regeling aandacht worden besteed. Voor de beoordeling van deze aspecten is het belangrijk om in een zo vroeg mogelijk stadium contact op te nemen met het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

Laatst gewijzigd op: 20-8-2019

Nr. 11 (Vermelden van financiële gevolgen voor de rijksbegroting)

Indien een wetsvoorstel kan leiden tot hogere of lagere rijksuitgaven of ontvangsten voor het lopende begrotingsjaar of voor latere jaren, dienen ingevolge [artikel 3.1 van de Comptabiliteitswet 2016](#), in een afzonderlijk onderdeel van de memorie van toelichting dan wel in een bijlage bij de memorie van toelichting de financiële gevolgen te worden vermeld (zie daarvoor [Ar 4.45](#)). Voor het opstellen van dit onderdeel van de toelichting moet, ingevolge het Besluit Taak FEZ, contact worden opgenomen met de centrale directie financieel economische zaken van het desbetreffende ministerie. Daarnaast moet hierover, voordat de stukken aan de ministerraad worden aangeboden, overleg zijn gevoerd met het directoraat-generaal Rijksbegroting van het Ministerie van Financiën (Inspectie der Rijksfinanciën). De resultaten van dat overleg moeten in het standaard aanbestedingsformulier voor de ambtelijke voorportalen, onderraden en de (rijks)ministerraad worden vermeld. Zie voorts [Ar 4.45](#). Voorts moet in dat geval het 'Overzicht van de financiële gevolgen voor de Rijksbegroting/Administratieve lasten' worden ingevuld. Sommige ministeries hebben voor de invulling van het standaardformulier aanvullende regels gesteld.

Laatst gewijzigd op: 4-12-2018

Nr. 12 (Vermelden van bestuurlijke en financiële gevolgen voor decentrale overheden)

Voor de vermelding van bestuurlijke en financiële gevolgen van een wetsvoorstel voor decentrale overheden zij verwezen naar [Ar 4.46](#). Over de toepassing van de in dit kader relevante [artikelen 108, derde lid](#), en [116 van de Gemeentewet](#), [105, derde lid](#), en [114 van de Provinciewet](#) en [2 van de Financiële-verhoudingswet](#) moet tijdig overleg worden gevoerd met het Ministerie van Binnenlandse Zaken en het Ministerie van Koninkrijksrelaties en Financiën. Zie in dit verband ook het beoordelingskader interbestuurlijke verhoudingen. Op het ministerraadsformulier moet vermeld worden of overeenstemming is bereikt met BZK over de toepassing van dat beoordelingskader.

Ook over voorstellen tot invoering of wijziging van regelingen op grond waarvan specifieke uitkeringen aan provincies of aan gemeenten worden verstrekt, moet, ingevolge [artikel 18 Financiële-verhoudingswet](#), overleg worden gevoerd met de genoemde onderdelen van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en het Ministerie van Financiën.

Laatst gewijzigd op: 22-8-2018

Nr. 12a (Vermelden van gevolgen voor de rechtspraak en gefinancierde rechtsbijstand)

Op grond van artikel 95 van de Wet op de rechterlijke organisatie heeft de Raad voor de rechtspraak tot taak de regering en Staten-Generaal te adviseren omtrent algemeen verbindende voorschriften en het te voeren beleid van het Rijk op het terrein van de rechtspleging. De adviezen worden vastgesteld na overleg met de gerechten.

Voor deze advisering geldt de procedure die in de [bijlage](#) is opgenomen.

In tegenstelling tot de regeling voor de consultatie van de Raad voor de Rechtspraak, is er geen wettelijke grondslag tot consultatie van de Raad voor rechtsbijstand. Niettemin wordt de Raad voor rechtsbijstand als belangrijke ketenpartner verzocht te adviseren omtrent algemeen verbindende voorschriften en het te voeren beleid van het Rijk op het terrein van de gesubsidieerde rechtsbijstand.

Laatst gewijzigd op: 22-8-2018

Nr. 13 (Harmonisatie van wetgeving; interdepartementale gremia)

Het Interdepartementaal Overleg voor Wetgeving en Juridische Zaken (IOWJZ) fungeert als adviseur van de Commissie voor Bestuur en Justitie (CBJ). Het IOWJZ heeft drie subcommissies: Ten eerste het [Interdepartementaal wetgevingsberaad \(IWB\)](#). Het IWB heeft taken op het gebied van harmonisatie en wetgevingsbeleid. Voor inlichtingen en suggesties met betrekking tot harmonisatie van wetgeving kan men zich wenden tot de departementale IWB-vertegenwoordigers of tot de directie Wetgeving en Juridische Zaken van het Ministerie van Justitie en Veiligheid. Ten tweede de Commissie Bedrijfsjuridisch Advies (CBA). Doel van de CBA is de deskundigheid van de departementen op bedrijfsjuridisch advies te bundelen en de consistentie van de advisering binnen de rijksoverheid te bevorderen en te voorzien in algemene juridische voorwaarden waaronder de rijksoverheid haar goederen en diensten inkoop. Ten derde is er het interdepartementaal hoofdenoverleg juridische zaken (IHJZ). Over de werkwijze van het [IOWJZ](#) leest men op de site van het Kenniscentrum Wetgeving en Juridische zaken.

Laatst gewijzigd op: 22-8-2018

Nr. 14 (Vervallen)

vervallen

Laatst gewijzigd op: 22-8-2018

2. Voorontwerpen van wet

Nr. 15 (Algemeen)

In sommige gevallen wordt, ten behoeve van het overleg met belanghebbenden, ten behoeve van de advisering door adviescolleges of individuele deskundigen of ten behoeve van de meningsvorming in de samenleving, voorafgaand aan een wetsvoorstel, een voorontwerp van wet opgesteld. Onder het begrip 'voorontwerp' wordt hier verstaan een in de vorm van een wetsvoorstel gegoten stuk, al dan niet voorzien van een volledige uitgewerkte memorie van toelichting, dat bestemd is om overleg buiten de kring van de betrokken ministeries over het desbetreffende onderwerp mogelijk te maken. Op deze wijze kan

---

een bredere discussie over het onderwerp op gang worden gebracht en kan bij het opstellen van het wetsvoorstel rekening worden gehouden met gebleken inzichten en opvattingen.

Hoofregel is dat, indien de noodzaak tot wetgeving vaststaat, meteen een wetsvoorstel wordt opgesteld. Indien niettemin het opstellen van een voorontwerp noodzakelijk wordt geacht, is het, ter voorkoming van misverstanden, raadzaam voorontwerpen van wet altijd duidelijk als zodanig herkenbaar te doen zijn, bijvoorbeeld door vermelding van het woord 'voorontwerp' in de kop.

Via www.internetconsultatie.nl is het mogelijk om wetsvoorstellen breed in consultatie te brengen. In de notitie 'Voortgang Programma Regeldruk Bedrijven 2011 – 2015' van 19 september 2011 (bijlage bij [Kamerstukken II 2010/11, 29515, nr. 333](#)) is aangekondigd dat het kabinet internetconsultatie vaker wil inzetten bij de voorbereiding van wetgeving, als aanvulling op de bestaande consultatiepraktijk. De afweging om internetconsultatie in te zetten moet een departement zelf maken in het kader van [IAK-vraag 2 \(Wie zijn betrokken?\)](#).

Laatst gewijzigd op: 22-8-2018

Nr. 16 (Openbaarheid)

In het algemeen is het niet noodzakelijk voorontwerpen van wet die door een ministerie zijn opgesteld, voor openbaarmaking daarvan door de ministerraad te laten behandelen. Ingevolge [artikel 4 van het Reglement van orde voor de ministerraad](#) is behandeling door de ministerraad alleen voorgeschreven indien:

- het voorontwerp kan leiden tot belangrijke politieke en financiële consequenties ([artikel 4, tweede lid, onder c](#));
- het voorontwerp van invloed kan zijn op de positie van het kabinet dan wel het beleid van andere ministeries kan raken en het bereiken van overeenstemming met die andere ministeries vooraf niet mogelijk is gebleken ([artikel 4, tweede lid, onder d](#));
- het voorontwerp is neergelegd in een rapport van een adviescollege, indien daarvan ambtenaren deel uitmaken, of in een rapport van een interdepartementale commissie en de daaruit voortvloeiende werkzaamheden kunnen leiden tot belangrijke politieke en financiële consequenties ([artikel 4, tweede lid, onder g](#)).

Indien genoemd [artikel 4](#) niet op het voorontwerp van toepassing is, maar desalniettemin het algemeen regeringsbeleid erbij betrokken kan zijn, moet ingevolge [artikel 5](#) over het voorontwerp overleg met de Minister-President worden gepleegd. Over de eventuele behandeling van een voorontwerp door de ministerraad dient vooraf overleg te worden gevoerd met de secretaris van de ministerraad bij het Ministerie van Algemene Zaken. Voor de behandeling van een voorontwerp door de ministerraad geldt de in [nr. 23 tot en met 32](#) geschetste procedure.

Laatst gewijzigd op: 22-8-2018

Nr. 17 (Behandeling van voorontwerpen door de ministerraad)

Veelal worden voorontwerpen van wet opgesteld met de uitdrukkelijke bedoeling deze door middel van publicatie in de openbaarheid te brengen. Wanneer een voorontwerp wordt opgesteld in de vorm van een advies van een niet ambtelijk adviescollege, is openbaarmaking daarvan ingevolge [artikel 9, eerste lid, van de Wet openbaarheid van bestuur](#) zelfs voorgeschreven, behoudens de uitzonderingen die in de wet zelf zijn opgenomen. Op de advisering door niet ambtelijke adviescolleges wordt in [nr. 18 tot en met 21](#) nader ingegaan. In sommige gevallen worden departementaal opgestelde aanzetten voor een wetsvoorstel ter vertrouwelijke kennis gebracht van een beperkte groep van deskundigen of direct betrokkenen buiten de overheid. Op grond van [artikel 11, eerste lid, van de Wet openbaarheid van bestuur](#) wordt in geval van een verzoek om informatie uit documenten, opgesteld ten behoeve van intern beraad, geen informatie verstrekt over daarin opgenomen persoonlijke beleidsopvattingen. De wet snijdt de beperking van de openbaarheid toe op de persoonlijke meningsvorming in het interne beraad van bestuurders en ambtenaren.

Over persoonlijke beleidsopvattingen kan informatie worden verstrekt in een niet tot personen herleidbare vorm (zie verder [artikel 11, tweede lid, van de Wet openbaarheid van bestuur](#)).

Indien een voorontwerp als een afgerond geheel is toegezonden aan een adviescollege, is dit volgens [uitspraak van de Afdeling rechtspraak van 29 september 1986 \(AB 1987, 191\)](#) niet (meer) een document dat is opgesteld ten behoeve van intern beraad in de zin van [artikel 11, eerste lid, van de Wet openbaarheid van bestuur](#). Wel kunnen op de openbaarheid van voorontwerpen van wet de uitzonderingsgronden van [artikel 10 van de Wet openbaarheid van bestuur](#) van toepassing zijn.

Laatst gewijzigd op: 22-8-2018

Nr. 17a (Openbaarmaking verslag internetconsultatie)

Op de [website internetconsultatie](#) wordt, na de besluitvorming over het voorstel in de ministerraad, of bij een ministeriële regeling de minister, een verslag geplaatst waarin op hoofdlijnen de resultaten van de internetconsultatie zijn aangegeven,

---

alsmede de naar aanleiding van die resultaten aangebrachte belangrijkste veranderingen in het voorstel of de toelichting. In de memorie van toelichting wordt (zoals in het verslag voor de website) op hoofdlijnen vermeld welke reacties de internetconsultatie heeft opgeleverd en welke gevolgen die reacties hebben gehad voor het voorstel. In sommige gevallen kan het wel raadzaam zijn om in de memorie van toelichting wat uitgebreider dan in het verslag op hoofdlijnen op bepaalde reacties in te gaan, maar dat is ter beoordeling aan het departement zelf ([Kamerstukken I 2010/11, 32500-VI, K](#) en [Kamerstukken II 2010/11, 29515, nr. 330](#)).

Laatst gewijzigd op: 22-8-2018

3. Adviesaanvragen

Nr. 18 (Algemeen)

Tijdens de voorbereiding en de parlementaire behandeling van wetsvoorstellen worden van bij het wetgevingsproces betrokken organen, adviezen en commentaren ontvangen. Het kan daarbij gaan om gevraagde en ongevraagde adviezen. In deze paragraaf wordt uitsluitend aandacht besteed aan de adviezen die door het kabinet (of door de meest betrokken ministers) worden gevraagd, met uitzondering van de advisering door de Afdeling advisering van de Raad van State over regeringsontwerpen, die in [nr. 35 tot en met 46](#) wordt behandeld. Daarbij kan het zowel gaan om door officiële adviescolleges uitgebrachte adviezen als om commentaren van personen en organisaties die vanwege hun representativiteit dan wel deskundigheid worden gehoord of hun commentaren hebben ingebracht via www.internetconsultatie.nl.

In de toelichting bij de regeling moet worden ingegaan op de ontvangen adviezen en commentaren en hetgeen naar aanleiding daarvan is gewijzigd in de regeling, dan wel gemotiveerd worden aangegeven op welke punten een advies of commentaar niet is overgenomen ([Ar 4.44](#)).

Algemene regels over de advisering in zaken van algemeen verbindende voorschriften of te voeren beleid van het Rijk zijn te vinden in de [Kaderwet adviescolleges](#). In deze wet is onder meer de bevoegdheid van de Tweede Kamer om zich rechtstreeks - dat wil zeggen niet door tussenkomst van de bewindspersoon - tot adviescolleges te wenden voor het vragen van advies, vastgelegd. Alle adviescolleges hebben te allen tijde de bevoegdheid om ongevraagd te adviseren. Daarnaast bevat de [Kaderwet adviescolleges](#) bepalingen omtrent de samenstelling en werkwijze van adviescolleges. Een adviesaanvraag moet schriftelijk worden gedaan door de minister wie het aangaat ([artikel 17 van de Kaderwet adviescolleges](#)). Op grond van diverse specifieke wettelijke bepalingen bestaan er adviestaken voor bepaalde instanties, bijvoorbeeld:

- De Autoriteit Persoonsgegevens. Op grond van [artikel 36, vierde lid, van de Algemene verordening gegevensbescherming](#), wordt de toezichthoudende autoriteit van een lidstaat om advies gevraagd over een voorstel voor een door een nationaal parlement vast te stellen wetgevingsmaatregel, of een daarop gebaseerde regelgevingsmaatregel in verband met verwerking van gegevens. In Nederland wordt hieronder verstaan: wetsvoorstellen, ontwerp-amvb's en ministeriële regelingen. Als toezichthouder is in Nederland de Autoriteit Persoonsgegevens aangewezen ([artikel 6 van de Uitvoeringswet Algemene verordening gegevensbescherming](#)). Neem als advisering van de [Autoriteit Persoonsgegevens](#) nodig is contact op met je departementale contactpersoon gegevensbescherming. Sinds de inwerkingtreding van de Algemene verordening gegevensbescherming wordt gesproken over een gegevensbeschermingseffectbeoordeling ([artikel 35 van de Algemene verordening gegevensbescherming](#)). Een dergelijke beoordeling is ook bekend onder de al geïntroduceerde privacy impact assessment (PIA). Op grond van de motie Franken c.s. ([Kamerstukken I 2010/11, 31051, D](#)) is het nodig een PIA te maken wanneer je beleid beoogt waarin persoonsgegevens worden gevraagd, verstrekt, bewerkt of uitgewisseld. Meer informatie over de [PIA](#) vind je in de Index beleidsinstrumenten in het IAK.
- De Raad voor de rechtspraak. Op grond van [artikel 95 van de Wet op de rechterlijke organisatie](#) heeft de Raad voor de rechtspraak een adviestaak als het gaat om de gevolgen voor de rechtspraak.
- Gemeenten en provincies. Er wordt advies gevraagd aan de [Vereniging van Nederlandse Gemeenten \(VNG\)](#) ([artikel 114 van de Gemeentewet](#)) en het [Interprovinciaal overleg](#) ([artikel 112 van de Provinciewet](#)) als sprake is van wetgeving die de gemeenten of de provincies raakt (zie ook [artikel 2 van de Financiële-verhoudingswet](#)).
- De [Nationale ombudsman](#). Er wordt advies gevraagd bij wet- en regelgeving die de Nationale ombudsman raakt, bijvoorbeeld bij wet- en regelgeving die de [Wet Nationale ombudsman](#) en daarop gebaseerde regelgeving wijzigt, (deels) klachtrecht bevat of een klachtinstantie in het leven roept of een bestuursorgaan in het leven roept of doet verdwijnen (de bevoegdheid van de ombudsman hangt samen met het bestuursorgaanbegrip).

Let ook op de afspraken die in de Code interbestuurlijke verhoudingen zijn gemaakt. De Code interbestuurlijke verhoudingen geeft een adviestermijn. In overige gevallen kies zelf een redelijke termijn. Indien het advies niet tijdig wordt uitgebracht (wanneer de adviestermijn in de adviesaanvraag is verstrekt) dan hoeft niet op het advies te worden gewacht (de [artikelen 3:6, tweede lid](#), en [3:9a van de Algemene wet bestuursrecht](#)).

Bij wetgeving die gemeenten raakt wordt afhankelijk van het onderwerp soms ook advies gevraagd aan het Nederlands

---

Genootschap van Burgemeesters, de Vereniging van Wethouders, de Vereniging van Gemeentesecretarissen, de Vereniging van Griffiers, Raadslidnu.nl en de Nederlandse Vereniging voor Burgerzaken.

De bevoegdheid van bepaalde instanties volgt uit hun instellingsbesluit. Dit geldt bijvoorbeeld voor het Adviescollege toetsing regeldruk ([artikel 2, tweede lid, van het Instellingsbesluit Adviescollege toetsing regeldruk](#)) en het Bureau ICT-Toetsing ([artikel 2 van het Instellingsbesluit tijdelijk Bureau ICT-toetsing](#)).

Laatst gewijzigd op: 20-8-2019

Nr. 19 (Fase waarin adviezen worden ingewonnen)

Uiteraard verdient het aanbeveling een adviescollege op een zodanig tijdstip in te schakelen dat het voor de adviesvragende instantie mogelijk is bij de beleidsbepaling met het advies rekening te houden. Het om advies vragen wanneer een wetsvoorstel de Staten-Generaal reeds heeft bereikt, dient zo mogelijk te worden vermeden. Vanzelfsprekend dient deze gedragslijn ook het uitgangspunt te zijn wanneer adviezen aan anderen dan adviescolleges worden gevraagd. In de regelingen over de verschillende adviescolleges wordt in veel gevallen niet voorgeschreven in welke fase van het wetgevingsproces het adviescollege kan of moet worden gehoord. In het algemeen verdient het aanbeveling de adviezen reeds in te winnen tijdens het stadium van de departementale voorbereiding. Op die wijze kan reeds tijdens de behandeling door de ministerraad met de inzichten van de adviescolleges rekening worden gehouden. Ingevolge [artikel 4, tweede lid, onderdeel c, van het Reglement van orde voor de ministerraad](#) is in bepaalde gevallen voor het inwinnen van adviezen over wetsvoorstellen vooraf de instemming van de ministerraad vereist. Het gestelde in [nr. 16](#) over voorontwerpen van wet is hier van overeenkomstige toepassing.

De Afdeling advisering van de Raad van State brengt pas een advies uit nadat alle overige adviezen over het onderwerp zijn ingewonnen. Hierop kan slechts een uitzondering worden gemaakt indien over een voorstel van wet advies aan de Europese Commissie moet worden gevraagd en de adviesaanvraag aan de Afdeling geen uitstel verdraagt. In dat geval dient aan de Afdeling advisering mededeling te worden gedaan van een eventuele termijn waaraan de Europese Commissie is gebonden. Ook moet de Afdeling worden ingelicht als een dergelijke termijn is verstreken, zonder dat een advies van de Europese Commissie is ontvangen. Dit geldt op gelijke wijze indien een ontwerpregelgeving op grond van communautaire of andere internationale verplichtingen dient te worden genotificeerd bij een instelling van de Europese Unie of een andere internationale organisatie ([Ar 7.7](#)). Het principe dat de Afdeling als laatste adviescollege wordt gehoord, sluit vanzelfsprekend niet uit dat tijdens de parlementaire behandeling kan worden aangedrongen op aanvullende adviesaanvragen of op adviezen van colleges die tot dan toe niet gehoord waren.

Laatst gewijzigd op: 22-8-2018

Nr. 20 (Het vragen van advies)

Bij het inwinnen van adviezen dient te worden vermeden dat zich doublures voordoen tussen de adviezen die door de regering bij de voorbereiding ingewonnen worden en die welke mogelijk door de Staten-Generaal bij de parlementaire behandeling van een wetsvoorstel zullen worden ingewonnen. De beide Kamers der Staten-Generaal hebben immers op basis van o.a. [artikel 17 van de Kaderwet adviescolleges](#) ook de bevoegdheid om adviescolleges rechtstreeks advies te vragen (zie hierover ook [nr. 18](#)). Mede in verband hiermee is het van belang dat door de regering ontvangen adviezen met betrekking tot wetsvoorstellen aan de Staten-Generaal worden overgelegd (zie [nr. 49](#)).

Laatst gewijzigd op: 13-2-2019

Nr. 20a (Consultatie van openbare lichamen Bonaire, Sint Eustatius en Saba)

Sinds de staatkundige herstructurering van het Koninkrijk van 10 oktober 2010 maken de Caribische eilandgebieden Bonaire, Sint Eustatius en Saba als (territoriale) openbare lichamen als bedoeld in artikel 134 van de Grondwet onderdeel uit van het land Nederland binnen het Koninkrijk. Sindsdien is de Nederlandse wetgeving (soms rijkswetgeving, maar dus ook 'interne' Nederlandse wetgeving) van toepassing op deze openbare lichamen, waarbij in de regelgeving onder andere in verband met hun geografische ligging wel diverse bijzondere maatregelen zijn getroffen (zie daarover o.a. [Ar 5.4](#)).

Naar aanleiding van Kamervragen bij de behandeling van de Invoeringswet openbare lichamen Bonaire, Sint Eustatius, en Saba (IBES) is bovendien een periode van vijf jaar (tot 2015) legislatieve terughoudendheid afgesproken. Ook na 2015 lijkt het uitgangspunt van legislatieve terughoudendheid in de praktijk niet te zijn losgelaten (zie bijvoorbeeld [Kamerstukken II 2018/19, 35000-IV, nr. 39](#), p. 13). De legislatieve terughoudendheid houdt in dat alleen nieuwe wet- en regelgeving voor de openbare lichamen (Caribisch Nederland) wordt ingevoerd, indien daar een noodzaak toe is. Die noodzaak doet zich in de volgende gevallen voor:

- er is sprake van noodzakelijk onderhoud van de nu bestaande regelgeving;

-
- er dienen noodzakelijke verbeteringen te worden aangebracht;
  - de nieuwe wetgeving draagt ertoe bij dat bestaande misstanden worden opgelost.

Het gegeven dat regelgeving in Caribisch Nederland gaat gelden, heeft in principe geen gevolgen voor het verloop van de vaststellingsprocedure van die regelgeving, met één uitzondering: op basis van speciale afspraken dient in een aantal gevallen consultatie van Caribisch Nederland plaats te vinden. Indien wordt overgegaan tot de voorbereiding van regelgeving (mede) voor Caribisch Nederland vindt consultatie van de openbare lichamen plaats in de volgende gevallen:

- a. wanneer van de openbare lichamen regeling of bestuur wordt gevorderd;
- b. wanneer in betekenende mate wijziging wordt gebracht in de taken en bevoegdheden van het eilandsbestuur;
- c. wanneer er sprake is van ingrijpende beleidsvoornemens, die uitsluitend op de openbare lichamen betrekking hebben;
- d. wanneer er sprake is van beleidsvoornemens ten aanzien van de openbare lichamen om op ingrijpende wijze af te wijken van regelgeving die van toepassing is in het Europese deel van Nederland;
- e. wanneer er sprake is van beleidsvoornemens of regelgeving die ook betrekking hebben op de openbare lichamen en op de eilanden zullen leiden tot ingrijpende wijzigingen.

De onder a tot en met d bedoelde gevallen vloeien rechtstreeks voort uit [artikel 209 van de Wet openbare lichamen Bonaire, Sint Eustatius en Saba \(WolBES\)](#). Voor consultatie in deze gevallen geldt een termijn van acht weken. Voor consultatie in de onder e bedoelde gevallen geldt een termijn van vier weken. In overleg met de openbare lichamen en voorzien van onderbouwing, is afwijken van deze standaardtermijnen mogelijk. Indien het eilandbestuur niet binnen de geldende termijn heeft gereageerd, wordt aangegeven dat er geen aanleiding tot opmerkingen is geweest.

Het ligt voor de hand de openbare lichamen gelijktijdig met de overige actoren te consulteren. In twee situaties is het de bedoeling dat de openbare lichamen, naast de standaardconsultatie, eerder om een oordeel worden gevraagd:

1. wanneer het beleidsvoornemen ingrijpend is en uitsluitend op de openbare lichamen betrekking hebben;
2. wanneer het beleidsvoornemen ten aanzien van de openbare lichamen op ingrijpende wijze afwijkt van de regelgeving die van toepassing is in het Europese deel van Nederland.

In deze gevallen worden de openbare lichamen gevraagd hun oordeel te geven over het voorstel voordat wordt begonnen met het opstellen van de conceptregelgeving.

Vanwege dringende omstandigheden kan het voorkomen dat de tijd om de openbare lichamen te consulteren ontbreekt. In die situatie is het mogelijk om de openbare lichamen te consulteren na inwerkingtreding van het beleidsvoornemen/de regelgeving. Hierbij moet worden gedacht aan situaties waarbij interventie met spoed moet worden gerealiseerd ter voorkoming van omvangrijke negatieve gevolgen voor de volksgezondheid of op financieel gebied.

In de toelichting bij het beleidsvoornemen/de conceptregelgeving worden de gevolgen uitgelegd voor de inrichting en werking van de openbare lichamen. Mocht er reeds contact zijn geweest met de openbare lichamen, dan worden eventuele standpunten van de openbare lichamen toegelicht.

Het beleidsvoornemen/de conceptregelgeving wordt voorzien van de [oplegger consultatie openbare lichamen](#). Het is van belang dat, ongeacht eventuele toezending naar andere collega's werkzaam voor de openbare lichamen, het beleidsvoornemen/de conceptregelgeving voorzien van oplegger altijd naar de eilandsecretarissen mailt, met een cc naar de gezaghebbers. [Overzicht eilandsecretarissen en gezaghebbers](#).

De oordelen van de openbare lichamen worden, net als bij consultatie van andere actoren, opgenomen in de toelichting bij het beleidsvoornemen of de conceptregelgeving en indien van toepassing verwerkt.

Laatst gewijzigd op: 20-8-2019

Nr. 21 (Overleg met de Algemene Rekenkamer over wetsvoorstellen die haar taken en bevoegdheden betreffen)

Ingevolge [artikel 7.40 van de Comptabiliteitswet 2016](#) dient met de Algemene Rekenkamer en het Ministerie van Financiën overleg te worden gevoerd over voorstellen van wet die betrekking hebben op taken en bevoegdheden van dit college. Hieronder vallen ook voorstellen van wet waarmee een zelfstandig bestuursorgaan wordt ingesteld ten gevolge waarvan taken en bevoegdheden voor de Rekenkamer ontstaan of waarmee een andere vorm van verzelfstandiging of privatisering van een onderdeel van de rijksoverheid wordt bewerkstelligd. Het overleg vindt plaats voorafgaand aan de behandeling in de ministerraad. In de praktijk wordt het overleg vaak schriftelijk gevoerd. Meestal wordt eerst op ambtelijk niveau contact gelegd met de Algemene Rekenkamer. Vervolgens zendt de eerstverantwoordelijke minister, mede namens de andere betrokken ministers, het voorstel tot verzelfstandiging, privatisering of instelling onder verwijzing naar [artikel 7.40 van de Comptabiliteitswet 2016](#) aan de Algemene Rekenkamer met het verzoek om een reactie. In sommige gevallen wordt de

---

schriftelijke ronde gevolgd door een daadwerkelijk mondeling overleg. Van het overleg wordt melding gemaakt in de memorie van toelichting. Indien niet tot overeenstemming kan worden gekomen, wordt hiervan ook in de memorie van toelichting melding gemaakt, waarbij wordt ingegaan op de reden waarom het voorstel wordt gehandhaafd.

Laatst gewijzigd op: 4-12-2018

Nr. 22 (Openbaarheid van de uitgebrachte adviezen)

Ingevolge [artikel 9, eerste en tweede lid, van de Wet openbaarheid van bestuur](#) worden adviezen die met het oog op het te vormen beleid door niet-ambtelijke adviescolleges aan de centrale overheid zijn uitgebracht, binnen vier weken nadat zij zijn uitgebracht openbaar gemaakt, tenzij één van de uitzonderingen van [artikel 10 van die wet](#) van toepassing is. Verschillende ministers hebben op basis van het model in de [Aanwijzingen inzake openbaarheid van bestuur](#) voor hun eigen ministerie aanwijzingen vastgesteld. In deze aanwijzingen zijn de openbaarmakingsverplichting en de daarvoor geldende procedures nader uitgewerkt. Vanzelfsprekend moet, indien het advies openbaar wordt gemaakt, en het ter advisering voorgelegde ontwerp nog niet openbaar is, ook dat ontwerp openbaar worden gemaakt. Voor de overige adviezen geldt geen verplichting tot actieve openbaarmaking, met dien verstande dat adviezen waarnaar in de memorie van toelichting wordt verwezen, aan de Afdeling advisering van de Raad van State moeten worden overgelegd. Ingevolge [artikel 80, tweede lid, van de Grondwet](#), moeten adviezen van adviescolleges over wetsvoorstellen aan de Staten-Generaal worden overgelegd, behoudens bij de wet te bepalen uitzonderingen. Met de formule 'behoudens bij de wet te bepalen uitzonderingen' is ook bedoeld op de uitzonderingen van [artikel 10 van de Wet openbaarheid van bestuur](#). In [nr. 49](#) wordt nader ingegaan op toezending van deze adviezen aan de Staten-Generaal.

Laatst gewijzigd op: 22-8-2018

4. Behandeling door de ministerraad

Nr. 23 (Inleiding)

Krachtens [artikel 4 van het Reglement van orde voor de ministerraad](#) beraadslaagt en besluit de ministerraad onder andere over de voorstellen van wet, voordat deze aan de Afdeling advisering van de Raad van State worden voorgelegd. In principe geldt voor elk wetsvoorstel dat eerst behandeling in een ambtelijk voorportaal en een onderraad noodzakelijk is. Wetsvoorstellen die uitsluitend strekken ter implementatie van EU-regelingen kunnen rechtstreeks worden geagendeerd in de ministerraad. Een wetsvoorstel waarover de Afdeling reeds een advies heeft uitgebracht met ingrijpende kritiek op de inhoud of vormgeving, behoeft niet eerst in het ambtelijk voorportaal en de onderraad te worden behandeld maar kan ook direct in de ministerraad worden besproken, tenzij de inhoud van het voorstel volledig wordt gewijzigd (zie verder [Ar 7.14](#)). Bij twijfel over de vraag of een wetsvoorstel door een onderraad of ministeriële commissie moet worden behandeld, kan daarover contact worden opgenomen met de raadadviseur van het ministerie van Algemene Zaken die optreedt als secretaris van de desbetreffende onderraad of ministeriële commissie. Onderraden en ministeriële commissies worden ingevolge [artikel 17](#), onderscheidenlijk [artikel 25 van het Reglement van orde voor de ministerraad](#) ingesteld door de ministerraad. Onderraden zijn belast met de voorbereiding of beslissing van aangelegenheden inzake delen van het algemeen regeringsbeleid.

Ministeriële commissies zijn belast met de voorbereiding van of beslissing over bepaalde aangelegenheden. Samenstelling, taak en werkwijze van onderraden en ministeriële commissies worden geregeld door de ministerraad. Thans bestaan de volgende ambtelijke voorportalen, onderraden en ministeriële commissies. De Minister-President is voorzitter van de onderraden. Hij is eveneens voorzitter van de ministeriële commissies, tenzij de ministerraad anders beslist. Daar de procedures voor onderraden en ministeriële commissies grotendeels gelijklopend zijn, wordt hierna alleen over de onderraden gesproken. Zie voor de procedure over de werkwijze van onderraden [bijlage V bij de Algemene aanwijzingen inzake aangelegenheden van de ministerraad en onderraden](#).

Laatst gewijzigd op: 22-8-2018

Nr. 24 (Behandeling door onderraden)

Naast de [Algemene aanwijzingen inzake aangelegenheden van de ministerraad en onderraden](#) zijn voor de behandeling van wetsvoorstellen door de onderraden van belang de regels inzake de procedure en de werkwijze van onderraden, welke in bijlage V bij de genoemde aanwijzingen zijn opgenomen.

Laatst gewijzigd op: 22-8-2018

Nr. 25 (Ambtelijke voorbereiding in voorportaal)

Indien een voorstel consequenties heeft voor een ministerie dat niet in een ambtelijk voorportaal is vertegenwoordigd, draagt de indiener van het voorstel er via de voorzitter van het voorportaal zorg voor dat het desbetreffende ministerie tijdig in de

---

gelegenheid wordt gesteld om ad hoc een vertegenwoordiger aan het overleg in het voorportaal te laten deelnemen. Het ambtelijk voorportaal stelt na mondelinge - of in uitzonderingsgevallen schriftelijke - behandeling van de ontwerpregeling een advies op aan de verantwoordelijke c.q. coördinerende bewindspersoon. De [ambtelijke voorportalen](#) staan op de site van het kenniscentrum wetgeving vermeld bij de desbetreffende onderraad. De secretariaten van de ambtelijke voorportalen berusten bij het ministerie van de voor het desbetreffende beleidsterrein aangewezen coördinerend bewindspersoon. Een voorstel kan pas bij een ambtelijk voorportaal aanhangig worden gemaakt als de wetgevingstoets door de [Sector Juridische Zaken en Wetgevingsbeleid \(JZW\)](#) van het Ministerie van Justitie en Veiligheid is voltooid (zie [nr. 10](#)).

Laatst gewijzigd op: 22-8-2018

Nr. 25a (Aanhangigmaking bij ambtelijk voorportaal)

Voor het aanbieden van zaken aan een voorportaal (en onderraad of (rijks)ministerraad) bestaat een standaard aanbiedingsformulier. De [meest recente versie van het aanbiedingsformulier](#) is altijd beschikbaar op Rijkspportaal. Onderdeel van het formulier zijn de gevolgen voor de rijksbegroting, de gevolgen voor de administratieve lasten (zie [Ar 4.43, onderdeel e](#)) en de overeenstemming met het Ministerie van Justitie en Veiligheid (in verband met de wetgevingstoets). Afhankelijk van de procedure die geldt in het ambtelijk voorportaal moeten de 7-IAK-vragen beantwoord worden. Als dat het geval is vindt u hier [meer informatie](#) voor rijksmedewerkers. Het aanbiedingsformulier wordt niet ondertekend door de indienende bewindspersoon, eventueel mede namens andere(n). Hiervan wordt op sommige departementen afgeweken. Neem bij twijfel contact op met de secretaris van het ambtelijk voorportaal.

Bij het aanbiedingsformulier worden de bijbehorende stukken gevoegd, zonder eventueel uitgebrachte adviezen en commentaren (tenzij deze ter informatie van belang kunnen zijn bij de bespreking van het ontwerp in de onderraad of (rijks)ministerraad). Afhankelijk van de procedure die geldt in het ambtelijk voorportaal moet zorgvuldig worden overwogen of een stuk al dan niet als hamerstuk kan worden aangemeld (dit moet worden vermeld in het aanbiedingsformulier). Indiening als hamerstuk is mogelijk als er over het voorstel volledige ambtelijke overeenstemming bestaat en redelijkerwijs mag worden verwacht dat deze overeenstemming op bewindslidenniveau wordt gedeeld. Bij twijfel kan het stuk beter niet als hamerstuk worden gepresenteerd en kan tevoren contact worden opgenomen met de secretaris van het betreffende voorportaal. Het verdient aanbeveling om als contactpersonen de betrokken beleidsmedewerker en de betrokken wetgevingsjurist op te nemen.

Laatst gewijzigd op: 22-8-2018

Nr. 26 (Aanhangigmaking bij onderraad, ministerraad of rijksministerraad)

Voor het aanbieden van zaken aan een (voorportaal,) onderraad of (rijks)ministerraad bestaat een standaard aanbiedingsformulier. De [meest recente versie van het aanbiedingsformulier](#) is altijd beschikbaar op Rijkspportaal. Onderdeel van het formulier zijn de gevolgen voor de rijksbegroting, de gevolgen voor de administratieve lasten (zie [Ar 4.43, onderdeel e](#)) en de overeenstemming met het Ministerie van Justitie en Veiligheid (in verband met de wetgevingstoets). Zie voor verdere informatie over de rijksministerraad [nr. 115](#).

Dit formulier maakt een aanbiedingsbrief aan een raad overbodig in gevallen waarin volledige interdepartementale overeenstemming bestaat; in andere gevallen is toevoeging van een brief met de geschilpunten gewenst. Het formulier wordt alleen getekend door de indienende bewindspersoon, eventueel mede namens andere(n). Wanneer er sprake is van een coördinerend minister, zal deze in de regel vaak de indiener zijn (of eventueel degene mede namens wie wordt getekend).

De bewindspersoon die het formulier tekent is verantwoordelijk voor het aanhangig maken van de zaak bij de onderraad, ministerraad of rijksministerraad. Daartoe worden van het formulier en de bijbehorende stukken, zonder eventueel uitgebrachte adviezen en commentaren (tenzij deze van belang zijn voor de bespreking in de onderraad, ministerraad of rijksministerraad), maar inclusief het advies van het ambtelijk voorportaal, het origineel en vijf kopieën aan het ministerie van Algemene Zaken gezonden. De stukken worden door het indienende ministerie tevens aan alle andere ministers, de staatssecretarissen, de Gevolmachtigde Ministers en eventueel het Kabinet van de Koning gezonden. Zij worden tevens toegezonden aan eventuele vaste ambtelijke deelnemers die een minister vergezellen (zie [nr. 28](#)). De stukken dienen ten minste zeven dagen voor de voorgestelde datum van behandeling te zijn rondgezonden. In uitzonderingsgevallen kan, in overleg met secretaris van de onderraad, ministerraad of rijksministerraad, van deze termijn worden afgeweken. Zie [nr. 108](#).

Zorgvuldig moet worden overwogen of een stuk al dan niet als hamerstuk kan worden aangemeld (dit moet worden vermeld in de desbetreffende kolom op het formulier). Indiening als hamerstuk is mogelijk als er over het voorstel volledige ambtelijke overeenstemming bestaat en redelijkerwijs mag worden verwacht dat deze overeenstemming op bewindslidenniveau wordt gedeeld. Bij twijfel kan het stuk beter niet als hamerstuk worden gepresenteerd. Bij discussie verhuist het stuk dan namelijk zonder meer naar een volgende onderraad, ministerraad of rijksministerraad (opdat elke minister zich op die - onverwachte - discussie kan voorbereiden). Dat leidt tot vertraging. Bij twijfel kan tevoren contact worden opgenomen met de secretaris van de onderraad, ministerraad of rijksministerraad (zie [nr. 17](#)).

Het is van belang de kolom 'voorgestelde conclusies' op het formulier zo zorgvuldig mogelijk in te vullen, omdat deze

---

conclusies in beginsel de basis vormen voor de formulering van de besluitenlijst. Een standaardformulering is veelal:

«Akkoord met toezending van het voorstel om advies aan de Afdeling advisering van de Raad van State».

Deze formulering betekent dat de bewindspersoon stilzwijgend gemachtigd is de indiening van het voorstel van wet bij de Tweede Kamer te bevorderen, tenzij de Afdeling ingrijpende kritiek op het wetsvoorstel heeft, of het voorstel om andere redenen, nadat de Afdeling heeft geadviseerd, ingrijpend wordt gewijzigd (zie ook [nr. 41](#) en [42](#)).

Er dient op gelet te worden dat in de laatste kolom de naam, het telefoonnummer en het e-mailadres van de contactpersoon en van een vervanger vermeld worden. Het verdient aanbeveling hierbij als contactpersonen de betrokken beleidsmedewerker en wetgevoingsjurist op te nemen.

Laatst gewijzigd op: 22-8-2018

Nr. 27 (Besluitvorming in de onderraden)

Onderwerpen die in een onderraad aan de orde komen, dienen daar in beginsel inhoudelijk te worden afgedaan. Indien in de onderraad overeenstemming is bereikt, kan de desbetreffende conclusie in de eerstvolgende vergadering van de ministerraad worden goedgekeurd. Het voorstel als zodanig wordt dus niet meer afzonderlijk voor de ministerraad geagendeerd en behoeft dan ook niet meer bij de ministerraad aanhangig te worden gemaakt. Onderwerpen waarover geen overeenstemming is bereikt, worden niet als vanzelfsprekend doorverwezen naar de ministerraad. De besluitenlijsten van de onderraden worden zo spoedig mogelijk aan alle bewindspersonen rondgezonden en bij de eerstkomende gelegenheid op de agenda van de ministerraad geplaatst en zo mogelijk in de desbetreffende vergadering van de ministerraad goedgekeurd. De conclusies die aanleiding geven tot meer diepgaand beraad worden aangehouden tot de volgende vergadering, zodat de meest betrokken bewindspersonen nog nader overleg kunnen voeren. Voor de onderraden wordt zoveel mogelijk een vast vergadertijdstip aangehouden, veelal op dinsdagmorgen.

Laatst gewijzigd op: 22-8-2018

Nr. 28 (Aanwezigheid van ambtenaren in onderraden)

Indien het in de onderraad te behandelen onderwerp daartoe aanleiding geeft, kan een minister of staatssecretaris zich laten vergezellen door een ambtenaar. Dit dient evenwel tot maximaal één ambtenaar per bewindspersoon te worden beperkt.

De ambtenaar die de bewindspersoon vergezelt, treedt dan op als persoonlijk adviseur van de bewindspersoon en neemt over het algemeen geen deel aan de beraadslagingen. Een bewindspersoon kan zich bij afwezigheid niet laten vertegenwoordigen door een ambtenaar, behoudens voorafgaande toestemming van de Minister-President, al dan niet verkregen door tussenkomst van de raadadviseur van het ministerie van Algemene Zaken die optreedt als secretaris van de onderraad. Ingevolge [artikel 26 van het Reglement van orde voor de ministerraad](#) bestaat ten aanzien van hetgeen ter vergadering besproken wordt of geschiedt in beginsel een geheimhoudingsplicht.

Laatst gewijzigd op: 22-8-2018

Nr. 29 (Aanhangigmaking bij en behandeling door de ministerraad)

De volgende onderdelen hebben uitsluitend betrekking op de situatie dat een onderwerp niet eerst in een onderraad aan de orde is geweest.

Voor het aanhangig maken van onderwerpen bij de ministerraad is een standaard aanbiedingsformulier ontworpen dat ook wordt gebruikt voor ambtelijke voorpotalen en onderraden. Met betrekking tot het aanhangig maken van stukken bij de ministerraad is hetgeen in [nr. 26](#) ten aanzien van onderraden en ministeriële commissies werd opgemerkt van overeenkomstige toepassing. In afwijking van de procedure bij onderraden geldt voor ministerraadstukken echter dat deze zeven dagen voor de geplande behandeling rondgezonden dienen te zijn. Voor afwijking van de zeven-dagentermijn geldt een bijzondere procedure: zie daarover [nr. 107](#) en [108](#). Bij twijfel of een voorstel al dan niet als hamerstuk kan worden aangemeld, verdient het aanbeveling tevoren contact op te nemen met de secretaris van de ministerraad.

Het is goed ambtelijk gebruik dat opmerkingen over de inhoud van wetsvoorstellen die ambtenaren op andere departementen aan hun minister doorgeven in verband met de bespreking in de ministerraad, tevens worden gemeld aan de op het ministerraadsformulier vermelde behandelend ambtenaar. Op deze wijze wordt voorkomen dat tijdens de ministerraadsvergadering verwarring ontstaat doordat de eerstverantwoordelijke minister onvoorbereid met allerlei detailkwesties wordt geconfronteerd en wordt een vlotte afhandeling door de ministerraad bevorderd. Indien de opmerkingen van ondergeschikte aard zijn, plegen deze ambtelijk te worden afgehandeld. Het verdient in het algemeen aanbeveling de bewindspersoon hierover wel te informeren. Tot slot kan nog een tussenweg worden gevolgd, inhoudende dat de wijzigingen ambtelijk worden overeengekomen en door de ministers schriftelijk worden bevestigd of in de ministerraad kort mondeling

---

worden gemeld.

Ambtenaren worden bij de discussies in de ministerraad niet toegelaten.

Het komt voor dat een aangelegenheid van het Koninkrijk (gedefinieerd in [nr. 111](#)) ingevolge het [Statuut](#) of krachtens delegatie door de rijkswetgever voor het rijkdeel Nederland bij wet wordt geregeld. In dat geval dient, overeenkomstig [artikel 10 van het Statuut](#), behandeling in de rijksministerraad plaats te vinden met inachtneming van de procedure beschreven in [nr. 114 e.v.](#) tenzij het onderwerp van de voorgestelde regeling Aruba, Curaçao noch Sint Maarten raakt. De Gevolmachtigde Ministers van deze landen zijn bevoegd namens hun regering aan te geven of (enig onderdeel van) een wetsvoorstel hun land raakt (zie [artikel 11 van het Statuut](#)). Het verdient aanbeveling daartoe tijdig contact op te nemen met de kabinetten van de Gevolmachtigde Ministers (vgl. ook [nr. 112](#)). Het ministerraadsformulier wordt door de betrokken bewindspersoon getekend bovenaan de voorzijde. Zie ook [nr. 26](#) over hamerstukken.

Laatst gewijzigd op: 22-8-2018

Nr. 30 (Kennismening en uitvoering van de besluiten van de ministerraad)

De ministerraad vergadert in het algemeen op vrijdag. Als regel wordt op de daaropvolgende maandag de besluitenlijst van de vergadering rondgezonden. Daaruit blijkt welk besluit de ministerraad met betrekking tot het wetsvoorstel heeft genomen. Op de meeste ministeries worden uittreksels van de besluitenlijsten in beperkte kring verspreid. Ook wordt veelal tijdens stafbesprekingen, die als regel op maandag worden gehouden, door de minister verslag gedaan van de besluitvorming voor zover deze het algemeen regeringsbeleid of het eigen departementale beleidsterrein betreft en worden afspraken gemaakt over de uitvoering van de besluiten van de ministerraad. In spoedeisende gevallen kunnen zo nodig bij de secretaris van de ministerraad telefonisch inlichtingen over de besluitenlijst worden ingewonnen.

De notulen van de ministerraadsvergaderingen worden in het algemeen een week na de vergadering rondgezonden. De inzage van notulen van de ministerraad, de onderraden en commissies uit de ministerraad door ambtenaren is geregeld in [bijlage I bij de Algemene aanwijzingen inzake aangelegenheden van de ministerraad en onderraden](#).

Laatst gewijzigd op: 22-8-2018

Nr. 31 (Voorlichting over de besluitvorming in de ministerraad (persbericht))

Nadat de ministerraad met een wetsvoorstel heeft ingestemd, wordt veelal door het eerstverantwoordelijke ministerie een persbericht uitgegeven, waarin de hoofdlijnen van het wetsvoorstel worden bekendgemaakt en waarin wordt vermeld dat het voorstel om advies aan de Afdeling advisering van de Raad van State zal worden gezonden. Het persbericht wordt door of in overleg met de afdeling voorlichting van het ministerie opgesteld en (zo mogelijk) reeds op het ministerraadsformulier opgenomen in de daarvoor bestemde kolom. Na afloop van elke ministerraad worden de daarop betrekking hebbende persberichten van alle ministeries door de Rijksvoorlichtingsdienst gepubliceerd op www.rijksoverheid.nl. Indien men het gewenst acht dat ook de Minister-President in zijn wekelijkse persconferentie na afloop van de ministerraad aandacht aan het wetsvoorstel zal schenken, verdient het aanbeveling hierover, door tussenkomst van de afdeling voorlichting, contact op te nemen met de Rijksvoorlichtingsdienst. Vanzelfsprekend kan ook de Rijksvoorlichtingsdienst hiertoe het initiatief nemen. In het algemeen vindt ter voorbereiding van de persconferentie van de Minister-President op vrijdag, de donderdag daaraan voorafgaand, overleg plaats tussen de hoofden van de voorlichtingsafdelingen.

Laatst gewijzigd op: 22-8-2018

Nr. 32 (Openbaarheid van het voorstel na de ministerraad)

De openbaarheid van een voorstel van wet en de daarbij behorende memorie van toelichting die ingevolge een besluit van de ministerraad naar de Koning worden gezonden met het verzoek deze bij de Afdeling advisering van de Raad van State aanhangig te maken, wordt naar het oordeel van de Afdeling rechtspraak mede geregeerd door [artikel 26, derde lid, van de Wet op de Raad van State](#) (zie ARRS 1 november 1983, AB 1984, 257). De Afdeling Rechtspraak overwoog bij die uitspraak dat het blijkens de wetsgeschiedenis van de totstandkoming van het artikel onjuist zou zijn de tekst van een ontwerp van wet waarover in de ministerraad overeenstemming is bereikt, maar waarover de Afdeling nog moet adviseren, te publiceren. Dit geldt ook indien het ontwerp tevoren al als voorontwerp was bekendgemaakt. In de praktijk betekent dit dat het aan de Afdeling toegezonden wetsvoorstel en de memorie van toelichting pas openbaar worden als het wetsvoorstel bij de Tweede Kamer wordt ingediend, tegelijk met de openbaarmaking van het advies van de Afdeling en het nader rapport (zie [nr. 45](#) en [47](#)). In het persbericht naar aanleiding van de aanvaarding in de ministerraad pleegt dit tot uitdrukking te worden gebracht door aan het slot de standaardzin toe te voegen: "De tekst van het wetsvoorstel en het advies van de Afdeling worden pas openbaar bij indiening bij de Tweede Kamer." Is in het voortraject uitgebreid gesproken met vertegenwoordigers van belangenorganisaties en dringen zij erop aan om te weten wat er van het commentaar is verwerkt, dan kan worden overwogen deze organisaties een brief te sturen waarin ze enig inzicht wordt geboden in de aanpassingen. Indien het stuk door middel van internet in consultatie is gegaan, dan is verslaglegging van de opmerkingen op de internetconsultatiewebsite aangewezen.

Laatst gewijzigd op: 22-8-2018

5. Georganiseerd overleg

Nr. 33 (Algemeen)

In [artikel 125, eerste lid, onder m, van de Ambtenarenwet](#) is bepaald dat bij of krachtens amvb voorschriften worden vastgesteld over de wijze, waarop met de daarvoor in aanmerking komende vakorganisaties van overheidspersoneel overleg wordt gepleegd over aangelegenheden van algemeen belang voor de rechtstoestand van de ambtenaren, alsmede de gevallen waarin overeenstemming in dat overleg dient te worden bereikt.

Deze overlegverplichting is op bovensectoraal niveau nader uitgewerkt in de [Regeling overleg Raad voor het Overheidspersoneelsbeleid](#). Volgens deze regeling dient de Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties bij regelingen die specifiek betrekking hebben op overheids- en onderwijspersoneel in het algemeen overleg te voeren met de centrales van overheidspersoneel en de overheidswerkgevers of verenigingen van overheidswerkgevers, verenigd in de Raad voor het Overheidspersoneelsbeleid voordat een dergelijke regeling tot stand wordt gebracht.

De overlegverplichting is ook nader uitgewerkt op sectoraal niveau. Voorbeelden hiervan zijn het overleg met de sectorcommissie Defensie ([Besluit georganiseerd overleg sector Defensie](#)) en het overleg met de Commissie voor georganiseerd overleg in politie-ambtenarenzaken ([Besluit overleg en medezeggenschap politie 1994](#)). In de Sectorcommissie overleg rijkspersoneel ([artikel 105 e.v. van het Algemeen Rijksambtenarenreglement](#)) wordt overleg gevoerd over aangelegenheden van algemeen belang voor de rechtstoestand van het rijkspersoneel.

De verplichting tot het sectoroverleg is veelal gebaseerd op een inhoudelijk criterium, namelijk of het aan de orde zijnde onderwerp van algemeen belang is voor de rechtspositie van het personeel. Dit criterium brengt mee dat overleg gevoerd moet worden over duidelijk rechtspositionele zaken als bezoldiging, verlof en dergelijke. Voor invoeren en wijzigen van regelingen met rechten of verplichtingen van individuele ambtenaren geldt dat overeenstemming moet worden bereikt met een meerderheid van de in het sectoroverleg vertegenwoordigde vakorganisaties alvorens tot regelgeving kan worden overgegaan. De overlegverplichting geldt echter ook voor meer algemene onderwerpen waaraan gevolgen voor de rechtstoestand van overheidspersoneel zijn verbonden. Een taakstelling van de overheid zelf is wel onderwerp van overleg maar niet een onderwerp waarover met de vakorganisaties overeenstemming moet worden bereikt. Over een ontwerpregelgeving die ziet op het van toepassing verklaren op overheidspersoneel van een wettelijke regeling die betrekking heeft op werknemers met een arbeidsovereenkomst, is alleen overleg nodig over de speciale gevolgen voor ambtenaren en hun regelingen. Over wijziging van die regelingen is in dit geval geen overeenstemming nodig mits het totaal van rechten en verplichtingen daardoor over het geheel beoordeeld niet ongunstiger wordt. Bij twijfel over de vraag of over een ontwerpregelgeving overleg moet worden gevoerd met organisaties van overheidspersoneel en/of over een ontwerpregelgeving overeenstemming moet worden bereikt met de vakorganisaties, verdient het aanbeveling contact op te nemen met de afdeling Arbeidsvoorwaarden en Pensioen, directie Ambtenaar en Organisatie, DGOO van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

Toekomstig recht

Eind 2016 is de Wet normalisering rechtspositie ambtenaren (Wnra) in de Eerste Kamer aanvaard, in maart 2017 bekrachtigd en in het Staatsblad gepubliceerd ([Stb. 2017. 123](#)). De Wnra regelt dat voor de meeste ambtenaren het private arbeidsrecht gaat gelden, net als voor werknemers in het bedrijfsleven. Om de Wnra in werking te kunnen laten treden moet bestaande wet- en regelgeving in overeenstemming worden gebracht met de Wnra. De planning is erop gericht om de Wnra, tegelijk met de benodigde invoerings- en aanpassingsregelgeving, per 1 januari 2020 in werking te laten treden.

Laatst gewijzigd op: 20-8-2019

Nr. 34 (Overlegfase)

Doel en karakter van het overleg brengen mee dat het overleg zoveel mogelijk na de afronding van de voorbereiding van het wetsvoorstel dient plaats te vinden, dus na behandeling door de ministerraad. Dit geldt niet alleen voor het centrale, maar ook voor het sectorgewijs gevoerde overleg. Leidt het overleg tot belangrijke wijzigingen in het voorstel, dan zal het voorstel krachtens [artikel 4 van het Reglement van orde voor de ministerraad](#) wel opnieuw door de ministerraad dienen te worden behandeld. In verband met de positie van de Raad van State als het belangrijkste en laatste adviescollege van de regering voor de wetgeving dient het overleg plaats te vinden alvorens voorstellen aan de Afdeling advisering van de Raad van State worden voorgelegd. Een en ander sluit overigens niet uit, dat reeds in een eerder stadium op informele basis met de organisaties van overheidspersoneel gesproken wordt over bepaalde beleidsvoornemens. Indien het gaat om regelgeving die afspraken uit een CAO vastlegt, dan zijn de organisaties van overheidspersoneel in alle gevallen al bij het onderwerp betrokken geweest. Dit betekent niet dat ten aanzien van de ontwerpregelgeving met hen geen overleg zou hoeven te worden gevoerd.

Laatst gewijzigd op: 4-12-2018

5a. Notificatie (34a)

Nr. 34a (Notificatie)

In bepaalde gevallen moet de Europese Commissie in kennis worden gesteld van autonome nationale ontwerp-regelgeving. Dit om haar - en in bepaalde gevallen de lidstaten - de gelegenheid te geven de nationale regeling te toetsen op verenigbaarheid met het EU-recht. Een voorbeeld van zo'n notificatieverplichting geeft richtlijn (EU) 2015/1535 van het Europees Parlement en de Raad van 9 september 2015 betreffende een informatieprocedure op het gebied van technische voorschriften en regels betreffende de diensten van de informatiemaatschappij, de zogenoemde notificatierichtlijn. Ook andere Europese besluiten kunnen echter notificatieverplichtingen bevatten, zoals bijvoorbeeld de Dienstenrichtlijn ([richtlijn 2006/123/EG](#) van het Europees Parlement en de Raad van 12 december 2006 betreffende diensten op de interne markt, PbEU L376).

Ook de Wereldhandelsorganisatie (WTO) kent notificatieverplichtingen, bijvoorbeeld op grond van de op 15 april 1994 te Marrakech gesloten Overeenkomst inzake technische handelsbelemmeringen (Trb. 1994, 235). Belangrijk is ook artikel 108, derde en vierde lid, VWEU, inzake steunmaatregelen van de lidstaten, die ingevolge dit artikel moeten worden aangemeld bij de Commissie tenzij daarvoor een vrijstelling geldt. Het achterwege laten van deze notificatie kan de rechtsgeldigheid van de regeling aantasten.

Bij de voorbereiding van een voorstel van wet beziet het eerstverantwoordelijke ministerie steeds of communautaire of andere internationale verplichtingen tot notificatie noodzakelijk zijn ([Ar 7.7](#) en [7.8](#)). De notificatie vindt plaats op een zodanig tijdstip dat enerzijds de besluitvorming zoveel mogelijk is afgerond en anderzijds nog gelegenheid bestaat om de regeling aan te passen. Voor wetsvoorstellen wordt het moment van accordering door de ministerraad aangehouden. In voorkomende gevallen moeten ook ontwerp-nota's van wijziging worden genotificeerd. Hetzelfde geldt voor door de Tweede Kamer aanvaarde amendementen. In sommige gevallen is het mogelijk om via één notificatiebericht aan meerdere notificatieverplichtingen te voldoen.

Bij de planning van wetgeving moet terdege rekening worden gehouden met notificatieprocedures, met name indien sprake is van zogenoemde standstill-periodes na notificatie. Zie over de procedures inzake notificatie nader nr. 289. Algemene informatie over notificatieprocedures kan worden verkregen bij de op ieder ministerie aangewezen notificatiecoördinator. Vraagstukken omtrent notificatie met een departementsoverschrijdend karakter, kunnen aan de orde worden gesteld in de [Interdepartementale Commissie Europees Recht - Notificatie \(ICER-N\)](#). Deze werkgroep heeft ook een [Handleiding notificatie onder de Dienstenrichtlijn](#) opgesteld.

Algemene informatie over melding van steunmaatregelen kan worden verkregen bij het Interdepartementaal steunoverleg (ISO), waarvan het secretariaat berust bij het Ministerie van Economische Zaken en Klimaat.

Voor de handelwijze van de Raad van State bij advisering over genotificeerde wetsvoorstellen zie [nr. 35](#).

Laatst gewijzigd op: 21-2-2019

6. Advisering door de Afdeling advisering van de Raad van State

Nr. 35 (Algemeen)

De Afdeling advisering van de Raad van State is adviseur van regering en parlement over wetgeving en bestuur. In [artikel 73, eerste lid, van de Grondwet](#) is vastgelegd waarover de Afdeling wordt gehoord. In de [Wet op de Raad van State](#) (hierna: Wet RvS) is nader uitgewerkt waarover de Afdeling adviseert. Onderscheid kan worden gemaakt tussen vier adviesvormen:

1. Verplicht gevraagde adviezen
2. Onverplicht gevraagde adviezen
3. Ongevraagde of spontane adviezen
4. Verzoeken om voorlichting

Verplicht gevraagde adviezen

De regering hoort de Afdeling:

1. over de wetsvoorstellen door de regering aan de Staten-Generaal te doen ([artikel 17, eerste lid, onder a, Wet RvS](#));
2. over de ontwerpen van algemene maatregelen van bestuur ([artikel 17, eerste lid, onder b, Wet RvS](#));
3. over de voorstellen tot goedkeuring van een verdrag of van het voornemen tot opzegging van een verdrag ([artikel 17,](#)

[eerste lid, onder c. Wet RvS](#));

4. in de gevallen waarin een wet advisering door de Raad voorschrijft ([artikel 17, tweede lid, Wet RvS](#)), zoals over onteigeningsbesluiten op grond van de [artikelen 72a en 79 van de Onteigeningswet](#) en over naturalisatiebesluiten op grond van [artikel 10 van de Rijkswet op het Nederlanderschap](#);
5. over zogenoemde horizontale bestuursgeschillen, dat wil zeggen geschillen tussen bestuursorganen op grond van [artikel 136 van de Grondwet \(artikel 20, eerste lid, Wet RvS\)](#). De Afdeling stelt het ontwerp op van het koninklijk besluit.

Voorts legt de regering ontwerpen van koninklijke besluiten tot vernietiging aan de Afdeling voor ([artikel 17, derde lid, Wet RvS](#)). Echter, vernietigingsbesluiten op grond van [artikel 268 van de Gemeentewet](#) en [artikel 261 van de Provinciewet](#) zijn hiervan uitgezonderd. Die zaken lopen via de Afdeling bestuursrechtspraak.

De Tweede Kamer der Staten-Generaal hoort de Afdeling over de bij haar door een of meer leden aanhangig gemaakte voorstellen van wet (initiatiefwetsvoorstellen), voordat zij deze in behandeling neemt ([artikel 18, eerste lid, Wet RvS](#)).

Onverplicht gevraagde adviezen

De regering hoort de Afdeling ver alle zaken waaromtrent zij het nodig oordeelt ([artikel 17, tweede lid, Wet RvS](#)). Dit zijn de zogenoemde onverplicht gevraagde adviezen. Deze adviesaanvragen hebben vaak betrekking op aangelegenheden van algemeen wetgevende aard, zoals over de ontwerpwijzigingen van de Aanwijzingen voor de regelgeving of over het kabinetsstandpunt bij de rapporten van de Visitatiecommissie wetgeving. Andere voorbeelden zijn de jaarlijkse adviesaanvraag over de Miljoenennota en de adviesaanvragen over amendementen.

De Tweede Kamer kan de Raad ook horen over initiatiefvoorstellen nadat ze in behandeling zijn genomen ([artikel 18, tweede lid, Wet RvS](#)). Daaraan kan behoefte bestaan bij (ingrijpende) nota's van wijzigingen of bij amendementen op het voorstel.

Ongevraagde/spontane adviezen

De Afdeling adviseert de regering voorts indien zij dit nodig acht ([artikel 21 Wet RvS](#)). Dit zijn de zogenoemde ongevraagde of spontane adviezen.

Voorlichting

De Afdeling dient op verzoek de minister(s) dan wel een van beide kamers der Staten-Generaal van voorlichting in aangelegenheden van wetgeving en bestuur ([artikel 21a, eerste lid, Wet RvS](#)).

[Artikel 19 van de Wet op de Raad van State](#) geeft aan in welke gevallen het horen van de Afdeling achterwege kan blijven. Dit zijn slechts twee specifieke uitzonderingen: supplettoire begrotingsvoorstellen en wetsvoorstellen tot goedkeuring van een verdrag (of van het als het verdrag (voornemen) eerder ter stilzwijgende goedkeuring aan de Staten-Generaal was voorgelegd.

De positie van de Afdeling als het belangrijkste en laatste adviescollege van de regering voor de wetgeving brengt mee dat de Afdeling pas wordt gehoord nadat de overige door de regering ingewonnen adviezen zijn uitgebracht en het wetsvoorstel door de ministerraad is behandeld (zie [Ar 7.9](#)). Het wordt niet juist geacht om aan de Afdeling een wetsvoorstel voor te leggen waarover de besluitvorming in de ministerraad nog niet is voltooid. Wél is het mogelijk dat de ministerraad op voorhand besluit om het wetsvoorstel, na ontvangst van het advies van de Afdeling, opnieuw in de ministerraad te behandelen.

Indien over een wetsvoorstel advies moet worden gevraagd aan de Europese Commissie kan het voorstel wel al aan de Afdeling worden voorgelegd alvorens het advies van de Commissie is ontvangen. Aan de Afdeling wordt dan mededeling gedaan van de eventuele adviestermijn waaraan de Commissie is gebonden. Hiermee wordt dan tevens een uitzondering gemaakt op het geheime karakter van voorstellen in de periode vanaf de ministerraadbehandeling tot de indiening bij de Tweede Kamer. In het algemeen zal de Afdeling de adviestermijn van de Commissie afwachten alvorens te adviseren. Als de adviestermijn ongebruikt verstrijkt, moet de betrokken minister de Afdeling hiervan in kennis stellen. De Afdeling rondt vervolgens de advisering op zo kort mogelijke termijn af. Indien de Afdeling advies uitbrengt voordat het advies van de Commissie is ontvangen, geldt de regel van [Ar 7.15](#) die impliceert dat het voorstel nogmaals aan de Afdeling moet worden voorgelegd indien het oordeel van de Commissie aanleiding geeft tot ingrijpende wijzigingen. De hier gehanteerde lijn geldt tevens bij notificatie van technische voorschriften bij de Commissie of een andere internationale organisatie (zie [nr. 34a](#)).

Laatst gewijzigd op: 22-8-2018

Nr. 36 (Aanhangigmaking van de adviesaanvraag bij de Afdeling advisering van de Raad van State)

De aanhangigmaking van een wetsvoorstel bij de Afdeling advisering van de Raad van State geschiedt ingevolge [artikel 22 van de Wet op de Raad van State](#) hetzij door de Koning, op voordracht van de betrokken bewindspersoon, hetzij door de bewindspersoon zelf, met machtiging van de Koning. In de praktijk geschiedt de aanhangigmaking altijd door de Koning, op

---

voordracht van de betrokken bewindspersoon. De voordracht wordt slechts door één bewindspersoon ondertekend, in overeenstemming met eventuele andere medebetrokken bewindspersonen, tenzij er zeer bijzondere redenen zijn om de gelijkwaardigheid van de verantwoordelijkheid van de verschillende bewindspersonen ook in de voordracht tot uitdrukking te brengen. Zie in dit verband ook [Ar 4.7](#).

Voor de voordracht is een [modelbrief](#). In de brief kan de bijzondere aandacht van de Afdeling worden gevraagd voor een bepaald aspect van het voorstel. De brief wordt tezamen met een exemplaar van het wetsvoorstel, een getekend exemplaar van de memorie van toelichting en een exemplaar van de in [Ar 7.10](#) bedoelde adviezen aan het Kabinet van de Koning gezonden. De directeur van het Kabinet van de Koning zendt - na daartoe machtiging te hebben verkregen - het wetsvoorstel, de memorie van toelichting en de eventuele overige commentaren en adviezen aan de Afdeling. Een brief met het nummer waaronder het voorstel bij het Kabinet van de Koning is ingeboekt wordt aan de bewindspersoon gestuurd. Dit wordt het kabinetsrescript genoemd. In het nader rapport wordt verwezen naar het nummer van het kabinetsrescript.

In spoedeisende gevallen dient tijdig contact te worden opgenomen met het Kabinet van de Koning. Het Kabinet van de Koning dient dan ook de [brief aan de vice-president van de Raad van State](#) te ontvangen, zie hierover [nr. 109](#).

De adviesaanvraag wordt ook via Kiwi ter kennis van de Afdeling gebracht, door middel van het daartoe bestemde elektronische formulier, waaraan ook de stukken kunnen worden toegevoegd. Het formulier vermeldt onder meer de contactgegevens van de ambtenaar, bij welke de ambtenaren van de Afdeling desgewenst nadere inlichtingen over het wetsvoorstel en de memorie van toelichting kunnen verkrijgen. De kennisgeving via Kiwi is **aanvullend** op de formele adviesaanvraag en kan dus niet hiervan in de plaats komen. Dankzij de koppeling tussen Kiwi en het systeem van de Raad van State wordt Kiwi automatisch bijgewerkt met de datum waarop het advies aanhangig werd, de datum waarop het advies werd uitgebracht, het dictum en het advies zelf.

Zoals in [nr. 35](#) is opgemerkt, brengt de positie van de Afdeling mee dat de Afdeling pas advies uitbrengt nadat de overige door de regering gevraagde adviezen over het wetsvoorstel zijn uitgebracht. [Ar 7.10](#) schrijft voor welke adviezen aan de Afdeling moeten worden gezonden. In hoeverre nog andere adviezen worden meegezonden, zal van geval tot geval moeten worden beoordeeld. Zo zal in veel gevallen het resultaat van het eventueel gevoerde georganiseerde overleg met de centrales van overheidspersoneel (zie hiervoor [nr. 33 e.v.](#)) moeten worden meegezonden.

Indien een wetsvoorstel beoogt een ingrijpende wijziging aan te brengen in een bestaande wet, dan kan het gewenst zijn een vergelijkend overzicht op te stellen van de wetteksten, zoals deze vóór en na de wijziging luiden. Bij complexe wijzigingsvoorstellen is het verplicht om van de voorgestelde wijzigingen een vergelijkend overzicht van de te wijzigen bepalingen en de voorgestelde bepalingen aan de Afdeling toe te zenden ([Ar 6.21](#)). Dit overzicht kan apart of als bijlage bij de memorie van toelichting worden meegezonden.

Laatst gewijzigd op: 26-2-2019

Nr. 37 (Totstandkoming advies)

De Afdeling advisering van de Raad van State komt zelfstandig tot een advies. Dat neemt niet weg dat op ambtelijk niveau door de Afdeling bij het betrokken ministerie toelichting kan worden gevraagd, indien onduidelijkheden bestaan over onderdelen van het wetsvoorstel. Adviezen van de Afdeling worden als regel voorbereid binnen een van de vier secties. Sectie I omvat het Ministerie van Algemene Zaken, het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Sectie II omvat het Ministerie van Buitenlandse Zaken, het Ministerie van Justitie en Veiligheid en het Ministerie van Defensie. Sectie III omvat het Ministerie van Financiën, het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid en het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. Sectie IV omvat het Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat, het Ministerie van Economische Zaken en Klimaat en het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit. Elk advies wordt vastgesteld in de vergadering van de Afdeling, die elke woensdag vergadert.

De Wet op de Raad van State vermeldt in [artikel 24](#) dat de Afdeling met de minister beraadslaagt indien de Afdeling of de minister zulks mocht verlangen. Indien een dergelijke beraadslaging wenselijk wordt geacht, wordt de uitnodiging gedaan in een brief, onder vermelding welke zaak het betreft en wie aan de beraadslaging zullen deelnemen. Daarbij wordt ook een indicatie gegeven van de te bespreken problematiek. Van een dergelijk overleg wordt melding gemaakt in het advies van de Afdeling t.b.v. het nader rapport.

Laatst gewijzigd op: 22-8-2018

Nr. 38 (Planning)

Er valt niet op voorhand te zeggen hoeveel tijd gemoeid zal zijn met de advisering door de Afdeling advisering van de Raad van State. Dit hangt onder meer samen met de omvang en gecompliceerdheid van het wetsvoorstel, de aard en omvang van het door de Afdeling uit te brengen advies en de werkdruk bij de Afdeling. In de praktijk wordt het overgrote deel van de zaken binnen de door de Afdeling gehanteerde streeftermijn van drie maanden afgedaan. Indien de streeftermijn van drie maanden

---

niet wordt gehaald, pleegt de vice-president aan de betrokken bewindspersoon een brief te zenden waarin dat wordt gesignaleerd en waarin een korte aanduiding van de oorzaak wordt gegeven, alsmede een indicatie wordt gegeven van het tijdstip waarop het advies zal worden uitgebracht. Een overzicht van bij de Afdeling aanhangige adviesaanvragen is te vinden op de [website van de Raad van State](#). Het is mogelijk per ministerie op ambtelijk niveau periodiek voortgangsoverleg te voeren met de directie Advisering over behandelingschema's. Over de planning van de advisering omtrent complexe wetsvoorstellen of groepen van wetsvoorstellen kan op bewindslidenniveau vooraf overleg worden gepleegd met de vice-president. De planning komt ook ter sprake in het reguliere overleg dat de vice-president en de voorzitter van de desbetreffende sectie jaarlijks met elke minister voeren. Indien daartoe zwaarwegende argumenten bestaan, kan de Afdeling om een [spoedbehandeling](#) van de adviesaanvraag worden verzocht. Daarop wordt in [nr. 109](#) nader ingegaan.

Met de Afdeling is de afspraak gemaakt dat wetsvoorstellen die op 1 januari in werking moeten treden, bij de Afdeling aanhangig worden gemaakt uiterlijk zes weken voor de datum waarop zij volgens de planning bij de Staten-Generaal moeten worden ingediend. Daarbij is het streven om dergelijke wetsvoorstellen zo mogelijk reeds eerder bij de Afdeling aanhangig te maken. Volgens richtlijnen van het Ministerie van Algemene Zaken behoort de voorbereiding van regelgeving zodanig te worden ingericht dat de adviesaanvragen de Afdeling zoveel mogelijk gespreid over het jaar bereiken en dat er geen onnodige opeenhoping van adviesaanvragen plaatsvindt kort voor het zomerreces.

Laatst gewijzigd op: 22-8-2018

Nr. 39 (Intrekken van de adviesaanvraag)

Het kan voorkomen dat tijdens de behandeling van de adviesaanvraag door de Afdeling advisering van de Raad van State de omstandigheden zich zodanig wijzigen, dat de betrokken bewindspersoon een wetsvoorstel niet (of niet in de bestaande vorm) zal indienen. In dat geval dient de adviesaanvraag te worden ingetrokken. Hiertoe wordt de Koning door de betrokken bewindspersoon, na verkregen machtiging van de ministerraad (vergelijk [nr. 29](#)) gevraagd de Afdeling te verzoeken de adviesaanvraag verder buiten behandeling te laten. Voor deze voordracht aan de Koning moet gebruik worden gemaakt van het [model Voordracht intrekking adviesaanvraag Afdeling advisering Raad van State](#). Het Kabinet van de Koning bevestigt de ontvangst van het verzoek per brief aan het betrokken departement. In deze brief wordt gemeld dat de Koning de Afdeling heeft gevraagd de adviesaanvraag verder buiten behandeling te laten.

Laatst gewijzigd op: 4-12-2018

Nr. 40 (Uitbrengen van het advies van de Afdeling advisering van de Raad van State)

De Afdeling advisering van de Raad van State brengt haar advies uit aan de Koning, maar zendt het rechtstreeks aan de bewindspersoon die het voorstel om advies heeft voorgelegd (de eerste ondertekenaar). Het is in dat verband gebruikelijk dat de desbetreffende bewindspersoon al in de voordracht de Koning verzoekt de Afdeling te machtigen het advies rechtstreeks aan hem te doen toekomen. De Afdeling zendt, indien dit door de bewindspersoon in de voordracht is verzocht, tevens een afschrift aan de medebetrokken bewindspersonen. Zie de [modelbrief voor de voordracht](#). Van elk advies zendt de Afdeling tevens een afschrift aan het Kabinet van de Koning. Daarnaast zendt de Afdeling van elk advies een afschrift aan de Ministerie van Justitie en Veiligheid aan de [Directie Wetgeving en Juridische Zaken](#) in verband met de wetgevingstoetsing die dit ministerie verricht.

Bij de beoordeling van de verplichte adviezen hanteert de Afdeling een driedelig toetsingskader:

- 1) De beleidsanalytische toets
- 2) De juridische toets
- 3) De wetstechnische toets

Toets 1: De beleidsanalytische toets

De beleidsanalytische toets (BAT) is een kritische analyse van beleidsmatige aspecten van een ontwerp aan de hand van drie hoofdpunten:

1. Probleembeschrijving
2. Probleemaanpak
3. Een analyse van de verwachtingen over de uitvoering

Toets 2: De juridische toets

Bij de juridische toets gaat het om de juridische kwaliteit van de regeling. Het gaat daarbij om twee hoofdonderdelen:

1. De toetsing aan hoger recht (geschreven en ongeschreven recht) en
2. De inpassing van het voorstel in het bestaande recht.

Toets 3: De wetstechnische toets

Bij de wetstechnische toetsing gaat het om de technische kwaliteit van de regeling en de toelichting zoals de logische en

---

systematische opbouw, de innerlijke consistentie en de gebruikte terminologie. Voor een deel gaat het om toetsing aan het meer technische gedeelte van de Aanwijzingen voor de regelgeving.

De Afdeling advisering neemt opmerkingen van wetstechnische aard, waarbij ter toelichting kan worden volstaan met een enkele verwijzing bijvoorbeeld naar één van de aanwijzingen van de Aanwijzingen voor de regelgeving, op in de redactionele bijlage. In beginsel zijn alleen redactionele kanttekeningen over de tekst van de regeling in de bijlage opgenomen, redactionele kanttekeningen met betrekking op de toelichting worden ambtelijk doorgegeven aan de behandelend ambtenaar van het desbetreffende ministerie. De Afdeling toetst wetsvoorstellen en andere adviesaanvragen op drie aspecten: kwaliteit van beleid, juridische kwaliteit en wetstechnische kwaliteit. De adviezen van de Afdeling kennen een uniforme opzet. De opmerkingen van de Afdeling worden puntsgewijs, genummerd weergegeven; subopmerkingen binnen een nummer worden geletterd. De opmerkingen volgen in het algemeen de opzet en volgorde van de onderdelen uit het toetsingskader dat de Afdeling bij de wetgevingsadvisering hanteert, voor zover relevant (het [toetsingskader](#) is te vinden op de [internetsite van de Raad van State](#)). Aan de genummerde opmerkingen gaat als regel een korte inleiding vooraf. Na een zeer beknopte samenvatting van het wetsvoorstel wordt in die inleiding vermeld wat het resultaat is van de beoordeling door de Afdeling. Die in algemene termen vervatte beoordeling moet worden onderscheiden van het "dictum": het eindoordeel dat de Afdeling aan het slot van zijn advies geeft over de vraag of het wetsvoorstel, eventueel met inachtneming van de door de Afdeling gemaakte opmerkingen, kan worden ingediend. Voor het dictum bij wetsvoorstellen worden door de Afdeling de volgende vier standaardformuleringen gebruikt:

a. «De Afdeling advisering van de Raad van State heeft geen opmerkingen bij het voorstel en adviseert het voorstel bij de Tweede Kamer der Staten-Generaal in te dienen.»

Deze formulering wordt gebruikt indien het advies geen dan wel uitsluitend opmerkingen van redactionele aard bevat. Dergelijke opmerkingen worden altijd in een bijlage bij het advies opgenomen.

b. «De Afdeling advisering van de Raad van State heeft een aantal opmerkingen bij het voorstel en adviseert daarmee rekening te houden voordat het voorstel bij de Tweede Kamer der Staten-Generaal wordt ingediend.»

Deze formulering wordt gebruikt indien de Afdeling een of meer bedenkingen heeft bij het voorstel of de toelichting die wijziging of aanvulling van het voorstel vergen waar de minister zich opnieuw over zou moeten buigen.

c. «De Afdeling advisering van de Raad van State heeft een aantal bezwaren bij het voorstel en adviseert het voorstel niet bij de Tweede Kamer der Staten-Generaal in te dienen, tenzij het is aangepast.»

Indien deze formulering wordt gebruikt heeft de Afdeling bedenkingen bij het voorstel of de toelichting die vóór indiening van het voorstel moeten worden weggenomen en waarover het kabinet zich opnieuw zou moeten buigen.

d. « De Afdeling advisering van de Raad van State heeft ernstige bezwaren tegen het voorstel en adviseert het niet bij de Tweede Kamer der Staten-Generaal in te dienen.»

Deze formulering wordt gebruikt indien de Afdeling fundamentele bezwaren bij het voorstel heeft die niet door aanpassing zijn te ondervangen. Daarom adviseert zij het voorstel niet bij de Tweede Kamer in te dienen.

Op deze vier formuleringen zijn nog varianten mogelijk, die in de praktijk echter zelden gebruikt worden. Indien een advies een van de laatste twee formuleringen bevat (zgn. "zwaar dictum"), is sprake van zodanig ingrijpende kritiek dat een beslissing om het wetsvoorstel toch bij de Tweede Kamer in te dienen in de ministerraad aan de orde moet worden gesteld (zie [Ar 7.14](#) en [nr. 41](#)).

Het origineel van het advies van de Afdeling dient op het ministerie te worden bewaard om het te zijner tijd, gelijktijdig met het nader rapport, aan de Koning te kunnen zenden (zie [nr. 47](#)).

Laatst gewijzigd op: 23-4-2019

Nr. 41 (Opstellen van het nader rapport)

Na ontvangst van het advies wordt op het ministerie een nader rapport opgesteld, waarin op de opmerkingen van de Afdeling advisering van de Raad van State wordt ingegaan. Op elk advies moet - zoals impliciet verwoord in [artikel 26, tweede lid, van de Wet op de Raad van State](#) - een nader rapport volgen, ook indien het wetsvoorstel naar aanleiding van het advies of om andere redenen niet wordt ingediend (zie [nr. 42](#)).

Voor het begin en het slot van het nader rapport is een [model](#) opgenomen in de bijlage bij dit draaiboek. Het nader rapport volgt de indeling in genummerde onderdelen en geletterde subonderdelen (zie [nr. 40](#)) van het advies van de Afdeling. Het geheel of gedeeltelijk weergegeven in het nader rapport van het advies van de Afdeling moet achterwege worden gelaten, tenzij dat

---

noodzakelijk is voor het betoog (zie [Ar 7.13](#)). De niet genummerde korte inleiding aan het begin van het advies en het dictum aan het slot van het advies worden in het nader rapport niet van een reactie voorzien.

Voorts moet in het nader rapport in voorkomende gevallen worden ingegaan op de door de Afdeling gemaakte redactionele kanttekeningen, die in een bijlage bij het advies zijn opgenomen en waarop de laatste genummerde opmerking van het advies betrekking heeft (zie [nr. 40](#)). Wanneer deze kanttekeningen onverkort worden overgenomen kan met een verklarende zin hierover in het nader rapport worden volstaan (bijvoorbeeld: "De redactionele kanttekeningen van de Afdeling zijn verwerkt."). Indien naar aanleiding van de kanttekening geen wijzigingen zijn aangebracht, moet dit apart worden toegelicht. Bovenstaande zin kan worden aangevuld met: "..., met uitzondering van...".

Wijzigingen, voor zover niet van zeer ondergeschikte aard, die in dit stadium nog in het wetsvoorstel of de memorie van toelichting worden aangebracht, moeten aan het slot van het nader rapport, in een toegevoegd afzonderlijk genummerd onderdeel, worden toegelicht (zie [Ar 7.13](#) en [nr. 44](#)).

Op de gelijktijdig met het advies aan het ministerie toegezonden lijst met "ambtelijk door te geven kanttekeningen" (te onderscheiden van de als bijlage bij het advies opgenomen "redactionele kanttekeningen", zie [nr. 40](#)) behoeft in het nader rapport niet te worden ingegaan.

Het advies, het voorstel zoals het naar de Afdeling Advisering werd gezonden en het nader rapport worden in de Staatscourant opgenomen zie hierover [nr. 45 e.v.](#) Het advies van de Afdeling wordt niet in de Staatscourant geplaatst indien het een advies conform betreft. Het model voor een nader rapport bij een advies conform van de Afdeling is als volgt:

Aan de Koning

Nader rapport inzake het voorstel van (rijks)wet ... (vermelding van het opschrift)

Blijkens de mededeling van de Directeur van Uw kabinet van ..., nr. ..., machtigde Uwe Majesteit de Afdeling advisering van de Raad van State (van het Koninkrijk) haar advies inzake het bovenvermelde voorstel van (rijks)wet rechtstreeks aan mij te doen toekomen. Dit advies, gedateerd ..., nr. ..., bied ik U hierbij aan.

Het voorstel geeft de Afdeling advisering van de Raad van State (van het Koninkrijk) geen aanleiding tot het maken van inhoudelijke opmerkingen (of: bespreking van de bezwaren of opmerkingen). Ik moge U (, mede namens/in overeenstemming met/na overleg met mijn ambtsgeenoot van/voor ...) verzoeken het hierbij gevoegde (gewijzigde) voorstel van (rijks)wet en de (gewijzigde) memorie van toelichting aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal (de Staten van Aruba, de Staten van Curaçao en Staten van Sint Maarten) te zenden.

Op de openbaarmaking van het advies van de Afdeling, het nader rapport en de overige stukken wordt in [nr. 45](#) nader ingegaan.

Het nader rapport wordt in het algemeen ondertekend door de bewindspersoon die de voordracht heeft getekend, mede namens de eventuele andere bewindspersonen die de memorie van toelichting mede ondertekenen (zie ook de [Handleiding medebetrokkenheid en medeondertekening](#)).

Indien het advies van de Afdeling ingrijpende kritiek op de inhoud of vormgeving van het voorstel bevat (dat is het geval als het advies een van de "zware dicta" bevat volgens de in [nr. 40](#) aangehaalde formulering onder c en d, moet het voorstel in verband met de aan de opmerkingen van de Afdeling te verbinden gevolgen, opnieuw door de ministerraad worden behandeld ([Ar 7.14](#)). Het nader rapport en het gewijzigde wetsvoorstel worden voor aanbieding aan de ministerraad ter toetsing voorgelegd aan de directie Wetgeving en Juridische Zaken van het Ministerie van Justitie en Veiligheid (zie [nr. 10](#)). De ministerraad kan ook tijdens de eerste behandeling van het wetsvoorstel, dus geheel los van het advies van de Afdeling, besluiten dat het voorstel, voor het wordt ingediend, opnieuw aan de orde moet worden gesteld. Bij een hernieuwde ministerraadsbehandeling moeten het advies van de Afdeling, het concept-nader rapport, en het (aangepaste) wetsvoorstel met memorie van toelichting aan de ministerraad worden voorgelegd, met gebruikmaking van het ministerraadsformulier en, indien van toepassing (zie daarover [nr. 11](#)), het overzicht van de financiële gevolgen voor de rijksbegroting. Een wetsvoorstel waarover de Afdeling reeds een advies heeft uitgebracht met ingrijpende kritiek op de inhoud of vormgeving, behoeft niet eerst in een onderraad te worden behandeld maar kan direct in de ministerraad worden besproken, tenzij de inhoud van het voorstel volledig wordt gewijzigd. Indien het wenselijk wordt geacht het wetsvoorstel (al dan niet in gewijzigde vorm) in te dienen, kan als voorgestelde conclusie op het ministerraadsformulier worden opgenomen: "Akkoord met indiening bij de Tweede Kamer."

In [nr. 47](#) is aangegeven welke stukken tezamen met het nader rapport aan het Kabinet van de Koning moeten worden toegezonden met het oog op de indiening van het wetsvoorstel bij de Tweede Kamer der Staten-Generaal. De in [nr. 40](#) genoemde lijst met "ambtelijk door te geven kanttekeningen" blijft op het ministerie en wordt dus niet doorgezonden.

Laatst gewijzigd op: 13-2-2019

Nr. 42 (Nader rapport bij wetsvoorstellen die niet worden ingediend)

Het is mogelijk, bijvoorbeeld indien de bewindspersoon met de Afdeling advisering van de Raad van State van oordeel is dat het wetsvoorstel beter niet - of althans niet in deze vorm - kan worden ingediend, te volstaan met een nader rapport, waarin de belangrijkste overwegingen die tot de nadere besluitvorming hebben geleid, worden weergegeven. Indien wordt besloten het wetsvoorstel niet bij de Tweede Kamer in te dienen, kan vanzelfsprekend niet de gebruikelijke slotformulering voor het nader rapport worden gebezigd. Afhankelijk van de achtergrond van de beslissing om het wetsvoorstel niet in te dienen moet voor de slotformule van het nader rapport de formulering van het [model](#) te worden gevolgd. In het nader rapport behoeft dan niet meer inhoudelijk op de opmerkingen van de Afdeling te worden ingegaan.

In beide formuleringen wordt ervan uitgegaan dat de vraag of het wetsvoorstel al dan niet moet worden ingediend, aan de ministerraad is voorgelegd. Hiervan kan in overleg met de [secretaris van de ministerraad](#) worden afgeweken. Voor de ondertekening van het nader rapport zie [nr. 41](#). Op de openbaarmaking van het advies van de Raad van State, het nader rapport en de overige stukken wordt in [nr. 46](#) ingegaan.

Laatst gewijzigd op: 22-8-2018

Nr. 43 (Wijziging van het wetsvoorstel of de memorie van toelichting naar aanleiding van het advies Afdeling advisering RvS)

Het advies van de Afdeling advisering van de Raad van State kan tot meer of minder ingrijpende wijzigingen in het wetsvoorstel of de memorie van toelichting leiden. Deze wijzigingen dienen vanzelfsprekend in het nader rapport te worden gemotiveerd.

De verschillen ten opzichte van de aan de Afdeling voorgelegde tekst zijn af te leiden uit de tekst, die ingevolge [artikel 26 van de Wet op de Raad van State](#) openbaar gemaakt wordt in de Staatscourant op het moment van indiening van het wetsvoorstel bij de Tweede Kamer.

Indien het advies van de Afdeling of een besluit van de ministerraad daartoe aanleiding geeft is een hernieuwde behandeling door de ministerraad van het voorstel nodig. Zie hiervoor [nr. 41](#).

Laatst gewijzigd op: 26-2-2019

Nr. 44 (Overige wijzigingen in het wetsvoorstel of de memorie van toelichting)

Nadat het voorstel om advies aan de Afdeling advisering van de Raad van State is voorgelegd, kan het ook met het oog op verbeteringen of actualisering van in verband met wijziging van politieke of maatschappelijke inzichten wenselijk zijn het wetsvoorstel of de memorie van toelichting aan te passen. Met dergelijke wijzigingen dient grote terughoudendheid te worden betracht. Uitgangspunt is immers dat, zoals in [nr. 35](#) wordt opgemerkt, de besluitvorming over het voorstel moet zijn afgerond voordat het aan de Afdeling wordt voorgelegd. Eventuele wijzigingen worden vermeld in het nader rapport, waarbij de door de Afdeling aangevangen nummering wordt voortgezet. Indien de aangebrachte wijzigingen ingrijpend van aard zijn, dient het voorstel opnieuw aan de ministerraad te worden voorgelegd, die beslist over het opnieuw horen van de Afdeling over de wijzigingen ([Ar 7.15, eerste lid](#)). Indien wordt besloten tot een adviesaanvraag, dient deze - in aanvulling op de formele adviesaanvraag - ook via Kiwi ter kennis van de Raad van State te worden gebracht. Zie verder [nr. 36](#). Kleine correcties en tekstwijzigingen van zeer ondergeschikte aard behoeven niet afzonderlijk te worden vermeld. Voor dergelijke wijzigingen kan met een enkele verklarende zin in het nader rapport worden volstaan.

Zie [nr. 45 e.v.](#) over het openbaar maken van aan de Raad van State gezonden voorstel, advies en nader rapport.

Laatst gewijzigd op: 13-2-2019

Nr. 45 (Openbaarmaking van het advies van de Raad van State en het nader rapport)

Ingevolge [artikel 26, tweede lid, van de Wet op de Raad van State](#) worden adviezen door de regering bij de Afdeling advisering van de Raad van State aanhangig gemaakte wetsvoorstellen, gelijktijdig met de indiening van die wetsvoorstellen bij de Tweede Kamer, openbaar gemaakt door opneming van deze adviezen in de Staatscourant. Ook het nader rapport en de aan de Afdeling voorgelegde tekst wordt daarin opgenomen.

De openbaarmaking blijft volgens het vierde en vijfde lid van het genoemde artikel slechts achterwege in de gevallen, bedoeld in [artikel 10 van de Wet openbaarheid van bestuur](#) of bij een advies dat zonder meer instemmend luidt of uitsluitend opmerkingen van redactionele aard bevat (zie ook [nr. 41](#)). De Afdeling doet ingevolge [artikel 26, zesde lid](#), in haar adviezen zelf voorstellen omtrent de toepassing van het bepaalde in het vierde en vijfde lid.

Bij niet-openbaarmaking wegens een advies conform moet het ministerie op de eerste bladzijde van de memorie van toelichting linksonder in de marge een van onderstaande teksten opnemen (al naar gelang welke uitzonderingsgrond van toepassing is):

«Het advies van de Afdeling advisering van de Raad van State wordt niet openbaar gemaakt, omdat het zonder meer instemmend luidt (artikel 26, vijfde lid, van de Wet op de Raad van State).»

«Het advies van de Afdeling advisering van de Raad van State wordt niet openbaar gemaakt, omdat het uitsluitend opmerkingen van redactionele aard bevat (artikel 26, vijfde lid, van de Wet op de Raad van State).»

Indien het advies niet openbaar wordt gemaakt op grond van één van de uitzonderingen van [artikel 10 van de Wet openbaarheid van bestuur](#), dan wordt in plaats van [artikel 26, vierde lid, van de Wet op de Raad van State](#) het desbetreffende onderdeel van [artikel 10 van de Wet openbaarheid van bestuur](#) genoemd.

Is sprake van een advies conform, maar is er toch aanleiding het wetsvoorstel of de memorie van toelichting te wijzigen, dan wordt het nader rapport en wordt de tekst zoals die luidde bij aanbieding aan de Afdeling advisering geplaatst in de Staatscourant. Op de eerste bladzijde van het nader rapport wordt linksonder in de marge één van de bovenstaande teksten opgenomen, inzake het niet openbaar maken van het advies van de Afdeling advisering van de Raad van State.

Laatst gewijzigd op: 26-2-2019

Nr. 45a (Openbaarmaking verslag internetconsultatie)

Wie burgers, bedrijven en organisaties via internetconsultatie uitnodigt te reageren op een voorstel of concept, committeert zich aan de belofte van de rijksoverheid aan de deelnemers, op diezelfde site na afloop van de consultatie een consultatieverslag te plaatsen. Het verslag, dat een samenvatting is van hetgeen in de toelichting (zie hieronder) over internetconsultatie wordt vermeld, wordt geplaatst door de minister na besluitvorming in de ministerraad of voor een ministeriele regeling.

In de memorie van toelichting wordt vermeld hoeveel en op hoofdlijnen welke reacties zijn ontvangen, van welke doelgroepen de bijdragen afkomstig waren en wat er met de respons is gedaan. Heeft de internetconsultatie geleid tot aanpassing van het voorstel en zo ja, wat waren de belangrijkste aanpassingen? In sommige gevallen zal het raadzaam zijn in de toelichting wat uitgebreider dan in het consultatieverslag in te gaan op bepaalde reacties, maar dat is ter beoordeling van het departement ([Kamerstukken I 2010/11, 32500-VI, K](#) en [Kamerstukken II 2010/11, 29515, nr. 330](#)).

Laatst gewijzigd op: 22-8-2018

Nr. 46 (Openbaarmaking van adviezen over wetsvoorstellen die niet worden ingediend)

[Artikel 26, derde lid, van de Wet op de Raad van State](#) geeft een regeling omtrent het tijdstip van de openbaarmaking van adviezen van de Afdeling advisering van de Raad van State over wetsvoorstellen en de daarbij behorende memories van toelichting die niet worden ingediend. De openbaarmaking dient te geschieden binnen dertig dagen nadat is beslist op het advies van de Afdeling. Daarbij worden mede openbaar gemaakt het [nader rapport](#) en de aan de Afdeling voorgelegde tekst van het wetsvoorstel en de memorie van toelichting. Ook indien de Afdeling een advies conform heeft uitgebracht (zie [nr. 45](#)) moet in een dergelijk geval openbaarmaking plaatsvinden van het wetsvoorstel, de memorie van toelichting, het nader rapport en het advies van de Afdeling.

De exacte datum waarop de besluitvorming binnen de regering is afgerond is op het ministerie bekend. Dit is het tijdstip waarop de betrokken bewindspersoon bevoegd is aan de conclusies van het nader rapport (al dan niet indienen) uitvoering te geven.

De openbaarmaking heeft plaats op de in [artikel 9, eerste en tweede lid, van de Wet openbaarheid van bestuur](#) voorgeschreven wijze. Openbaarmaking vindt plaats door middel van aanlevering van de stukken via het digitaal loket.

Een enkele keer komt het voor dat een wetsvoorstel, nadat het aan de Afdeling is voorgelegd, zodanig ingrijpend wordt gewijzigd dat het opnieuw aan de Afdeling moet worden voorgelegd. Ook in dergelijke gevallen rijst de vraag of en zo ja op welke wijze het advies op het niet ingediende wetsvoorstel openbaar moet worden gemaakt. De Afdeling advisering van de Raad van State stelt er in het algemeen prijs op dat het advies over het eerste wetsvoorstel tezamen met dat wetsvoorstel openbaar wordt gemaakt, gelijktijdig met het gewijzigde wetsvoorstel en het naar aanleiding daarvan uitgebrachte advies van de Afdeling. Ook in deze gevallen verdient het aanbeveling in de slotformule van het nader rapport aan de Koning machtiging te vragen voor gelijktijdige openbaarmaking van het eerdere advies en de daarbij behorende stukken.

Laatst gewijzigd op: 22-8-2018

7. Indiening bij en voorbereiding van de plenaire behandeling door de Tweede

---

Kamer

Nr. 47 (Indiening bij de Tweede Kamer)

Op de in deze paragraaf behandelde fase van de wetgevingsprocedure heeft [hoofdstuk IX van het Reglement van Orde van de Tweede Kamer](#) betrekking.

De parlementaire behandeling van een voorstel van wet begint met de indiening van het voorstel bij de Tweede Kamer ([artikel 82 van de Grondwet](#)). De indiening geschiedt 'door of vanwege de Koning' ([artikel 83 van de Grondwet](#)). Indiening 'vanwege de Koning' pleegt alléén te geschieden met betrekking tot de voorstellen voor de algemene begrotingswetten op de derde dinsdag van september en met suppletore begrotingen. In alle andere gevallen wordt het voorstel van wet door de Koning aan de Staten-Generaal aangeboden. Het aanbieden vindt plaats via de koninklijke boodschap, een document dat door het [Kabinet van de Koning](#) wordt opgesteld en dat door de Koning wordt ondertekend. Na de indiening wordt dit stuk door de Griffie plenair van de Tweede Kamer bij de op het wetsvoorstel betrekking hebbende reeks Kamerstukken voorzien van het volgnummer 1.

De minister verzoekt de Koning tot indiening van het voorstel over te gaan in de laatste alinea van het nader rapport (nadat de opmerkingen van de Afdeling advisering van de Raad van State zijn besproken).

Aan het Kabinet van de Koning worden met het oog op de indiening van een wetsvoorstel de volgende stukken gezonden:

- a. het nader rapport (zie ook het [model Nader rapport wetsvoorstel](#) in bijlage A);
- b. een afschrift van het nader rapport;
- c. het originele exemplaar van het advies van de Afdeling advisering van de Raad van State;
- d. indien de tekst van het wetsvoorstel of van de memorie van toelichting afwijkt van de tekst die aan de Afdeling advisering is voorgelegd: het van de Afdeling advisering terug ontvangen exemplaar van het wetsvoorstel onderscheidenlijk de memorie van toelichting;
- e. het in te dienen wetsvoorstel met memorie van toelichting en eventuele bijlagen bij de memorie van toelichting;
- f. een afschrift van het advies van de Afdeling advisering;
- g. een tweede afschrift van het nader rapport;
- h. drie exemplaren van het wetsvoorstel met ondertekende memorie van toelichting, indien het een voorstel van rijkswet betreft.

De stukken onder f en g worden niet gestuurd, indien het advies van de Afdeling advisering instemmend luidt of uitsluitend opmerkingen van redactionele aard bevat en in het nader rapport geen nieuwe punten worden besproken.

Het Kabinet van de Koning draagt zorg voor de volgende doorzendingen:

- aan de Tweede Kamer: indien van toepassing, het van de Afdeling advisering terug ontvangen exemplaar van het wetsvoorstel onderscheidenlijk de memorie van toelichting, het in te dienen wetsvoorstel met memorie van toelichting en eventuele bijlagen bij de memorie van toelichting en eventueel het afschrift van het advies van de Afdeling advisering en een tweede afschrift van het nader rapport (stukken onder d, e, f en g);
- aan de Afdeling advisering: het afschrift van het nader rapport (stuk onder b);
- aan de Staten van Aruba, de Staten van Curaçao en de Staten van Sint Maarten: de drie exemplaren van het wetsvoorstel met ondertekende memorie van toelichting, indien het een voorstel van rijkswet betreft (stukken onder h).

Het nader rapport en het originele exemplaar van het advies van de Afdeling advisering blijven bij het Kabinet van de Koning (stukken onder a en c).

Tot bovengenoemde stukken behoort dus niet de in [nr. 40](#) genoemde lijst met "ambtelijk door te geven kanttekeningen". Adviezen van geïnstitutionaliseerde adviesinstanties en geraadpleegde belanghebbendenorganisaties dienen meegezonden te worden, zie hiervoor ook [nr. 49](#).

De directeur van het Kabinet van de Koning stelt de Secretarissen-Generaal van de ministeries op de hoogte wanneer de Koning langere tijd in het buitenland verblijft. Indien de Koning in het buitenland verblijft, is er beperkte mogelijkheid tot tekenen. In die gevallen is het verstandig al vroeg tevoren contact op te nemen met het Kabinet van de Koning.

In deze fase moet naast het nader rapport ook de memorie van toelichting door de minister(s) worden ondertekend, tenzij gebruik kan worden gemaakt van het reeds getekende exemplaar dat eerder met de voordracht aan de Koning en vervolgens aan de Afdeling is gezonden (zie [nr. 36](#)). Dit laatste is het geval indien de memorie van toelichting ten opzichte van de aan de Afdeling voorgelegde versie geheel ongewijzigd is gebleven. Er dient op te worden gelet dat het wetsvoorstel in dit stadium nog niet van ministeriële handtekeningen wordt voorzien. De tekst van de wet wordt pas door de minister(s) ondertekend (in verband met het contraseign) nadat het door de beide Kamers der Staten-Generaal aanvaarde voorstel door de Koning is bekrachtigd.

Het is gebruikelijk de andere ministeries te informeren op welke termijn de stukken ter tekening aan de bewindspersonen zullen worden voorgelegd.

Het kan van belang zijn (onder meer voor voorlichtingsactiviteiten) om te weten op welk tijdstip het Kabinet van de Koning de stukken doorzendt naar de Tweede Kamer. Daarom wordt bij het nader rapport een begeleidend memo gevoegd (zie het model [Begeleidend memo aan KvDK bij indienen wetsvoorstel](#) in bijlage A) met de naam, het telefoonnummer en het e-mailadres van de behandelend ambtenaar en eventueel het verzoek deze op de hoogte te stellen van de indiening. Dit tijdstip wordt aan deze ambtenaar telefonisch door het Kabinet van de Koning meegegeven. Op sommige ministeries is in dit verband een vaste contactambtenaar aangewezen. Dit blijkt in de praktijk een goede werkwijze.

Ministeries dienen alle stukken (dus niet alleen wetgevingsstukken, maar ook nota's, brieven, etc.) op dezelfde dag waarop zij door het Kabinet van de Koning aan de Tweede Kamer worden gestuurd tevens digitaal aan de Tweede Kamer toe te zenden.

Hierbij dient een begeleidend memo met de gegevens van de behandelend ambtenaar (zie het model [Begeleidend memo aan griffie Tweede Kamer](#) in Bijlage A) aan de Tweede Kamer te worden gezonden.

In het geval men bij de indiening van het wetsvoorstel tevens de oorspronkelijke tekst van het wetsvoorstel (of de memorie van toelichting) zoals voorgelegd aan de Afdeling toezendt aan de Tweede Kamer ten behoeve van het ter inzage leggen (zie [nr. 44](#)), dient duidelijk te worden aangegeven welke tekst van het wetsvoorstel (of de memorie van toelichting) wordt ingediend. Dit om verwarring over het in te dienen wetsvoorstel te voorkomen.

Wetgevingsstukken die aan de Staten-Generaal worden aangeboden dienen te worden gericht aan de Voorzitter van de Tweede Kamer. Dit geldt ook voor stukken waarvan men weet dat zij in feite bestemd zijn voor de Kamercommissie die met de voorbereiding van de behandeling van het wetsvoorstel zal worden belast. De Griffie plenair van de Tweede Kamer draagt na de ontvangst van het wetsvoorstel met de bijbehorende stukken zorg voor het laten vervaardigen van de betrokken kamerstukken en het in handen stellen van het wetsvoorstel bij de Kamercommissie die het voorbereidend onderzoek zal verrichten ([artikel 90 van het Reglement van Orde van de Tweede Kamer](#)).

Tweede Kamerstukken (verslagen, nota's van wijziging, amendementen, moties, etc.) worden vrijwel direct na de vervaardiging automatisch geplaatst op www.tweedekamer.nl. Het is mogelijk over die plaatsing automatische e-mailnotificaties te ontvangen. Daartoe kan op diverse plekken op www.tweedekamer.nl een icoon worden aangeklikt. Een attendering voor de Kamerstukken van een wetsvoorstel kan bijvoorbeeld worden ingesteld via de webpagina van een specifiek wetsvoorstel op www.tweedekamer.nl (Kamerstukken >> Wetsvoorstellen >> Selecteer wetsvoorstel >> Stel e-mailattendingen in via icoon in de rechterbovenhoek).

Laatst gewijzigd op: 20-8-2019

Nr. 48 (Afschriften aan de Eerste Kamer)

Van alle wetsvoorstellen en stukken die in het kader van de behandeling daarvan aan de Tweede Kamer worden gezonden, wordt door het ministerie van de eerste ondertekenaar ook een exemplaar gezonden aan de griffie van de Eerste Kamer. Een officiële aanbiedingsbrief van Minister of Secretaris-Generaal is hierbij niet nodig. Evenmin wordt een begeleidend memo over de contactambtenaar bijgevoegd. Verwarring met door de Eerste Kamer te behandelen stukken kan worden voorkomen door de toezending niet bij officiële, door de minister te tekenen brief te laten geschieden.

Laatst gewijzigd op: 23-8-2018

Nr. 49 (Overlegging van adviezen)

Ingevolge [artikel 80, tweede lid, van de Grondwet](#) worden adviezen van vaste adviescolleges, uitgebracht over door de regering ingediende wetsvoorstellen (behalve in bij wet te bepalen uitzonderingen) aan de Staten-Generaal overgelegd. Ter voldoening aan dit voorschrift dienen de desbetreffende adviezen bij de indiening van een wetsvoorstel aan de Tweede Kamer te worden aangeboden, tenzij deze adviezen de Tweede Kamer reeds eerder zijn toegezonden. Aan de Tweede Kamer is toegezegd dat op de Wetgevingskalender 'alle openbaar te maken documenten' te vinden zullen zijn ([Kamerstukken II 2016/17, 33009, nr. 39](#)). Interdepartementaal is afgesproken dat hieronder wordt verstaan alle in de toelichting genoemde/met de Tweede Kamer gedeelde stukken. Tevens is afgesproken dat publicatie uiterlijk geschiedt bij indiening bij de Tweede Kamer (wetsvoorstel), dan wel bekendmaking (amvb). Een advies kan worden toegezonden als bijlage bij de memorie van toelichting of als afzonderlijk stuk. In beide gevallen wordt het advies doorgaans niet als Kamerstuk vervaardigd, maar ter inzage gelegd bij het Centraal Informatiepunt van de Tweede Kamer door de Kameren gepubliceerd via www.officielebekendmakingen.nl. Het vervaardigen van een advies als Kamerstuk staat ter beoordeling van de Tweede Kamer. Indien het van de zijde van het ministerie van belang wordt geacht dat een advies in de Kamerstukken wordt opgenomen, dient hiertoe tijdig contact te worden gezocht met de griffie van de Tweede Kamer.

De verplichting om adviezen van vaste adviescolleges over wetsvoorstellen ongevraagd aan de Staten Generaal over te

---

leggen, geldt niet voor adviezen waarvan naar het oordeel van de regering op grond van [artikel 10 van de Wet openbaarheid van bestuur](#) openbaarmaking achterwege moet blijven. In dat geval worden zij aan de Voorzitter gezonden ter vertrouwelijke kennisneming door de leden. Indien de Tweede Kamer echter vraagt om toezending van een advies, kan overlegging alleen achterwege blijven indien dat in strijd met het belang van de Staat is ([artikel 68 van de Grondwet](#)).

Indien naast de bij indiening te vervaardigen Kamerstukken (Koninklijke boodschap, wetsvoorstel, memorie van toelichting, advies van de Afdeling en nader rapport) en de genoemde adviezen van adviescolleges overige inhoudelijke stukken worden aangeleverd (bijv. de overige bijlagen bij de memorie van toelichting die aan de Afdeling advisering van Raad van State zijn toegezonden, zie [Ar 7.17](#) jo. [Ar 7.10](#)), worden deze eveneens bij het Centraal Informatiepunt van de Tweede Kamer ter inzage gelegd, en – indien digitaal aangeleverd – digitaal gepubliceerd.

Indien de voorgenoemde adviezen of overige stukken naar het oordeel van het departement vertrouwelijk dienen te worden behandeld, dienen zij in een gesloten enveloppe ter vertrouwelijke kennisneming te worden toegezonden aan de Tweede Kamer. De betrokken stukken worden door de Tweede Kamer dan niet gedigitaliseerd, en slechts fysiek ter vertrouwelijke inzage gelegd voor Kamerleden.

Laatst gewijzigd op: 18-2-2019

Nr. 50 (Vervaardiging van Kamerstukken)

De Tweede Kamer is verantwoordelijk voor het vervaardigen van de door de regering ingediende wetsvoorstellen ([artikel 151 van het Reglement van Orde van de Tweede Kamer](#)). Zo mogelijk worden behalve de papieren exemplaren, die door het Kabinet van de Koning worden aangeleverd, ook alle stukken per e-mail of op digitale gegevensdragers (dvd, usb-sticks etc.) aan de Griffie plenair verstrekt door het departement. De Griffie plenair geeft vervolgens Sdu opdracht tot het drukken van de stukken.

Laatst gewijzigd op: 19-2-2019

Nr. 51 (Controleren van de vervaardigde tekst)

Zodra het kamerstuk van het wetsvoorstel in druk is verschenen, wordt een exemplaar van dit kamerstuk door het Bureau Wetgeving van de Griffie plenair van de Tweede Kamer onder het stellen van een termijn ter controle toegezonden aan het ministerie van de eerste ondertekenaar. Doel van deze controle is te verzekeren dat het Kamerstuk overeenstemt met het origineel van het ingediende wetsvoorstel.

De voor het controleren bij het ministerie aangewezen ambtenaar dient binnen de gestelde termijn via het door Bureau Wetgeving vermelde (e-mail)adres aan het Bureau Wetgeving mee te delen welke correcties volgens het ministerie zouden moeten plaatsvinden. Het betreft correcties van de verschillen tussen het ingediende wetsvoorstel en het van de Kamer ontvangen kamerstuk.

Indien bij de mededeling vanuit het ministerie in het wetsvoorstel correcties worden voorgesteld die naar het oordeel van het Bureau Wetgeving inderdaad te herleiden zijn tot een verschil tussen het origineel en het kamerstuk, kan het Bureau Wetgeving de Sdu verzoeken een herdruk uit te brengen of – ingeval sprake is van kleine correcties in zeer omvangrijke stukken of dit om politieke redenen noodzakelijk is – kan door Bureau Wetgeving een nota van verbetering worden uitgebracht (zie [nr. 54](#)). Herstel van kennelijke misstellingen in het voorstel zoals dat aan de Tweede Kamer is gezonden, vinden niet door middel van een herdruk of bij nota van verbetering plaats. Dergelijke wijzigingen kunnen door de regering bij nota van wijziging worden aangebracht.

Ook als het ministerie van oordeel is dat er geen noodzaak bestaat voor het aanbrengen van correcties, dient de voor de controle aangewezen ambtenaar dit binnen de gestelde termijn via het door het Bureau Wetgeving verschaft (e-mail)adres mee te delen.

Het is van het grootste belang dat bovengenoemde controle bij elke toegezonden tekst met de uiterste nauwkeurigheid plaatsvindt. Na aanvaarding van het wetsvoorstel door de Tweede Kamer kunnen immers geen correcties meer in het wetsvoorstel worden aangebracht.

Laatst gewijzigd op: 4-12-2018

Nr. 52 (Vergelijkend overzicht oude en gewijzigde tekst)

Indien een wetsvoorstel beoogt een ingrijpende wijziging aan te brengen in een bestaande wet, dan kan het gewenst zijn een vergelijkend overzicht op te stellen van de wetteksten, zoals deze vóór en na de wijziging luiden. Bij complexe wijzigingsvoorstellen is dit verplicht ([Ar 6.21](#)). Dit overzicht kan apart of als bijlage bij de memorie van toelichting worden meegezonden of in een later stadium worden toegezonden bijvoorbeeld bij de indiening van een nota van wijziging. Het

---

overzicht wordt door de Tweede Kamer doorgaans niet als Kamerstuk vervaardigd, maar ter inzage gelegd bij het Centraal Informatiepunt Tweede Kamer.

Laatst gewijzigd op: 23-8-2018

Nr. 53 (Uitbrengen van een persbericht)

In het algemeen zal bij indiening bij de Tweede Kamer een persbericht worden verspreid. Dit persbericht zal vaak uitgebreider van inhoud zijn dan het eventueel reeds na de behandeling in de ministerraad uitgebrachte persbericht (zie [nr. 31](#)). Het persbericht wordt opgesteld door of in overleg met de afdeling voorlichting van het betrokken ministerie. De verspreiding van het persbericht geschiedt door de afdeling voorlichting. Het verdient aanbeveling één of meer exemplaren van de ingediende stukken ter beschikking te stellen van de afdeling voorlichting (ter inzage voor journalisten en andere belangstellenden) en dit daarnaast ook digitaal te doen. Zie informatie over communicatie op [rijksportaal](#).

Laatst gewijzigd op: 23-8-2018

Nr. 54 (Nota van verbetering)

Bij de in [nr. 51](#) genoemde controle kunnen in het vervaardigde kamerstuk van het wetsvoorstel afwijkingen worden ontdekt ten opzichte van de ingediende tekst. Ook andere Kamerstukken, zoals memories van toelichting of nota's van wijziging, die niet ter controle aan het ministerie zijn voorgelegd, kunnen drukfouten bevatten.

Het Bureau Wetgeving van de Tweede Kamer beschikt over de mogelijkheid om in strikt noodzakelijke gevallen zulke drukfouten in Kamerstukken te herstellen via een nota van verbetering (of bij een groot aantal drukfouten, een herdruk). Van een nota van verbetering of herdruk kan allen sprake zijn als het gaat om het herstellen van afwijkingen tussen de ingediende en de vervaardigde tekst van een kamerstuk. (zie ook de toelichting bij [Ar 6.27](#)). De nota van verbetering wordt dus niet gebruikt voor het herstellen van kennelijke misstellingen in het voorstel zoals dat aan de Tweede Kamer is gezonden. Dergelijke wijzigingen kunnen door de betrokken bewindspersoon bij nota van wijziging worden aangebracht.

Voor de afwegingen voor het uitbrengen van een nota van verbetering naar aanleiding van de controle bedoeld onder [nr. 51](#), wordt naar dat nummer verwezen. Verder zal het Bureau Wetgeving bij drukfouten in toelichtende stukken (bijv. de memorie van toelichting) alleen overgaan tot het uitbrengen van een nota van verbetering (of een herdruk) als het storende fouten betreft en de verbetering noodzakelijk is voor een goed begrip van de stukken. Hiertoe kan contact worden opgenomen met het Bureau Wetgeving van de Tweede Kamer.

Nota's van verbetering of hervervaardigen van Kamerstukken kunnen slechts worden verzorgd door het Bureau Wetgeving van de Tweede Kamer: ministeries kunnen hiertoe niet zelfstandig overgaan.

Laatst gewijzigd op: 23-8-2018

Nr. 55 (Debat op hoofdlijnen)

Voordat de commissie die met het voorbereidend onderzoek is belast, met dat onderzoek begint, kan een debat op hoofdlijnen worden gehouden (zie [artikel 91 van het Reglement van Orde van de Tweede Kamer](#) en de Handleiding van de Commissie voor de Werkwijze inzake de verschillende mogelijkheden voor de behandeling van een wetsvoorstel. Formeel is dit debat dus geen onderdeel van het voorbereidend onderzoek. De vaste commissie brengt wel - op eigen initiatief dan wel op verzoek van het Presidium - advies uit aan het Presidium over de wenselijkheid van een hoofdlijnen debat. Dit advies bevat een aanduiding van datgene waarop het debat zich kan toespitsen en een motivering. Het Presidium doet vervolgens een voorstel aan de Tweede Kamer. In het algemeen zal een debat op hoofdlijnen worden gevoerd als er behoefte bestaat om snel vast te stellen of er al dan niet voldoende steun in de Tweede Kamer is te verwachten voor een belangrijk of politiek gevoelig wetsvoorstel of voor belangrijke onderdelen daarvan. Een debat op hoofdlijnen gaat altijd vooraf aan verdere procedurebeslissingen en dus aan het gebruik van andere instrumenten, zoals bijvoorbeeld een externe adviesaanvraag. Als de Tweede Kamer zelf een adviescollege wil raadplegen, kan dat tot uitdrukking komen in het hoofdlijnen debat.

Laatst gewijzigd op: 23-8-2018

Nr. 56 (Verloop van het voorbereidend onderzoek)

Voor ieder ministerie, met uitzondering van het Ministerie van Algemene Zaken, heeft de Tweede Kamer een vaste commissie ingesteld. Tevens kent de Tweede Kamer vaste commissies voor Europese zaken en voor Koninkrijksrelaties ([artikel 16 van het Reglement van Orde van de Tweede Kamer](#)). De vaste commissies hebben onder meer tot taak over de in hun handen gestelde wetsvoorstellen in het kader van het voorbereidend onderzoek aan de Tweede Kamer verslag uit te brengen ([artikel 32 van het Reglement van Orde van de Tweede Kamer](#)). Sporadisch wordt het onderzoek door enkele commissies gezamenlijk verricht.

De Tweede Kamer heeft ook de mogelijkheid om een tijdelijke commissie in te stellen die met het voorbereidend onderzoek van

---

een wetsvoorstel wordt belast ([artikel 18 van het Reglement van Orde van de Tweede Kamer](#)).

Elke commissie wordt bijgestaan door een griffier. Met de griffier kunnen zo nodig door de departementale contactambtenaar afspraken worden gemaakt over het uitwisselen van informatie, bijvoorbeeld over procedurebesluiten die de commissie neemt, zoals het vaststellen van inbrengdata en dergelijke.

Ten behoeve van het uitbrengen van het verslag staat de commissie die het voorbereidend onderzoek verricht een aantal mogelijkheden ten dienste, beschreven in een door de Commissie voor de Werkwijze der Tweede Kamer vastgestelde handleiding. Indien de commissie daartoe aanleiding ziet, kan zij de betrokken bewindspersoon uitnodigen voor overleg over de planning van de behandeling van het wetsvoorstel. Ook kan de bewindspersoon op eigen initiatief om een overleg verzoeken.

In de regel vindt de schriftelijke voorbereiding van een wetsvoorstel in één ronde (verslag van de commissie en nota naar aanleiding van het verslag van de betrokken bewindspersoon) plaats (zie [artikel 94 van het Reglement van Orde van de Tweede Kamer](#)). De commissie kan hierbij aanstonds een blanco verslag uitbrengen, wanneer er geen opmerkingen zijn over het voorstel. De commissie kan ook verslag uitbrengen door het verslag van een wetgevingsoverleg (zie daarover [nr. 63](#) en [artikel 102 van het Reglement van Orde van de Tweede Kamer](#)) aan te merken als verslag van het voorbereidend onderzoek.

Een verslag met materiële inhoud wordt uitgebracht, wanneer de commissie van oordeel is dat zij de behandeling in een plenaire vergadering van de Tweede Kamer voldoende voorbereid acht, onder voorbehoud dat de regering op de in het verslag vermelde vragen en opmerkingen tijdig vóór de plenaire behandeling zal hebben gereageerd, wat via een nota naar aanleiding van het verslag plaatsvindt (zie [nr. 58](#)). Niettemin kan de commissie na ontvangst van de nota naar aanleiding van het verslag besluiten om een nader verslag uit te brengen, waarop de regering antwoordt met een nota naar aanleiding van het nader verslag ([artikel 94 van het Reglement van Orde van de Tweede Kamer](#)).

De volgende stukkenwisselingen kunnen dus voorkomen:

Verslaglegging Tweede Kamer -> Reactie regering

Blanco verslag -> Geen reactie

Verslag (met inhoud) -> Nota naar aanleiding van het verslag

Nader verslag -> Nota naar aanleiding van het nader verslag

De verslagen worden steeds zo spoedig mogelijk door de Tweede Kamer aan de betrokken bewindspersonen toegezonden en gepubliceerd. In de navolgende nummers wordt nader ingegaan op de stukken die in dit kader tussen de regering en de Tweede Kamer worden gewisseld.

Laatst gewijzigd op: 23-8-2018

Nr. 57 (Verslag)

Nadat een wetsvoorstel in handen van een commissie is gesteld, wordt door deze commissie (in een procedurevergadering) een inbrengdatum vastgesteld ten behoeve van het inzenden van de inbreng voor het Verslag. De griffier van de commissie stelt na de inbrengdatum het conceptverslag samen uit de door de verschillende fracties bij hem ingeleverde schriftelijke inbreng. Bij het opstellen van dit conceptverslag wordt zoveel mogelijk de indeling en de volgorde van de memorie van toelichting gevolgd ([Ar 7.18](#)). Zodra de commissie akkoord is met het conceptverslag, wordt het verslag door de commissie vastgesteld.

Indien er reden is de opstelling van de nota naar aanleiding van het verslag te bespoedigen, dan kan de behandelend ambtenaar de griffier vragen de inbreng direct na de inbrengdatum aan het ministerie te zenden. Ook kan de griffier worden verzocht de eerste versie van het door hem samengestelde conceptverslag aan het ministerie ter beschikking te stellen. Dit zijn dus teksten die nog niet door de desbetreffende commissie zijn vastgesteld. Na ontvangst van de definitieve tekst van het verslag - dat ingevolge [artikel 94, tweede lid, van het Reglement van Orde voor de Tweede Kamer](#) aan de regering (in de praktijk: alle ministers die de memorie van toelichting hebben getekend) wordt gezonden - dient dus te worden nagegaan of er vragen zijn toegevoegd, weggelaten of gewijzigd. Indien zulks wenselijk wordt geoordeeld, kan zowel op verzoek van het ministerie als van de Tweede Kamer overleg worden gevoerd met de griffier over de indeling van het verslag.

Laatst gewijzigd op: 23-8-2018

Nr. 58 (Nota naar aanleiding van het verslag)

De regering beantwoordt het verslag met een nota naar aanleiding van het verslag, waarbij ernaar wordt gestreefd de beantwoording van het verslag te laten plaatsvinden binnen eenzelfde termijn als die welke de behandelende commissie heeft genomen voor het uitbrengen van het verslag (zie [Ar 7.19](#)). In de nota behoren de vragen die door de commissie zijn gesteld zo goed en volledig mogelijk te worden beantwoord. Dit is niet alleen van belang voor een snelle behandeling door de Tweede Kamer, maar ook omdat de nota in de toekomst een belangrijke bron zal zijn voor de interpretatie van de wet.

De nota naar aanleiding van het verslag wordt zoveel mogelijk systematisch ingedeeld. In beginsel volgt de nota de indeling en volgorde van het verslag ([Ar 7.18](#)). Vragen worden slechts herhaald voor zover het nodig is om ze aan te duiden. De nota wordt ondertekend en met een standaard aanbiedingsbrief (zie het model [Aanbiedingsbrief nota naar aanleiding van het verslag](#) in Bijlage A) per post aan de Tweede Kamer verzonden. Gelijktijdig dienen de stukken digitaal aan de Tweede Kamer te worden gezonden.

Uit het oogpunt van efficiency verdient het de voorkeur als de vervolgstukken van een wetsvoorstel (dus de nota naar aanleiding van het verslag, nota's van wijziging, e.d.) alleen worden ondertekend door de eerstverantwoordelijke bewindspersoon (zie [Ar 4.40](#)). De medebetrokkenheid van een of meer andere bewindspersonen wordt in dat geval in het desbetreffende stuk tot uitdrukking gebracht. Dit moet uiteraard zijn afgesproken tussen de betrokken ministeries. Zie voor nota's van wijziging voorts [nr. 60](#).

Laatst gewijzigd op: 20-8-2019

Nr. 59 (Nader verslag en nota naar aanleiding van het nader verslag)

Op grond van [artikel 94 van het Reglement van Orde van de Tweede Kamer](#) blijft in de regel de schriftelijke voorbereiding van wetsvoorstellen tot één ronde beperkt. Niettemin kan de behandelend commissie na ontvangst van de nota naar aanleiding van het verslag besluiten een nader verslag uit te brengen ([artikel 94, derde lid, van het Reglement van Orde van de Tweede Kamer](#)) waaruit blijkt dat zij de behandeling in een plenaire vergadering van de Tweede Kamer - al dan niet onder voorbehoud - voldoende voorbereid acht. Houdt een gemaakt voorbehoud in dat de commissie nog antwoord verwacht op in het nader verslag gestelde vragen, dan reageert de bewindspersoon met een nota naar aanleiding van het nader verslag. Voor de nota naar aanleiding van het nader verslag geldt voor het overige hetzelfde als voor de nota naar aanleiding van het verslag (zie [nr. 58](#)).

Laatst gewijzigd op: 23-8-2018

Nr. 60 (Nota van wijziging)

De regering kan een door haar ingediend voorstel van wet wijzigen zolang het niet door de Tweede Kamer is aangenomen ([artikel 84, eerste lid, van de Grondwet](#)). Een nota van wijziging wordt in het stadium van het voorbereidend onderzoek veelal gelijktijdig met de nota naar aanleiding van het (nader) verslag aangeboden. Afzonderlijke indiening van een nota van wijziging is echter ook mogelijk.

Bij de nota van wijziging wordt een toelichting gevoegd ([Ar 6.28](#)). Indien de nota van wijziging gelijktijdig met de nota naar aanleiding van het (nader) verslag wordt ingediend, kan ter toelichting worden volstaan met een verwijzing naar een bepaald gedeelte van die nota ([Ar 6.28](#)). De nota van wijziging wordt niet ondertekend, wel de daarbij gevoegde toelichting ([Ar 6.29](#)).

Ook bij een nota van wijziging moet men alert zijn op eventuele notificatieverplichtingen (zie hierover nader [nr. 34a](#) en de handleiding notificatie). Voorts moet uiteraard zo nodig interdepartementaal overleg plaatsvinden over een nota van wijziging, in ieder geval als de nota van wijziging onderwerpen betreft die eerder bij de voorbereiding van het wetsvoorstel in interdepartementaal verband aan de orde zijn geweest.

Een nota van wijziging met inhoudelijke betekenis die in het stadium van het voorbereidend onderzoek wordt ingediend, wordt vooraf ter toetsing voorgelegd aan de [Sector Juridische Zaken en Wetgevingsbeleid \(JZW\)](#) van de Directie Wetgeving en Juridische Zaken van het Ministerie van Justitie en Veiligheid ([Ar 6.30](#); zie ook [nr. 10](#)). Ingrijpende wijzigingen worden voorts voorgelegd aan de ministerraad (zie de [nr. 23 tot en met 32](#)) en eventueel aan de Afdeling advisering van de Raad van State (zie [nr. 61](#)).

In de nota van wijziging wordt niet voorzien in vernummering van artikelen of van (onderdelen van) hoofdstukken van het wetsvoorstel, tenzij dit onvermijdelijk is ([Ar 6.32](#)). Bij het invoegen of schrappen van artikelen wordt wel vernummerd ([Ar 6.32](#), toelichting). De considerans en de artikelen van een wetsvoorstel kunnen alleen bij nota van wijziging gewijzigd worden. Het opschrift en de aanduiding van de ondertekenende bewindspersonen daarentegen behoren niet tot de eigenlijke inhoud van het wetsvoorstel. Daarop betrekking hebbende wijzigingen kunnen in een nota van wijziging worden meegenomen, maar kunnen ook zonder gebruikmaking van die vorm worden aangebracht, bijvoorbeeld door een opmerking in de nota naar aanleiding van het verslag (zie de toelichting bij [Ar 6.7](#)). Wijzigingen van laatstbedoelde aard zijn ook nog mogelijk na de aanvaarding van het wetsvoorstel door de Tweede Kamer.

De bewindspersoon kan nog tot het tijdstip van de stemming over het desbetreffende wetsvoorstel hierin wijzigingen aanbrengen. Dit kan zowel schriftelijk als mondeling, tijdens de plenaire behandeling, geschieden. Mondeling aangebrachte wijzigingen verschijnen evenwel achteraf eveneens in de vorm van een nota van wijziging. Daartoe dient in beide gevallen de nota van wijziging bij de Griffie plenair te worden aangeleverd.

Indien kort voor de stemmingen een nota van wijziging zal worden ingediend bij de Tweede Kamer, dan verdient het

---

aanbeveling dit zo tijdig mogelijk (desnoods direct na de ondertekening) ambtelijk bij het Bureau Wetgeving van de Tweede Kamer aan te kondigen (o.a. in verband met de eventuele samenhang met amendementen en stemmingslijsten).

Is de verwachting dat na de artikelsgewijze stemming nog wijzigingen in het wetsvoorstel moeten worden aangebracht, of blijkt dit bij de stemmingen, dan kan de Tweede Kamer worden verzocht te besluiten de eindstemming over het wetsvoorstel uit te stellen ten behoeve van een zogenoemde tweede lezing (zie hierover [nr. 79](#) en [artikel 105 van het Reglement van Orde van de Tweede Kamer](#)).

Een door de minister tijdens de plenaire behandeling mondeling overgenomen amendement, is nadien – zonder nadere handeling – een integraal onderdeel van het wetsvoorstel. Er dient dus geen nota van wijziging te worden ingediend om het amendement in het wetsvoorstel op te nemen. Zie hierover voorts [nr. 71](#).

Het is aan te raden om bij het maken van nieuwe nota's van wijziging en amendementen de "bij-tekst" te gebruiken. Zie hierover [nr. 62](#).

Laatst gewijzigd op: 26-2-2019

Nr. 61 (Advisering door de Raad van State over een nota van wijziging)

Indien het wenselijk wordt geacht dat een wetsvoorstel tijdens de behandeling in de Tweede Kamer door de regering ingrijpend wordt gewijzigd, is het uitgangspunt dat de Afdeling advisering van de Raad van State over deze wijziging wordt gehoord ([Ar 7.15](#)). Bij het beantwoorden van de vraag in welke gevallen overeenkomstig dit uitgangspunt wordt gehandeld, heeft de regering ruimte voor een zekere belangenafweging (zie de zinsnede 'tenzij dringende redenen zich daartegen verzetten' in [Ar 7.15](#)). In concreto zal die erop neerkomen dat het belang van de advisering wordt gesteld tegenover het belang van de voortgang van de behandeling van het betrokken wetsvoorstel. De ministerraad beslist over voorlegging van een ontwerpnota van wijziging aan de Afdeling. Indien wordt besloten tot een adviesaanvraag, dient deze - in aanvulling op de formele adviesaanvraag - ook via Kiwi ter kennis van de Raad van State te worden gebracht. Zie verder [nr. 36](#). Een nota van wijziging wordt niet, zoals een wetsvoorstel, door de Koning maar door de bewindspersoon aan de Tweede Kamer gezonden. De verzending door de bewindspersoon kan pas plaatsvinden nadat van het Kabinet van de Koning bericht is ontvangen van de instemming van de Koning. Vervolgens biedt de bewindspersoon de nota van wijziging en de ondertekende toelichting met een aanbiedingsbrief (indien de nota van wijziging met de nota naar aanleiding van het verslag wordt ingestuurd uiteraard vergezeld van die nota), het advies van de Afdeling en het nader rapport de Tweede Kamer aan. In verband hiermee dienen in de [voordracht](#) aan de Koning ten behoeve van advisering door de Afdeling en in de slotformule van het nader rapport aangepaste formules te worden gebezigd. Voor de voordracht (model) wordt de volgende tekst gebruikt:

«Daartoe gemachtigd door de ministerraad bied ik Uwe Majesteit (, mede namens mijn ambtgenoot van/voor ...) het ontwerp van de bovenvermelde nota van wijziging aan. Het ontwerp gaat vergezeld van een toelichting.

Ik moge U verzoeken het ontwerp aan de Afdeling advisering van de Raad van State ter advisering voor te leggen en de Afdeling te machtigen haar advies rechtstreeks aan mij te doen toekomen (en toe te zenden aan mijn bovenvermelde ambtgenoot).»

Voor de slotformule van het nader rapport wordt de volgende tekst gebruikt:

«Ik moge U verzoeken in te stemmen met toezending van de (gewijzigde) nota van wijziging en de (gewijzigde) toelichting aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal.»

Laatst gewijzigd op: 13-2-2019

Nr. 62 (Bijgewerkte tekst voorstel van wet)

Indien een wetsvoorstel tijdens de Tweede Kamerbehandeling wordt gewijzigd (bijvoorbeeld door een nota van wijziging), wordt door het Bureau Wetgeving van de Tweede Kamer een geconsolideerde tekst van het wetsvoorstel aangemaakt en bijgehouden. Dit ambtelijk stuk staat bekend als de "bij-tekst" van het wetsvoorstel en bevat een bijgewerkte tekst van het bij de Tweede Kamer ingediende wetsvoorstel, inclusief alle op het wetsvoorstel betrekking hebbende nota's van verbetering, nota's van wijziging en overgenomen amendementen. De bij-teksten worden gemaakt door het Bureau Wetgeving ten behoeve van het vervaardigen van amendementen en van de eindtekst van het wetsvoorstel.

Uit de kop kan worden afgeleid tot aan welk Kamerstuk dat deel is geworden van het wetsvoorstel de bij-tekst is bijgewerkt (bijvoorbeeld "Bijgewerkt t/m nr. 7 (Nvw)").

De bij-teksten zijn te raadplegen via www.tweedekamer.nl door in het zoekscherm te zoeken op het Kamerstuknummer van het wetsvoorstel en "bij" of "bijgewerkt" (bijvoorbeeld de zoekopdracht "33962 bijgewerkt"). Als de bij-tekst van een wetsvoorstel nog niet op www.tweedekamer.nl is geplaatst, of een nota van wijziging, nota van verbetering, of overgenomen amendement (nog) niet juist in de bij-tekst is verwerkt, kan men hierover contact opnemen met het Bureau Wetgeving.

Sinds het Bureau Wetgeving de bijgewerkte teksten via www.tweedekamer.nl publiceert, bestaat vrijwel geen behoefte meer aan het tijdens de Tweede Kamerbehandeling uitbrengen van geconsolideerde teksten van gewijzigde wetsvoorstellen via een Kamerstuk. Indien daaraan in bijzondere gevallen toch behoefte bestaat, kan het Bureau Wetgeving (op een verzoek vanuit de Kamer of het departement) een Tweede Kamerstuk uitbrengen genaamd "Gewijzigd voorstel van wet". Dit Kamerstuk bevat – net als de bij-tekst – alle wijzigingen die tot het moment van het uitbrengen van het stuk in de tekst van het wetsvoorstel zijn aangebracht, maar kan geen nieuwe wijzigingen in het wetsvoorstel aanbrengen. De betrokken bewindspersoon kan ook zelf het initiatief nemen tot het opstellen van een dergelijk Gewijzigd voorstel van wet en dit bijvoorbeeld tegelijk met de nota naar aanleiding van het verslag en de nota van wijziging aan de Tweede Kamer toezenden.

Wanneer het Kamerstuk (op initiatief van de Kamer of de regering) wordt uitgebracht, zal het Bureau Wetgeving het ter controle aan de contactambtenaar van het betrokken ministerie zenden. Overeenkomstig [nr. 51](#) en [54](#) kan bij eventueel noodzakelijke correcties een nota van verbetering worden uitgebracht.

Een tijdens de Tweede Kamerbehandeling uitgebracht Gewijzigd voorstel van wet als bedoeld in de voorgaande alinea dient overigens niet verward te worden met het gelijknamige Kamerstuk dat na de Tweede Kamerbehandeling door de Eerste Kamer wordt gepubliceerd. Zie [nr. 84](#).

Laatst gewijzigd op: 23-8-2018

Nr. 63 (Mondeling overleg met Kamercommissies (wetgevingsoverleg))

De commissie kan in elke stand van het onderzoek van een voorstel van wet schriftelijk of mondeling met de regering in overleg treden (de [artikelen 27](#) en [28 van het Reglement van Orde van de Tweede Kamer](#)). De uitkomsten van het overleg kunnen in het verslag of in het nader verslag worden opgenomen. Het is evenwel gebruikelijk dat de commissie een afzonderlijk verslag van het overleg uitbrengt. Dit verslag wordt opgesteld onder verantwoordelijkheid van de griffier van de commissie, die tevoren een concept aan de betrokken bewindspersonen en Kamerleden zendt. De commissie kan zich ook door rijksambtenaren laten voorlichten ([artikel 42 van het Reglement van Orde van de Tweede Kamer](#)). Zij nodigt hen door tussenkomst van de desbetreffende bewindspersoon uit ([artikel 29, tweede lid, van het Reglement van Orde voor de Tweede Kamer](#)). Blijkens de [Aanwijzingen inzake externe contacten van rijksambtenaren](#) beslist de bewindspersoon of aan een zodanige uitnodiging gevolg zal worden gegeven en of de bewindspersoon zelf al dan niet aanwezig zal zijn.

De Tweede Kamer kan op voorstel van het Presidium, de commissie gehoord, besluiten, dat een voorstel van wet in een wetgevingsoverleg wordt onderzocht, voordat het in een vergadering van de Tweede Kamer in beraadslaging komt (de [artikelen 28](#) jo. [102 van het Reglement van Orde van de Tweede Kamer](#)). Ook komt het wel voor dat de plenaire behandeling van een wetsvoorstel na de algemene beraadslaging wordt onderbroken voor een artikelsgewijze behandeling in een wetgevingsoverleg. Tot een wetgevingsoverleg hebben alle leden van de Tweede Kamer toegang. De bewindspersoon kan zich doen vergezellen door ambtenaren. Deze kunnen in de vergadering het woord voeren zo dikwijls de bewindspersoon dit wenst. De Voorzitter van de Tweede Kamer stelt het tijdstip en de dag voor het overleg vast. Van een wetgevingsoverleg wordt door de Dienst Verslag en Redactie een stenografisch verslag gemaakt dat wordt vervaardigd als Kamerstuk.

Tijdens een wetgevingsoverleg kunnen amendementen niet worden overgenomen ([artikel 100, derde lid, van het Reglement van Orde van de Tweede Kamer](#), zie ook [nr. 71](#)).

Laatst gewijzigd op: 23-8-2018

Nr. 64 (Andere vormen van het verzamelen van inlichtingen door de commissie)

De commissie is bevoegd zich tot een bewindspersoon te wenden ter verkrijging van alle stukken waarvan zij de kennisneming voor een goede vervulling van haar taak nodig acht ([artikel 27 van het Reglement van Orde van de Tweede Kamer](#)). Naast het opvragen van stukken van bewindspersonen, kan de commissie ook besluiten in mondeling of schriftelijk overleg te treden met een bewindspersoon personen te horen, werkbezoeken af te leggen, zich te laten voorlichten door colleges van advies ([artikel 30 van het Reglement van Orde van de Tweede Kamer](#)), externe deskundigen in te schakelen (zie ook [nr. 18](#)), een rondetafelgesprek te beleggen of de Tweede Kamer voor te stellen een groot project aan te wijzen ([artikel 31 van het Reglement van Orde van de Tweede Kamer](#), zie de Procedureregeling grote projecten, [Kamerstukken II 2005/06, 30351, nrs. 1, 2, 3, 4, 5 en 6](#)).

Soms worden in de vorm van een schriftelijk overleg nog vragen door een commissie gesteld. De vragen en opmerkingen van de fracties worden dan tezamen met de reactie van de minister gepubliceerd als een verslag van een schriftelijk overleg. Daarbij wordt de reactie van de minister gepubliceerd na de vragen en opmerkingen vanuit de fracties (zie bijvoorbeeld [Kamerstukken II 2016/17, 32402, nr. 72](#) en [Kamerstukken II 2018/19, 31288, nr. 681](#)).

Van het houden van een openbare hoorzitting wordt mededeling gedaan aan de leden en op internet ([artikel 29 van het Reglement van Orde van de Tweede Kamer](#)). De commissie is niet verplicht van hetgeen in een hoorzitting naar voren is gebracht, een verslag te maken. Uiteraard kunnen ambtenaren als toehoorder een openbare hoorzitting bijwonen. De commissie kan ook om schriftelijke reacties op een wetsvoorstel vragen. Een uitnodiging daartoe verschijnt eveneens in de

---

Staatscourant. Het kan nuttig zijn dat het ministerie kennis neemt van hetgeen in een niet openbare hoorzitting of als reactie op een oproep in de Staatscourant naar voren is gebracht. De behandelend ambtenaar kan de griffier van de betrokken commissie de gewenste informatie vragen.

Laatst gewijzigd op: 20-8-2019

8. Plenaire behandeling door de Tweede Kamer

Nr. 65 (Algemeen)

Op de in dit onderdeel behandelde fase van de wetgevingsprocedure hebben de [artikelen 46 tot en met 89 \(algemeen\)](#) en [90 tot en met 113 van het Reglement van Orde van de Tweede Kamer](#) (meer specifiek betrekking hebbende op wetsvoorstellen) betrekking.

Laatst gewijzigd op: 19-2-2019

Nr. 66 (Plaatsing op de agenda)

Nadat de schriftelijke voorbereiding van een wetsvoorstel is voltooid, kan het voor de plenaire vergadering worden geagendeerd. De griffier van de betrokken Kamercommissie meldt het wetsvoorstel daartoe aan bij de griffie. Vervolgens stelt de Tweede Kamer - in de regel op voorstel van de Voorzitter van de Tweede Kamer - het tijdstip vast waarop het wetsvoorstel in een plenaire vergadering zal worden behandeld ([artikel 54 van het Reglement van Orde van de Tweede Kamer](#)). Het voorstel wordt daarbij opgenomen in de plenaire agenda van de Tweede Kamer. Vervolgens wordt voorafgaand aan iedere vergaderweek, doorgaans op vrijdagochtend, door de Tweede Kamer een vergaderschema verspreid onder de Kamerleden. Op dit vergaderschema wordt concreet aangeduid welke onderwerpen de Voorzitter van de Tweede Kamer voorstelt die (komende) vergaderweek te gaan behandelen. Afhankelijk van de actualiteit kan het vergaderschema gedurende de vergaderweek soms in gewijzigde vorm nogmaals worden verspreid.

De [internetsite van de Tweede Kamer](#) bevat de actuele agenda en het actuele vergaderschema. De bewindspersoon dient aan de werkzaamheden van de Tweede Kamer voorrang te geven. Indien de bewindspersoon echter gedurende enige tijd verhinderd is in de Tweede Kamer te verschijnen, bijvoorbeeld wegens een verblijf buitenslands, wordt dat vooraf door het secretariaat van de bewindspersoon aan de Tweede Kamer meegedeeld. Ook buiten deze gevallen heeft het secretariaat van de bewindspersoon regelmatig contact met de griffie van de Tweede Kamer over het vergaderschema van de Tweede Kamer. In deze contacten worden niet of zeer moeilijk te verplaatsen afspraken van de bewindspersoon zo spoedig mogelijk doorgegeven. Met inachtneming van de bevoegdheid van de Tweede Kamer tot vaststelling van het tijdstip van behandeling kan ook de bewindspersoon het initiatief nemen met betrekking tot de planning van de plenaire behandeling. Hij kan daartoe contact opnemen met de Kamervoorzitter; ook kan op ambtelijk niveau overleg plaatsvinden met de griffie.

Laatst gewijzigd op: 23-8-2018

Nr. 67 (Algemene beraadslaging en artikelsgewijze behandeling)

De algemene beraadslaging over een voorstel van wet vindt plaats in twee termijnen ([artikel 101 van het Reglement van Orde van de Tweede Kamer](#)). Deze begint met de eerste termijn van de zijde van de Tweede Kamer. Vervolgens vindt de beantwoording door de bewindspersoon plaats. Soms wordt na de eerste termijn van de Tweede Kamer de behandeling geschorst zodat de reactie van de bewindspersoon ambtelijk kan worden voorbereid. Na het antwoord in eerste termijn volgt de tweede termijn van de zijde van Tweede Kamer (repliek) en het antwoord daarop van de bewindspersoon (dupliek).

Na deze algemene beraadslaging kan de Tweede Kamer eventueel besluiten tot een artikelsgewijze bespreking. In de meeste gevallen wordt er bij de algemene beraadslaging reeds gedetailleerd over de onderdelen van het voorstel en de daarbij voorgestelde amendementen gesproken, zodat een discussie per artikel achterwege blijft.

Laatst gewijzigd op: 23-8-2018

Nr. 68 (Amendementen)

Het recht amendementen voor te stellen komt toe aan één of meer Kamerleden ([artikel 84 van de Grondwet](#)). De grenzen van het recht van amendement zijn niet door een vaste formule te geven. Voorwaarde is wel, dat het amendement past in het aanhangige wetsvoorstel. [Artikel 97 van het Reglement van Orde van de Tweede Kamer](#) verklaart amendementen ontoelaatbaar wanneer zij een strekking hebben die tegengesteld is aan die van het wetsvoorstel of wanneer er geen rechtstreeks verband bestaat tussen de materie van het amendement en die van het wetsvoorstel. De beslissing over de toelaatbaarheid ligt bij de Tweede Kamer.

Een amendement kan worden ingediend zodra het wetsvoorstel in handen van een commissie is gesteld ([artikel 96 van het Reglement van Orde van de Tweede Kamer](#)). Meestal echter vindt de indiening van amendementen plaats vlak voor of tijdens de beraadslaging in de Tweede Kamer. Een amendement van een Kamerlid kan op zijn beurt ook weer door andere Kamerleden worden geamendeerd. Dit wordt een subamendement genoemd ([artikel 99 van het Reglement van Orde van de Tweede Kamer](#)).

Amendementen, voorzien van een beknopte toelichting, worden ingediend via het Bureau Wetgeving van de Tweede Kamer. Onder 'indiening' wordt verstaan de mededeling van het Kamerlid aan het Bureau Wetgeving dat het amendement openbaar mag worden gemaakt. In de meeste gevallen heeft de indiening pas plaats nadat, doorgaans door het Bureau Wetgeving, eerder een conceptamendement is geformuleerd en aan het Kamerlid is gezonden.

Laatst gewijzigd op: 19-2-2019

Nr. 69 (Ambtelijke bijstand bij het opstellen van amendementen)

Het amenderen van wetsvoorstellen kan verstrekkende gevolgen hebben en vergt wetgevingstechnische vaardigheden. Daarom vindt vaak vooroverleg plaats tussen Kamerleden die een amendement willen voorstellen en wetgevingsambtenaren. Een Kamerlid kan zich voor het opstellen van een amendement wenden tot het Bureau Wetgeving. Als de indiener ermee instemt kan het Bureau Wetgeving overleg plegen met het betrokken ministerie over het amendement. Een Kamerlid kan ook rechtstreeks aan ambtenaren van het betrokken departement om ambtelijke bijstand vragen bij het opstellen van een amendement. Deze ambtenaren informeren hun minister.

De verzochte bijstand wordt door ambtenaren zoveel mogelijk verleend ([Ar 7.20](#)).

Ambtelijke bijstand kan slechts in uitzonderingsgevallen worden geweigerd. Zie voorts de [Aanwijzingen inzake externe contacten van rijksambtenaren](#) en [nr. 131](#).

Bij het verzoek aan het Bureau Wetgeving of het ministerie om ambtelijke bijstand bij het opstellen van een amendement zal soms een door een Kamerlid of een derde opgesteld concept voor een amendement ter toetsing worden voorgelegd, maar ook kunnen Kamerleden zich beperken tot het formuleren van wensen en doelstellingen en aan ambtenaren verzoeken daartoe strekkende amendementen op te stellen.

Het is raadzaam over bepaalde amenderingstechnische aspecten, zoals de indeling van, en het niet-vernummeren in amendementen (zie hierover ook [nr. 80](#)) vooraf contact op te nemen met het Bureau Wetgeving. Het is handig om bij het opstellen van amendementen de zogenaamde bij-tekst te gebruiken (zie hierover [nr. 62](#)). Ook bij het opstellen van amendementen worden de Aanwijzingen voor de regelgeving gehanteerd ([Ar 1.2](#)). Tevens moet men ook bij amendementen alert zijn op eventuele notificatieverplichtingen (zie hierover nader [nr. 34a](#) en de handleiding notificatie).

De ambtelijke bijstand heeft een technisch karakter, hetgeen betekent dat op een niet-richtinggevende en a-politieke wijze bijstand wordt gegeven bij het opstellen van de wetstekst van een amendement. De ambtelijke bijstand omvat derhalve in het algemeen niet het formuleren van de toelichting op het amendement.

Op grond van de motie Blanksma-van de Heuvel en Smeets ([Kamerstukken II 2007/08, 29515, nr. 228](#)) heeft het Presidium besloten om bij wijze van proef tot het zomerreces van 2009 amendementen waarin de mogelijke aanwezigheid van regeldruk wordt gesignaleerd te laten doorrekenen op regeldruk. Op verzoek van het Kamerlid dat het amendement heeft ingediend, kan de berekening door het ministerie plaatsvinden en eventueel advisering door ATR plaatsvinden. Deze lijn is met de Tweede Kamer afgesproken ([Kamerstukken II 2007/08, 29515, nr. 267](#)). De proef is nadien verlengd. Voor meer informatie over de proef kan contact worden opgenomen met het Bureau Wetgeving.

Laatst gewijzigd op: 9-10-2018

Nr. 70 (Advisering door de Afdeling advisering van de Raad van State over amendementen)

Over amendementen, ook indien deze van ingrijpende aard zijn, behoeft de Afdeling advisering van de Raad van State niet te worden gehoord. Dit is alleen anders wanneer de regering met het oog op haar eigen oordeelsvorming de behoefte heeft aan een advies van de Afdeling. Dat zal zich bijvoorbeeld voordoen wanneer bij amendement ingrijpende wijzigingen worden voorgesteld in een wetsvoorstel, die naar het oordeel van de regering vallen buiten het kader van het wetsvoorstel zoals dat aanhangig is gemaakt bij de Tweede Kamer of wanneer bij die wijzigingen de positie of het functioneren van de Raad van State in het geding is. De raadpleging kan dan geschieden in de vorm van een formele adviesaanvraag, dan wel door persoonlijke raadpleging van de vice-president door de bewindspersoon ([Ar 7.16](#)).

De [Wet op de Raad van State](#) laat niet toe dat de Tweede Kamer of individuele Kamerleden zelf advies vragen aan de Afdeling

---

advisering. De Tweede Kamer kan op grond van [artikel 21a, eerste lid, van de Wet op de Raad van State](#) wel de Afdeling advisering verzoeken om voorlichting in aangelegenheden van wetgeving en bestuur.

Het is tevens mogelijk voor een minister om na stemming (en aanneming) over amendementen een adviesaanvraag bij de Afdeling in te dienen. In dit geval worden niet de amendementen zelf voorgelegd maar het wetsvoorstel zoals door de amendementen gewijzigd.

Laatst gewijzigd op: 23-8-2018

Nr. 71 (Overnemen van amendementen)

Indien de bewindspersoon zich kan vinden in een ingediend amendement kan hij bij zijn beantwoording verklaren dat hij het amendement overneemt ([artikel 100, eerste lid, van het Reglement van Orde van de Tweede Kamer](#)). Het verdient aanbeveling dat de bewindspersoon in de eerste termijn slechts het voornemen tot overnemen van het amendement uitspreekt. In de tweede termijn, dan wel tijdens de artikelsgewijze behandeling (zie [nr. 67](#)), kan vervolgens de daadwerkelijke overneming plaats hebben. Het voordeel hiervan is dat de woordvoerders in tweede termijn hun oordeel over dit voornemen kunnen geven. Een amendement is pas overgenomen nadat de bewindspersoon de wens daartoe te kennen heeft gegeven, vervolgens is gebleken dat geen van de in de vergaderzaal aanwezige Kamerleden daartegen bezwaar heeft en ten slotte de voorzitter van de vergadering expliciet heeft medegedeeld dat het amendement is overgenomen. Vanaf dat moment wordt het amendement onderdeel van het wetsvoorstel en maakt het geen afzonderlijk onderwerp van beraadslaging meer uit ([artikel 100, tweede lid, van het Reglement van Orde van de Tweede Kamer](#)); er wordt dan ook niet apart over gestemd. Na de mondelinge overneming wordt het amendement door het Bureau Wetgeving in de bij-tekst van het wetsvoorstel verwerkt (zie hierover nr. 60). Het amendement wordt dus niet nog eens in de vorm van een nota van wijziging gegoten ([Ar 6.31](#)). Evenmin behoeft een overgenomen amendement te worden ingetrokken. In het geval dat een bewindspersoon meerdere amendementen overneemt die tekstueel niet volledig op elkaar aansluiten kunnen de tekstuele ongerechtigheden na overname hersteld worden door middel van een nota van wijziging. Tijdens een wetgevingsoverleg kunnen amendementen niet worden overgenomen (artikel 100, derde lid, van het Reglement van Orde van de Tweede Kamer). Van het overnemen van een amendement in de zin van [artikel 100 van het Reglement van Orde van de Tweede Kamer](#) dient te worden onderscheiden het geval dat een nota van wijziging wordt ingediend met dezelfde strekking of zelfs met dezelfde inhoud als een reeds eerder ingediend amendement. In dit geval blijft het amendement onderwerp van de beraadslaging uitmaken. De indiener van het amendement zal, afhankelijk van de mate waarin door de nota van wijziging aan zijn wensen is tegemoet gekomen, moeten afwegen of hij zijn amendement intrekt, wijzigt of handhaaft.

Laatst gewijzigd op: 23-8-2018

Nr. 72 (Ondersteuning van de bewindspersoon)

De bewindspersoon dient vóór de plenaire behandeling van een wetsvoorstel goed te worden geïnformeerd, zodat hij in staat is het wetsvoorstel adequaat te verdedigen. Dit kan zowel schriftelijk als mondeling gebeuren. Bij grotere debatten vindt er vrijwel altijd een voorgesprek met de bewindspersoon plaats. Is een min of meer uitvoerige instructie van de bewindspersoon wenselijk, dan kan een dossier worden samengesteld met op het wetsvoorstel betrekking hebbende Kamerstukken en notities. Hierin kunnen onder meer aan de orde komen:

- een algemeen inleidend stuk in de vorm van een spreeschets voor een eerste termijn;
- hoofdlijnen van het wetsvoorstel;
- belangrijke punten die tijdens het voorbereidend onderzoek aan de orde zijn geweest;
- informatie over amendementen;
- actualiteiten (bijvoorbeeld persberichten);
- een set van mogelijk te stellen vragen met antwoorden.

Het is gebruikelijk dat de meest betrokken ambtenaren tijdens de plenaire behandeling plaatsnemen in de daartoe bestemde loge in de plenaire vergaderzaal. Er is daar plaats voor ten hoogste zeven personen. In de ambtenarenkamer is nog eens plaats voor ten hoogste vijftien personen. Op het ministerie kunnen de debatten via zowel een video- als een audiostream gevolgd worden via https://www.tweedekamer.nl/debat_en_vergadering/livedebatten. Ook kan het debat gevolgd worden via <https://debatdirect.tweedekamer.nl>. Daarvoor bestaat tevens een mobiele app.

In vergaderzalen waarin een wetgevingsoverleg wordt gehouden zijn vijf plaatsen gereserveerd voor departementsambtenaren. Betreft het een wetsvoorstel waarbij meerdere ministeries zijn betrokken dan kunnen maximaal tien ambtenaren in de vergaderzaal plaatsnemen (vijf aan de commissietafel en vijf aan de bijzettafel).

Voor het verkrijgen van toegang tot vergaderingen van de Tweede Kamer dient, ook door degenen die over een doorlopend toegangsbewijs beschikken, tijdig via de daarvoor aangewezen departementale contactpersoon een toegangkaart (ministerie-pas) te worden aangevraagd bij de afdeling Entree management van de Beveiligingsdienst van de Tweede Kamer. Bij avondvergaderingen dient men rekening te houden met het feit dat toegangskarten tot 17:00 uur kunnen worden aangevraagd.

Na 17.00 uur kunnen toegangskaarten worden aangevraagd bij de meldkamer van de Beveiligingsdienst.

Voor toegang tot vergaderingen kan men zich melden aan de beveiligingsbalie van de Tweede Kamer bij de ingang op het Plein nr. 2. Op vertoon van een geldig legitimatiebewijs kan de ambtenaar de toegangskaart in ontvangst nemen bij de balie van de Beveiligingsdienst. Ambtenaren die niet over een toegangskaart beschikken, hebben geen toegang tot het beveiligde gebied en kunnen alleen toegang krijgen tot de publieke tribune. In de Tweede Kamer is Wifi aanwezig. Toegangscodes die een dag werken kan men krijgen bij de beveiligingsbalies.

Laatst gewijzigd op: 13-2-2019

Nr. 73 (Communicatie met de bewindspersoon tijdens het debat)

Het is mogelijk schriftelijke informatie door tussenkomst van een zaalbode bij de bewindsliden achter de regeringstafel te laten bezorgen. Het is wenselijk dat één of meer ambtenaren voor de bewindspersoon zichtbaar in de ambtenarenloge aanwezig zijn. Dit maakt het mogelijk elementaire informatie als 'ja' en 'nee' door gebaren over te brengen.

Laatst gewijzigd op: 13-2-2019

Nr. 74 (Technische faciliteiten en huisregels van de ambtenarenkamer)

In de ambtenarenkamer van de Tweede Kamer staan de volgende faciliteiten ter beschikking:

- 7 personal computers met werkplek (met o.a. de in de Tweede Kamer gebruikte versie van Word, Excel, Powerpoint en
- Internet Explorer alsmede toegang tot het Rijksportaal;
- 2 televisietoestellen waarop de debatten kunnen worden gevolgd;
- een print- en kopieerapparaat (met faxmogelijkheden);
- 2 telefoontoestellen;
- 1 vergadertafel met maximaal 8 plekken.

Voorts kan bij binnenkomst bij de receptie van de Tweede Kamer een tijdelijke inlogcode voor het wifi-netwerk van de Kamer worden verkregen, zodat bijv. met laptops in de ambtenarenkamer kan worden gewerkt. Het is tevens mogelijk met behulp van wifi naar het lokale printapparaat te printen.

De Bodedienst van de Tweede Kamer beheert de ambtenarenkamer. Men kan dan ook bij de Bodedienst terecht met verzoeken om aanvulling van papier, voor het melden van storingen, etc. Houd er bij gebruik van de ambtenarenkamer rekening mee dat het niet is toegestaan - ook niet bij gebruik van de ruimte door meerdere ministeries - om met uw werkzaamheden uit te wijken naar de ministerskamer.

Laatst gewijzigd op: 4-12-2018

Nr. 75 (Beschikbaarheid speeches Kamerleden en stenogrammen)

Kamerleden bereiden hun bijdrage aan de eerste termijn van het debat veelal voor door het te houden betoog vooraf op schrift te stellen. Deze uitgetypte interventies zijn een belangrijk hulpmiddel om te bereiken dat de bewindspersoon de Kamer zo goed en volledig mogelijk kan antwoorden. Afschriften zijn meestal verkrijgbaar bij de voorlichtingsfunctionarissen van de fracties en bij de fractiesecretariaten. In de meeste gevallen kunnen ze daar al enige uren voor de behandeling worden afgehaald. Voorts is men vaak bereid de inbreng één of meer dagen tevoren toe te zenden aan het betrokken ministerie. Indien de bewindspersoon niet dezelfde dag behoeft te antwoorden, kunnen naast afschriften van interventies ook de - uitgewerkte maar nog niet goedgekeurde - stenogrammen een zinvol hulpmiddel zijn. Het ongecorrigeerde stenografisch verslag van elke vergadering wordt tevens daags na de vergadering op de website van de Tweede Kamer gepubliceerd.

Laatst gewijzigd op: 23-8-2018

Nr. 76 (Sluiting van de beraadslaging)

De beraadslaging wordt gesloten door de Voorzitter van de Tweede Kamer wanneer niemand meer het woord verlangt. De beraadslaging kan ook worden gesloten wanneer de Voorzitter van de Tweede Kamer van oordeel is dat het voorstel van verschillende zijden voldoende is belicht ([artikel 67 van het Reglement van Orde van de Tweede Kamer](#)). Tot het moment van de eindstemming over het wetsvoorstel is heropening van de beraadslaging mogelijk. Bij de regeling van werkzaamheden kunnen Kamerleden om heropening van de beraadslaging verzoeken.

Laatst gewijzigd op: 23-8-2018

Nr. 77 (Stemmingen)

Hamerstukken

Indien zich na de agendering van een wetsvoorstel op het plenaire vergaderschema (zie nr. 66) geen sprekers melden, wordt een wetsvoorstel als hamerstuk geagendeerd. Doorgaans worden hamerstukken op donderdag bij aanvang van de vergadering afgehamerd (zie [artikel 69, vierde lid, van het Reglement van Orde van de Tweede Kamer](#)). Het afhameren vindt daarbij plaats indien zich in de periode van de agendering tot hamerstuk tot aan het tijdstip van afhameren nog steeds geen sprekers hebben gemeld.

Besluitvorming na beraadslaging

Als over het wetsvoorstel wel een plenaire beraadslaging heeft plaatsgehad, gaat de Tweede Kamer na het afsluiten van die beraadslaging over tot het nemen van een besluit over het wetsvoorstel en de eventuele (sub)amendementen ([artikel 69 e.v. van het Reglement van Orde van de Tweede Kamer](#)).

Wetsvoorstellen waarbij weliswaar een beraadslaging heeft plaatsgehad, maar die verder onomstreden zijn en waarop geen amendementen zijn ingediend, kunnen bij het afsluiten van de behandeling op voorstel van de Voorzitter aanstonds zonder stemming worden aangenomen. Tegenwoordig komt dit in de praktijk slechts sporadisch voor. In de vergaderzaal aanwezige leden kunnen aantekening vragen, dat zij geacht willen worden te hebben tegengestemd (zie artikel 69, vierde lid, Reglement van Orde van de Tweede Kamer).

In de overige gevallen (in ieder geval als er over amendementen moet worden beslist), pleegt de stemming uitgesteld te worden tot (doorgaans) de dinsdag van de eerstvolgende vergaderweek van de Tweede Kamer. Indien de behandeling wordt afgesloten in de laatste vergaderweek voor een reces van de Tweede Kamer, vindt de stemming doorgaans reeds op de donderdag van die vergaderweek plaats.

Indien de stemming bij het sluiten van de beraadslaging inderdaad wordt uitgesteld, behoeft de bewindspersoon niet bij de latere stemming aanwezig te zijn, tenzij de Tweede Kamer zulks verlangt of gerede kans bestaat op heropening van de beraadslaging. Het is wel gebruikelijk dat er altijd ten minste één van de bewindspersonen van de regering bij de stemmingen van de Tweede Kamer aanwezig is.

Indien kort voor de stemmingen een nota van wijziging zal worden ingediend bij de Tweede Kamer, dan verdient het aanbeveling dit zo tijdig mogelijk (desnoods direct na de ondertekening) ambtelijk bij het Bureau Wetgeving van de Tweede Kamer aan te kondigen (o.a. in verband met de eventuele samenhang met amendementen en stemmingslijsten).

Het algemene verloop van de stemmingen

De Tweede Kamer mag alleen besluiten, indien meer dan de helft van het aantal zitting hebbende leden ter vergadering aanwezig is ([artikel 67 van de Grondwet](#)). Besluiten worden genomen bij gewone meerderheid van stemmen, tenzij de Grondwet een gekwalificeerde meerderheid eist (zie bijv. [artikel 137, vierde lid, van de Grondwet](#)). Over amendementen op een artikel en over de afzonderlijke artikelen van een met gekwalificeerde meerderheid aan te nemen voorstel wordt bij gewone meerderheid beslist.

Over een wetsvoorstel wordt gestemd in de volgorde van de artikelen van het wetsvoorstel. Als op een artikel of op een onderdeel daarvan één of meer amendementen zijn voorgesteld, dan is de volgorde van de stemmingen over die amendementen als volgt (vergelijk [artikel 103 van het Reglement van Orde van de Tweede Kamer](#)). Eerst wordt gestemd over subamendementen (voorstellen tot wijziging van reeds door een ander voorgestelde amendementen). Vervolgens wordt gestemd over de amendementen en ten slotte over het al dan niet gewijzigde artikel van het wetsvoorstel. Van amendementen op eenzelfde gedeelte van het wetsvoorstel komt het amendement met de meest verregaande strekking het eerst in stemming.

Nadat over alle (sub)amendementen, de artikelen, en de beweegreden van het wetsvoorstel is beslist (normaliter komen daarbij slechts de (sub)amendementen uitdrukkelijk in stemming), neemt de Tweede Kamer de eindbeslissing over het wetsvoorstel als geheel. In uitzonderingsgevallen wordt de eindbeslissing over het wetsvoorstel als geheel uitgesteld (zie [nr. 79](#)).

Stemmingen bij handopsteken en fractiegewijs

Stemmingen vinden in principe fractiegewijs bij handopsteken plaats ([artikel 69 van het Reglement van Orde van de Tweede Kamer](#)). De Voorzitter van de Tweede Kamer gaat daarbij uit van de fictie van voltalligheid van de Tweede Kamer. De Voorzitter van de Tweede Kamer zal steeds zoeken naar een meerderheid van 76 leden, of 100 leden in het geval dat een gekwalificeerde meerderheid vereist is, die voor het besluit, de motie, het amendement, het artikel of het wetsvoorstel is.

Hoofdelijk stemmen

Er wordt hoofdelijk gestemd indien één lid daarom vraagt, maar dit kan niet meer plaatsvinden indien de uitslag van de

---

stemming reeds bij handopsteken is vastgesteld. Hoofdelijke stemming vindt ook plaats indien de Voorzitter van de Tweede Kamer bij fractiegewijs stemmen 75 leden vóór telt; dit wordt uitgelegd als een onduidelijke uitslag ([artikel 70, tweede lid, van het Reglement van Orde van de Tweede Kamer](#)). Indien sprake is van een hoofdelijke stemming dan zal de Griffier van de Tweede Kamer (of een plaatsvervangend griffier) de lijst met namen van de leden voorlezen waarna de genoemde leden mondeling hun stem kunnen uitbrengen ([artikel 70 van het Reglement van Orde van de Tweede Kamer](#)). Om het besluit, de motie, het amendement, het artikel of het wetsvoorstel aan te nemen is een (gekwalificeerde) meerderheid nodig van het aantal hoofdelijk uitgebrachte stemmen.

Verkeerd stemmen

Vergissingen bij het stemmen kunnen worden hersteld, maar hebben alleen invloed op de uitslag van de stemmingen indien dit vóór vaststelling van de uitslag kenbaar wordt gemaakt, of in geval van hoofdelijke stemmingen, voordat het volgende lid heeft gestemd. Na vaststelling van de uitslag kan door de betrokken Kamerleden wel aantekening van de vergissing in de Handelingen van Tweede Kamer worden gevraagd ([artikel 71 van het Reglement van Orde van de Tweede Kamer](#)).

Het staken van de stemmen ([artikel 72 van het Reglement van Orde van de Tweede Kamer](#)) Staken van de stemmen doet zich in twee varianten voor:

Ten eerste indien er bij een door een lid gevraagde hoofdelijke stemming een gelijk aantal vóór- en tegenstemmers is. Het tweede geval doet het zich voor indien stemming bij handopsteken een verhouding van 75-75 oplevert; een dergelijke uitkomst wordt uitgelegd als een onduidelijke uitslag ([artikel 70, tweede lid, van het Reglement van Orde van de Tweede Kamer](#)). De voorzitter zal vervolgens mededelen hoofdelijk te gaan stemmen; bij deze hoofdelijke stemming kunnen de stemmen ook weer staken.

Staken de stemmen (vervolgens) bij een hoofdelijke stemming en is de vergadering voltallig dan is het voorstel niet aangenomen ([artikel 72 van het Reglement van Orde van de Tweede Kamer](#)). Is de vergadering niet voltallig dan zal er opnieuw gestemd worden in een volgende vergadering. Ongeacht de voltalligheid van de Tweede Kamer bij de volgende vergadering levert dit altijd een uitslag op: “aangenomen”, “verworpen”, dan wel “niet aangenomen” in geval van wederom stakende stemmen.

Laatst gewijzigd op: 23-8-2018

Nr. 78 (Stemmingslijsten)

Het Bureau Wetgeving van de Tweede Kamer stelt ten behoeve van de stemmingen voor alle wetsvoorstellen een stemmingslijst op. Op dergelijke lijsten staan de amendementen en artikelen vermeld in de volgorde waarin gestemd zal worden.

Ook wordt er bij het opstellen van de lijsten rekening mee gehouden dat er geen innerlijk tegenstrijdige tekst of tekstueel onjuiste wetstekst kan ontstaan. De Griffie plenair van de Tweede Kamer stelt de lijsten op van de in stemming te brengen moties en voegt alle stemmingslijsten samen. Stemmingslijsten kunnen worden herzien ten gevolge van nieuw ingediende, gewijzigde of vervangende amendementen of nieuw ingediende of gewijzigde moties. Stemmingslijsten zijn een ambtelijke voorzet van de Griffie plenair en het Bureau Wetgeving, hetgeen betekent dat de Tweede Kamer kan besluiten op een andere wijze te stemmen.

Stemmingslijsten zijn te vinden op www.tweedekamer.nl bij de stukken over de plenaire vergadering. Als dit niet het geval is kan aan het Bureau Wetgeving gevraagd worden deze lijsten ter beschikking van het ministerie te stellen. Dat stelt de betrokken bewindspersoon in de gelegenheid tijdig te bezien of hij - in uitzonderlijke gevallen - een afwijkende stemvolgorde wil bepleiten. Het eindoordeel over de stemvolgorde ligt bij de Tweede Kamer. Ambtenaren kunnen op www.tweedekamer.nl of bij de griffie van de Tweede Kamer informatie verkrijgen met betrekking tot de stemmingen (tijdstip, onderwerpen, agendawijzigingen). Kort na de stemmingen worden de resultaten op www.tweedekamer.nl geplaatst.

Laatst gewijzigd op: 26-2-2019

Nr. 79 (Tweede lezing van een wetsvoorstel)

In wetsvoorstellen met veel amendementen of nota's van wijziging kunnen gemakkelijk fouten sluipen. Een mogelijkheid voor het aanbrengen van technische verbeteringen biedt de zogenoemde tweede lezing. Die kan zo nodig worden gehouden tussen de stemming over de artikelen en de eventueel daarop voorgestelde amendementen en de stemming over het gehele wetsvoorstel ([artikel 105 van het Reglement van Orde van de Tweede Kamer](#)).

Aangezien beide stemmingen in normale gevallen onmiddellijk na elkaar plaatsvinden, is het van belang voorafgaand aan de stemmingen op de mogelijkheid van een tweede lezing attent te zijn. Immers, laat men deze mogelijkheid voorbij gaan, dan rest nog slechts de veel omslachtiger weg van de novelle (zie [nr. 92](#)). Tijdig overleg tussen de Voorzitter van de Tweede Kamer en de betrokken bewindspersoon over de vraag of de eindbeslissing over het wetsvoorstel moet worden opgeschort, is daarom

---

aan te bevelen. Hoewel het besluit tot het houden van een tweede lezing door de Tweede Kamer wordt genomen, kan het uitspreken van de wenselijkheid daarvan ook van de bewindspersoon uitgaan. Op ambtelijk niveau kan hierover contact worden opgenomen met het Bureau Wetgeving van de Tweede Kamer. Het is aan te raden om hierover vooraf te overleggen met de bewindspersoon. Het Bureau Wetgeving zal het verzoek om een tweede lezing aan de Voorzitter van de Tweede Kamer doorkoppelen. De Voorzitter zal dit vervolgens bij de stemmingen aan de Tweede Kamer voorleggen. Het is niet aan te raden om tijdens de stemmingen nog om een tweede lezing te verzoeken. Besluit de Tweede Kamer de eindstemming tot een volgende vergadering uit te stellen ([artikel 105 van het Reglement van Orde van de Tweede Kamer](#)), dan kan hierbij door het Bureau Wetgeving een zogenoemd tweede-lezingsvoorstel worden uitgebracht als Kamerstuk; dit is de bijgewerkte tekst van het wetsvoorstel waarin de nota's van verbetering, de nota's van wijziging en de overgenomen en aangenomen amendementen

zijn verwerkt, en waarin tevens op grond van [artikel 106 van het Reglement van Orde van de Tweede Kamer](#) kan zijn voorzien in doorlopende nummering en lettering en in de daarmee samenhangende aanpassingen van verwijzingen (zie [nr. 80](#)). Vervolgens kunnen zowel de regering als de betrokken Kamercommissie wijzigingen voorstellen die noodzakelijk zijn geworden door nog vóór de stemming aangebrachte wijzigingen (bijv. nota's van wijziging) of door ten gevolge van de stemming aangebrachte wijzigingen (bijv. aangenomen amendementen); ook kunnen deze voorstellen strekken tot het herstellen van kennelijke vergissingen ([artikel 105, tweede lid, van het Reglement van Orde van de Tweede Kamer](#)). De hier bedoelde wijzigingsvoorstellen krijgen niet de vorm van een nota van wijziging. Zij worden in de Kamerstukken vervaardigd als 'Wijzigingen voorgesteld door de regering', dan wel indien zij in overleg met de desbetreffende commissie zijn opgesteld: 'Wijzigingen voorgesteld door de regering en de commissie'. Zij kunnen ook door de desbetreffende commissie alleen zijn opgesteld als 'Wijzigingen voorgesteld door de commissie'. Meestal komen de voorstellen van de regering (eventueel na overleg met Bureau Wetgeving) en zijn zij zuiver technisch van aard.

Over de voorgestelde wijzigingen (ook die vanwege de regering) wordt onmiddellijk gestemd, tenzij zij de Tweede Kamer aanleiding geven tot heropening van de beraadslaging. Het laatste geval doet zich zelden voor.

Laatst gewijzigd op: 23-8-2018

Nr. 80 (Vernummering)

Tijdens de behandeling van een wetsvoorstel door de Tweede Kamer wordt geen wijziging aangebracht in de nummering van de artikelen, tenzij dit onvermijdelijk is ([Ar 6.32](#)). Leden van artikelen worden bij wijziging van een wetsvoorstel door een nota van wijziging of nota van verbetering wél vernummerd.

In amendementen wordt over het algemeen niet vernummerd; zie daarover de laatste alinea's bij dit nummer.

Na de eindstemming over een wetsvoorstel zorgt de Voorzitter van de Tweede Kamer zo nodig voor een doorlopende nummering van de artikelen van het wetsvoorstel met aanpassing van de verwijzingen naar artikelen met een gewijzigd nummer. Deze bevoegdheid tot vernummering komt slechts toe aan de Kamervoorzitter en dus niet aan de bewindspersoon ([artikel 106 van het Reglement van Orde van de Tweede Kamer](#)). Over de uitoefening van deze bevoegdheid kan contact worden opgenomen met het Bureau Wetgeving van de Tweede Kamer.

Indien er de voorkeur aan wordt gegeven dat de (eerst)verantwoordelijke bewindspersoon en niet de Voorzitter van de Tweede Kamer zorg draagt voor een doorlopende nummering van een wetsvoorstel kan hiervoor een artikel in het wetsvoorstel worden opgenomen ([Ar 6.33](#)). Vooral bij omvangrijke nieuwe wetten kan het de voorkeur verdienen dat de doorlopende nummering pas na de afronding van de parlementaire behandeling door beide Kamers wordt aangebracht.

De reden dat in amendementen over het algemeen niet wordt vernummerd, is er onder andere in gelegen dat bij wel vernummeren verwarring kan ontstaan als eenzelfde artikellid of artikelonderdeel door de uiteenlopende vernummeringsopdrachten in de verschillende amendementen (noodzakelijkerwijs) verschillend worden aangeduid. Vernummeren kan hiermee misverstanden bij of na de stemmingen in de hand werken. Mede met het oog hierop beschikt de Voorzitter van de Tweede Kamer over de genoemde vernummeringsbevoegdheid op basis van [artikel 106 van het Reglement van Orde van de Tweede Kamer](#), waarmee na de stemmingen alsnog binnen een wetsvoorstel vernummeringen kunnen worden aangebracht.

Vernummering dient wel reeds in het amendement zelf plaats te vinden, indien het invoegen of verwijderen van één of meer artikel(led)en (of onderdelen daarvan) tot gevolg heeft dat er ook vernummeringen of aanpassingen van verwijzingen buiten het bestek van het wetsvoorstel noodzakelijk zijn. Deze kunnen niet door middel van de vernummeringsbevoegdheid van de Voorzitter van de Tweede Kamer in orde worden gemaakt.

Laatst gewijzigd op: 23-8-2018

Nr. 81 (Controleren geredigeerd woordelijk verslag voor opneming in de

---

Handelingen)

Van elke plenaire vergadering van de Tweede Kamer wordt door de Dienst Verslag en Redactie (DVR) een geredigeerd woordelijk verslag gemaakt, dat dezelfde dag elektronisch wordt gepubliceerd. Direct na sluiting van het verslagleggingsproces door de DVR ontvangen bewindspersonen en Kamerleden een e-mail met een link naar een correctiewebsite, waar zij wijzigingen kunnen aanbrengen in de weergave van hun woorden. Deze wijzigingen worden door de DVR behandeld als correctievoorstellen. De link naar de correctiewebsite is drie werkdagen geldig. Op verzoek is verlenging met 48 uur mogelijk.

De DVR geeft de volgende uitvoering aan het correctierecht:

1. voorstellen tot het schrappen van tekst die is uitgesproken, worden niet overgenomen;
2. voorstellen tot het toevoegen van tekst die niet is uitgesproken, worden niet overgenomen;
3. voorstellen tot wijziging van de tekst worden door de DVR alleen geaccepteerd indien na controle van de geluidsopname van de betreffende vergadering is gebleken dat in het verslag iets staat wat in de vergadering niet zo is gezegd.

Over de correctie van typfouten en over taalkundige verbeteringen beslist de DVR als ter zake kundige dienst. Bewindspersonen en Kamerleden hebben de mogelijkheid om in een brief aan de Tweede Kamer aan te geven wat zij bedoeld hadden te zeggen tijdens een vergadering, maar wat blijktens het verslag in de Handelingen niet zo is gezegd. Deze brief wordt dan als Kamerstuk gepubliceerd bij de desbetreffende Handelingen op Overheid.nl. De termijn voor het indienen van een dergelijke brief is gelijk aan de termijn voor het indienen van correctievoorstellen.

De bovenstaande wijze van indiening en behandeling van correctievoorstellen is eveneens van toepassing op geredigeerd woordelijke verslagen van algemeen overleggen, notaoverleggen en wetgevingsoverleggen van (vaste) Kamercommissies. Standaard is de correctietermijn voor verslagen van commissievergaderingen vijf werkdagen; op verzoek is verlenging met 48 uur mogelijk. Bij verslagen van overige vergaderingen of gesprekken, die niet via de correctiewebsite kunnen worden gecorrigeerd, staan de correctietermijnen op de toegezonden teksten.

Zie ook het [Reglement voor de Dienst Verslag en Redactie](#).

Laatst gewijzigd op: 18-2-2019

Nr. 82 (Controleren van de door de Tweede Kamer aangenomen tekst)

Nadat het wetsvoorstel door de Tweede Kamer is aanvaard maakt het Bureau Wetgeving van de Tweede Kamer de zogenaamde eindtekst op. Dit is de tekst van het wetsvoorstel waarin alle nota's van wijziging, nota's van verbetering en overgenomen en aangenomen amendementen zijn verwerkt en die eventueel is vernummerd op basis van de vernummeringsbevoegdheid van de Voorzitter van de Tweede Kamer ([artikel 106 van het Reglement van Orde van de Tweede Kamer](#)).

Het Bureau Wetgeving zendt de eindtekst vervolgens onder het stellen van een termijn van ten minste twee werkdagen –in spoedgevallen kan een kortere termijn worden gesteld– aan de daartoe aangewezen ambtenaar van het betrokken ministerie. Deze controleert of alle nota's van wijzigingen, nota's van verbetering, aangenomen en overgenomen amendementen op juiste wijze zijn verwerkt en of de vernummering op juiste wijze heeft plaatsgevonden en zorgt voor tijdige terugzending.

Het is van het grootste belang dat de controle met de uiterste nauwkeurigheid plaatsvindt. De te controleren tekst vormt immers de basis voor het uiteindelijk door de bewindspersonen te ondertekenen origineel van wet.

Pas na deze controle door de behandelend ambtenaar van het ministerie wordt het wetsvoorstel door de Tweede Kamer aan de Eerste Kamer gezonden, waar het als Eerste Kamerstuk wordt vervaardigd.

De toezending van de eindtekst aan de behandelend ambtenaar op het departement blijft achterwege wanneer het wetsvoorstel gedurende de behandeling in de Tweede Kamer alleen is gewijzigd door nota's van verbetering en er tevens een controle van de gedrukte tekst als bedoeld in [nr. 51](#) heeft plaatsgevonden. Het voorstel wordt dan aan de Eerste Kamer gezonden, waar het als Eerste kamerstuk wordt vervaardigd.

Indien een wetsvoorstel gedurende de behandeling in de Tweede Kamer niet is gewijzigd door nota's van wijziging, nota's van verbetering of amendementen en er een controle heeft plaatsgevonden van de gedrukte tekst als bedoeld in nr. 51, blijft toezending van de eindtekst aan de behandelend ambtenaar op het departement eveneens achterwege. Het voorstel wordt dan rechtstreeks naar de Eerste Kamer gezonden. Het wetsvoorstel wordt dan niet door de Eerste Kamer als Eerste Kamerstuk gedrukt.

Laatst gewijzigd op: 23-8-2018

Nr. 83 (Vervallen)

Vervallen

Laatst gewijzigd op: 23-8-2018

9. Voorbereiding plenaire behandeling door de Eerste Kamer

Nr. 84 (Aanbieding door de Tweede Kamer aan de Eerste Kamer)

Op de in dit onderdeel behandelde fase van de wetgevingsprocedure hebben de [artikelen 32 tot en met 70 van het Reglement van Orde van de Eerste Kamer](#) betrekking.

Zodra de Tweede Kamer een voorstel van wet heeft aangenomen en de controleprocedure van nr. 82 is doorlopen, wordt door het Bureau Wetgeving van de Tweede Kamer een exemplaar van het (gewijzigd) voorstel vervaardigd, en door de Voorzitter van de Tweede Kamer aan de Voorzitter van de Eerste Kamer gezonden. Indien tijdens de behandeling in de Tweede Kamer geen wijzigingen in het wetsvoorstel zijn aangebracht, dan wordt het stuk verder niet elektronisch aan de Eerste Kamer gezonden. Een gewijzigd voorstel van wet wordt wel door de Tweede Kamer elektronisch gezonden aan de Eerste Kamer, aangezien die het met de aanduiding "gewijzigd voorstel van wet" als Kamerstuk vervaardigt.

De griffie van de Eerste Kamer draagt vanaf dit punt zorg voor het doen vervaardigen van de (Eerste) Kamerstukken. Het door de Tweede Kamer toegekende vijfcijferige Kamerstuknummer (bijv. 33000) wordt daarbij in het Kamerstuk gehandhaafd. De door de Tweede Kamer gehanteerde wijze van ondernummering wordt niet door de Eerste Kamer voortgezet. De griffie van de Eerste Kamer voorziet elk uit te brengen Kamerstuk namelijk van een eigen volgletter (A, B, C, enzovoorts) in plaats van een volgnummer.

Nadat een gewijzigd voorstel van wet is vervaardigd (doorgaans met de onderletter A), vindt een controleprocedure plaats die vergelijkbaar is met die bij ontvangst door de Tweede Kamer van een voorstel van wet (zie nr. 51). Het doel van deze procedure is te verzekeren dat het door Sdu vervaardigde Kamerstuk geheel overeenstemt met het van de Tweede Kamer ontvangen origineel van het wetsvoorstel. Aangezien de elektronisch aan Sdu aangeleverde tekst opnieuw wordt opgemaakt kunnen afwijkingen ontstaan tussen de opmaak van het origineel en van het vervaardigde stuk. Nauwkeurige controle is derhalve noodzakelijk.

Laatst gewijzigd op: 23-8-2018

Nr. 85 (Verloop van de schriftelijke behandeling)

Het verloop van de schriftelijke behandeling in de Eerste Kamer is vergelijkbaar met de procedure in de Tweede Kamer. Het wezenlijke verschil is echter voor de Eerste Kamer het ontbreken van het recht van amendement en voor de regering het ontbreken van de mogelijkheid het voorstel nog te wijzigen (artikel 85 van de Grondwet). Zoals in nr. 60 is vermeld, is het wijzigen van het opschrift en de aanduiding van de ondertekenende bewindspersonen wel mogelijk. Voorts kent de Eerste Kamer niet het in het Reglement van Orde van de Tweede Kamer opgenomen uitgangspunt van een schriftelijke behandeling in één ronde. Uiteraard kan de schriftelijke behandeling wel in één ronde geschieden.

Ook de Eerste Kamer kent vaste commissies die in het algemeen naar ministeries zijn ingedeeld. Tevens kunnen bijzondere commissies worden ingesteld. De Voorzitter van de Eerste Kamer beslist aan welke commissie het onderzoek van een voorstel wordt toevertrouwd. De voorzitter bepaalt tevens de dag en het uur voor het houden van de vergadering voor het voorbereidend onderzoek. Alle leden van de Kamer hebben toegang tot de vergadering. Elke commissie brengt over de voorstellen verslag uit aan de Kamer. De vorm van deze verslagen is afhankelijk van het oordeel van de commissie. De volgende stukkenwisselingen kunnen dus voorkomen:

Stukkenwisselingen

Verslaglegging Eerste Kamer	Reactie regering
- voorlopig verslag	memorie van antwoord
- nader voorlopig verslag	nadere memorie van antwoord
- verslag (meteen of als reactie op de memorie van antwoord)	nota naar aanleiding van het verslag

---

- eindverslag (meteen blanco dan wel na ontvangst van de (nadere) memorie van antwoord); in alle gevallen ter afsluiting van de schriftelijke gedachtewisseling	geen reactie
---	--------------

De meest voorkomende wisselingen van stukken worden hierna besproken.

Met de Eerste Kamer is afgesproken dat deze op verzoek een doorlopende tekst van een wetsvoorstel zullen ontvangen zoals het wetsvoorstel door de Tweede Kamer is aanvaard, voorzien van cursiveringen waar de teksten als gevolg van amendering, verbetering, of nota's van wijziging zijn gewijzigd. Het verzoek kan ook betreffende de doorlopende tekst van de oorspronkelijke wet, met daarin aangegeven de aanpassingen naar aanleiding van het voorliggende wijzigingsvoorstel. Dergelijke verzoeken zal de Eerste Kamer in voorkomend geval richten aan de directeur wetgeving of juridische zaken van het betreffende ministerie.

Laatst gewijzigd op: 23-8-2018

Nr. 86 (Voorlopig verslag en memorie van antwoord)

Oorspronkelijk was het gebruik dat de commissie een voorlopig verslag uitbracht indien zij de mogelijkheid wil openlaten na ontvangst van de memorie van antwoord nog op de antwoorden en de opmerkingen van de bewindspersoon in te gaan. Het is echter tegenwoordig staande praktijk geworden dat de Eerste Kamer een voorlopig verslag uitbrengt. De regering beantwoordt het voorlopig verslag met een memorie van antwoord, waarbij zoveel mogelijk de indeling van het voorlopig verslag wordt gevolgd ([Ar 7.18](#)). Het verdient aanbeveling voor het uitbrengen van de memorie van antwoord ten hoogste dezelfde termijn te hanteren die de Kamercommissie heeft benut voor het uitbrengen van het voorlopig verslag (zie [Ar 7.19](#) en [nr. 58](#)).

Laatst gewijzigd op: 23-8-2018

Nr. 87 (Verslag en nota naar aanleiding van het verslag)

De commissie brengt verslag uit als zij verwacht dat de beantwoording daarvan voldoende gegevens zal opleveren om de schriftelijke voorbereiding te voltooien. Deze situatie kan zich voordoen bij de aanvang van de schriftelijke voorbereiding en ook na ontvangst van de memorie van antwoord. Een verslag bevat steeds de opmerking dat het wetsvoorstel na ontvangst van het antwoord (nota naar aanleiding van het verslag) voldoende is voorbereid voor de openbare beraadslaging. Het verslag wordt beantwoord met een nota naar aanleiding van het verslag, waarbij zoveel mogelijk de indeling van het verslag wordt gevolgd ([Ar 7.18](#)). Het verdient aanbeveling voor het uitbrengen van de nota naar aanleiding van het verslag ten hoogste dezelfde termijn te hanteren die de Kamercommissie heeft benut voor het uitbrengen van het verslag ([Ar 7.19](#) en [nr. 58](#) en [86](#)).

Laatst gewijzigd op: 23-8-2018

Nr. 88 (Eindverslag)

Het eindverslag houdt in de regel alleen in dat de commissie geen behoefte heeft aan een schriftelijke voorbereiding of dat de commissie de openbare beraadslaging na ontvangst van de (nadere) memorie van antwoord voldoende voorbereid acht. Een voorstel waarover blijkens het eindverslag geen schriftelijke voorbereiding wordt verlangd, wordt, tenzij de commissie zich het recht heeft voorbehouden bij de openbare beraadslaging in te gaan op de inhoud van het voorstel, geagendeerd en behandeld als hamerstuk. De leden van de Eerste Kamer hebben niet het recht hierover het woord te vragen. Indien de commissie een voorbehoud heeft gemaakt, wordt het wetsvoorstel niet als hamerstuk afgedaan, tenzij zich geen sprekers hebben aangemeld. In dit laatste geval wordt de verantwoordelijke bewindspersoon niet uitdrukkelijk uitgenodigd aanwezig te zijn en wordt het wetsvoorstel ook als hamerstuk afgedaan. Melden zich wel sprekers aan dan wordt de verantwoordelijke bewindspersoon uitgenodigd en wordt het wetsvoorstel in het openbaar behandeld. Het eindverslag kan een inhoudelijke opmerking bevatten als de commissie uitdrukkelijk bedingt dat geen schriftelijk antwoord wordt verwacht.

Laatst gewijzigd op: 23-8-2018

10. Plenaire behandeling door de Eerste Kamer

Nr. 89 (Plaatsing op de agenda)

Op de in deze paragraaf behandelde fase van de wetgevingsprocedure hebben de [artikelen 71 tot en met 120 van het Reglement van Orde van de Eerste Kamer](#) betrekking. De vergaderingen van de Eerste Kamer vinden in de regel plaats op dinsdag. Een wetsvoorstel wordt door de Voorzitter op de agenda van de Eerste Kamer geplaatst, nadat de schriftelijke voorbereiding is voltooid en nadat hij hierover het College van Senioren heeft gehoord. De Voorzitter raadpleegt de commissie waaraan het onderzoek werd toevertrouwd, over de datum voor de openbare beraadslaging. De afdeling Inhoudelijke Ondersteuning van de Eerste Kamer houdt contact met het secretariaat van de bewindspersoon over het tijdstip van openbare

---

behandeling. Eventueel kunnen de behandelende ambtenaren hierover overleg plegen met de afdeling Inhoudelijke Ondersteuning van de Eerste Kamer. De Eerste Kamer verlangt dat er tussen de ontvangst van het laatste inhoudelijke stuk van de schriftelijke behandeling en de dag van openbare behandeling ten minste twee weekeinden liggen. Actuele informatie over behandelingschema's van de Eerste Kamer is ook te vinden op de website van de Eerste Kamer.

Laatst gewijzigd op: 23-8-2018

Nr. 89a (Vervaardigen van drukproeven voor het Staatsblad)

Drukproeven voor het Staatsblad dienen door het eerstverantwoordelijke ministerie bij Sdu te worden aangevraagd via het digitale loket. Het heeft ten vroegste pas zin dit te doen als het wetsvoorstel op de agenda van de Eerste Kamer is geplaatst. Daartoe moet het eerstverantwoordelijke ministerie de Eerste Kamer versie (A-tekst) van betrokken voorstel in het loket uploaden of kan verwezen worden naar die A-tekst door middel van een kamerstuknummer. In dat geval heeft Sdu de betrokken tekst al.

Bij het uploaden van de tekst wordt door het aanleverende ministerie een uiterste leverdatum voor de proef genoemd. Deze datum is standaard twee werkdagen per correctieronde. De bewerkingstijd tot een nieuwe proef of eindproduct is eveneens twee werkdagen. Sdu bericht per mail aan het aanleverend ministerie dat de proef in het loket is geplaatst. Aanleveren van correcties kan via het loket.

Laatst gewijzigd op: 23-8-2018

Nr. 90 (Informatie aan de bewindspersoon; communicatie met de bewindspersoon tijdens het debat; technische faciliteiten)

De bewindspersoon dient voor de plenaire behandeling van een wetsvoorstel goed te worden geïnformeerd, zodat hij in staat is het wetsvoorstel adequaat te verdedigen. Dit kan zowel schriftelijk als mondeling gebeuren. De voorbereiding van het antwoord van de bewindspersoon kan als regel eenvoudiger zijn dan in [nr. 72](#) voor de Tweede Kamerbehandeling is uiteengezet, aangezien geen rekening gehouden hoeft te worden met amendementen.

Het is wel mogelijk dat de Eerste Kamer op grond van [artikel 21a, eerste lid, van de Wet op de Raad van State](#) de Afdeling advisering verzoekt om voorlichting in aangelegenheden van wetgeving en bestuur. Zie bijvoorbeeld [Kamerstukken I 2011/12, 32600, nr. C](#).

Is een min of meer uitvoerige instructie van de bewindspersoon wenselijk, dan kan een dossier worden samengesteld met op het wetsvoorstel betrekking hebbende Kamerstukken en notities. Hierin kunnen onder meer aan de orde komen:

- hoofdlijnen van het wetsvoorstel;
- belangrijke punten die tijdens het voorbereidend onderzoek en bij de behandeling in de Tweede Kamer aan de orde zijn geweest;
- actualiteiten (bijvoorbeeld persberichten)
- een algemeen inleidend stuk en eventuele verdere stukken voor het antwoord dat de bewindspersoon in eerste termijn zal geven.

Het is gebruikelijk dat de meest betrokken ambtenaren tijdens de plenaire behandeling plaats nemen op de ambtenarentribune. Daarnaast kan plaats worden genomen in de ambtenarenkamer naast de ambtenarentribune.

Voor het verkrijgen van toegang tot het gebouw van de Eerste Kamer dient, ook door degenen die over een doorlopend toegangsbewijs beschikken, tijdig via de daarvoor aangewezen departementale contactpersoon een toegangkaart te worden aangevraagd bij de Eerste Kamer.

Vanaf de ambtenarentribune is het mogelijk schriftelijke informatie door tussenkomst van een zaalbode bij de bewindslieden achter de regeringstafel te laten bezorgen. Het is wenselijk dat één of meer ambtenaren voor de bewindspersoon zichtbaar op de ambtenarentribune aanwezig zijn. Dit maakt het mogelijk elementaire informatie als 'ja' en 'nee' door gebaren over te brengen.

In de ambtenarenkamer naast de ambtenarentribune van de Eerste Kamer is tekstverwerkingsapparatuur en een printer aanwezig. Tevens zijn voor de medewerkers van de bewindspersoon kopieerfaciliteiten beschikbaar. Het is ten strengste verboden om mobiele telefoons in de aan-stand op de ambtenarentribune aanwezig te hebben.

Laatst gewijzigd op: 23-8-2018

Nr. 91 (Beschikbaarheid speeches Kamerleden en stenogrammen)

Ook de leden van de Eerste Kamer bereiden hun bijdrage aan de mondelinge beraadslaging veelal voor door hun betoog vooraf

---

op schrift te stellen.

Afschriften zijn verkrijgbaar bij de receptie van de Eerste Kamer. Het ongecorrigeerde stenogram van de vergadering is doorgaans daags na de vergadering raadpleegbaar op de website van de Eerste Kamer.

Laatst gewijzigd op: 23-8-2018

Nr. 92 (Novelle)

Het kan voorkomen dat tijdens de behandeling van een wetsvoorstel in de Eerste Kamer blijkt dat nog wijzigingen in het voorstel nodig of wenselijk zijn. Hierin kan uiteraard niet door middel van een nota van wijziging of een amendement worden voorzien. Het is dan nodig een voorstel tot wijziging van het bij de Eerste Kamer aanhangige wetsvoorstel in te dienen bij de Tweede Kamer. Een dergelijk wijzigingswetsvoorstel wordt een novelle genoemd. Met een novelle kunnen zowel technische als meer politiek getinte wijzigingen in een wetsvoorstel worden aangebracht. Een model voor een novelle is opgenomen in [Ar 6.34](#).

Doorgaans wordt in de Eerste Kamer de behandeling van het wetsvoorstel aangehouden, in afwachting van de novelle. Beide voorstellen worden vervolgens gezamenlijk afgehandeld.

Een novelle doorloopt dezelfde procedure als een 'gewoon' wijzigingswetsvoorstel. Wat de ministerraadsbehandeling en advisering door de Raad van State betreft zijn [nr. 23 tot en met 32](#) en [35 tot en met 46](#) van toepassing. De indiening bij en behandeling door de Tweede Kamer geschiedt op de wijze als beschreven in [nr. 47 tot en met 84](#). Vaak is wel haast geboden bij de voorbereiding en behandeling van een novelle. Voor de mogelijkheden tot versnelling van de procedure in verschillende fasen van de totstandkoming zie [nr. 106 tot en met 110](#).

De term novelle wordt overigens ook gebruikt voor wijziging van een wetsvoorstel dat al wel is aanvaard door de Tweede en Eerste Kamer, maar nog niet is bekrachtigd.

Laatst gewijzigd op: 23-8-2018

Nr. 93 (Stemming)

Wanneer niemand meer het woord verlangt of op een tijdstip dat tevoren is vastgesteld sluit de voorzitter de beraadslaging. Vervolgens komt de stemming aan de orde. Er wordt uitsluitend over het wetsvoorstel als geheel gestemd. Wanneer desgevraagd geen van de leden om stemming verzoekt, stelt de voorzitter vast dat het voorstel zonder stemming is aanvaard. De leden van de Kamer kunnen de wens te kennen geven dat in de handelingen wordt aangetekend dat zij geacht willen worden tegen te hebben gestemd. Wanneer om stemming is gevraagd, vindt deze doorgaans plaats aan het begin van de volgende vergadering. Als het voorstel is geagendeerd 'inclusief stemmingen' wordt meteen gestemd. Een agendering inclusief stemming moet door de betrokken bewindspersoon worden verzocht. In tegenstelling tot hetgeen vermeld is in het Reglement van Orde, geschiedt stemmen doorgaans bij zitten en opstaan, tenzij een van de leden om hoofdelijke stemming verzoekt.

Laatst gewijzigd op: 23-8-2018

11. Bekrachtiging, bekendmaking en inwerkingtreding

Nr. 94 (Bekrachtiging door de Koning)

Nadat een voorstel van wet door de beide Kamers van de Staten-Generaal is aangenomen, dient het om wet te worden door de Koning te worden bekrachtigd ([artikel 87, eerste lid, van de Grondwet](#)). Het voorstel wordt daartoe vanwege de Eerste Kamer aan de Koning aangeboden. De bekrachtiging geschiedt nadat op het origineel van het voorstel, dat wil zeggen op het exemplaar dat door de Voorzitters van de beide Kamers der Staten-Generaal is getekend, door het Kabinet van de Koning is aangetekend 'De Koning bewilligt in het voorstel'. De Koning plaatst daaronder zijn handtekening (additioneel [artikel XIX](#) jo [artikel 130 \(oud\) Grondwet](#)). Bij diezelfde gelegenheid plaatst de Koning zijn handtekening ook onder het slotformulier van de wet ('Lasten en bevelen...'). Deze handtekening wordt door het Kabinet van de Koning van een plaatsaanduiding en een datum voorzien, na het woord 'Gegeven' boven de handtekening. Deze datum bepaalt de datering van de wet. Het origineel van iedere wet draagt dus twee koninklijke handtekeningen, één voor de vaststelling en één voor de uitvaardiging. Nadat de bekrachtiging heeft plaatsgevonden, wordt de wet door het Kabinet van de Koning toegezonden aan het eerstverantwoordelijke ministerie.

De directeur van het Kabinet van de Koning stelt de Secretarissen-Generaal van de ministeries op de hoogte van verblijf van de Koning in het buitenland. Indien de Koning in het buitenland verblijft, is er beperkte mogelijkheid tot tekenen. In die gevallen is het verstandig al vroeg tevoren contact op te nemen met het Kabinet van de Koning.

Laatst gewijzigd op: 23-8-2018

Nr. 95 (Contrasignering en wijziging in de ondertekening)

Beide koninklijke handtekeningen dienen van een contraseign te worden voorzien. Ook de contrasignerende bewindslieden tekenen derhalve tweemaal. Indien er verschillende ondertekenaars zijn, wordt de wet daartoe langs hen geleid. De aanduiding van de ondertekenende bewindslieden zoals die in een wetsvoorstel pleegt te worden opgenomen, maakt geen onderdeel uit van de vastgestelde wet. De feitelijke ondertekening kan eventueel van de in het voorstel aangeduide afwijken. Zo is het bijvoorbeeld heel goed mogelijk dat bij tijdelijke afwezigheid van een staatssecretaris of doordat na een kabinetswisseling diens functie geheel is vervallen, de betrokken minister in diens plaats treedt als ondertekenaar. Ook na een kabinetswisseling of het tussentijds aftreden van een bewindspersoon wordt de ondertekening hieraan aangepast. Hierbij kan zich tevens de situatie voordoen dat de portefeuilles zijn gewijzigd. Dit wordt dan in de aanduiding van de ondertekenende bewindspersoon tot uitdrukking gebracht -veelal al door het Kabinet van de Koning. Met het oog op de gedrukte tekst is het van belang hierop te letten bij het aanvragen (dan wel controleren) van de drukproeven. De situatie op het tijdstip waarop wordt gecontrasigneerd is dus bepalend voor de aanduiding van de ondertekenende bewindspersonen. Zie ook [Ar 4.38](#) en [4.39](#).

Laatst gewijzigd op: 23-8-2018

Nr. 96 (Verklaring van contraseign)

Een verklaring van contraseign is een verklaring die door een bewindspersoon wordt afgegeven voordat de Koning de wet heeft ondertekend. De bewindspersoon verklaart daarbij zijn contraseign te verlenen zodra de Koning zijn handtekening heeft geplaatst. Van een dergelijke verklaring wordt gebruik gemaakt in gevallen waarin het door afwezigheid van zowel de bewindspersoon als zijn ad interim praktisch onmogelijk zal zijn de vereiste contrasignering door de bewindspersoon – met het oog op de inwerkingtreding – tijdig op het origineel te doen plaatsvinden. Alvorens tot het opstellen van de verklaring over te gaan, dient afstemming plaats te vinden met het [Kabinet van de Koning](#) en de [directie Wetgeving en Juridische Zaken](#) van het Ministerie van Justitie en Veiligheid. Ook verdient het aanbeveling de medebetrokken ministeries op de hoogte te stellen. Voor de verklaring kan het volgende model worden gebruikt:

«De Minister van/voor ... verklaart, dat de wet van / houdende .../tot ... / door hem zal worden gecontrasigneerd, zowel wat de bewilliging als wat de uitvaardiging betreft.

De Minister van/voor ...»

Op de verklaring wordt na ondertekening de datum van die ondertekening vermeld. De verklaring wordt bij het door de Koning ondertekende origineel van de wet gevoegd. De originele wet wordt zo spoedig als mogelijk alsnog aan de bewindspersoon voorgelegd ter contrasignering. Zodra dit is gebeurd, komt de verklaring te vervallen.

Als spoed gewenst is dan is het raadzaam tijdig contact op te nemen met het [Kabinet van de Koning](#) voor een spoedige afhandeling.

Het contact bij de Directie Wetgeving en Juridische Zaken strekt ertoe alvast aan te kondigen dat (en even uit te leggen waarom) er binnenkort nog tekst komt die spoedig geplaatst moet worden, en dat er een verklaring van contraseign zal worden ingeleverd. U kunt contact opnemen met de [medewerker publicatie Staatsblad](#).

Laatst gewijzigd op: 23-8-2018

Nr. 97 (Plaatsing in het Staatsblad)

Ingevolge [artikel 3 van de Bekendmakingswet](#) worden wetten bekendgemaakt door plaatsing in het Staatsblad. Zij treden niet in werking voordat zij zijn bekendgemaakt ([artikel 88 van de Grondwet](#)). Ingevolge de [Wet elektronische bekendmaking](#) is in elektronische uitgifte van Staatsblad voorzien, waardoor bekendmaking van wettelijke regelingen op internet ([www.officielebekendmakingen.nl](#)) de rechtsgeldige bekendmaking is in de zin van de Grondwet. Naast de elektronische stroom bestaat nog steeds de papieren stroom, immers: de originele adviezen van de Afdeling advisering van de Raad van State en ondertekende wetten zijn nodig voor publicatie.

De zorg voor de uitgifte van het Staatsblad berust ingevolge [artikel 2 van de Bekendmakingswet](#) bij de Minister van Justitie en Veiligheid. De [directie Wetgeving en Juridische Zaken van het Ministerie van Justitie en Veiligheid](#) verricht de werkzaamheden die uit deze taak voortvloeien. Met het oog op de plaatsing van een wet in het Staatsblad dient het origineel daarvan te worden toegezonden aan voornoemde directie, met gebruikmaking van een daartoe bestemd formulier. De drukproef dient goed te worden gecontroleerd op (druk- c.q. opmaak)fouten.

Onder normale omstandigheden moet rekening worden gehouden met een termijn van ongeveer vijf dagen tussen de datum

---

van ontvangst door deze afdeling en de datum van uitgifte van het Staatsblad, waarbij geldt dat de uitgifte dagelijks plaatsvindt. Bovendien zij gewezen op de noodzaak van tijdige aanbieding aan het einde van het kalenderjaar, met name voor wetgeving met als inwerkingtredingsdatum 1 januari van het volgende jaar. In november van elk jaar doet het Ministerie van Justitie en Veiligheid een circulaire uitgaan, waarin een uiterste aanbiedingsdatum voor de stukken wordt vastgesteld.

Indien uitgifte binnen vijf dagen noodzakelijk is, dient dit op het formulier te worden aangegeven. Tevens dient zo vroeg mogelijk - dus al vóór de afgifte van het formulier met het bijbehorende stuk - telefonisch overleg met de directie te worden gevoerd over de gewenste datum van uitgifte. De toezending aan voornoemde directie van Justitie en Veiligheid geschiedt door het eerstverantwoordelijke ministerie. Het verdient aanbeveling het stuk in geval van spoed bij de directie Wetgeving en Juridische Zaken af te geven.

Nadere regels omtrent de uitgifte van het Staatsblad zijn opgenomen in het Bekendmakingsbesluit en de Bekendmakingsregeling.

De [medewerker publicatie Staatsblad \(Justitie en Veiligheid\)](#) is verantwoordelijk voor werkzaamheden met betrekking tot plaatsing in het Staatsblad.

Laatst gewijzigd op: 23-8-2018

Nr. 98 (Aanvullingen op de wettekst)

Bij de plaatsing van een wet in het Staatsblad pleegt de tekst nog te worden aangevuld met vermeldingen die geen deel uitmaken van de authentieke wettekst. Het betreft een aanduiding van de vindplaats van het op het wetsvoorstel betrekking hebbende Kamerstuknummer en eventueel, indien het om een omvangrijke of complexe wet gaat, een inhoudsopgave.

Het Kamerstuknummer wordt op de laatste pagina van de Staatsbladversie van de wet in de kantlijn opgenomen. Ook de inhoudsopgave maakt geen deel uit van de wet en wordt in het Staatsblad achter de wet opgenomen ([Ar 4.30](#)). Deze inhoudsopgave moet wel door het betrokken ministerie zelf worden verzorgd.

Voorbeelden van inhoudsopgaven bij een wet vind je in de [Provinciewet](#). Vermijd zoveel mogelijk het maken van een inhoudsopgave; door elektronische toegang tot documenten is dit grotendeels overbodig geworden.

Laatst gewijzigd op: 23-8-2018

Nr. 99 (vervallen)

Vervallen

Laatst gewijzigd op: 23-8-2018

Nr. 99a (Vervallen)

Vervallen

Laatst gewijzigd op: 9-10-2018

Nr. 99b (Vervallen)

Vervallen

Laatst gewijzigd op: 9-10-2018

Nr. 99c (Vervallen)

Vervallen

Laatst gewijzigd op: 9-10-2018

Nr. 99d (Vervallen)

Vervallen

Laatst gewijzigd op: 9-10-2018

Nr. 100 (Publicatie van de integrale tekst van een gewijzigde wet)

[Ar 6.22](#) heeft betrekking op de publicatie van een integrale tekst van een regeling die in belangrijke mate of bij herhaling is gewijzigd. Dit vindt slechts bij uitzondering plaats, aangezien geconsolideerde teksten van regelingen reeds via www.wetten.nl worden gepubliceerd. De integrale tekst wordt door de Minister van Justitie en Veiligheid geplaatst. De drukproef van een gewijzigde tekst dient te worden ingezonden samen met het formulier. De tekstplaatsing wordt vastgesteld bij beschikking van de Minister van Justitie en Veiligheid, die ook in het Staatsblad wordt afgedrukt.

De integrale tekst wordt door het eerstverantwoordelijke ministerie opgesteld aan de hand van de teksten die in de verschillende nummers van het Staatsblad zijn geplaatst. Bij een integrale tekstplaatsing kunnen uiteraard geen fouten of onvolkomenheden uit eerdere wijzigingen worden rechtgezet. Een wijziging van de Grondwet leidt overigens altijd tot een integrale tekstplaatsing. Dit vloeit voort uit [artikel 141 van de Grondwet](#).

Laatst gewijzigd op: 28-8-2018

Nr. 101 (Aanbrengen van correcties in de vastgestelde tekst van een wet (verbeterblad))

Het kan voorkomen dat ondanks het corrigeren van de drukproeven, fouten in een in het Staatsblad gepubliceerde wettekst zijn geslopen. Deze kunnen worden gecorrigeerd door middel van het uitbrengen van een verbeterblad op het Staatsblad waarin de betrokken wet is geplaatst. Indien het betrokken ministerie van oordeel is dat een verbeterblad moet worden uitgebracht, verdient het aanbeveling eerst telefonisch contact op te nemen met de directie Wetgeving en Juridische Zaken van het Ministerie van Justitie en Veiligheid. Deze directie draagt zorg voor het uitbrengen van het verbeterblad op het Staatsblad. Er wordt op gewezen dat door middel van deze procedure slechts verschillen tussen de vastgestelde en de gepubliceerde wettekst kunnen worden gecorrigeerd.

De medewerker publicatie Staatsblad bij Justitie en Veiligheid is verantwoordelijk voor plaatsing in het Staatsblad.

Verbeterbladen moeten zo spoedig mogelijk gepubliceerd worden, omdat ze de discrepantie opheffen tussen wat geldt (namelijk het door de wetgever genomen besluit) en wat gepubliceerd is.

Laatst gewijzigd op: 28-8-2018

Nr. 101a (Datum van inwerkingtreding)

Een veelgehoorde klacht van bedrijven en instellingen is de frequente wijziging van wet- en regelgeving gedurende het jaar, met als gevolg dat hiervoor continue aandacht noodzakelijk is. Deze frequente wijzigingen leiden ook tot extra nalevingkosten voor bijvoorbeeld aanpassing van de administratie en ICT voorzieningen van een bedrijf.

Het kabinet heeft daarom besloten met ingang van 1 januari 2010 Vaste VeranderMomenten (VVM) in te voeren voor alle wetten, AMvB's en ministeriële regelingen.

De afspraak die het kabinet heeft gemaakt is dat er minimaal twee maanden tussen publicatie en inwerking zit en dat nieuwe en gewijzigde wetten in werking treden op twee vaste verandermomenten (VVM), te weten:

- 1 januari
- 1 juli

Hierop kan op de onderstaande gronden uitzondering gemaakt worden:

1. (Hoge c.q. buitensporige) private of publieke kosten van vertragingen of vervroeging bij invoering;
2. Incidenten en crises (noodwet- en regelgeving);
3. Reparatiewetgeving;
4. Europese of andere internationale regelgeving; Lees meer in het [Factsheet VVM](#).

Zie [hoofdstuk 6](#) voor informatie over inwerkingtredingskb's.

Laatst gewijzigd op: 28-8-2018

12. Intrekking van wetsvoorstellen

Nr. 102 (Algemeen)

Zolang een wetsvoorstel niet door de Staten-Generaal is aangenomen, met andere woorden tot de stemming in de Eerste Kamer, kan het volgens [artikel 86 van de Grondwet](#) worden ingetrokken.

De procedure voor intrekking zoals hieronder is beschreven is ook kort weergegeven in [Ar 7.22](#). Van het intrekken van een wetsvoorstel dient overigens te worden onderscheiden het niet indienen van een voorstel; zie hierover [nr. 42](#).

Laatst gewijzigd op: 29-8-2018

Nr. 103 (Instemming ministerraad)

Ingevolge [artikel 4, onderdeel a, 3°, van het reglement van orde voor de ministerraad](#) is voor intrekking van een wetsvoorstel instemming van de ministerraad nodig. De eerstverantwoordelijke minister vraagt deze instemming door aan de ministerraad het concept voor de brief aan de Koning, vergezeld van een aanbiedingsformulier voor ministerraadsstukken toe te zenden, met als voorgestelde conclusie: Akkoord met het verzenden van de brief aan Z.M. de Koning. Het verzoek hoeft niet langs het [ambtelijk voorportaal en de onderraad](#) te worden geleid.

Laatst gewijzigd op: 29-8-2018

Nr. 104 (Machtiging door de Koning)

Nadat de ministerraad met de intrekking heeft ingestemd, zal de bewindspersoon in een brief aan de Koning verzoeken te worden gemachtigd tot intrekking. Ook al kent het wetsvoorstel meer ondertekenaars, bij de ondertekening van het verzoek aan de Koning wordt volstaan met de ondertekening door de meest betrokkene van hen. Het verzoek bevat een beknopte toelichting. In veel gevallen kunnen voor de toelichting op het verzoek en voor de toelichting in de mededeling aan de Staten-Generaal dezelfde bewoordingen worden gekozen. De slotzin van de brief aan de Koning pleegt te luiden:

«Daarom vraag ik U, in overeenstemming met het gevoel van de ministerraad, mij te machtigen tot intrekking van het voorstel van wet.»

Via een kabinetsrescript dat door de directeur van het Kabinet van de Koning wordt ondertekend, wordt de machtiging aan de bewindspersoon bericht.

Laatst gewijzigd op: 29-8-2018

Nr. 105 (Mededeling aan de Staten-Generaal)

Na verkregen machtiging deelt de bewindspersoon aan de Voorzitter van de Tweede Kamer de intrekking schriftelijk mee. In het geval het wetsvoorstel reeds bij de Eerste Kamer aanhangig is, geschiedt de mededeling aan de Voorzitters van de Tweede Kamer en van de Eerste Kamer. De desbetreffende brief dient aan te geven waarom het wetsvoorstel wordt ingetrokken. Vaak zal daarbij kunnen worden verwezen naar andere Kamerstukken, of naar een mondelinge uiteenzetting tijdens een Kamerdebat. Hoe hier te handelen hangt overigens af van de achtergrond van de wens tot intrekking.

De datum van intrekking is de datum van ondertekening van de brief aan de Kamervoorzitter(s). De slotzin van de brief kan dan ook luiden:

«Daartoe gemachtigd door de Koning trek ik het voorstel van wet hierbij in.»

Na intrekking blijven de stukken bij de Kamer bij welke zij zich bevinden. Het verdient aanbeveling steeds te bezien of verzending van de brief inzake de intrekking aan de Kamer(s), gepaard moet gaan met de uitgifte van een persbericht.

Laatst gewijzigd op: 29-8-2018

13. Versnelling van de procedure in bijzondere gevallen

Nr. 106 (Algemeen)

Er kunnen zich situaties voordoen waarin in korte tijd vanuit het niets een geheel nieuwe wettelijke regeling in het Staatsblad gebracht moet worden of waarin enige fase van het wetgevingsproces om wat voor reden dan ook sterk versneld moet worden doorlopen.

Wanneer dergelijke spoed vereist is, verdient het aanbeveling dat één ambtenaar - bij voorkeur de behandelend

---

wetgevingsambtenaar - de hele zorg voor de voortgang op zich neemt. Dit houdt in dat deze ambtenaar bevordert dat alle onderdelen van de procedure zo snel mogelijk worden afgewerkt, dat hij daarbij zoveel mogelijk tijdswinst verwezenlijkt door eigen actief optreden en in elk geval onnodige vertraging voorkomt.

De volgende aandachtspunten zijn hierbij in elk geval van belang:

- Vooraf dient nagegaan te worden welke handelingen in het kader van het wetgevingsproces zullen moeten worden verricht en wie daarbij betrokken zijn, aan de hand waarvan een reële tijdsplanning wordt opgesteld.
- Met de betrokken personen en instanties dient tijdig contact te worden opgenomen om hen in te lichten over de gewenste medewerking aan een snelle behandeling.
- Door zelf stukken op de juiste plaats af te leveren en na afdoening weer op te halen kan de kans op vertraging en misverstanden worden geminimaliseerd.
- Door het leveren van stukken in voldoende aantal aan medebetrokken instanties kan worden voorkomen dat daar nog eens tijd met de reproductie verloren gaat.
- De omvang van de te regelen materie dient zo beperkt mogelijk gehouden te worden; het verdient aanbeveling geen zaken mee te nemen die niet rechtstreeks met het onderwerp van de regeling samenhangen.
- Er wordt naar gestreefd het aantal ondertekenende bewindslieden tot een minimum te beperken. Voor zover het noodzakelijk is dat van de formele medebetrokkenheid van andere bewindslieden dan de eerstverantwoordelijke blijkt, kan dat ook in het begin of aan het slot van de memorie van toelichting en van andere stukken worden vermeld.

Laatst gewijzigd op: 9-10-2018

Nr. 107 (Versnelling van de voorbereiding van de behandeling door de ministerraad)

Indien het met het oog op de vereiste spoed noodzakelijk is een voorstel, waarvoor een bevoegde onderraad of ministeriële commissie bestaat, zonder voorbereiding in die onderraad of ministeriële commissie, in de ministerraad aan de orde te brengen, verdient het aanbeveling dat de verantwoordelijke bewindspersoon hierover contact opneemt met de coördinerend minister en de Minister-President. Op ambtelijk niveau kan dit worden ingeleid door contact met de raadadviseur van Algemene Zaken die optreedt als secretaris van de betrokken onderraad of commissie.

Laatst gewijzigd op: 29-8-2018

Nr. 108 (Afwijken van de zeven-dagentermijn voor de behandeling in de ministerraad)

Volgens aanwijzing 7 van de [Algemene aanwijzingen inzake aangelegenheden van de ministerraad en onderraden](#) kunnen in spoedeisende gevallen tot woensdagmiddag 12 uur onderwerpen worden aangemeld voor behandeling in de ministerraad van de vrijdag daaropvolgend. Bij afwijking van de zeven-dagentermijn dient op het aanbiedingsformulier voor de ministerraad zorgvuldig te worden gemotiveerd waarom behandeling binnen deze termijn moet plaatsvinden. Over afwijkingen van de termijn dient tevoren contact opgenomen te worden met de [secretaris van de ministerraad](#).

In de zeer uitzonderlijke gevallen waarin stukken nog op de donderdag voorafgaand aan de ministerraad na 16.00 uur worden rondgezonden, moeten de stukken niet alleen op de huisadressen van alle ministers en staatssecretarissen worden bezorgd maar tevens in 30-voud worden aangeleverd bij de secretaris van de ministerraad, zodat de stukken vóór aanvang van de ministerraad te 09.00 uur beschikbaar zijn. Bewindspersonen kunnen deze stukken dan zonodig op het Ministerie van Algemene Zaken inzien.

Voor stukken die om speciale redenen niet worden rondgezonden maar tijdens de ministerraad worden uitgedeeld is het eveneens gewenst deze vóór aanvang van de ministerraad te 09.00 uur in 30-voud bij de secretaris van de ministerraad te bezorgen. Deze kunnen dan bij aanvang van de ministerraad worden rondgedeeld. Dit biedt bewindspersonen de gelegenheid deze stukken nog te lezen voordat de in de ministerraad aan de orde komen.

Laatst gewijzigd op: 29-8-2018

Nr. 109 (Spoedadvies van de Afdeling advisering van de Raad van State)

De beslissing om een spoedbehandeling van een adviesaanvraag bij de Afdeling advisering van de Raad van State aan te vragen behoort primair tot de verantwoordelijkheid van de betrokken bewindspersoon. Met het vragen van spoedadviezen moet grote terughoudendheid worden betracht om te voorkomen dat door een te groot aantal spoedaanvragen de werkzaamheden bij de Afdeling worden verstoord. Het Ministerie van Algemene Zaken draagt op dit punt zorg voor afstemming en coördinatie. Het vragen van een spoedbehandeling wordt zoveel mogelijk beperkt tot gevallen waarin:

-
- a. een implementatietermijn van een internationale regeling of bindende EU-rechtshandeling is of dreigt te worden overschreden;
  - b. een andere fatale termijn is of dreigt te worden overschreden;
  - c. het achterwege laten van een spoedbehandeling substantiële budgettaire gevolgen zou hebben;
  - d. door een spoedbehandeling de noodzaak tot het verlenen van terugwerkende kracht aan de regeling wordt voorkomen of minder dringend wordt;
  - e. sprake is van een urgent herstel van een gebrek in de regelgeving.

Deze opsomming is overigens niet limitatief; er kunnen zich derhalve andere bijzondere omstandigheden voordoen.

De hierboven genoemde gevallen rechtvaardigen een verzoek om spoedbehandeling niet zonder meer. Bij de afweging of een spoedbehandeling kan worden gevraagd, zal steeds een relatie moeten worden gelegd met de termijn waarbinnen de ontwerperegeling is voorbereid op het ministerie. Verdragen in de (inter)departementale voorbereiding behoren niet te worden afgewenteld op de Afdeling advisering van de Raad van State.

Het vragen van een spoedbehandeling van een adviesaanvraag kan slechts worden gedaan met machtiging van de ministerraad ([Ar 7.11](#)). Een voorstel voor een verzoek om spoedadvies dient steeds door de betrokken minister of staatssecretaris zelf aan de ministerraad (of aan de desbetreffende onderraad) te worden gedaan in een brief, voorzien van een motivering. De brief dient te worden geadresseerd aan de Minister-President, voorzitter van de ministerraad. Hij dient te worden verzonden als onderdeel van de ministerraadsstukken waarbij de ontwerperegeling ter goedkeuring aan de ministerraad wordt voorgelegd (zie [Algemeen voorbeeld verzoek spoedadvies](#)).

Het voorstel voor een verzoek om spoedadvies wordt in eerste aanleg bekeken door het Ministerie van Algemene Zaken. Dit ministerie beoordeelt het verzoek naar de hierboven genoemde maatstaven. Het ligt in de rede dat het Ministerie van Algemene Zaken over te vragen spoedadviezen overleg pleegt met de Directie Wetgeving van het Ministerie Justitie en Veiligheid. Dit overleg vindt steeds plaats via kort en snel ambtelijk contact. Ook hier geldt dat opmerkingen die ambtenaren op andere departementen aan hun bewindspersoon doorgeven in verband met de bespreking van het voorstel, tevens worden gemeld aan de op het ministerraadformulier vermelde behandelend ambtenaar (zie ook [nr. 29](#)).

Indien de ministerraad heeft ingestemd met het voorstel om een spoedadvies te vragen, wordt het verzoek (in principe kan dit dezelfde brief zijn als aan de ministerraad werd gezonden, uiteraard met een aangepaste adressering; zie [voorbeeld](#)), vergezeld van een afschrift van het ontwerp, gelijktijdig met aanbieding aan de Koning, toegezonden aan de vice-president van de Raad van State.

Indien de ministerraad een machtiging heeft verleend om een spoedadvies te vragen, wordt ook het Kabinet van de Koning hiervan op de hoogte gesteld, zodat de adviesaanvraag eveneens met spoed aan de Koning kan worden voorgelegd. Dit kan geschieden door op het [begeleidend memo](#) aan te geven dat de Afdeling om een spoedadvies is verzocht. Het wordt door het Kabinet van de Koning op prijs gesteld als een afschrift van de brief aan de vice-president van de Raad van State waarin het verzoek om een spoedverzoek wordt gedaan, wordt bijgevoegd bij de adviesaanvraag. Vanzelfsprekend moet het ministerie er voor zorgen dat de rechtstreeks aan de Afdeling te zenden stukken zo spoedig mogelijk worden bezorgd.

In gevallen waarin van de spoedprocedure gebruik wordt gemaakt, verdient het aanbeveling om het conceptwetsvoorstel voor de ministerraadbehandeling reeds op ambtelijk niveau onderhands ter kennis te brengen van de Afdeling, mits het een volledig interdepartementaal afgestemd concept betreft. Aldaar kunnen dan reeds de nodige voorbereidingen worden getroffen met het oog op het tijdig opstellen van een conceptadvies.

Laatst gewijzigd op: 4-12-2018

Nr. 110 (Bespoediging van de behandeling door de Staten-Generaal)

De beide kamers der Staten-Generaal beslissen zelf over de samenstelling van hun agenda. Het eventueel aandringen op spoed bij de voorbereiding in commissieverband of de plenaire behandeling dient te geschieden door de betrokken minister of staatssecretaris bij de voorzitter van de betrokken commissie, respectievelijk de Kamervoorzitter. Door goed contact met de griffier van de desbetreffende Kamercommissie kan op ambtelijk niveau de schriftelijke voorbereiding zoveel mogelijk worden bespoedigd. Zo kan de griffier bevorderen dat de door de Kamer opgestelde stukken (verslagen en dergelijke) en eventueel reeds de inbreng van de fracties daarvoor, zo snel mogelijk ter beschikking van het ministerie komen. Daarnaast kan de behandelend ambtenaar ervoor zorgen dat de op het ministerie vervaardigde stukken (nota naar aanleiding van het verslag en dergelijke) bij de betrokken griffie worden afgeleverd (zie [nr. 47](#)).

Laatst gewijzigd op: 29-8-2018

Rijkswetten

---

1. Algemeen

Nr. 111 (Karakter van rijkswetgeving)

Een rijkswet onderscheidt zich in meer dan één opzicht van een 'gewone' wet. De procedure voor de totstandkoming ervan omvat meer dan die van een wet. Een rijkswet kan gelden in het gehele Koninkrijk, maar de gelding kan ook beperkt zijn tot een of meer Caribische landen van het Koninkrijk. Van de bestaande rijkswetten gelden de meeste in het gehele Koninkrijk.

Indien een aangelegenheid naar zijn aard geregeld zou moeten worden in een rijkswet, maar deze niet bedoeld is om te gelden in de Caribische landen van het Koninkrijk, staat het Statuut voor het Koninkrijk uitdrukkelijk toe dat deze bij gewone wet wordt geregeld (zie hierover meer uitgebreid [nr. 8](#)).

In het beginstadium van het ontwerpen van een wet moet al bezien worden of de regeling een rijkswet zou moeten zijn. Deze vraag doet zich voor indien er koninkrijksaspecten aan verbonden kunnen zijn. Het is in dit verband nodig om in het kort stil te staan bij de staatkundige structuur van het Koninkrijk der Nederlanden.

Nederland en de Caribische landen van het Koninkrijk hebben vrijwillig een gezamenlijke rechtsorde aanvaard, die is neergelegd in het Statuut voor het Koninkrijk. In deze rechtsorde behartigen de tot het Koninkrijk behorende landen voor het overgrote deel zelf hun eigen aangelegenheden. Hierin zijn zij autonoom, met dien verstande dat de landen zich hebben verbonden om rekening met elkaar te houden, elkaar te helpen en te steunen, zowel ideëel als materieel. Anderzijds brengt het feit dat de landen tezamen één staatsverband vormen, met zich dat een aantal aangelegenheden vanwege het Koninkrijk als geheel moet worden behartigd. Deze koninkrijksaangelegenheden zijn in het Statuut limitatief opgesomd. Het overgrote deel van de koninkrijksaangelegenheden – waarvoor in beginsel regeling bij rijkswet is voorgeschreven (zie [artikel 14 van het Statuut](#)) – is opgesomd in [artikel 3 van het Statuut](#). Genoemd kunnen worden de defensie, de buitenlandse betrekkingen, het Nederlanderschap, het stellen van eisen met betrekking tot de veiligheid en de navigatie van onder de vlag van het Koninkrijk varende zeeschepen, niet zijnde zeilschepen, en de uitlevering. Het is niet altijd eenvoudig om te bepalen of een bepaalde materie tot de koninkrijksaangelegenheden moet worden gerekend. In geval van twijfel kan contact worden opgenomen met de directie CZW van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

Hiernaast geeft het Statuut de mogelijkheid om onderwerpen die tot de autonome sfeer van de landen behoren bij rijkswet te regelen. Dit kan in onderling overleg tussen de landen worden bepaald ([artikel 38, tweede lid, van het Statuut](#)). Dit laatste betekent dat overeenstemming tussen de regeringen van de betrokken landen gedurende het gehele wetgevingsproces is vereist. Dergelijke wetten worden daarom aangeduid als "consensusrijkswetten".

De procedure die moet worden gevolgd bij een voorstel van rijkswet, is neergelegd in de [artikelen 15 tot en met 22 van het Statuut](#). De Grondwet geeft daarnaast aanvullende voorschriften, die gelden voor zowel 'gewone' wetten als rijkswetten (vergelijk [artikel 5, eerste lid, van het Statuut](#)). De procedure van een consensusrijkswet verschilt op een aantal punten van die van een gewone rijkswet. In de onderstaande paragrafen wordt waar nodig aangegeven welke van de procedure voor een gewone rijkswet afwijkende regels van toepassing zijn op een consensusrijkswet.

Opgemerkt wordt dat een bestaande rijkswet uitsluitend bij rijkswet kan worden gewijzigd. Daarbij moet erop worden gelet dat niet elke rijkswet als zodanig is aangeduid in de citeertitel (bijvoorbeeld de Paspoortwet). Op de website www.wetten.nl is het mogelijk om, nadat op "verfijn" is geklikt, inclusief rijksregelgeving, exclusief rijksregelgeving, of alleen in rijksregelgeving te zoeken. Hiernaast staat op wetten.nl, nadat een bepaalde wet is gevonden en op de is geklikt, bij de algemene informatie achter "soort regeling" of er sprake is van een rijkswet.

Het wijzigingen van een 'gewone' wet bij rijkswet behoort te worden vermeden, omdat bemoeienis van rijkswetgevingsorganen met 'gewone' wetten niet in de rede ligt. Wel pleegt soms een uitzondering te worden gemaakt bij geringe technische aanpassingen van Nederlandse wetten die het directe gevolg zijn van een rijkswet; deze wijzigingen worden dan meegenomen in de desbetreffende rijkswet. Een dergelijke handelwijze behoort in de memorie van toelichting te worden gemotiveerd. Een bepaling uit een 'gewone wet' die via een rijkswet is gewijzigd of tot stand is gebracht krijgt niet automatisch de status van rijkswet; de desbetreffende bepaling kan dus later worden gewijzigd bij 'gewone wet'.

Voorts moet bij een ingrijpende wijziging of vervanging van een rijkswet steeds worden bezien of kan worden volstaan met het (in de kern) regelen van de hoofdzaken van de materie, met delegatie (opdracht tot nadere regelgeving of opdracht tot regeling van bepaalde onderdelen) aan de wetgever of de regering van de landen. [Artikel 14, eerste lid, tweede volzin, van het Statuut](#) biedt daartoe uitdrukkelijk de mogelijkheid. Als voorbeelden van deze vormen van delegatie kunnen respectievelijk worden genoemd de Rijkswet van 14 april 1988, Stb. 212, houdende wijziging van de Defensiewet voor de Nederlandse Antillen en Aruba en de Rijkswet van 26 september 1991, Stb. 498, houdende het stellen van regelen betreffende de verstrekking van reisdocumenten (Paspoortwet). Het spreekt vanzelf dat omtrent het maken van deze keuze in een vroegtijdig stadium overleg wordt gevoerd met de Caribische landen van het Koninkrijk. Door de klikken op bijgaande link komt u bij een [overzicht van te](#)

[doorlopen stappen bij de totstandkoming van een rijkswet](#). Bij het maken van voorstellen van rijkswet moet naast dit hoofdstuk ook hoofdstuk 2 (wetten) worden geraadpleegd. In het onderstaande zijn voor iedere fase de verschillen met de in hoofdstuk 2 beschreven procedure aangegeven. Voor zover niets bijzonders is geregeld voor rijksregelgeving kan er dus van uitgegaan worden dat hetgeen ingevolge hoofdstuk 2 voor niet-rijksregelgeving geldt, ook voor rijksregelgeving van toepassing is. Ten slotte wordt opgemerkt dat in de Aanwijzingen voor de regelgeving rekening is gehouden met de aanpassingen van de verschillende teksten, die nodig zijn indien het gaat om een rijkswet, een algemene maatregel van rijksbestuur of een klein koninklijk rijksbesluit ([Ar 4.5 e.v.](#), [4.31 e.v.](#), [6.22 e.v.](#) en [8.12](#)).

Laatst gewijzigd op: 29-8-2018

2. Interdepartementale voorbereiding

Nr. 112 (Positie Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en kabinetten van de Gevolmachtigde Ministers)

De coördinatie van aangelegenheden die het Koninkrijk en de Caribische landen van het Koninkrijk betreffen, alsmede de zorg voor de aan deze rijksdelen te verlenen hulp en bijstand, worden behartigd door het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, directie Koninkrijksrelaties.

Bij de voorbereiding van regelingen die (mede) betrekking hebben op koninkrijksaangelegenheden vindt in een vroeg stadium overleg plaats met de kabinetten van de Gevolmachtigde Ministers van de Caribische landen van het Koninkrijk. De Gevolmachtigde Ministers handelen namens de regering van hun land en kunnen dan ook door hun regering ter verantwoording worden geroepen. Deze regeringen kunnen op hun beurt weer door hun Staten ter verantwoording worden geroepen. De bij koninklijk besluit overeenkomstig de Nederlandse Grondwet benoemde ministers handelen daarentegen krachtens eigen verantwoordelijkheid en zijn voor hun beleid verantwoording schuldig aan de Staten?Generaal (vergelijk de toelichting bij het reglement van orde voor de ministerraad). Dit verschil in staatsrechtelijke positie verklaart waarom een Gevolmachtigde Minister nimmer een rijkswet of een algemene maatregel van rijksbestuur contrasigneert.

Alle departementen zenden in de departementale voorbereidingsfase een startnotitie toe aan de collega's bij de directies wetgeving van Aruba, Curaçao en Sint Maarten. Het voorontwerp wordt uiterlijk op het moment waarop het naar de directie Wetgeving en Juridische Zaken, [Sector Juridische Zaken en Wetgevingsbeleid \(JZW\)](#) van het Ministerie van Justitie en Veiligheid wordt gezonden, ook gestuurd naar de directies wetgeving van Aruba, Curaçao en Sint Maarten. Van alle verzonden post wordt tegelijkertijd een kopie gezonden naar het Arubahuis, het Curaçaohuis en het Sint Maartenhuis. Men maakt hiervoor gebruik van elektronisch berichtenverkeer.

Daarvoor zijn de [elektronische postbussen rijksregelgeving](#) beschikbaar.

Het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, Directie CZW, wordt van de contacten met de kabinetten en met de betrokken ambtenaren in de Caribische landen van het Koninkrijk op de hoogte gehouden ([Ar 7.3](#)). Daarbij is het gewenst voldoende tijdsruimte in de procedure te verdisconteren voor het overleg met de overzeese rijksdelen. De Gevolmachtigde Minister dient immers de instemming van zijn regering te verkrijgen, welke regering daaromtrent ook het advies inwint van haar Raad van Advies.

Laatst gewijzigd op: 29-8-2018

Nr. 113 (Voorontwerp van rijkswet (openbaarheid))

In [hoofdstuk 2](#) wordt gewezen op de Wet openbaarheid van bestuur (Wob). Onder de (relatieve) uitzonderingsgrond inzake de betrekkingen met andere staten ([artikel 10, tweede lid, onderdeel a, Wob](#)) kunnen, hoewel het hier formeel niet om zelfstandige staten gaat, ook de betrekkingen met de Caribische landen van het Koninkrijk worden begrepen. Bij een voorontwerp van rijkswet zal een toetsing aan deze grond dienen plaats te vinden. Vooroverleg over de vraag of een voorontwerp wel of niet openbaar gemaakt kan worden met de regeringen van de andere landen (via de Gevolmachtigde Ministers) kan in de rede liggen; zo nodig kan een beslissing van de rijksministerraad worden gevraagd.

Laatst gewijzigd op: 29-8-2018

3. Behandeling door de ministerraad van het Koninkrijk (rijksministerraad)

Nr. 114 (Algemeen)

Besluitvorming over voorstellen van rijkswet vindt plaats in de Raad van Ministers van het Koninkrijk (rijksministerraad). De

---

rijksministerraad bestaat uit de Nederlandse ministers en de Gevolmachtigde Ministers van de Caribische landen van het Koninkrijk. De Gevolmachtigde Ministers handelen namens de regering van hun land, door wie zij worden benoemd en ontslagen. Zij nemen als leden met stemrecht deel aan de vergaderingen van de raad. Zowel het Statuut als het reglement van orde voor de ministerraad kennen bijzondere procedurebepalingen voor de behandeling van zaken in de rijksministerraad. In bijzondere gevallen komt het voor dat een aangelegenheid in de Nederlandse ministerraad wordt voorbesproken met het oog op de meningsvorming van de Nederlandse bewindspersonen.

Laatst gewijzigd op: 29-8-2018

Nr. 114a (Behandeling door de onderraad en het voorportaal)

Vanaf 2008 worden vergaderingen van de rijksministerraad voorafgegaan door behandeling van de ministerraadsstukken in de nieuwe onderraad, de raad voor Koninkrijksrelaties (RKR). De vergadering van de onderraad is bedoeld om uitvoeriger van gedachten te kunnen wisselen dan in de meer op besluitvorming gerichte rijksministerraadvergadering. De RKR is belast met voorbereiding van de besluitvorming van de rijksministerraad. De bevoegdheid van de onderraad is beperkt tot voorbereiding van besluiten die worden genomen door de rijksministerraad. Het blijft mogelijk onderwerpen rechtstreeks te agenderen voor de rijksministerraad. De onderraad brengt geen wijziging in de bevoegdheden van de rijksministerraad en de verhoudingen tussen de landen van het Koninkrijk in dit kader. De Gevolmachtigde Ministers maken ingevolge het instellingsbesluit van de RKR deel uit van de vaste leden van de RKR. Hiernaast hebben de Ministers van Algemene Zaken, Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, Buitenlandse Zaken, Defensie, Financiën, Justitie en Veiligheid en Infrastructuur en Milieu zitting in de RKR. Op grond van [artikel 23, eerste lid, van het reglement van orde voor de ministerraad](#) kunnen deskundigen met raadgevende stem deelnemen aan vergaderingen van de onderraad. De onderraad vergadert op de dinsdag voorafgaand aan de vergadering van de rijksministerraad. Een onderwerp kan bij de secretaris van de RKR ter agendering worden aangemeld en komt dan automatisch in de daaropvolgende rijksministerraad, waar de besluitenlijst van de RKR (ook) wordt geagendeerd. De stukken dienen altijd uiterlijk drie weken voorafgaand aan de behandeling in de RKR aan de RKR te worden aangeboden. Het aanbiedingsformulier is via het Rijksportaal te downloaden.

De Ambtelijke Commissie Koninkrijksrelaties (ACKR) is het ambtelijk voorportaal van de RKR. In de ACKR zitten ambtenaren van de ministeries die doorgaans koninkrijksaangelegenheden behandelen plus (ambtenaren van) de Gevolmachtigde Ministers. De procedure van de ACKR wijkt sterk af van de normale [procedure bij voorportalen](#), omdat de stukken tegelijk naar de ACKR én naar de RKR en de rijksministerraad worden gestuurd. De ACKR heeft dus, anders dan andere voorportalen, altijd te maken met reeds aan de RKR en de rijksministerraad aangeboden definitieve stukken. De RKR komt bijeen op de dinsdag vóór de vrijdag waarop de rijksministerraad bijeen komt en de ACKR op de woensdag voorafgaand aan de RKR. Interdepartementale afstemming en afstemming met de andere rijksdelen, dient zo vroeg mogelijk, maar in elk geval voorafgaand aan de officiële aanbieding aan de RKR plaats te vinden.

Ingevolge het reglement van orde van de ministerraad kunnen de Gevolmachtigde Ministers en kan een door de regeringen van de Caribische landen van het Koninkrijk aangewezen minister (met raadgevende stem) tevens deelnemen aan andere onderraden en andere commissies uit de raad.

Laatst gewijzigd op: 29-8-2018

Nr. 115 (Aanhangigmaking bij en behandeling door de rijksministerraad)

Vergaderingen van de rijksministerraad worden gemiddeld éénmaal per maand gehouden. Een vergadering kan worden aangevraagd of een onderwerp kan – vooruitlopend op de toezending van de stukken – worden aangemeld bij de secretaris van de RKR of, om het rechtstreeks bij de rijksministerraad te agenderen, bij de secretaris van de rijksministerraad. De secretaris neemt vervolgens contact op met de Gevolmachtigde Ministers. In de rijksministerraad vindt slechts besluitvorming plaats over zaken waarover vooraf overeenstemming met de regering(en) van de Caribische landen van het Koninkrijk is bereikt of waarvan in het overleg met de Gevolmachtigde Ministers is vastgesteld dat er een geschilpunt is dat aan de raad ter beslissing moet worden voorgelegd. Aangezien de Gevolmachtigde Ministers ruggespraak met hun regeringen dienen te houden, die ingevolge de Staatsregeling van het land doorgaans advies inwinnen bij hun Raad van Advies, verdient het aanbeveling voldoende tijdsruimte in te calculeren. Nadat het vooroverleg met de regeringen van de betrokken rijksdelen is afgerond, kunnen de stukken worden rondgezonden. Houder rekening mee dat voor de rijksministerraad stukken nooit als hamerstuk worden geagendeerd. De stukken dienen altijd uiterlijk 21 dagen voorafgaand aan de behandeling in de rijksministerraad aan de rijksministerraad te worden aangeboden.

Indien het overleg in de rijksministerraad niet tot overeenstemming leidt, is de conflictenregeling van [artikel 12 van het Statuut](#) van toepassing. In het eerste lid van dit artikel is het lokaal veto geregeld, hetgeen inhoudt dat de Gevolmachtigde Minister kan verklaren dat “zijn land niet ware te binden” aan een voorgenomen wettelijke regeling die in Aruba, Curaçao of Sint Maarten zal gelden. Dit veto wordt doorbroken, indien de verbondenheid van het land in het Koninkrijk zich ertegen verzet dat de regeling voor dat land niet geldt. Volgens de toelichting bij het Statuut beslist de rijksministerraad of dit het geval is.

In de overige leden van [artikel 12 van het Statuut](#) is de procedure van het intern appel geregeld. Indien de Gevolmachtigde

---

Minister ernstig bezwaar maakt tegen een oordeel van de rijksministerraad, dan wordt het overleg voordat besluitvorming kan plaatsvinden in een andere vorm voortgezet. Aan het voortgezette overleg nemen vijf personen deel: de minister-president, twee Nederlandse Ministers, de Gevolmachtigde Minister die bezwaar maakte en een door de betrokken regering aangewezen gemachtigde of landsminister. Wensen meerdere Gevolmachtigde Ministers aan het voortgezette overleg deel te nemen, dan geschiedt dit overleg tussen deze Gevolmachtigde Ministers, een even groot aantal Nederlandse ministers en de Minister-President. In dat geval kan tevens een landsminister met raadgevende stem deelnemen. Leidt het overleg niet tot overeenstemming, dan geeft de mening van de minister-president de doorslag.

Artikel 12 wordt slechts bij hoge uitzondering toegepast.

Op voorstellen van consensusrijkswetten is de conflictenregeling van [artikel 12 van het Statuut](#) niet van toepassing. In plaats daarvan moet altijd overeenstemming met de betrokken landsregering(en) worden bereikt.

Laatst gewijzigd op: 29-8-2018

4. Advisering door de Afdeling advisering van de Raad van State van het Koninkrijk

Nr. 116 (Adviesaanvraag aan de Afdeling advisering van de Raad van State van het Koninkrijk en uitbrengen nader rapport)

Er is een Raad van State van het Koninkrijk. Deze bestaat uit de Nederlandse staatsraden. Voorts kan zijn samenstelling worden uitgebreid met een lid voor elk van de Caribische landen van het Koninkrijk (vergelijk [artikel 13 van het Statuut](#)). Ofschoon de Wet op de Raad van State een Nederlandse wet is, geldt de hierin neergelegde procedure ook voor de Afdeling advisering van de Raad van State van het Koninkrijk. Voor de procedure voor advisering over voorstellen van rijkswet door de Afdeling advisering van de Raad van State van het Koninkrijk wordt daarom verwezen naar [nr. 35 tot en met 46](#).

De Afdeling advisering van de Raad van State van het Koninkrijk wordt gehoord over ontwerpen van rijkswetten en algemene maatregelen van rijksbestuur die in de Caribische landen van het Koninkrijk zullen gelden of anderszins deze landen raken. [Artikel 11 van het Statuut](#) geeft een nadere omschrijving van het begrip 'raken'. Het zwaartepunt ligt in het [zesde lid](#) van dit artikel, op grond waarvan de regeringen van deze landen zelf beslissen of een onderwerp hun land raakt. Als houvast is daarnaast een aantal onderwerpen met name genoemd in [artikel 11, eerste tot en met vijfde lid](#). Ten aanzien van verdragen geldt dat deze aan de Afdeling advisering van de Raad van State van het Koninkrijk ter advisering worden voorgelegd indien (een van) de Caribische landen van het Koninkrijk er blij van hebben gegeven medegelding van het verdrag te wensen of indien het verdrag die landen anderszins raakt. Indien (een van) de Caribische landen van het Koninkrijk zich nog beraden over de wenselijkheid van medegelding, wordt het verdrag toch aan de Afdeling advisering van de Raad van State van het Koninkrijk voorgelegd.

Indien het advies en het nader rapport zaken inhouden die van direct belang zijn voor de, Caribische landen van het Koninkrijk dienen de (kabinetten van de) Gevolmachtigde Ministers op gelijke wijze te worden ingeschakeld als andere ministeries. Het is wenselijk dat de directie CZW van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties van deze contacten op de hoogte is. De directie CZW kan verzoeken bij de verdere behandeling te worden betrokken. In andere gevallen kan worden volstaan met toezending aan die directie van het advies met het concept?nader rapport met een termijn waarbinnen eventueel kan worden gereageerd (bij voorkeur ten minste veertien dagen). Voor de openbaarmaking geldt het gestelde in nr. 113.

Bij ingrijpende kritiek van de Afdeling advisering van de Raad van State van het Koninkrijk vindt er opnieuw behandeling in de rijksministerraad plaats, alvorens over wordt gegaan tot indiening bij de Staten-Generaal.

Laatst gewijzigd op: 29-8-2018

5. Indiening bij en voorbereiding van de plenaire behandeling door de Kamers der Staten-Generaal

Nr. 117 (Indiening bij de Tweede Kamer)

Ingevolge [artikel 15, eerste lid, van het Statuut](#) worden voorstellen van rijkswet door de Koning gelijktijdig aan de parlementen van alle landen van het Koninkrijk gezonden. De eerstverantwoordelijke minister levert vier originelen van het voorstel van rijkswet, vier ondertekende memories van toelichting en vier maal de eventuele bijlagen aan bij het Kabinet van de Koning. Het advies van de Afdeling advisering van de Raad van State van het Koninkrijk en het nader rapport aan de Koning behoeven niet

---

in viervoud te worden meegezonden. In verband met de vereiste gelijktijdigheid verstuurt het Kabinet vier koninklijke boodschappen, elk voorzien van een voorstel van rijkswet, een memorie van toelichting en eventuele bijlagen. Deze koninklijke boodschappen zijn gericht aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal, de Staten van Aruba, de Staten van Curaçao en de Staten van Sint Maarten. De exemplaren ten behoeve van de Staten van Aruba, Curaçao en Sint Maarten worden bij brief door de directeur van het Kabinet van de Koning aangeboden aan de Gouverneurs van deze drie landen. Het Kabinet van de Koning zendt deze brieven per diplomatieke post naar Aruba, Curaçao en Sint Maarten, waarbij gebruik gemaakt kan worden van de verzendfaciliteiten van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. In de aanbiedingsbrief worden de Gouverneurs verzocht zorg te dragen voor de doorgeleiding aan de Staten. Het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, directie Constitutionele Zaken en Wetgeving, ontvangt van het Kabinet van de Koning een kopie van de aanbiedingsbrief aan de Gouverneurs. Gaat het om een regeling die slechts in één, twee of drie landen van het Koninkrijk zal gelden, dan wordt het voorstel via de Gouverneur aan de Staten van het land of de landen waarin de regeling niet zal gelden niet ter overweging, maar slechts ter kennisneming toegezonden. Nadat het voorstel van rijkswet bij koninklijke boodschap bij de Tweede Kamer is ingediend en de Tweede Kamer ook digitaal de stukken van het behandelend departement heeft ontvangen (overeenkomstig het bepaalde in [nr. 47](#)), wordt het voorstel door de griffie van de Tweede Kamer voorzien van een rijkswetnummer (het R-nummer, dat sinds de totstandkoming van het Statuut in 1954 bij rijkswetsvoorstellen naast het Kamerstuknummer op de Kamerstukken wordt aangebracht). Daarna bericht de griffie van de Tweede Kamer mede-actoren in de Rijkswetgevingsprocedure (waaronder de griffies van de Staten van Aruba, Curaçao en Sint Maarten, en het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties) elektronisch dat een wetsvoorstel is ingediend. Vanaf dat moment wordt verwacht dat deze mede-actoren via de elektronische publicatie van de Kamerstukken snel op de hoogte kunnen zijn van hetgeen wordt gewisseld in het vervolg van het wetgevingsproces. Via het internet kunnen immers de mede-actoren aanzienlijk sneller dan voorheen beschikken over Kamerstukken en Handelingen.

Laatst gewijzigd op: 29-8-2018

Nr. 118 (Verloop van het voorbereidend onderzoek)

Het Statuut bepaalt dat de Staten van Aruba, Curaçao en Sint Maarten, voor zover de regeling voor hun land zal gelden, elk bevoegd zijn een verslag uit te brengen omtrent een voorstel van rijkswet ([artikel 16 van het Statuut](#)). Het verslag wordt door de voorzitter van de Staten van het desbetreffende land toegezonden aan de voorzitter van de Tweede Kamer en een afschrift van het verslag wordt aan de Gouverneurs en ministers-president van Aruba, Curaçao en Sint Maarten gestuurd. De griffie van de Tweede Kamer zendt vervolgens een exemplaar aan de mede-ondertekenende minister(s) ([artikel 112 van het Reglement van Orde van de Tweede Kamer](#)).

Hoofregel is dat met de mondelinge behandeling dient te worden gewacht tot de verslagen van de Staten van de landen overzee binnen zijn. Ingevolge [artikel 16 van het Statuut](#) is het mogelijk de Staten een termijn te stellen. Na het verstrijken daarvan kan de mondelinge behandeling plaatsvinden. Dit artikel vermeldt evenwel niet wie bevoegd is (zijn) tot het stellen van zo'n termijn. Gelet op de bedoeling van de statuutwetgever, wordt aangenomen dat doorgaans de voorzitter van de Tweede Kamer zal overgaan tot een termijnstelling, indien dit nodig wordt geoordeeld. [Artikel 111 van het Reglement van Orde van de Tweede Kamer](#) werkt dit uit door te bepalen dat voorstellen tot termijnstelling in een vergadering van de Tweede Kamer moeten worden gedaan door de voorzitter of door één van de leden.

Een termijnstelling kan direct bij de toezending van het voorstel geschieden, doch ook nadien. Voorts neemt men aan dat ook de Koninkrijksregering de bevoegdheid heeft een termijn te stellen. Mocht het laatste worden overwogen, dan dient daarover vooroverleg te worden gepleegd met de directie CZW van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. In dat geval richt de eerstverantwoordelijke minister zich per brief (zo nodig per fax te verzenden) tot de voorzitter(s) van de Staten. Een afschrift van deze brief dient, met een aanbiedingsbrief, aan de Voorzitter van de Tweede Kamer te worden gestuurd, alsmede aan de Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

De beantwoording van de verslagen van de Staten van Aruba, Curaçao en Sint Maarten kan in een afzonderlijk stuk geschieden (getiteld nota naar aanleiding van het verslag van de Staten van Aruba, Curaçao, respectievelijk Sint Maarten), maar ook als onderdeel van de reguliere nota naar aanleiding van het verslag. In het laatste geval dient de benaming te worden aangepast (bijvoorbeeld nota naar aanleiding van het verslag, tevens nota naar aanleiding van het verslag van de Staten van Aruba, Curaçao, respectievelijk Sint Maarten).

Het originele exemplaar van de nota naar aanleiding van het verslag van de Staten wordt aan de Voorzitter van de Tweede Kamer gezonden, aan wie de Staten hun verslag hebben gericht. Door middel van een elektronisch bericht (zie nr. 117) worden de Staten van Aruba, Curaçao en Sint Maarten door de griffie van de Tweede Kamer op deze nota geattendeerd. Omtrent de hier bedoelde nota dient in ieder geval overleg met de directie CZW en de beide Gevolmachtigde Ministers plaats te vinden. De Gevolmachtigde Ministers zenden de concept-nota en overige te wisselen schriftelijke stukken aan de ministers-president van Aruba, Curaçao en Sint Maarten voor commentaar.

Ten aanzien van de inschakeling van de (kabinetten van de) Gevolmachtigde Ministers bij de opstelling van de nota naar aanleiding van het verslag van de Staten van Aruba, Curaçao en Sint Maarten geldt hetgeen in nr. 116 is opgemerkt over het

---

nader rapport aan de Koning.

Laatst gewijzigd op: 29-8-2018

Nr. 119 (Nota van wijziging)

Opnieuw overleg met de Gevolmachtigde Ministers (en eventueel in de rijksministerraad) is nodig indien een voorgenomen wijziging van het voorstel van rijkswet buiten de in de rijksministerraad bereikte overeenstemming valt. Bij een wijziging van puur technische aard zal dit niet het geval zijn.

Laatst gewijzigd op: 29-8-2018

Nr. 120 (Mondeling overleg met Kamercommissies)

Indien er aanwijzingen zijn dat er zaken van specifiek belang voor een of meer Caribische landen van het Koninkrijk in een mondeling overleg aan de orde kunnen komen, is het wenselijk de Gevolmachtigde Ministers en de directie CZW van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties hierover zo spoedig mogelijk in te lichten. Eventueel kunnen de Gevolmachtigde Ministers verlangen aan het overleg deel te nemen. Ook kunnen zij zich door een ambtenaar van hun Kabinet laten vertegenwoordigen. Zij kunnen dit verlangen door tussenkomst van de Voorzitter van de betrokken Kamer kenbaar maken aan de desbetreffende Kamercommissie (zie de artikelen 35 jo 55 Reglement van Orde van de Tweede Kamer en artikel 152 Reglement van Orde van de Eerste Kamer).

Laatst gewijzigd op: 29-8-2018

Nr. 121 (Plenaire behandeling door de Tweede Kamer)

De Gevolmachtigde Ministers van het land waarin de regeling zal gelden, worden in de gelegenheid gesteld in de beide Kamers der Staten-Generaal de behandeling van het voorstel van rijkswet bij te wonen en daarbij de voorlichting aan de Kamers te verstrekken die hij nodig acht. Bovendien kunnen de Staten van het land waarin de regeling zal gelden, besluiten voor de behandeling van een bepaald voorstel in de Staten-Generaal een of meer bijzondere gedelegeerden af te vaardigen die eveneens gerechtigd zijn de mondelinge behandeling bij te wonen en daarbij voorlichting te geven. De Gevolmachtigde Ministers en de bijzondere gedelegeerden zijn bevoegd bij de behandeling in de Tweede Kamer wijzigingen in het voorstel van rijkswet voor te stellen.

De Gevolmachtigde Minister van een land waarin de regeling zal gelden wordt vóór de eindstemming over een voorstel van rijkswet in de Kamers der Staten-Generaal in de gelegenheid gesteld zich omtrent dit voorstel uit te spreken. Indien de Gevolmachtigde Minister zich tegen het voorstel verklaart, kan hij tevens de betrokken Kamer verzoeken de stemming tot de volgende vergadering aan te houden. Indien de Tweede Kamer, nadat de Gevolmachtigde Minister zich tegen het voorstel heeft verklaard, dit aanneemt met minder dan drievijfde van het aantal uitgebrachte stemmen, wordt de behandeling geschorst en vindt nader overleg omtrent het voorstel plaats in de rijksministerraad ([artikel 18, eerste lid, van het Statuut](#)). De conflictenregeling van [artikel 12 van het Statuut](#) (lokaal veto en intern appel) kan tijdens dit overleg worden toegepast. Voor voorstellen van consensusrijkswetten is deze procedure niet van toepassing en geldt dat de landsregering of de Staten de totstandkoming van een rijkswet in dit stadium kunnen tegenhouden.

Wanneer in de vergadering van de Kamers bijzondere gedelegeerden aanwezig zijn, komen de in de vorige alinea genoemde bevoegdheden van de Gevolmachtigde Minister toe aan een door de Staten van het desbetreffende land, respectievelijk de landen daartoe aangewezen gedelegeerde(n) (zie de [artikelen 17 tot en met 19 van het Statuut](#) en vergelijk [artikel 113 van het Reglement van Orde van de Tweede Kamer](#), respectievelijk de [artikelen 150, 151, en 153 van het Reglement van Orde van de Eerste Kamer](#)). Ingeval het gaat om een voorstel van een consensusrijkswet dient ook tijdens de behandeling van het voorstel in de beide Kamers overeenstemming tussen de regeringen van de betrokken landen te blijven bestaan over de inhoud van het voorstel. Onder omstandigheden kan dit vereiste noodzaken tot een verzoek van regeringszijde om schorsing van de beraadslaging voor nader beraad in de rijksministerraad. Als vuistregel geldt dat telkens wanneer van de regering enig standpunt wordt gevraagd (bijvoorbeeld naar aanleiding van een ingediend amendement) omtrent een onderwerp of aspect dat een of meer Caribische landen van het Koninkrijk in bijzondere mate raakt, overleg met de Gevolmachtigde Ministers dient plaats te vinden. Zo nodig kan schorsing van de beraadslaging worden verzocht.

In de praktijk nemen overigens niet vaak bijzondere gedelegeerden van de Caribische landen van het Koninkrijk deel aan de plenaire behandeling. Ook de Gevolmachtigde Ministers, die gerechtigd zijn achter de regeringstafel plaats te nemen, maken slechts beperkt gebruik van hun bevoegdheid het mondelinge debat bij te wonen. In de ambtenarenloge kunnen de ambtenaren van de Gevolmachtigde Minister(s) aanwezig zijn.

Laatst gewijzigd op: 19-2-2019

Nr. 122 (Behandeling in de Eerste Kamer)

Voor de schriftelijke voorbereiding geldt wat betreft de inschakeling van de kabinetten van de Gevolmachtigde Ministers hetgeen in de laatste alinea [nr. 116](#) is vermeld ten aanzien van het nader rapport en in [nr. 118](#) ten aanzien van de nota naar aanleiding van het verslag van de Tweede Kamer. De Staten van de rijksdelen overzee hebben niet de bevoegdheid om een verslag aan de Eerste Kamer uit te brengen. Wel kunnen zij een of meer gedelegeerden de vergadering laten bijwonen. De [artikelen 17, 18](#) en [38 van het Statuut](#) zijn van toepassing, met inbegrip van hetgeen daaromtrent in [nr. 121](#) is opgemerkt.

Ook in deze fase van de parlementaire behandeling geldt hetgeen is vermeld in [nr. 117](#) over de toezending van vervolgstukken aan de Staten van de landen overzee.

Laatst gewijzigd op: 29-8-2018

6. Bekendmaking en inwerkingtreding

Nr. 123 (Bekrachtiging en contrasignering)

De bekrachtiging door de Koning, gevolgd door het contrasigneren van de rijkswet door de verantwoordelijke bewindspersonen vertoont geen bijzonderheden ten opzichte van een 'gewone' wet. Opgemerkt wordt dat de Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties niet automatisch alle rijkswetten mee ondertekent. De Gevolmachtigde Ministers van de Caribische landen van het Koninkrijk verlenen geen contraseign bij rijkswetten, aangezien zij politiek noch strafrechtelijk verantwoordelijk zijn voor producten van de wetgever van het Koninkrijk.

Laatst gewijzigd op: 29-8-2018

Nr. 124 (Publicatie van rijkswetten)

Ingevolge [artikel 22, eerste lid, van het Statuut](#) worden rijkswetten in alle landen van het Koninkrijk, waar zij gelding hebben, in het officiële publicatieblad geplaatst. In Nederland worden rijkswetten door de eerstverantwoordelijke minister bij de directie Wetgeving en Juridische Zaken van het Ministerie van Justitie en Veiligheid aangeleverd met een daarvoor bestemd formulier (en [toelichting](#)). De Nederlandse Minister van Justitie en Veiligheid is vervolgens verantwoordelijk voor de uitgifte van het Staatsblad. In de Caribische landen van het Koninkrijk zorgen de Gouverneurs ingevolge artikel 16 van de Reglementen voor de Gouverneur ([van Aruba](#), [van Curaçao](#) en [van Sint Maarten](#)) voor de afkondiging van rijkswetten. In de Caribische landen van het Koninkrijk wordt deze regelgeving in de officiële publicatiebladen bekendgemaakt.

De Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties biedt de in de Caribische landen van het Koninkrijk bekend te maken rijkswetten aan de Gouverneurs aan. In verband daarmee is het van belang dat de eerstverantwoordelijke minister de Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties per elektronisch bericht op de hoogte stelt over het Staatsbladnummer waarin en de datum waarop een vastgestelde rijkswet zal worden geplaatst. Tegelijkertijd zendt de eerstverantwoordelijke minister de digitale tekst in Word-format toe aan het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties op het volgende adres: postbusrijksregelgeving@minbzk.nl.

De directie CZW van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties zendt deze tekst vervolgens per elektronische post aan de Kabinetten van de Gouverneurs ter bekendmaking in de officiële publicatiebladen. De Gouverneurs wordt verzocht de bekendmaking van deze wetgeving te bevorderen. De digitale tekst in Word-format kan gebruikt worden als basis voor de bekendmaking in de Caribische landen van het Koninkrijk.

Dit elektronische bericht wordt daarom in kopie aan de directie Wetgeving van Aruba (postbusrijksregelgeving@dwjz.gov.aw), de directie Wetgeving van Curaçao (postbusrijksregelgeving@gov.an) en de directie Wetgeving van Sint Maarten (postbusrijksregelgeving@sintmaartengov.org) gezonden, die op basis van de ontvangen tekst tot voorbereiding van de publicatie kunnen overgaan.

In dit bericht zal worden vermeld in welk Staatsblad de desbetreffende rijkswet zal worden geplaatst. Op deze wijze kunnen de Kabinetten van de Gouverneurs en de wetgevingsdirecties aan de hand van de op internet (<http://www.overheid.nl/op>) gepubliceerde wetgeving verifiëren of bekendmaking in het Staatsblad heeft plaatsgevonden. In het elektronische bericht worden de Gouverneurs steeds verzocht om na publicatie een exemplaar van de publicatiebladen, in digitale vorm aan de Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties toe te zenden (postbusrijksregelgeving@minbzk.nl).

Laatst gewijzigd op: 20-8-2019

Nr. 125 (Inwerkingtreding)

Ingevolge [artikel 22 van het Statuut](#) dient de inwerkingtreding van een rijkswet te worden geregeld door de rijkswet zelf. Dat betekent dat de rijkswet ofwel zelf het tijdstip van inwerkingtreding vaststelt ofwel deze vaststelling delegeert aan bijvoorbeeld een (klein) koninklijk rijksbesluit, aangezien de aanvullende bepaling van [artikel 7 van de Bekendmakingswet](#) niet van

---

toepassing is op rijksregelgeving.

Het stelsel van de Vaste Verander Momenten (VVM) geldt niet voor rijksregelgeving. Het verdient aanbeveling voor de inwerkingtreding een termijn van minimaal 30 dagen na de datum van uitgifte van het Staatsblad aan te houden, in verband met de bekendmaking in de rijksdelen overzee ([Ar 4.14](#)). Teneinde de eenvormigheid te bevorderen ligt het voor de hand de inwerkingtreding te doen geschieden met ingang van de eerste dag van de tweede kalendermaand na de (beoogde) datum van uitgifte van het Staatsblad. Zie voor de inwerkingtreding van rijkswetten tot goedkeuring van verdragen [nr. 253](#).

Laatst gewijzigd op: 29-8-2018

Nr. 126 (Toezending van vastgestelde en gepubliceerde rijkswetten (en landsverordeningen))

Overeenkomstig het verzoek dat de Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties eerder (zie [nr. 124](#)) heeft gedaan, zenden de kabinetten van de Gouverneurs na de bekendmaking alle gepubliceerde rijksregelgeving, in digitale vorm, aan de Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, ter attentie van de directie CZW (postbusrijksregelgeving@minbzk.nl).

De regelgeving wordt in Nederland via het internet (wetten.nl) toegankelijk gemaakt. Dit laatste is niet afhankelijk van plaatsing in het Afkondigingsblad van Aruba, het Publicatieblad van Curaçao of het Afkondigingsblad van Sint Maarten.

Met betrekking tot vastgestelde landsverordeningen geldt een vergelijkbare procedure. De wetgevingsdirecties van de Caribische landen van het Koninkrijk zenden een exemplaar van de officiële publicatiebladen van de gepubliceerde tekst van alle vastgestelde landsverordeningen aan de Gouverneurs. Op grond van artikel 22, van de Reglementen voor de Gouverneur ([van Aruba](#), [van Curaçao](#) en [van Sint Maarten](#)) dragen de Gouverneurs zorg voor doorgeleiding van dit exemplaar aan de Koning. Het Kabinet van de Koning zendt de ontvangen regelgeving vervolgens door aan het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, ter attentie van de directie CZW.

Laatst gewijzigd op: 20-8-2019

7. Intrekking van voorstellen van rijkswet

Nr. 127 (Kennisgeving van intrekking aan de Nederlandse Antillen en Aruba)

Van de in [nr. 105](#) bedoelde mededeling aan de Staten? Generaal wordt een afschrift aan de Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties gezonden, opdat de Staten van Aruba, Curaçao en Sint Maarten door hem kunnen worden ingelicht. Het voornemen tot intrekking moet behandeld worden in de rijksministerraad.

Laatst gewijzigd op: 29-8-2018

8. Versnelling van de procedure in bijzondere gevallen

Nr. 128 (Rechtstreeks verzoek tot bespoediging)

Indien bijzondere inhoudelijke redenen of de omstandigheden een versnelling van de procedure noodzakelijk maken, kan de betrokken minister zich rechtstreeks per brief wenden tot de minister(s)?president van een of meer der Caribische landen van het Koninkrijk met afschrift aan de Gevolmachtigde Minister(s) en de Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. Het verdient aanbeveling in dat geval de kabinetten van de Gevolmachtigde Ministers van tevoren gemotiveerd in te lichten. Voor enkele concrete mogelijkheden tot versnelling wordt verwezen naar [nr. 106 tot en met 110](#).

Laatst gewijzigd op: 29-8-2018

Initiatiefwetten

1. Algemeen

Nr. 129 (Grondslag voor initiatiefvoorstellen)

In [hoofdstuk 2](#) is de totstandkoming van wetten in formele zin op voorstel van de regering beschreven. In dit hoofdstuk wordt

---

aandacht geschonken aan de totstandkoming van wetten in formele zin op voorstel van de Tweede Kamer der Staten-Generaal (initiatiefvoorstellen).

In beginsel zijn de regering en de Tweede Kamer gelijkwaardig waar het gaat om het initiëren van wetgeving in formele zin. Slechts op enkele punten schrijft de [Grondwet](#) uitdrukkelijk voor dat een wetsvoorstel door de regering moet worden ingediend, bijvoorbeeld in de [artikelen 29](#) en [30](#) ((erf)opvolging van de Koning) en in [artikel 105](#), (algemene begrotingswetten). Voor deze onderwerpen is het recht van initiatief derhalve uitgesloten.

Initiatiefvoorstellen worden ingevolge [artikel 82, eerste lid, van de Grondwet](#) ingediend door de Tweede Kamer der Staten-Generaal. Ingevolge [artikel 82, derde lid, van de Grondwet](#) worden voorstellen van wet, in te dienen door de Tweede Kamer, bij haar door één of meer leden aanhangig gemaakt. Door deze bepaling is het recht van een Tweede Kamerlid om een initiatiefvoorstel aanhangig te maken, grondwettelijk gewaarborgd.

De wijze van totstandkoming van initiatiefvoorstellen verschilt op een aantal punten van die van gewone wetten in formele zin. In dit verband kan worden gedacht aan het ontbreken van ambtelijke interdepartementale voorbereiding en aan procedurele verschillen, bijvoorbeeld met betrekking tot de advisering door de Afdeling advisering van de Raad van State.

De [Aanwijzingen voor de regelgeving](#) zijn voor Kamerleden die een wetsvoorstel bij de Tweede Kamer aanhangig maken (de initiatiefnemers) niet bindend (vergelijk de toelichting bij [Ar 1.2](#)). Wel plegen de aanwijzingen in de praktijk te worden gevolgd en moeten zij door ambtenaren die bijstand verlenen worden toegepast. Voorschriften over de totstandkoming van regels die zijn neergelegd in wettelijke regelingen, gelden wel gelijkelijk voor initiatiefvoorstellen en regeringsvoorstellen. Gedacht kan worden aan bepalingen over het vermelden van financiële gevolgen (zie [nr. 131](#)). Ook initiatiefvoorstellen dienen vanzelfsprekend regelingen van hogere orde in acht te nemen. Denk daarbij bijvoorbeeld aan notificatieverplichtingen (zie [nr. 261a e.v.](#)).

In dit hoofdstuk wordt zoveel mogelijk de opzet gevolgd die in [hoofdstuk 2](#) voor de totstandkoming van regeringsvoorstellen is gehanteerd.

Laatst gewijzigd op: 26-2-2019

2. Voorbereiding van initiatiefwetgeving door Kamerleden en ambtelijke bijstand

Nr. 130 (Voorbereiding door Kamerleden)

De voorbereiding van initiatiefvoorstellen kan om zeer uiteenlopende redenen ter hand worden genomen. Initiatiefvoorstellen worden door één of meer Tweede Kamerleden bij de Kamer aanhangig gemaakt. Omtrent de wijze van voorbereiding door Kamerleden van door hen bij de Tweede Kamer aanhangig te maken initiatiefvoorstellen bestaan, afgezien van de hierna te bespreken ambtelijke bijstand, geen voorschriften. Kamerleden kunnen derhalve zelf bepalen welke weg zij wensen te bewandelen. Zij kunnen onder meer gebruik maken van de diensten van deskundige buitenstaanders of van het eigen apparaat van partij en fractie. Daarnaast kunnen zij uiteraard ook gebruik maken van de diensten van het Bureau Wetgeving van de Tweede Kamer. Ook kunnen zij het betrokken ministerie om ambtelijke bijstand verzoeken. Het komt regelmatig voor dat het Bureau Wetgeving en het ministerie in enige mate gezamenlijk werken aan een initiatiefvoorstel.

Doorgaans zal een Tweede Kamerlid dat voornemens is een initiatiefvoorstel aanhangig te maken een zogenaamd startgesprek hebben met het Bureau Wetgeving waarin het Kamerlid wordt voorgelicht over de verschillende mogelijkheden voor eventuele bijstand bij het schrijven van het initiatiefvoorstel en over de initiatiefprocedure.

De Tweede Kamer heeft voor initiatiefvoorstellen de volgende procedure afgesproken (zie [Kamerstukken II 2004/05, 30095, nr. 5, p. 11](#)):

- leden die voornemens zijn om een initiatiefvoorstel te gaan voorbereiden melden dit bij voorkeur bij het Bureau Wetgeving van de Griffie, waarna een startgesprek wordt gehouden waarin de aard en de omvang van de ondersteuning kan worden vastgesteld; de Kamerleden kunnen zelf bepalen of zij gebruik willen maken van departementale ondersteuning, van de diensten van deskundige buitenstaanders, van het eigen apparaat van de partij en de fractie of van het apparaat van de Tweede Kamer; het Bureau Wetgeving heeft bij deze keuze een adviserende rol;
- het Kamerlid dat departementale ondersteuning wenst kan zich per brief rechtstreeks tot de bewindspersoon richten; het Bureau Wetgeving kan desgevraagd deze brief voorbereiden;
- bij dit verzoek geeft het Kamerlid het onderwerp en zo mogelijk het gewenste tijdpad op;
- de bewindspersoon informeert het Kamerlid welke ambtenaar de bijstand verleent, alsmede de mate van inzetbaarheid van deze ambtenaar;
- in geval van capaciteitsgebrek informeert de bewindspersoon het Kamerlid over de aard van het beletsel, hoe lang dit zal duren en wanneer de ondersteuning alsnog zal kunnen worden geboden.

Laatst gewijzigd op: 29-8-2018

Nr. 131 (Ambtelijke bijstand)

Het opstellen van een initiatiefvoorstel vergt wetgevingstechnische vaardigheden. In verband daarmee kunnen de Kamerleden ondersteuning van het Bureau Wetgeving krijgen. Verder is in [Ar 7.23](#) opgenomen dat leden van de Tweede Kamer die een initiatiefvoorstel aanhangig willen maken, de betrokken bewindspersoon om bijstand kunnen verzoeken bij het formuleren daarvan. Voor het verkrijgen van bijstand is de toestemming van de bewindspersoon vereist. Dat geldt overigens ook voor het doorrekenen (door de directie FEZ) van de financiële gevolgen van een initiatiefvoorstel.

Ingevolge [Ar 7.23](#) wordt ambtelijke bijstand zoveel mogelijk verleend. Zie ook de [Handreiking ambtelijke bijstand bij initiatiefwetgeving](#) en de [Aanwijzingen inzake externe contacten van rijksambtenaren](#), in het bijzonder aanwijzing 9. De bewindspersoon beslist welke ambtenaar de bijstand zal verlenen. De bewindspersoon gaat na of het initiatiefvoorstel mogelijk meerdere departementen raakt en informeert daarover die ambtsgenoten. Daarnaast betreft hij op grond van [artikel 4, tweede lid, onder a, 4° van het Reglement van orde van de Ministerraad](#), de Ministerraad bij het initiatiefvoorstel met oog op het standpunt dat in de Tweede en Eerste Kamer zal worden ingenomen ten aanzien van de bekrachtiging van het initiatiefvoorstel.

De bijstand kan beperkt blijven tot het wetgevingstechnisch toetsen van door het Kamerlid opgestelde wetteksten of de toelichting daarop, maar kan ook bestaan uit het formuleren van wetteksten. Ten aanzien van de memorie van toelichting pleegt de bijstand beperkt te zijn. In elk geval dient een wetgevingstechnische toetsing van met name de artikelsgewijze - technische - toelichting plaats te vinden.

Bij het verlenen van wetgevingstechnische bijstand worden de [Aanwijzingen voor de regelgeving](#) in acht genomen. Daarnaast verdient het aanbeveling initiatiefnemers zo nodig te wijzen op specifieke voorschriften die gelijkelijk gelden voor regeringsvoorstellen en initiatiefvoorstellen (zie ook [nr. 130](#)). Dit zijn met name het vermelden van de financiële gevolgen voor de rijksbegroting ingevolge [artikel 3.1 van de Comptabiliteitswet 2016](#), het vermelden van financiële gevolgen voor decentrale overheden op grond van [artikel 2 Financiële-verhoudingswet](#) en eventuele notificatieverplichtingen (zie hierover nader [nr. 34a](#) en [35](#)).

Tot slot verdient het aanbeveling reeds in deze fase van de totstandkoming van een initiatiefvoorstel aandacht te vragen voor mogelijke invoeringsproblemen, de eventueel daaruit voortvloeiende noodzakelijke nadere (uitvoerings)regelgeving, de eventueel noodzakelijke aanpassing van andere wettelijke regelingen en overgangsrecht.

Het is wenselijk dat zo mogelijk een personele scheiding wordt gemaakt tussen enerzijds advisering van het Kamerlid en anderzijds advisering van de bewindspersoon. Zie ook bij [nr. 141](#).

Vermelding verdient nog dat de wettelijke geheimhoudingsplicht van ambtenaren ook ten opzichte van Kamerleden geldt ([artikel 125a, derde lid, van de Ambtenarenwet](#) en [artikel 2:5 van de Algemene wet bestuursrecht](#)).

Laatst gewijzigd op: 26-2-2019

Nr. 132 (Initiatiefvoorstellen en aspecten van rechtsstatelijke en bestuurlijke kwaliteit)

Het is van belang dat ook bij het opstellen van initiatiefvoorstellen in een zo vroeg mogelijk stadium rekening wordt gehouden met aspecten van rechtsstatelijke en bestuurlijke kwaliteit (zie voor de gang van zaken bij regeringsvoorstellen [nr. 10](#)). Ook kan het zijn dat op een initiatiefvoorstel een notificatieprocedure van toepassing is (zie [nr. 34a e.v.](#)). Het ligt in dat geval op de weg van de regering om het initiatiefvoorstel te notificeren direct nadat het aanhangig gemaakt is. Van een formele toetsing vanwege de regering aan deze aspecten voorafgaand aan het aanhangig maken van een initiatiefvoorstel kan in verband met het grondwettelijk recht van initiatief en de onafhankelijke positie van de Staten-Generaal uiteraard geen sprake zijn. Desgewenst kunnen de ambtenaar die bijstand verleent en het desbetreffende Kamerlid voor een wetgevingstoets of advisering over het ontwerp natuurlijk wel contact zoeken met de [Sector Juridische Zaken en Wetgevingsbeleid \(JZW\)](#) van het Ministerie van Justitie en Veiligheid.

Laatst gewijzigd op: 29-8-2018

3. Aanhangigmaking van en advisering over initiatiefvoorstellen

Nr. 133 (Aanhangigmaking bij de Tweede Kamer)

Ingevolge [artikel 82, derde lid, van de Grondwet](#) worden initiatiefvoorstellen bij de Tweede Kamer door één of meer leden aanhangig gemaakt. [Artikel 114 van het Reglement van Orde van de Tweede Kamer](#) werkt dit voorschrift nader uit door te

---

bepalen dat dergelijke voorstellen schriftelijk en ondertekend bij de Voorzitter worden ingezonden. Voor deze toezending gelden geen verdere vormvoorschriften.

De facto wordt de geleidende brief gezamenlijk met het initiatiefvoorstel en de memorie van toelichting aan het Bureau Wetgeving gezonden. Het Bureau Wetgeving verzorgt verder het aanhangig maken.

Van "indiening" van een initiatiefvoorstel is overigens formeel pas sprake als het voorstel door de Tweede Kamer bij de Eerste Kamer wordt ingediend. Zie daarover [nr. 144](#).

Laatst gewijzigd op: 26-2-2019

Nr. 133a (Nieuwe initiatiefnemers)

Gedurende het traject van behandeling van een initiatiefvoorstel, kan het voorkomen dat een of meer van de initiatiefnemers op enig moment geen Kamerlid meer zijn. Hoewel deze personen de verdediging van het voorstel op dat moment niet kunnen voortzetten, blijft het initiatiefvoorstel aanhangig bij de Tweede Kamer of de Eerste Kamer. Het is dan gebruikelijk dat een ander Kamerlid van dezelfde fractie de plaats inneemt van de initiatiefnemer die geen Kamerlid meer is. Het [Reglement van Orde van de Tweede Kamer](#) laat deze procedure ongeregeld.

De praktijk tijdens de Tweede Kamerbehandeling is dat een en ander wordt bezegeld via een brief van de oorspronkelijke initiatiefnemers die nog wel Kamerlid zijn, al dan niet medeondertekend door de nieuwe initiatiefnemers, of via een brief van slechts de nieuwe initiatiefnemers. Ook wordt het toelaatbaar geacht dat na het aanhangig maken een nieuwe initiatiefnemer toetreedt, waarbij een vergelijkbare brief uitgaat. Zie voor een voorbeeld van een brief bij het vervangen van initiatiefnemers, [Kamerstukken II 2017/18, 34534, nr. 8](#).

Indien tijdens de Eerste Kamerbehandeling een wisseling plaatsvindt in de samenstelling van de initiatiefnemers, is hiertoe een besluit van de Tweede Kamer nodig (de initiatiefnemers verdedigen het voorstel dan immers namens de Tweede Kamer, zie [nr. 144](#)), en zal de Voorzitter van de Tweede Kamer daarna een brief doen uitgaan naar de Eerste Kamer, Zie voor een voorbeeld van een dergelijke brief, [Kamerstukken I 2010/11, 31347, B](#). Het Bureau Wetgeving kan in deze situaties ondersteuning bieden.

Laatst gewijzigd op: 26-2-2019

Nr. 134 (Adviesaanvragen)

De voorschriften met betrekking tot de advisering over regeringsvoorstellen van wet, vermeld in [nr. 18 tot en met 22](#), gelden niet voor initiatiefvoorstellen. Ingevolge de [Kaderwet adviescolleges](#) kan een adviescollege ook op schriftelijk verzoek van een van de Kamers der Staten-Generaal adviseren. Het ligt in de rede dat over een initiatiefvoorstel dezelfde adviescolleges worden geraadpleegd die over een regeringsvoorstel zouden worden gehoord. Indien de Kamer dat achterwege laat, staat het de regering vrij om zelf advies in te winnen. Adviescolleges zijn verplicht om de betrokken bewindspersoon een afschrift te sturen van adviezen die worden uitgebracht aan een der Kamers ([artikel 22 van de Kaderwet adviescolleges](#)).

Overigens geldt de regeling, vervat in [artikel 9 van de Wet openbaarheid van bestuur](#), niet voor door de Tweede Kamer gevraagde adviezen. Alleen de Kamer kan formeel gezien adviezen inwinnen; niet de initiatiefnemer (zie voor de procedure [artikel 30 van het Reglement van Orde van de Tweede Kamer](#)). Doorgaans zullen adviesaanvragen aan adviesorganen daarom parallel lopen aan advisering door de Afdeling advisering van de Raad van State. Het kabinet zou desgewenst zelf adviesaanvragen kunnen doen als het Kamerlid het advies van de Afdeling en eventuele andere adviezen aan de Kamer heeft voorgelegd, al dan niet met een gewijzigd voorstel van wet.

Laatst gewijzigd op: 26-2-2019

Nr. 135 (Adviesaanvraag aan de Afdeling advisering van de Raad van State)

Ingevolge [artikel 73 van de Grondwet](#), wordt de Afdeling advisering van de Raad van State gehoord over voorstellen van wet. In bij de wet te bepalen gevallen kan het horen achterwege blijven. [Artikel 73](#) is gelijkelijk van toepassing op regeringsvoorstellen en initiatiefvoorstellen.

Op grond van [artikel 18, eerste lid, van de Wet op de Raad van State](#) wordt de Afdeling advisering over een initiatiefvoorstel gehoord, voordat de Tweede Kamer het voorstel in behandeling neemt. Derhalve vindt de adviesaanvraag terstond na het aanhangig maken van het voorstel bij de Tweede Kamer plaats, dus voordat het initiatiefvoorstel in handen wordt gesteld van de desbetreffende commissie en de leden hun inbreng voor het verslag opstellen.

Indien de Tweede Kamer dit nodig oordeelt, kan op grond van [artikel 18, tweede lid, van de Wet op de Raad van State](#) tevens advies worden ingewonnen nadat het voorstel in behandeling is genomen (bijvoorbeeld over ingrijpende wijzigingen in of amendementen op het voorstel; zie ook [nr. 61](#) en [70](#)). Zie voorts [artikel 115 van het Reglement van Orde van de Tweede](#)

[Kamer.](#)

De regering kan uitsluitend advies van de Afdeling inwinnen over een initiatiefvoorstel nadat dit is aanvaard in de beide Kamers der Staten-Generaal ([artikel 18, derde lid, van de Wet op de Raad van State](#)). Doorgaans blijft een dergelijke adviesaanvraag achterwege (zie [nr. 148](#)).

Laatst gewijzigd op: 19-2-2019

Nr. 136 (Aanhangigmaking van de adviesaanvraag bij de Afdeling advisering van de Raad van State)

De Tweede Kamer maakt de adviesaanvraag op het initiatiefvoorstel zelf - dus zonder tussenkomst van de regering - aanhangig bij de Afdeling advisering van de Raad van State. De geleidende brief, het initiatiefvoorstel en de memorie van toelichting worden met een brief van de Voorzitter per post aan de Afdeling gezonden. Tevens worden de stukken per e-mail gezonden. De Voorzitter van de Tweede Kamer voegt eventuele adviezen, zoals vermeld in [nr. 37](#), bij de adviesaanvraag inzake het initiatiefvoorstel. Dit wordt allemaal verzorgd door het Bureau Wetgeving. Het is uiteraard ook voor initiatiefvoorstellen mogelijk om de Afdeling te verzoeken de adviesaanvraag versneld te behandelen.

Laatst gewijzigd op: 29-8-2018

Nr. 137 (Uitbrengen van het advies door de Afdeling advisering van de Raad van State)

De Afdeling advisering van de Raad van State brengt haar advies over een initiatiefvoorstel uit aan de Voorzitter van de Tweede Kamer. De eerstverantwoordelijke bewindspersoon voor het betrokken beleidsterrein krijgt geen afschrift. De adviezen die de Afdeling uitbrengt, zijn van dezelfde aard als de adviezen over regeringsvoorstellen en kennen sinds 1 oktober 2018 de volgende dicta:

a. «De Afdeling advisering van de Raad van State heeft geen opmerkingen bij het initiatiefvoorstel en adviseert om het voorstel te behandelen.»

Deze formulering wordt gebruikt indien het advies geen dan wel uitsluitend opmerkingen van redactionele aard bevat. Dergelijke opmerkingen worden altijd in een bijlage bij het advies opgenomen.

b. «De Afdeling advisering van de Raad van State heeft een aantal opmerkingen bij het initiatiefvoorstel en adviseert daarmee rekening te houden.»

Deze formulering wordt gebruikt indien de Afdeling een of meer bedenkingen heeft bij het voorstel of de toelichting die wijziging of aanvulling van het voorstel vergen waar de initiatiefnemer(s) zich opnieuw over zou(den) moeten buigen.

c. «De Afdeling advisering van de Raad van State heeft een aantal bezwaren bij het initiatiefvoorstel en adviseert om het voorstel niet in behandeling te nemen, tenzij het is aangepast.»

Indien deze formulering wordt gebruikt heeft de Afdeling bedenkingen bij het voorstel of toelichting die vóór indiening van het voorstel zouden moeten worden weggenomen en waarover initiatiefnemer(s) zich opnieuw zou(den) moeten buigen.

d. «De Afdeling advisering van de Raad van State heeft ernstige bezwaren tegen het initiatiefvoorstel en adviseert om het voorstel niet in behandeling te nemen.»

Deze formulering wordt gebruikt indien de Afdeling fundamentele bezwaren bij het voorstel heeft die niet door aanpassing zijn te ondervangen. Daarom adviseert zij het voorstel niet verder in behandeling te nemen.

Laatst gewijzigd op: 13-9-2019

Nr. 138 (Opstellen van de reactie van het Kamerlid dat het voorstel aanhangig heeft gemaakt)

Het Kamerlid dat het voorstel aanhangig heeft gemaakt, draagt zorg voor een schriftelijke reactie op het advies. Voor deze schriftelijke reactie, die wordt aangeduid als 'Reactie van de initiatiefnemer(s)', bestaan geen vormvoorschriften. Het ligt voor de hand dat de reactie, wat de vormgeving betreft, overeenstemt met een nader rapport bij een regeringsvoorstel, waarin het advies punt voor punt wordt besproken. Dit heeft als voordeel dat het advies en de reactie op overeenkomstige wijze als bij regeringsvoorstellen onder elkaar kunnen worden afgedrukt (zie bijvoorbeeld [Kamerstukken II 2018/19, 34534, nr. 11](#)). Indien het advies aanleiding geeft tot wijzigingen in het initiatiefvoorstel kunnen deze bij nota van wijziging worden aangebracht.

Wijzigingen in de memorie van toelichting worden bij aanvullende brief aangegeven.

Als het initiatiefvoorstel of de memorie van toelichting naar aanleiding van het advies van de Afdeling advisering van de Raad van State ingrijpend worden gewijzigd, kan het aangepaste voorstel of de aangepaste memorie van toelichting ook in zijn geheel als nieuw Kamerstuk worden gedrukt als 'Voorstel van wet zoals gewijzigd naar aanleiding van het advies van de Afdeling advisering van de Raad van State' of 'Membertelegram van toelichting zoals gewijzigd naar aanleiding van het advies van de Afdeling advisering van de Raad van State'. In dat geval wordt geen nota van wijziging uitgebracht. Voorbeelden zijn [Kamerstukken II 2018/19, 34891, nr. 6](#) en [Kamerstukken II 2017/18, 34661, nr. 6](#).

Laatst gewijzigd op: 10-8-2019

Nr. 139 (Openbaarmaking van het advies van de Afdeling advisering van de Raad van State en van de reactie van de initiatiefnemer(s))

[Artikel 27 van de Wet op de Raad van State](#) is op de hier bedoelde adviezen van toepassing. In dit artikel is bepaald dat de Tweede Kamer zorg draagt voor openbaarmaking van het advies. Openbaarmaking van het advies geschiedt tezamen met openbaarmaking van de reactie van de initiatiefnemer(s) op het advies door middel van publicatie daarvan in de Kamerstukken. Openbaarmaking van het advies blijft achterwege indien dit zonder meer instemmend is of alleen opmerkingen van redactionele aard bevat, aldus [artikel 27, vierde lid](#). In de Kamerstukken wordt dan wel een aparte mededeling gedrukt, waaruit blijkt dat er een advies conform door de Afdeling advisering van de Raad van State is uitgebracht (zie bijvoorbeeld [Kamerstukken II 2016/17, 34598, nr. 4](#)).

Na de openbaarmaking van het advies van de Afdeling met de reactie van de initiatiefnemer(s), dan wel de voornoemde mededeling bij een advies conform, wordt het initiatiefvoorstel in handen gesteld van de voortouwcommissie. Dit vormt het 'startsein' voor de (schriftelijke) behandeling van het initiatiefvoorstel.

In het geval dat een initiatiefvoorstel nog voor aanvang van de behandeling wordt ingetrokken (zie [nr. 151](#)), wordt het advies van de Afdeling advisering na de intrekking bij het Centraal Informatiepunt van de Tweede Kamer ter inzage gelegd.

Laatst gewijzigd op: 26-2-2019

4. Voorbereiding plenaire behandeling door de Tweede Kamer

Nr. 140 (Algemeen)

[Artikel 116, eerste lid, van het Reglement van Orde van de Tweede Kamer](#) bepaalt dat door leden aanhangig gemaakte voorstellen van wet of van rijkswet op dezelfde wijze worden behandeld als door of vanwege de Koning ingediende voorstellen van wet of van rijkswet. Overal waar sprake is van het optreden van een minister, treedt echter de initiatiefnemer in diens plaats en de initiatiefnemer kan niet aan het onderzoek van het voorstel deelnemen.

In de praktijk worden initiatiefvoorstellen, nadat daarover door de Afdeling advisering van de Raad van State ingevolge de onder nr. 135 beschreven procedure is geadviseerd, door de Voorzitter en de eerste en tweede ondervoorzitter van de Tweede Kamer in handen gesteld van de meest betrokken vaste commissie ([artikel 90 van het Reglement van Orde van de Tweede Kamer](#)). Deze commissie bereidt de plenaire behandeling voor op dezelfde wijze als bij regeringsvoorstellen (zie [nr. 47 tot en met 64](#)). De door de commissie uitgebrachte verslagen worden door de initiatiefnemers beantwoord met nota's naar aanleiding van verslagen, zij kunnen nota's van wijziging uitbrengen, enzovoorts. Bij deze werkzaamheden kunnen de initiatiefnemers zich, op overeenkomstige wijze als bij het opstellen van het voorstel, laten bijstaan. Ook in deze fase kan - wat wetgevingsvragen betreft - een beroep worden gedaan op ambtelijke bijstand.

Laatst gewijzigd op: 4-9-2018

Nr. 141 (De rol van de bewindspersoon)

Ingevolge [artikel 68 van de Grondwet](#) en in het verlengde daarvan [Ar 7.24](#) en [7.25](#) geven de bewindspersonen ook tijdens de schriftelijke behandeling van een initiatiefvoorstel in beginsel alle inlichtingen en adviezen die door de Kamers van hen worden gevraagd.

Voorts kunnen zij ook eigener beweging alle opmerkingen maken die zij dienstig achten om te komen tot goede wetgeving. Zij dragen er zorg voor dat zij over initiatiefvoorstellen kunnen spreken namens het kabinet. Daartoe maken zij deze tijdig bij de ministerraad aanhangig. Zie hierover ook [artikel 4, tweede lid, onder a, onderdeel 4°, van het Reglement van orde voor de ministerraad](#).

Hieruit spreekt een actievere opstelling van het kabinet bij de behandeling van initiatiefvoorstellen dan vroeger gebruikelijk was. In het verleden onthielden bewindspersonen zich zoveel mogelijk van het maken van opmerkingen over initiatiefvoorstellen. Zeker in de fase van de schriftelijke behandeling was er nagenoeg geen inbreng van de zijde van de regering. Deze actievere opstelling brengt mee dat ook ambtelijk de behandeling van initiatiefvoorstellen nauwlettend moet worden gevolgd en dat de bewindspersoon tijdig moet worden geïnformeerd over mogelijkheden en wenselijkheden om een inbreng in de parlementaire behandeling van het voorstel te hebben. In dit verband dient in het bijzonder aandacht te worden geschonken aan de eventuele noodzaak om voorafgaand aan de inwerkingtreding van de initiatiefwet uitvoeringsmaatregelen te treffen. Hierbij dient ook de gelet op [artikel 4, tweede lid, onder a, onderdeel 4°, van het Reglement van orde voor de ministerraad](#), bestaande noodzaak van voorafgaande besluitvorming door de ministerraad in het oog te worden gehouden.

Laatst gewijzigd op: 4-9-2018

5. Plenaire behandeling door de Tweede Kamer

Nr. 142 (Algemeen)

De plenaire behandeling van een initiatiefvoorstel vindt op dezelfde wijze plaats als die van een regeringsvoorstel (zie [nr. 65 tot en met 78](#)). In plaats van één of meer bewindspersonen nemen de initiatiefnemers plaats achter de regeringstafel. Ingevolge [artikel 116, tweede lid, van het Reglement van Orde van de Tweede Kamer](#) kunnen zij zich in de vergadering van de Tweede Kamer doen bijstaan door ten hoogste vier door hen daartoe aangewezen personen. Deze personen kunnen aan de beraadslagingen deelnemen. Tijdens de behandeling wordt aan de initiatiefnemers desgewenst zo veel mogelijk en zo snel mogelijk ambtelijke bijstand van juridische en wetstechnische aard verleend ([Ar 7.24, derde lid](#)).

Initiatiefvoorstellen kunnen tijdens de behandeling door de Tweede Kamer worden gewijzigd, zowel door de initiatiefnemers bij nota van wijziging, als door de Kamer door middel van amendementen. De procedure voor regeringsvoorstellen wordt hierbij zoveel mogelijk gevolgd.

Laatst gewijzigd op: 19-2-2019

Nr. 143 (De rol van de minister)

Ingevolge [Ar 7.24](#) is de meest betrokken bewindspersoon steeds aanwezig bij de mondelinge behandeling van een initiatiefvoorstel. Bij de behandeling krijgen bewindspersonen na de initiatiefnemers het woord, tenzij de Tweede Kamer anders besluit ([artikel 116, derde lid, van het Reglement van Orde van de Tweede Kamer](#)).

In de praktijk geeft de bewindspersoon tijdens de mondelinge behandeling in de Tweede Kamer in algemene termen het oordeel van het kabinet en brengt hij eventuele bezwaren onder de aandacht. Zij dragen er zorg voor dat zij over initiatiefvoorstellen kunnen spreken namens het kabinet. daartoe maken zij deze tijdig bij de ministerraad aanhangig. De vraag is of van de bewindspersoon bij de mondelinge behandeling in de Tweede Kamer al een eindoordeel mag worden verwacht of de regering al dan niet zal bekrachtigen. De formele beslissing daarover valt na aanvaarding door Eerste Kamer. Over het algemeen zal hij daar terughoudend mee zijn en in ieder geval wachten tot duidelijk is hoe het voorstel er na amendering zal gaan uitzien. Indien er veel geamendeerd wordt, kan de bewindspersoon verzoeken om opschorting van de beraadslaging om het oordeel van de ministerraad te kunnen vragen. Dit oordeel is noodzakelijk op grond van [artikel 4, tweede lid, onder a, onderdeel 4°, van het Reglement van orde voor de ministerraad](#). Een weigering om te bekrachtigen is zeer zeldzaam.

Laatst gewijzigd op: 19-2-2019

6. Behandeling door de Eerste Kamer

Nr. 144 (Algemeen)

Van "indiening" van een initiatiefvoorstel is formeel pas sprake als het voorstel door de Tweede Kamer bij de Eerste Kamer wordt ingediend. De Tweede Kamer is volgens de Grondwet de indiener van het voorstel (zie de [artikelen 82 en 85](#)). Wanneer het voorstel eenmaal door de Tweede Kamer is aangenomen, is het derhalve rechtens geen voorstel meer van de initiatiefnemers, maar van de Tweede Kamer.

De indiening door de Tweede Kamer bij de Eerste Kamer gebeurt door toezending van het voorstel door de Voorzitter van de Tweede Kamer aan de Voorzitter van de Eerste Kamer, waarbij het verzendformulier uit [artikel 117 van het Reglement van Orde van de Tweede Kamer](#) wordt gebruikt.

Voor de behandeling van initiatiefvoorstellen door de Eerste Kamer gelden, afgezien van het hiernavolgende, geen bijzondere

---

voorschriften. [Nr. 84 tot en met 93](#) zijn hierop van toepassing.

Laatst gewijzigd op: 4-9-2018

Nr. 145 (Verdediging van een initiatiefvoorstel in de Eerste Kamer)

Ingevolge [artikel 85 van de Grondwet](#) juncto [artikel 118 van het Reglement van Orde van de Tweede Kamer](#) is de verdediging van initiatiefvoorstellen bij de Eerste Kamer, tenzij de Tweede Kamer anders besluit, opgedragen aan de initiatiefnemers. Daarbij hebben de initiatiefnemers ingevolge [artikel 1, onder c. van het Reglement van Orde van de Eerste Kamer](#) dezelfde rechten als bewindspersonen bij de verdediging van regeringsvoorstellen. Zij kunnen derhalve in de vergadering het woord voeren en zich desgewenst laten bijstaan door deskundigen, die ook het woord kunnen voeren.

Op overeenkomstige wijze als bij de behandeling in de Tweede Kamer kan ingevolge [Ar 7.24](#) tijdens de behandeling in de Eerste Kamer door de initiatiefnemers een beroep worden gedaan op ambtelijke bijstand van juridische en wetstechnische aard.

Zie [nr. 133a](#) voor de situatie dat tijdens de Eerste Kamerbehandeling een wisseling in de samenstelling van de initiatiefnemers plaatsvindt.

Laatst gewijzigd op: 11-3-2019

Nr. 146 (De rol van de bewindspersoon)

Evenals bij de behandeling in de Tweede Kamer is de meest betrokken bewindspersoon in beginsel steeds aanwezig bij de behandeling van een initiatiefvoorstel in de Eerste Kamer. Het gestelde in [nr. 143](#) is hierop van toepassing.

Laatst gewijzigd op: 4-9-2018

7. Bekrachtiging, bekendmaking en inwerkingtreding

Nr. 147 (Algemeen)

Nadat een initiatiefvoorstel door de Eerste Kamer is aangenomen, moet er nog het nodige worden gedaan alvorens het voorstel wet kan worden en in werking kan treden. Op deze handelingen wordt in deze paragraaf ingegaan. De belangrijkste stap daarbij is de politieke beoordeling door de ministerraad met betrekking tot de bekrachtiging (zie ook [nr. 94 e.v.](#)). De regering kan een dergelijk voorstel slechts bekrachtigen of verwerpen.

Laatst gewijzigd op: 4-9-2018

Nr. 148 (Besluitvorming in de ministerraad en advisering door de Raad van State)

Nadat het initiatiefvoorstel door de Eerste Kamer is aanvaard, zendt de Voorzitter van die Kamer het aan de Koning. De directeur van het Kabinet van de Koning vraagt aan de meest betrokken bewindspersoon bericht en raad over de bekrachtiging van het voorstel. De beantwoording van deze vraag is aan een termijn gebonden, zie hierover [Ar 7.26](#).

Ten eerste de vraag of het nodig is de Afdeling advisering van de Raad van State te horen over het initiatiefvoorstel. De regering kan de Afdeling pas horen over een initiatiefvoorstel, nadat het is aangenomen door de Staten-Generaal ([artikel 18, derde lid, van de Wet op de Raad van State](#)). Er bestaat geen verplichting tot het horen van de Afdeling in deze fase. In de praktijk die zich heeft ontwikkeld sinds de wijziging van de [Wet op de Raad van State](#) op dit punt in 1989, is tot op heden nooit advies gevraagd.

Ten tweede is er de vraag of overgegaan dient te worden tot bekrachtiging. Indien niet-bekrachtiging wordt overwogen, zal daarover het advies aan de Afdeling worden gevraagd.

De desbetreffende bewindspersoon legt de ontwerpbesluitvorming over beide vragen op de gebruikelijke wijze voor aan de ministerraad. Op het ministerraadsformulier wordt bij de rubriek 'voorgestelde conclusies' omtrent de bekrachtiging opgenomen:

a «De ministerraad machtigt de Minister van/voor ..... de Koning te verzoeken het initiatiefvoorstel van wet te bekrachtigen.»

of:

b «De ministerraad machtigt de Minister van /voor..... te bevorderen dat het initiatiefvoorstel van wet om advies aan de Afdeling

---

advisering van de Raad van State zal worden gezonden.»

In geval a wordt in de rubriek opmerkingen van het ministerraadsformulier de volgende passage opgenomen:

«Aanvaarding van de voorgestelde conclusie betekent dat het initiatiefvoorstel niet om advies aan de Afdeling advisering van de Raad van State zal worden gezonden.»

In geval b zal de vraag of tot bekrachtiging moet worden overgegaan na het uitbrengen van het advies van de Afdeling opnieuw in de ministerraad aan de orde moeten komen.

Indien besloten wordt tot een adviesaanvraag en er behoefte aan bestaat bepaalde vragen die rond het initiatiefvoorstel zijn gerezen expliciet aan de Afdeling voor te leggen of in het bijzonder de aandacht van de Afdeling op bepaalde aspecten van het voorstel te vestigen, kan dit in de aanbiedingsbrief aan de Koning worden opgenomen. Gelijktijdig met deze aanhangigmaking dient het ministerie ervoor zorg te dragen dat de Afdeling het wetsvoorstel en de toelichting elektronisch ontvangt per e-mail. Indien de stukken te omvangrijk zijn om per mail te verzenden, zendt het ministerie een USB stick, CDROM of DVD. Bij deze digitale versie van de stukken wordt een begeleidend memo gevoegd

Aangenomen mag worden dat de Afdeling advisering van de Raad van State in een advies aan de regering over een initiatiefvoorstel dicta gebruikt die overeenkomen met de dicta van "gewone" wetsvoorstellen (zie [nr. 40](#)).

Laatst gewijzigd op: 19-2-2019

Nr. 149 (Bekrachtiging door de Koning, contrasignering, plaatsing in het Staatsblad en inwerkingtreding)

Nadat de Koning het voorstel overeenkomstig het verzoek van de bewindspersoon heeft bekrachtigd, wordt het door het [Kabinet van de Koning](#) voor contrasignering naar de eerstverantwoordelijke bewindspersoon gezonden. Contrasignering en daarna plaatsing in het Staatsblad vinden plaats op de wijze zoals beschreven in [nr. 94 tot en met 97](#).

Voor de inwerkingtreding van initiatiefwetten gelden geen bijzondere voorschriften. De bewindspersoon die als eerste contrasigneert, is verantwoordelijk voor de inwerkingtreding, dus ook voor de totstandkoming van een eventueel inwerkingtredings-kb. Hij dient ervoor zorg te dragen dat eventuele uitvoeringsmaatregelen tijdig worden getroffen. Zie voor het overige [nr. 98](#).

Voor de inwerkingtreding van initiatiefwetten gelden geen bijzondere voorschriften.

Laatst gewijzigd op: 9-10-2018

Nr. 150 (Mededelingen aan de Staten-Generaal)

Krachtens [artikel 87, tweede lid, van de Grondwet](#) geven de regering en de Staten-Generaal elkaar kennis van hun besluit omtrent enig voorstel van wet. Dit betekent dat bijvoorbeeld van een besluit tot niet-bekrachtiging van een initiatiefvoorstel kennis wordt gegeven aan de Staten-Generaal. [Ar 7.26](#) geeft een aanvulling op de grondwetsbepaling. Daarin wordt namelijk bepaald dat de betrokken bewindspersoon zo spoedig mogelijk, doch niet later dan drie maanden na aanneming van een initiatiefvoorstel door de Eerste Kamer, mededeling doet omtrent de besluitvorming aangaande het al dan niet bekrachtigen van het voorstel. In het uitzonderlijke geval dat de besluitvorming op dat moment nog niet zou zijn afgerond, doet hij mededeling van de stand van zaken daaromtrent en van het tijdstip waarop nieuwe mededelingen over deze besluitvorming zullen worden gedaan. Indien de regering voornemens is een initiatiefvoorstel niet te bekrachtigen, kan zij de Staten-Generaal van dat voornemen op de hoogte brengen voordat het feitelijke besluit tot niet bekrachtiging wordt genomen. Meestal zal tijdens de behandeling van het voorstel in de Staten-Generaal al wel gebleken zijn van het oordeel van de regering.

Laatst gewijzigd op: 4-9-2018

Nr. 151 (Intrekking van initiatiefvoorstellen)

Zolang een initiatiefvoorstel niet door de Staten-Generaal is aangenomen of verworpen, met andere woorden tot de stemming in de Eerste Kamer, kan het worden ingetrokken ([artikel 86 van de Grondwet](#)).

Is het voorstel in behandeling bij de Tweede Kamer dan kunnen de initiatiefnemers het intrekken. Zie voor voorbeelden van een intrekkingbrief [Kamerstukken II 2018/19, 34837, nr. 11](#) en [Kamerstukken II 2018/19, 34399, nr. 10](#).

Is het voorstel in behandeling bij de Eerste Kamer dan kan het lid dat door de Tweede Kamer is opgedragen het initiatiefvoorstel in de Eerste Kamer te verdedigen (zie [artikel 118 van het Reglement van Orde van de Tweede Kamer](#)) zich schriftelijk tot de Voorzitter van de Tweede Kamer richten met het verzoek de intrekking van het voorstel te bevorderen. De

---

Tweede Kamer kan vervolgens tot intrekking besluiten. De Tweede Kamer kan een dergelijk besluit ook op initiatief van andere leden dan de initiatiefnemer of de verdedigers van het voorstel nemen (vergelijk [artikel 86, eerste lid, van de Grondwet](#)).

Het kan voorkomen dat een initiatiefvoorstel moet worden ingetrokken waarvan de eerste ondertekenaar inmiddels geen Kamerlid meer is. In dat geval treedt de eerstvolgende ondertekenaar van het voorstel in zijn plaats. Is er geen eerstvolgende ondertekenaar, of zijn alle ondertekenaars inmiddels geen Kamerlid meer, dan worden de benodigde stappen gezet door de secretaris van de fractie waar de eerste ondertekenaar deel van uitmaakte.

De brief houdende intrekking wordt gericht aan de Voorzitter van de Kamer waar het initiatiefvoorstel aanhangig is.

Het intrekken van het wetsvoorstel is overigens iets anders dan het buiten verdere behandeling laten. In het laatste geval blijft het voorstel bij de betrokken Kamer aanhangig.

Laatst gewijzigd op: 20-8-2019

8. Bijzonderheden met betrekking tot initiatiefvoorstellen van rijkswet

Nr. 152 (Algemeen)

In deze paragraaf worden alleen bijzonderheden vermeld die zich (kunnen) voordoen bij initiatiefvoorstellen van rijkswet. Voor de algemene aspecten van (rijks)wetten wordt verwezen naar de [hoofdstukken 2](#) en [3](#).

Ingevolge [artikel 5, eerste lid, van het Statuut voor het Koninkrijk](#) gelden de procedurele voorschriften van de [artikelen 82 tot en met 86 van de Grondwet](#) (vgl. nr. 129) ook voor initiatiefvoorstellen van rijkswet. Ten aanzien van voorstellen van rijkswet die niet van de regering uitgaan, dient onderscheid te worden gemaakt tussen voorstellen, aanhangig gemaakt bij de Tweede Kamer door één of meer leden op grond van [artikel 82 van de Grondwet](#) en voorstellen, gedaan door de Gevolmachtigde Minister van Aruba, Curaçao of Sint Maarten. De Gevolmachtigde Minister ontleent deze bevoegdheid aan [artikel 15 van het Statuut](#). Deze is uitsluitend aan hem toegekend, niet aan de bijzondere gedelegeerden uit de Staten van de rijksdelen overzee (vergelijk [nr. 121](#)). Het gaat daarbij uiteraard alleen om voorstellen voor rijkswetten die (mede) in zijn land zullen gelden.

Er wordt van uitgegaan dat de voor de leden van de Tweede Kamer geldende bepalingen zoveel mogelijk overeenkomstige toepassing vinden op voorstellen, gedaan door een van de Gevolmachtigde Ministers. Het treffen van een regeling daarvoor is echter overgelaten aan de Kamers der Staten-Generaal.

In de reglementen van orde van de beide Kamers en van de Verenigde Vergadering der Staten-Generaal is als hoofdregel neergelegd dat de behandeling van voorstellen van rijkswet op dezelfde wijze geschiedt als die van voorstellen van wet. Dit geldt zowel voor regeringsvoorstellen als voor voorstellen, aanhangig gemaakt door leden van de Tweede Kamer.

Laatst gewijzigd op: 4-9-2018

Nr. 153 (Vorbereiding door Kamerleden en ambtelijke bijstand)

De Gevolmachtigde Minister zal uiteraard een beroep kunnen doen op ambtelijke bijstand van zijn land. Mocht er bij hem behoefte bestaan aan technisch specialistische bijstand die niet in eigen land voorhanden is, dan zal ook hij contact kunnen opnemen met de wetgevingsafdeling van het meest betrokken ministerie (vergelijk [nr. 131](#)).

Laatst gewijzigd op: 4-9-2018

Nr. 154 (Aanhangigmaking bij en voorbereiding plenaire behandeling door de Tweede Kamer)

Op basis van [artikel 114, eerste lid, van het Reglement van Orde van de Tweede Kamer](#) worden voorstellen van rijkswet, door leden aanhangig te maken en voorstellen, door de Gevolmachtigde Minister van Aruba, Curaçao of Sint Maarten te doen, bij de Voorzitter van de Tweede Kamer ingezonden. Het tweede lid van dit artikel bepaalt dat de hier bedoelde voorstellen van rijkswet door de Voorzitter dadelijk na ontvangst aan het vertegenwoordigende lichaam van de betrokken overzeese rijksdelen worden gezonden. Bij initiatiefvoorstellen ligt het niet in de rede te overwegen door de koninkrijksregering een termijn te laten stellen aan de Staten van Aruba, Curaçao of Sint Maarten waarbinnen hun verslag dient te zijn ontvangen (zie [nr. 118](#)).

De Afdeling advisering van de Raad van State van het Koninkrijk brengt advies uit over initiatiefvoorstellen van rijkswet. Indien het initiatiefvoorstel aan de rijksministerraad wordt voorgelegd, geldt de procedure vermeld in [nr. 115](#), te weten het tijdig inschakelen van de (kabinetten van de) Gevolmachtigde Ministers op de voet van de andere ministeries. Ook dient gelijktijdig het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, Directie CZW, te worden ingelicht.

Laatst gewijzigd op: 4-9-2018

Nr. 155 (Plenaire behandeling door de Tweede Kamer en de Eerste Kamer)

Het is van belang om ook voor deze fase van de parlementaire behandeling de bijzonderheden bij rijkswetten na te slaan, die zijn vermeld in [nr. 121 e.v.](#)

Laatst gewijzigd op: 4-9-2018

Nr. 156 (Bekrachtiging, bekendmaking en inwerkingtreding)

Wat betreft de procedure die leidt tot (niet) bekrachtiging gelden in aanvulling op hetgeen in [hoofdstuk 2](#) is beschreven, de relevante onderdelen van [hoofdstuk 3](#), in het bijzonder [nr. 114 tot en met 122](#).

De slotformulering van het nader rapport (zie [nr. 148](#)) dient vanzelfsprekend te worden aangepast in het geval van een voorstel van rijkswet. Naast de in [nr. 149](#) genoemde [nr. 98 e.v.](#) is het bij initiatiefvoorstellen van rijkswet noodzakelijk om ook [nr. 123 tot en met 126](#) te raadplegen, die gaan over de bekendmaking en de inwerkingtreding van rijkswetten. Het kan zijn dat een initiatief rijkswet ook uitvoeringsmaatregelen behoeft in Aruba, Curaçao of Sint Maarten. In dat geval verdient het aanbeveling dat de bewindspersoon die als eerste contrasigneert, daarover zo spoedig mogelijk contact opneemt met de betrokken regering(en). Dit geschiedt als regel door tussenkomst van de Gevolmachtigde Minister. Het ministerie van de eerstverantwoordelijke bewindspersoon draagt bovendien zorg voor het inlichten van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, Directie CZW.

Laatst gewijzigd op: 4-9-2018

Amvb's

1. Algemeen

Nr. 157 (Het karakter van de algemene maatregel van bestuur)

[Artikel 89, eerste lid, van de Grondwet](#) bepaalt: 'Algemene maatregelen van bestuur worden bij koninklijk besluit vastgesteld.' Wat een algemene maatregel van bestuur (amvb) is, geeft de [Grondwet](#) niet rechtstreeks aan. Naar de vorm gaat het om een koninklijk besluit, zo blijkt in ieder geval wel uit de geciteerde bepaling. Over ontwerpen van amvb's moet ingevolge [artikel 73, eerste lid, van de Grondwet](#), zoals nader uitgewerkt in [artikel 17, eerste lid, onderdeel b, van de Wet op de Raad van State](#), de afdeling advisering van de Raad van State worden gehoord. De vaststelling van amvb's geschiedt vrijwel steeds op grond van een bij de wet in formele zin verleende opdracht of bevoegdheid. Een enkele maal is dat niet het geval. Dan is er sprake van een zogenoemde zelfstandige amvb. Deze worden echter alleen in uitzonderlijke gevallen vastgesteld, meestal als tijdelijke voorziening (zie ook [Ar 2.22](#)). Voor de wijze van totstandkoming maakt dit overigens geen verschil.

Laatst gewijzigd op: 4-9-2018

2. (Inter)departementale voorbereiding

Nr. 158 (Algemeen)

Hetgeen in de volgende onderdelen van [hoofdstuk 2](#) is opgemerkt over de (inter)departementale voorbereiding van voorstellen van wet is ook voor amvb's van toepassing:

[nr. 5](#) Aanwijzingen voor de regelgeving

[nr. 8](#) Koninkrijksaspecten

[nr. 9](#) Wijze van betrekken van andere ministeries bij de voorbereiding en medeondertekening

[nr. 9a](#) Internetconsultatie

[nr. 10](#) Toetsing van ontwerp regelingen

[nr. 13](#) Harmonisatie van wetgeving

Laatst gewijzigd op: 4-9-2018

Nr. 159 (Planning)

Ook bij het tot stand brengen van amvb's zal er in veel gevallen naar gestreefd worden een bepaalde datum van

---

inwerkingtreding te halen. Dat geldt in het bijzonder wanneer het gaat om uitvoeringsregelingen die nodig zijn om een nieuwe wet op een beoogde datum in werking te kunnen laten treden. Juist dan, maar ook meer in het algemeen is het van belang de voorbereiding goed te plannen. Een overzicht, zo mogelijk met een bijbehorend tijdschema, van de te volgen procedure kan daarbij behulpzaam zijn. Een dergelijk overzicht kan worden gemaakt met Kiwi. Daarbij zijn de volgende fasen te onderscheiden:

- Interne voorbereiding
- Consultatie en toetsing
- Voorportaal, onderraad en ministerraad
- Ministerraad akkoord, nog niet bekrachtigd
- Bekendmaking en inwerkingtreding

Bij de planning dient te worden bedacht dat een ontwerp-amvb wel alle fasen moet doorlopen, maar niet noodzakelijkerwijs alle stappen in een fase. De totale doorlooptijd van een amvb-traject, verschilt van geval tot geval, maar zal alles bijeen genomen al snel een jaar bedragen. Kiwi kan (indicatief) inzicht geven in de gemiddelde doorlooptijd van fasen en stappen in het wetgevingsproces. Met de voorbereiding van een amvb kan worden begonnen ook al is de wet waarop deze zal berusten, nog niet tot stand gekomen. Vanaf het moment dat het ontwerp door de Tweede Kamer is aangenomen kan het advies van de Afdeling advisering van de Raad van State over een ontwerp-amvb worden ingewonnen ([Ar 7.9](#)). De vaststelling van de amvb kan pas plaatsvinden nadat de wet tot stand is gekomen ([Ar 4.19](#)).

In verschillende fasen van de procedure kunnen ook nog voorhang of voorpublicatieverplichtingen gelden. Zie hiervoor [nr. 186](#). Verder kan in bepaalde fasen behoefte bestaan aan een versnelling van de procedure. Voor de daarbij te volgen procedures wordt verwezen naar [nr. 106 tot en met 110](#).

Laatst gewijzigd op: 18-2-2019

Nr. 160 ((Inter)departementaal overleg en mede ondertekening)

Welke ministeries (in ieder geval) bij de voorbereiding van een bepaalde amvb moeten worden betrokken is soms aangegeven in de wet, waarop de maatregel wordt gebaseerd. Zie hierover ook de '[Handleiding medebetrokkenheid en medeondertekening](#)'. In het algemeen rust op het eerstverantwoordelijke ministerie de plicht om vroegtijdig na te gaan welke andere ministeries gegeven de aard van het te regelen onderwerp daar in materieel opzicht zodanig bij betrokken moeten worden geacht, dat zij ook bij die voorbereiding een inbreng moeten kunnen hebben. [Ar 7.1](#), [7.3 tot en met 7.6](#), [8.2](#) en [8.3](#) noemen voorts een aantal gevallen waarin met bepaalde ministeries c.q. afdelingen contact moet worden opgenomen. Met wetgevingstechnische of procedurele vragen kan men zich het best tot de Directie Wetgeving en Juridische Zaken van het Ministerie van Justitie en Veiligheid richten en met eventuele vragen van constitutionele aard tot de Stafafdeling Constitutionele Zaken en Wetgeving van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

Naast het hiervoor vermelde overleg is veelal nog overleg nodig met het Ministerie van Financiën in verband met eventuele gevolgen van het ontwerp voor de rijksbegroting. Hetzelfde geldt voor overleg met het Ministerie van Economische Zaken en Klimaat over eventuele effecten voor marktwerking en bedrijfsleven (zie ook [nr. 10](#)). Vanzelfsprekend kunnen in bijzondere wetten en algemene maatregelen van bestuur ook andere vormen van overleg worden voorgeschreven. Van het gevoerde overleg en de resultaten daarvan moet in het aanbiedingsformulier voor de ambtelijke voorportalen, onderraden en de (rijks)ministerraad melding worden gemaakt. Het kan echter in uitzonderlijke gevallen ook wenselijk zijn dat de betrokkenheid van andere ministeries blijkt uit de voordracht en door medeondertekening. Zie hiervoor [Ar 4.33 tot en met 4.35](#).

Uit [Ar 4.33](#) volgt dat een regeling wordt ondertekend door één bewindspersoon, tenzij de voordracht is gedaan "mede namens" een of meer andere bewindspersonen of er bijzondere redenen zijn om de gelijkwaardigheid van de verantwoordelijkheid van de verschillende bewindspersonen in de ondertekening tot uitdrukking te brengen. Vanzelfsprekend dient met een ministerie waarmee tijdens de voorbereiding overleg is gevoerd, ook contact te worden onderhouden bij het vervolg van de behandeling, voor zover het daarbij gaat om het onderdeel of het aspect dat het betrokken ministerie in het bijzonder raakt.

Laatst gewijzigd op: 26-2-2019

3. Adviesaanvragen

Nr. 161 (Algemeen)

Met het van kracht worden van de Wet afschaffing adviesverplichtingen zijn ook voor ontwerp-amvb's de verplichte adviesaanvragen komen te vervallen. Met uitzondering van de verplichting tot het vragen van advies aan de Afdeling advisering van de Raad van State zijn deze verplichtingen omgezet in *bevoegdheden* tot het vragen van advies. Zie [nr. 18](#). Indien over een ontwerp op grond van de bevoegdheid tot het vragen van advies, wel advies is ingewonnen, wordt hiervan in de aanhef van het

---

besluit melding gemaakt.

De advisering door de Afdeling over ontwerp-amvb's wordt in [nr. 166 tot en met 171](#) behandeld.

Laatst gewijzigd op: 4-9-2018

Nr. 162 (Het vragen van advies)

Het vragen van advies over te treffen amvb's zal bijna steeds plaatsvinden in de fase van de departementale voorbereiding, zodat bij de behandeling in de ministerraad de adviezen ter tafel liggen en in de besluitvorming kunnen worden betrokken. Uit [artikel 4 van het reglement van orde voor de ministerraad](#) kan evenwel voortvloeien dat vóór het vragen van advies behandeling in de ministerraad dient plaats te vinden. Het gestelde in [nr. 17](#) over voorontwerpen van wet is hier van overeenkomstige toepassing. Normaal gesproken vindt de advisering plaats aan de hand van een concept-amvb met toelichting. In uitzonderlijke gevallen zal er aanleiding kunnen zijn om advies te vragen over een nota met een materiële omschrijving van de inhoud van de voorgenomen maatregel (zie hierover ook [nr. 15](#)).

Laatst gewijzigd op: 4-9-2018

Nr. 163 (Openbaarheid van de uitgebrachte adviezen)

Ingevolge [artikel 9, eerste en tweede lid, van de Wet openbaarheid van bestuur](#) worden adviezen die met het oog op het te vormen beleid door niet ambtelijke adviescommissies aan de centrale overheid zijn uitgebracht, binnen vier weken nadat zij zijn uitgebracht openbaar gemaakt, tenzij een der uitzonderingen van [artikel 10](#) van die wet van toepassing is. Verschillende ministers hebben op basis van het model in de [Aanwijzingen inzake openbaarheid van bestuur](#) voor hun eigen ministerie aanwijzingen vastgesteld. In deze aanwijzingen zijn de openbaarmakingsverplichting en de daarvoor geldende procedures nader uitgewerkt. Vanzelfsprekend moet, indien het advies openbaar wordt gemaakt en het ontwerp waarover is geadviseerd nog niet openbaar is, ook dat ontwerp openbaar worden gemaakt. Voor de overige adviezen geldt geen verplichting tot actieve openbaarmaking, met dien verstande dat adviezen waarnaar in de aanhef van het besluit of de nota van toelichting wordt verwezen, aan de Afdeling advisering Raad van State moeten worden overgelegd.

Laatst gewijzigd op: 4-9-2018

4. Behandeling door de ministerraad en georganiseerd overleg

Nr. 164 (Toepasselijke procedure)

Ontwerp-amvb's moeten net als voorstellen van wet ingevolge [artikel 4 van het reglement van orde voor de ministerraad](#) in de ministerraad worden behandeld, alvorens zij aan de Afdeling advisering van de Raad van State worden toegezonden. Hetgeen in [nr. 23 tot en met 32](#) is opgemerkt over de behandeling door de ministerraad (en onderraden) van voorstellen van wet is hier van overeenkomstige toepassing.

Laatst gewijzigd op: 4-9-2018

Nr. 165 (Georganiseerd overleg)

Voor zover in voorbereiding zijnde amvb's gaan over zaken die van algemeen belang zijn voor de rechtspositie van overheidspersoneel, is hetgeen in [nr. 33](#) en [34](#) is opgemerkt over het georganiseerd overleg ook hier van belang.

Laatst gewijzigd op: 4-9-2018

4a. Notificatie

Nr. 165a (Notificatie)

Op een amvb kan een notificatieprocedure van toepassing zijn. In dat geval geldt hetgeen hierover is opgemerkt in de [nr. 34a](#).

Laatst gewijzigd op: 4-12-2018

5. Advisering door de Raad van State

Nr. 166 (Algemeen)

Ingevolge [artikel 73 van de Grondwet](#) wordt de Afdeling advisering van de Raad van State of een sector van de Afdeling gehoord over onder meer ontwerp-amvb's (zie ook [nr. 35](#)).

Laatst gewijzigd op: 4-9-2018

Nr. 167 (Aanhangigmaking van de adviesaanvraag bij de Raad van State)

De aanhangigmaking van een ontwerp-amvb bij de Afdeling advisering van de Raad van State geschiedt ingevolge [artikel 22 van de Wet op de Raad van State](#) hetzij door de Koning, op voordracht van de betrokken bewindspersoon, hetzij door de bewindspersoon zelf, met machtiging van de Koning. In de praktijk geschiedt de aanhangigmaking altijd door de Koning, op voordracht van de betrokken bewindspersoon. De voordracht wordt slechts door één bewindspersoon ondertekend, in overeenstemming met eventuele andere medebetrokken bewindspersonen, tenzij er zeer bijzondere redenen zijn om de gelijkwaardigheid van de verantwoordelijkheid van de verschillende bewindspersonen ook in de voordracht tot uitdrukking te brengen. Zie in dit verband ook [Ar 4.7](#). De adviesaanvraag wordt ook via Kiwi ter kennis van de Raad van State gebracht. Zie verder [nr. 36](#).

Laatst gewijzigd op: 19-2-2019

Nr. 168 (Totstandkoming van een advies)

Zoals in [nr. 167](#) is opgemerkt, brengt de positie van de Afdeling advisering van de Raad van State mee dat de Afdeling pas advies uitbrengt nadat de overige door de regering gevraagde adviezen over de ontwerp-amvb zijn uitgebracht. [Ar 7.10](#) schrijft voor welke adviezen aan de Afdeling moeten worden toegezonden. Ook van deze adviezen dient één exemplaar via het Kabinet van de Koning aan de Afdeling te worden gezonden en één exemplaar rechtstreeks naar de Afdeling. In hoeverre nog andere adviezen en commentaren worden meegezonden, zal van geval tot geval moeten worden beoordeeld. Zo zal in veel gevallen het resultaat van het eventueel gevoerde georganiseerde overleg met de centrales van overheidspersoneel (zie [nr. 165](#)) moeten worden meegezonden.

Laatst gewijzigd op: 4-9-2018

Nr. 169 (Planning)

Er valt niet op voorhand te zeggen hoeveel tijd gemoeid zal zijn met de advisering door de Afdeling advisering van de Raad van State. Dit hangt onder meer samen met de omvang en gecompliceerdheid van het wetsvoorstel, de aard en omvang van het door de Afdeling uit te brengen advies en de werkdruk bij de Afdeling. In de praktijk wordt het overgrote deel van de zaken binnen de door de Afdeling gehanteerde streeftermijn van drie maanden afgedaan. Indien de streeftermijn van drie maanden niet wordt gehaald, pleegt de vice-president aan de betrokken bewindspersoon een brief te zenden waarin dat wordt gesignaleerd en waarin een korte aanduiding van de oorzaak wordt gegeven, alsmede een indicatie wordt gegeven van het tijdstip waarop het advies zal worden uitgebracht. Een overzicht van bij de Afdeling aanhangige adviesaanvragen is te vinden op de website van de Raad van State. Het is mogelijk per ministerie op ambtelijk niveau periodiek voortgangsoverleg te voeren met de directie Advisering over behandelingsschema's. Over de planning van de advisering omtrent complexe wetsvoorstellen of groepen van wetsvoorstellen kan op bewindslidenniveau vooraf overleg worden gepleegd met de vice-president. De planning komt ook ter sprake in het reguliere overleg dat de vice-president en de voorzitter van de desbetreffende sectie jaarlijks met elke minister voeren. Indien daartoe zwaarwegende argumenten bestaan, kan de Afdeling om een spoedbehandeling van de adviesaanvraag worden verzocht. Daarop wordt in nader ingegaan.

Laatst gewijzigd op: 4-9-2018

Nr. 170 (Intrekken van de adviesaanvraag)

Het kan voorkomen dat tijdens de behandeling van de adviesaanvraag door de Afdeling advisering van de Raad van State de omstandigheden zodanig wijzigen dat de betrokken bewindspersoon een wetsvoorstel niet (of niet in de bestaande vorm) zal indienen. In dat geval dient de adviesaanvraag te worden ingetrokken. Hiertoe wordt de Koning door de betrokken bewindspersoon, na verkregen machtiging van de ministerraad (vergelijk [nr. 29](#)) gevraagd de Afdeling te verzoeken de adviesaanvraag verder buiten behandeling te laten. Voor deze voordracht aan de Koning moet gebruik worden gemaakt van [het model](#). Het [Kabinet van de Koning](#) bevestigt de ontvangst van het verzoek per brief aan het betrokken departement. In deze brief wordt gemeld dat de Koning de Afdeling heeft gevraagd de adviesaanvraag verder buiten behandeling te laten.

Laatst gewijzigd op: 4-9-2018

Nr. 171 (Uitbrengen van het advies van de Raad van State)

De Afdeling advisering van de Raad van State brengt zijn advies uit aan de Koning, maar zendt het rechtstreeks aan de bewindspersoon die de ontwerp-amvb voor advies heeft voorgelegd (de eerste ondertekenaar). Het is in dat verband

---

gebruikelijk dat de desbetreffende bewindspersoon al in de voordracht de Koning verzoekt de Afdeling te machtigen het advies rechtstreeks aan hem te doen toekomen. De Afdeling zendt, indien dit door de bewindspersoon in de voordracht is verzocht, tevens een afschrift aan de medebetrokken bewindspersonen. Zie de in de bijlage opgenomen modelbrief voor de voordracht. Van elk advies zendt de Afdeling tevens een afschrift aan het [Kabinet van de Koning](#). Daarnaast zendt de Afdeling van elk advies een afschrift aan de Minister van Justitie en Veiligheid (Directie Wetgeving en Juridische Zaken), in verband met de wetgevingstoetsing die dit ministerie verricht.

Bij de beoordeling van de verplichte adviezen hanteert een driedelig toetsingskader:

1. De beleidsanalytische toets
2. De juridische toets
3. De wetstechnische toets

Toets 1: De beleidsanalytische toets

De beleidsanalytische toets (BAT) is een kritische analyse van beleidsmatige aspecten van een ontwerp aan de hand van drie hoofdpunten:

1. Probleembeschrijving
2. Probleemaanpak
3. Een analyse van de verwachtingen over de uitvoering

Toets 2: De juridische toets

Bij de juridische toets gaat het om de juridische kwaliteit van de regeling. Het gaat daarbij om twee hoofdonderdelen:

1. De toetsing aan hoger recht (geschreven en ongeschreven recht) en
2. De inpassing van het voorstel in het bestaande recht.

Toets 3: De wetstechnische toets

Bij de wetstechnische toetsing gaat het om de technische kwaliteit van de regeling en de toelichting zoals de logische en systematische opbouw, de innerlijke consistentie en de gebruikte terminologie. Voor een deel gaat het om toetsing aan het meer technische gedeelte van de Aanwijzingen voor de regelgeving.

De Afdeling advisering neemt opmerkingen van wetstechnische aard, waarbij ter toelichting kan worden volstaan met een enkele verwijzing bijvoorbeeld naar één van de aanwijzingen van de Aanwijzingen voor de regelgeving, op in de redactionele bijlage. In beginsel zijn alleen redactionele kanttekeningen over de tekst van de regeling in de bijlage opgenomen, redactionele kanttekeningen met betrekking op de toelichting worden ambtelijk doorgegeven aan de behandelend ambtenaar van het desbetreffende ministerie. De Afdeling toetst wetsvoorstellen en andere adviesaanvragen op drie aspecten: kwaliteit van beleid, juridische kwaliteit en wetstechnische kwaliteit. De adviezen van de Afdeling kennen een uniforme opzet. De opmerkingen van de Afdeling worden puntsgewijs, genummerd weergegeven; subopmerkingen binnen een nummer worden geletterd. De opmerkingen volgen in het algemeen de opzet en volgorde van de onderdelen uit het toetsingskader dat de Afdeling bij de wetgevingsadvisering hanteert, voor zover relevant (het toetsingskader is te vinden op de Internetsite van de Raad van State). Aan de genummerde opmerkingen gaat als regel een korte inleiding vooraf. Na een zeer beknopte samenvatting van het wetsvoorstel wordt in die inleiding vermeld wat het resultaat is van de beoordeling door de Afdeling. Die in algemene termen vervatte beoordeling moet worden onderscheiden van het "dictum": het eindoordeel dat de Afdeling aan het slot van zijn advies geeft over de vraag of de ontwerp-amvb, eventueel met inachtneming van de door de Afdeling gemaakte opmerkingen, kan worden ingediend. Voor het dictum bij ontwerp-amvb's worden de volgende vier standaardformuleringen gebruikt:

a. «De Afdeling advisering van de Raad van State heeft geen opmerkingen over het ontwerpbesluit en adviseert het besluit te nemen.»

Deze formulering wordt gebruikt indien het advies blanco is, dan wel uitsluitend opmerkingen van redactionele aard bevat. Dergelijke opmerkingen worden altijd in een bijlage bij het advies opgenomen.

b. « De Afdeling advisering van de Raad van State heeft een aantal opmerkingen bij het ontwerpbesluit en adviseert daarmee rekening te houden voordat een besluit wordt genomen.»

Deze formulering wordt gebruikt indien de Afdeling advisering van de Raad van State een of meer bedenkingen heeft bij het ontwerpbesluit of de toelichting die wijziging of aanvulling van het ontwerpbesluit vergen waar de minister zich opnieuw over zou moeten buigen.

---

c. «De Afdeling advisering van de Raad van State heeft een aantal bezwaren bij het ontwerpbesluit en adviseert dit besluit niet te nemen, tenzij het is aangepast.»

Deze formulering wordt gebruikt indien de Raad overwegende bezwaren tegen (onderdelen van) het ontwerp heeft, maar deze bezwaren door aanpassingen zijn te ondervangen.

d. «De Afdeling advisering van de Raad van State heeft (blijkens het vorenstaande) bezwaar tegen (zowel de vorm als de inhoud van) het ontwerpbesluit en adviseert dit besluit niet te nemen.»

Indien deze formulering wordt gebruikt, heeft de Raad zodanig fundamentele bezwaren dat deze niet door het aanbrengen van enkele wijzigingen zijn te ondervangen.

Op deze vier formuleringen zijn nog varianten mogelijk. In de praktijk worden deze echter zelden gebruikt. Het origineel van het advies van de Afdeling advisering van de Raad van State dient op het ministerie te worden bewaard om het te zijner tijd, gelijktijdig met het nader rapport, aan de Koning te kunnen zenden (zie ook [nr. 47](#)).

Laatst gewijzigd op: 13-2-2019

Nr. 172 (Opstellen van het nader rapport)

Na ontvangst van het advies wordt op het ministerie een nader rapport opgesteld, waarin op de opmerkingen van de Afdeling advisering van de Raad van State wordt ingegaan. Op elk advies moet - zoals impliciet verwoord in [artikel 26, tweede lid, van de Wet op de Raad van State](#) - een nader rapport volgen, ook indien ontwerp-amvb naar aanleiding van het advies of om andere redenen niet wordt ingediend (zie [nr. 42](#)).

Voor het begin en het slot van het nader rapport is een [model](#) opgenomen in de bijlage bij dit Draaiboek. Het nader rapport volgt de indeling in genummerde onderdelen en geletterde subonderdelen (zie [nr. 40](#)) van het advies van de Afdeling. Het geheel of gedeeltelijk weergegeven in het nader rapport van het advies van de Afdeling moet achterwege worden gelaten, tenzij dat noodzakelijk is voor het betoog (zie [Ar 7.13](#)). De niet genummerde korte inleiding aan het begin van het advies en het dictum aan het slot van het advies worden in het nader rapport niet van een reactie voorzien.

Voorts moet in het nader rapport in voorkomende gevallen worden ingegaan op de door de Afdeling gemaakte redactionele kanttekeningen, die in een bijlage bij het advies zijn opgenomen en waarop de laatste genummerde opmerking van het advies betrekking heeft (zie [nr. 40](#)). Wanneer deze kanttekeningen onverkort worden overgenomen kan met een verklarende zin hierover in het nader rapport worden volstaan (bijvoorbeeld: "De redactionele kanttekeningen van de Afdeling zijn verwerkt."). Indien naar aanleiding van de kanttekening geen wijzigingen zijn aangebracht, moet dit apart worden toegelicht. Bovenstaande zin kan worden aangevuld met: "... , met uitzondering van...".

Wijzigingen, voor zover niet van zeer ondergeschikte aard, die in dit stadium nog in de ontwerp-amvb of de nota van toelichting worden aangebracht, moeten aan het slot van het nader rapport, in een toegevoegd afzonderlijk genummerd onderdeel, worden toegelicht (zie [Ar 7.13](#) en [nr. 44](#)).

Op de gelijktijdig met het advies aan het ministerie toegezonden lijst met "ambtelijk door te geven kanttekeningen" (te onderscheiden van de als bijlage bij het advies opgenomen "redactionele kanttekeningen", zie [nr. 40](#)) hoeft in het nader rapport niet te worden ingegaan.

Indien het advies van de Afdeling ingrijpende kritiek op de inhoud of vormgeving van de ontwerp-amvb bevat (dat is het geval als het advies een van de "zware dicta" bevat volgens de in [nr. 40](#) aangehaalde formulering c of d, moet het ontwerp in verband met de aan de opmerkingen van de Afdeling te verbinden gevolgen, opnieuw door de ministerraad worden behandeld ([Ar 7.14](#)). Het nader rapport en de gewijzigde ontwerp-amvb worden voor aanbieding aan de ministerraad ter toetsing voorgelegd aan de directie Wetgeving en Juridische Zaken van het Ministerie van Justitie en Veiligheid (zie [nr. 10](#)). De ministerraad kan ook tijdens de eerste behandeling van de ontwerp-amvb, dus geheel los van het advies van de Afdeling, besluiten dat het ontwerp, voor het wordt ingediend, opnieuw aan de orde moet worden gesteld. Bij een hernieuwde ministerraadsbehandeling moeten het advies van de Afdeling, het concept-nader rapport, en de (aangepaste) ontwerp-amvb met nota van toelichting aan de ministerraad worden voorgelegd.

Laatst gewijzigd op: 26-2-2019

Nr. 173 (Nader rapport bij ontwerpen die niet worden bekrachtigd)

Het is mogelijk, bijvoorbeeld indien de bewindspersoon met de Afdeling advisering van de Raad van State van oordeel is dat de ontwerp-amvb beter niet - of althans niet in deze vorm - kan worden bekrachtigd, te volstaan met een nota waarin de belangrijkste overwegingen die tot de nadere besluitvorming hebben geleid, worden weergegeven. Indien wordt besloten de ontwerp-amvb niet voor bekrachtiging in aanmerking te brengen kan vanzelfsprekend niet de gebruikelijke slotformulering voor

---

het nader rapport worden gebezigd.

In beide formuleringen wordt ervan uitgegaan dat de vraag of de ontwerp-amvb al dan niet moet worden ingediend, aan de ministerraad is voorgelegd. Hiervan kan in overleg met de secretaris van de ministerraad worden afgeweken. Voor de ondertekening van het nader rapport zie [nr. 172](#). Op de openbaarmaking van het advies van de Afdeling, het nader rapport en de overige stukken wordt in [nr. 177](#) ingegaan.

[Voorbeeld nader rapport niet bekrachtigen amvb](#)

Laatst gewijzigd op: 4-9-2018

Nr. 174 (Wijziging van het ontwerp-besluit of de nota van toelichting naar aanleiding van het advies van de Raad van State)

(vervallen)

Laatst gewijzigd op: 4-9-2018

Nr. 175 (Overige wijzigingen in het ontwerp of de nota van toelichting)

Nadat de ontwerp-amvb om advies aan de Afdeling advisering van de Raad van State is voorgelegd, kan het ook met het oog op verbeteringen of actualiseringen of in verband met wijziging van politieke of maatschappelijke inzichten wenselijk zijn de ontwerp-amvb of de nota van toelichting aan te passen. Met dergelijke wijzigingen dient grote terughoudendheid te worden betracht. Uitgangspunt is immers dat, zoals in [nr. 166](#) wordt opgemerkt, de besluitvorming over het voorstel moet zijn afgerond voordat het aan de Afdeling wordt voorgelegd. Eventuele wijzigingen worden vermeld in het nader rapport, waarbij de door de Afdeling aangevangen nummering wordt voortgezet. Indien de aangebrachte wijzigingen ingrijpend van aard zijn, dient het voorstel opnieuw aan de ministerraad te worden voorgelegd, die beslist over het opnieuw horen van de Afdeling over de wijzigingen ([Ar 7.15. eerste lid](#)). Kleine correcties en tekstwijzigingen van zeer ondergeschikte aard behoeven niet afzonderlijk te worden vermeld. Voor dergelijke wijzigingen kan met een enkele verklarende zin in het nader rapport worden volstaan. Tevens worden de oorspronkelijk aan de Afdeling voorgelegde tekst, het advies en het nader rapport in de Staatscourant opgenomen.

Laatst gewijzigd op: 4-9-2018

Nr. 176 (Openbaarmaking van het advies van de Raad van State en het nader rapport)

Ingevolge [artikel 26, tweede lid, van de Wet op de Raad van State](#) worden adviezen over door de regering bij de Afdeling advisering van de Raad van State aanhangig gemaakte ontwerp-amvb's gelijktijdig met de afkondiging openbaar gemaakt. Ook het nader rapport wordt bij die gelegenheid openbaar gemaakt. Deze openbaarmaking geschiedt in de Staatscourant. Openbaarmaking vindt plaats door middel van aanlevering van de stukken via het digitaal loket. De openbaarmaking blijft volgens het vierde lid van het genoemde artikel slechts achterwege in de gevallen, bedoeld in [artikel 10 van de Wet openbaarheid van bestuur](#) of indien het advies zonder meer instemmend luidt, dan wel uitsluitend opmerkingen van redactionele aard bevat (zie ook [nr. 172](#)). Ingevolge het zesde lid van [artikel 26 van de Wet op de Raad van State](#) doet de Afdeling in haar adviezen zelf voorstellen omtrent de toepassing van het bepaalde in het vierde lid.

Indien een advies zonder meer instemmend luidt of uitsluitend opmerkingen van redactionele aard bevat, neemt het Ministerie van Justitie en Veiligheid in het Staatsblad in de marge van de laatste bladzijde van het besluit de volgende tekst op: Het advies van de Afdeling advisering van de Raad van State wordt niet openbaar gemaakt, omdat het zonder meer instemmend luidt (artikel 26, vijfde lid, van de Wet op de Raad van State).»

«Het advies van de Raad van State wordt niet openbaar gemaakt, omdat het uitsluitend opmerkingen van redactionele aard bevat (artikel 26, vijfde lid, van de Wet op de Raad van State).»

Indien het advies niet openbaar wordt gemaakt op grond van één van de uitzonderingen van [artikel 10 van de Wet openbaarheid van bestuur](#), wordt in plaats van [artikel 26 van de Wet op de Raad van State](#) het desbetreffende onderdeel van [artikel 10 van de Wet openbaarheid van bestuur](#) genoemd.

Is sprake van een advies dat zonder meer instemmend luidt, dan wel een advies dat uitsluitend opmerkingen van redactionele aard bevat, maar is er toch aanleiding de ontwerp-amvb of de nota van toelichting te wijzigen of verder te wijzigen dan waartoe de opmerkingen aanleiding geven, dan wordt dit in het nader rapport vermeld en wordt het nader rapport, het advies van de Afdeling advisering en de tekst zoals die luidde bij aanbidding aan de Afdeling advisering door het verantwoordelijk departement geplaatst in de Staatscourant.

Bij de beantwoording van de vraag of een advies zonder meer instemmend luidt, dan wel uitsluitend opmerkingen van redactionele aard bevat, dient te worden afgegaan op het oordeel van de Afdeling daaromtrent.

Laatst gewijzigd op: 20-8-2019

Nr. 176a (Openbaarmaking verslag internetconsultatie)

Wie burgers, bedrijven en organisaties via internetconsultatie uitnodigt te reageren op een voorstel of concept, committeert zich aan de belofte van de rijksoverheid aan de deelnemers, op diezelfde site na afloop van de consultatie een consultatieverslag te plaatsen. Het verslag, dat een samenvatting is van hetgeen in de toelichting (zie hieronder) over internetconsultatie wordt vermeld, wordt geplaatst door de minister na besluitvorming in de ministerraad of voor een ministeriele regeling.

In de nota van toelichting wordt vermeld hoeveel en op hoofdlijnen welke reacties zijn ontvangen, van welke doelgroepen de bijdragen afkomstig waren en wat er met de respons is gedaan. Heeft de internetconsultatie geleid tot aanpassing van het voorstel en zo ja, wat waren de belangrijkste aanpassingen? In sommige gevallen zal het raadzaam zijn in de toelichting wat uitgebreider dan in het consultatieverslag in te gaan op bepaalde reacties, maar dat is ter beoordeling van het departement ([Kamerstukken I 2010/11, 32500-VI, K](#) en [Kamerstukken II 2010/11, 29515, nr. 330](#)).

Laatst gewijzigd op: 4-9-2018

Nr. 177 (Openbaarmaking van adviezen over ontwerpen die niet worden bekrachtigd)

[Artikel 26, derde lid, van de Wet op de Raad van State](#) geeft een regeling omtrent het tijdstip van de openbaarmaking van adviezen van de Afdeling advisering van de Raad van State over ontwerp-amvb's en met de daarbij behorende nota's van toelichting, die niet worden bekrachtigd. De openbaarmaking dient te geschieden binnen dertig dagen nadat is beslist op het advies van de Afdeling. Daarbij worden mede openbaar gemaakt het nader rapport en de aan de Afdeling voorgelegde tekst van het besluit en de nota van toelichting. De openbaarmaking heeft plaats op de in [artikel 9, eerste en tweede lid, van de Wet openbaarheid van bestuur](#) voorgeschreven wijze. Ook in deze gevallen geschiedt de openbaarmaking door publicatie in de Staatscourant. Een enkele keer komt het voor dat een ontwerp-amvb, nadat het aan de Afdeling is voorgelegd, zodanig ingrijpend wordt gewijzigd dat het opnieuw aan die afdeling moet worden voorgelegd. Ook in dergelijke gevallen rijst de vraag of en zo ja op welke wijze het advies op het niet?bekrachtigde ontwerp openbaar moet worden gemaakt. De Afdeling stelt er in het algemeen prijs op dat het advies over het eerste ontwerp tezamen met dat ontwerp openbaar wordt gemaakt, gelijktijdig met de gewijzigde ontwerp-amvb en het naar aanleiding daarvan uitgebrachte advies van de Afdeling. Ook in deze gevallen verdient het aanbeveling in de slotformule van het nader rapport machtiging te vragen voor gelijktijdige openbaarmaking van het eerdere advies en de daarbij behorende stukken.

Laatst gewijzigd op: 4-9-2018

6. Vaststelling, bekendmaking en inwerkingtreding

Nr. 178 (Ondertekening door de Koning)

De laatste stap die gezet moet worden om een amvb tot stand te brengen, is de ondertekening door de Koning en de daar onverbreekelijk mee verbonden plaatsing van het contraseign. Met het oog op de ondertekening door de Koning wordt de ontwerp-amvb bij het nader rapport aan de Koning aangeboden. De directeur van het Kabinet van de Koning stelt de Secretarissen-Generaal van de ministeries op de hoogte van verblijf van de Koning in het buitenland. Indien de Koning in het buitenland verblijft, is er beperkte mogelijkheid tot tekenen. In die gevallen is het verstandig al vroeg tevoren contact op te nemen met het Kabinet van de Koning.

De ondertekening van de nota van toelichting dient zo nodig in overeenstemming te worden gebracht met de actuele situatie ten tijde van de totstandkoming van het besluit (zie ook [nr. 179](#)). De Koning plaatst zijn handtekening onder de ontwerp-amvb. De handtekening wordt door het Kabinet van de Koning van een plaatsaanduiding en een datum voorzien. Deze datum bepaalt de datering van het besluit. Nadat de ondertekening heeft plaatsgevonden wordt het besluit door het [Kabinet van de Koning](#) toegezonden aan het eerstverantwoordelijke ministerie.(zie ook [nr. 94](#)).

Laatst gewijzigd op: 4-9-2018

Nr. 179 (Contrasignering en wijziging in de ondertekening)

De koninklijke handtekening dient van een contraseign te worden voorzien. Indien er verschillende ondertekenaars zijn, wordt de amvb daartoe langs hen geleid. De aanduiding van de ondertekenende bewindslieden zoals die in een amvb pleegt te worden opgenomen, maakt geen onderdeel uit van de vastgestelde regeling. De feitelijke ondertekening kan eventueel van de

---

in het ontwerp aangeduide afwijken. Zo is het bijvoorbeeld heel goed mogelijk dat bij tijdelijke afwezigheid van een staatssecretaris, of doordat na een kabinetswisseling diens functie geheel is vervallen, de betrokken minister in diens plaats treedt als ondertekenaar. Ook na een kabinetswisseling of het tussentijds aftreden van een bewindspersoon wordt de ondertekening hieraan aangepast. Hierbij kan zich tevens de situatie voordoen dat de portefeuilles zijn gewijzigd. Dit wordt dan in de aanduiding van de ondertekenende bewindspersoon tot uitdrukking gebracht. De situatie op het tijdstip waarop wordt gecontrasigneerd is dus bepalend voor de aanduiding van de ondertekenende bewindspersonen.

Laatst gewijzigd op: 4-9-2018

Nr. 180 (Verklaring van contraseign)

Een verklaring van contraseign is een verklaring die door een bewindspersoon wordt afgegeven voordat de Koning een besluit heeft ondertekend. De bewindspersoon verklaart daarbij zijn contraseign te verlenen zodra de Koning zijn handtekening heeft geplaatst. Van een dergelijke verklaring wordt gebruik gemaakt in gevallen waarin het door afwezigheid van zowel de bewindspersoon als zijn ad interim praktisch onmogelijk zal zijn de vereiste contrasignering door de bewindspersoon – met het oog op de inwerkingtreding – tijdig op het origineel te doen plaatsvinden.

Alvorens tot het opstellen van de verklaring over te gaan, dient afstemming plaats te vinden met het [Kabinet van de Koning](#) en het Ministerie van Justitie en Veiligheid. Ook verdient het aanbeveling de medebetrokken ministeries op de hoogte te stellen.

Voor de verklaring kan het volgende model worden gebruikt:

«De Minister van/voor ... verklaart, dat het koninklijk besluit van ..., houdende/tot ... door hem zal worden gecontrasigneerd.

De Minister van/voor ...,»Op de verklaring wordt na ondertekening de datum van die ondertekening vermeld. De verklaring wordt bij het door de Koning ondertekende origineel van het besluit gevoegd. Het origineel wordt zo spoedig mogelijk alsnog aan de bewindspersoon voorgelegd ter contrasignering. Zodra dit is gebeurd, komt de verklaring te vervallen.

Het Ministerie van Justitie en Veiligheid is verantwoordelijk voor werkzaamheden met betrekking tot plaatsing in het Staatsblad.

Laatst gewijzigd op: 4-9-2018

Nr. 181 (Plaatsing in het Staatsblad)

Ingevolge [artikel 3 van de Bekendmakingswet](#) worden amvb's bekendgemaakt door plaatsing in het Staatsblad. Zij treden niet in werking voordat zij zijn bekendgemaakt ([artikel 89, derde lid, van de Grondwet](#)). Ingevolge de wet elektronische bekendmaking ([Kamerstukken II 2006/07, 31084, nr. 2, p. 18-19](#)) is in elektronische uitgifte van Staatsblad voorzien, waardoor bekendmaking van wettelijke regelingen op internet (www.officielebekendmakingen.nl) de rechtsgeldige bekendmaking is in de zin van de Grondwet. Naast de elektronische stukkenstroom bestaat nog steeds de papieren stukkenstroom, immers: de originele adviezen van de Afdeling advisering van de Raad van State en ondertekende amvb's zijn nodig voor publicatie.

De zorg voor de uitgifte van het Staatsblad berust ingevolge [artikel 2 van de Bekendmakingswet](#) bij de Minister van Justitie en Veiligheid. De directie Wetgeving en Juridische Zaken van het Ministerie van Justitie en Veiligheid verricht de werkzaamheden die uit deze taak voortvloeien. Met het oog op de plaatsing van een amvb in het Staatsblad dient het origineel daarvan te worden toegezonden aan voornoemde directie, met gebruikmaking van een daartoe bestemd [formulier en toelichting](#). De drukproef dient goed te worden gecontroleerd op (druk- c.q. opmaak)fouten. Het aanvragen van de drukproeven via het digitale loket geschiedt door het eerstverantwoordelijke ministerie. Dit kan geschieden op het moment dat de stukken gereed zijn voor verzending aan het Kabinet van de Koning ten behoeve van de bekrachtiging.

Onder normale omstandigheden moet rekening worden gehouden met een termijn van ongeveer acht dagen tussen de datum van ontvangst door deze directie en de datum van uitgifte van het Staatsblad. Indien uitgifte binnen acht dagen noodzakelijk is dient dit op het formulier te worden aangegeven. Tevens dient zo vroeg mogelijk – dus al vóór de afgifte van het formulier met het bijbehorende stuk – telefonisch overleg met de Directie te worden gevoerd over de gewenste datum van uitgifte. De toezending aan voornoemde directie van het Ministerie van Justitie en Veiligheid geschiedt door het eerstverantwoordelijke ministerie. Het verdient aanbeveling om de stukken in geval van spoed bij de Directie Wetgeving en Juridische Zaken af te geven. Nadere regels omtrent de uitgifte van het Staatsblad zijn opgenomen in het Bekendmakingsbesluit en de Bekendmakingsregeling.

Bovendien zij gewezen op de noodzaak van tijdige aanbieding aan het einde van het kalenderjaar, met name voor wetgeving met als inwerkingtredingsdatum 1 januari van het volgende jaar. In november van elk jaar doet het Ministerie van Justitie en Veiligheid hierover een circulaire uitgaan, waarin een uiterste aanbiedingsdatum voor de stukken wordt vastgesteld.

Tegelijk met de toezending van de originelen aan het Ministerie van Justitie en Veiligheid dienen in voorkomend geval het advies van de Afdeling advisering van de Raad van State (zie [nr. 45](#)) en de andere openbaar te maken teksten onder

---

gebruikmaking van het daartoe bestemde formulier te worden toegezonden aan het digitaal loket (link) voor publicatie in de Staatscourant.

Laatst gewijzigd op: 4-9-2018

Nr. 182 (Aanvullingen op de tekst)

Bij de plaatsing van een amvb in het Staatsblad pleegt de tekst nog te worden aangevuld met vermeldingen die geen deel uitmaken van de authentieke tekst. Het betreft een aanduiding van de vindplaats van het op de amvb betrekking hebbende Kamerstuknummer en eventueel, het betreft een aanduiding van de vindplaats van het op de amvb betrekking hebbende Kamerstuknummer en eventueel, indien het om een omvangrijke of complexe amvb gaat, een inhoudsopgave. Het Kamerstuknummer wordt op de laatste pagina van de Staatsbladversie van de amvb in de kantlijn opgenomen. Ook de inhoudsopgave maakt geen deel uit van de amvb en wordt in het Staatsblad achter de amvb opgenomen ([Ar 4.30](#)). Deze inhoudsopgave moet wel door het betrokken ministerie zelf worden verzorgd.

Indien de Afdeling wel een advies conform heeft uitgebracht, maar nog wijzigingen zijn aangebracht die tot openbaarmaking van het advies nader rapport aanleiding geven (zie [nr. 176](#)), verdient het aanbeveling deze afdeling daarvan op de hoogte te stellen. De voetnoot moet dan immers achterwege blijven.

Laatst gewijzigd op: 4-9-2018

Nr. 183 (Inwerkingtreding)

Bij de inwerkingtreding van een amvb kunnen zich de volgende gevallen voordoen:

- a. de amvb zelf vermeldt het tijdstip van zijn inwerkingtreding;
- b. de amvb bevat een opdracht om zijn inwerkingtreding geheel of ten dele bij (klein) koninklijk besluit te regelen;
- c. de amvb zwijgt over zijn inwerkingtreding.

De onder a en b genoemde mogelijkheden kunnen ook in combinaties voorkomen. Bij de gevallen a en c zijn geen nadere maatregelen nodig om na de plaatsing van de amvbalgemene maatregel van bestuur in het Staatsblad tot zijn inwerkingtreding te komen. In geval c vindt de inwerkingtreding ingevolge [artikel 7 van de Bekendmakingswet](#) plaats met ingang van de eerste dag van de tweede kalendermaand na de datum van uitgifte van het Staatsblad. [Artikel 7 van de Bekendmakingswet](#) is slechts bedoeld als vangnet. Een besluit dient in principe in zijn inwerkingtreding te voorzien ([Ar 4.14](#)). Een koninklijk besluit dat de inwerkingtreding van een amvb regelt (geval b) kan zo nodig terstond na de vaststelling van de amvb worden vastgesteld, dus op dezelfde dag. Het is dus niet nodig te wachten tot de amvb in het Staatsblad is verschenen.

Aanvulling

Met ingang van 1 januari 2009 gaan nieuwe wetten en AMvB's met directe relevantie voor bedrijven en instellingen slechts op twee vaste momenten in. De twee vaste inwerkingtredingdata zijn 1 januari en 1 juli. Hiermee wordt tegemoet gekomen aan klachten van veel ondernemers over de frequente wijziging van wetgeving gedurende het jaar. Daarnaast wordt een minimum invoeringstermijn van drie maanden tussen publicatie en daadwerkelijke inwerkingtreding ingevoerd. Op die manier hebben bedrijven en instellingen de tijd om zich voor te bereiden op de nieuwe wetgeving. Zie [Kamerstukken II 2008/09, 29515, nr. 270](#).

Laatst gewijzigd op: 4-9-2018

Nr. 184 (Publicatie van de integrale tekst van een gewijzigde amvb)

[Ar 6.22](#) heeft betrekking op de publicatie van een integrale tekst van een regeling die in belangrijke mate of bij herhaling is gewijzigd. Dit vindt slechts bij uitzondering plaats, aangezien geconsolideerde teksten van regelingen reeds via [www.wetten.nl](#) worden gepubliceerd. De integrale tekst wordt door de Minister van Justitie en Veiligheid geplaatst. De drukproef van een gewijzigde tekst dient te worden ingezonden samen met het daarvoor bestemde formulier. De tekstplaatsing wordt vastgesteld bij beschikking van de Minister van Justitie en Veiligheid, die ook in het Staatsblad wordt afgedrukt.

De integrale tekst wordt door het eerstverantwoordelijke ministerie opgesteld aan de hand van de teksten die in de verschillende nummers van het Staatsblad zijn geplaatst. Bij een integrale tekstplaatsing kunnen uiteraard geen fouten of onvolkomenheden uit eerdere wijzigingen worden rechtgezet.

Laatst gewijzigd op: 4-9-2018

Nr. 185 (Aanbrengen van correcties in de vastgestelde tekst van een amvb (verbeterblad))

Het kan voorkomen dat na vaststelling van een amvb door de Koning en publicatie in het Staatsblad aan het licht komt dat het

---

besluit fouten bevat. Indien het evidente fouten in het origineel betreft waarvan verbetering niet leidt tot inhoudelijke wijziging van het besluit, is het mogelijk om deze te corrigeren door middel van een machtiging tot het aanbrengen van correcties en het uitbrengen van een verbeterblad bij het Staatsblad. Hierbij kan gedacht worden aan het wegvallen van een woord of zinsdeel waardoor het desbetreffende artikel of de nota van toelichting onbegrijpelijk wordt, of fouten in een bijlage waardoor deze niet correspondeert met de artikelen van het besluit waarop deze bijlage betrekking heeft. Door middel van deze procedure kunnen uiteraard geen inhoudelijke wijzigingen in het besluit worden aangebracht. Voor het verkrijgen van een machtiging tot het aanbrengen van correcties dient de eerstverantwoordelijke bewindspersoon een verzoek in bij de Koning. Voor een dergelijk verzoek kan de volgende tekst worden gebruikt:

«Hierbij moge ik Uwe Majesteit (, mede namens mijn ambtgenoot van/voor ...,) verzoeken mij machtiging te verlenen tot het aanbrengen van enkele correcties in het koninklijk besluit van ... houdende ... (volgen aard en inhoud van de correcties).»

Het [Kabinet van de Koning](#) zendt de verleende machtiging tezamen met het originele besluit terug aan de betrokken bewindspersoon. Dit wordt wel het kabinetsrenvooi genoemd. In de marge van het originele besluit worden de correcties aangebracht, steeds voorzien van een handtekening of paraaf van de bewindspersoon. Het originele besluit wordt met het verzoek om het uitbrengen van een verbeterblad aan de Minister van Justitie en Veiligheid gezonden. Voor dit verzoek kan de volgende tekst worden gebruikt:

«Bij brief van ... heb ik de Koning (, mede namens mijn ambtgenoot van ...) verzocht mij machtiging te verlenen tot het aanbrengen van enkele correcties in het koninklijk besluit van ... houdende ...

Blijkens de brief van het Kabinet van de Koning van ..., waarvan afschrift hierbij gaat, heeft de Koning mij de gevraagde machtiging verleend. De bovenbedoelde correcties treft U, voorzien van mijn handtekening, aan in de marge van het bijgevoegde originele besluit dat door het Kabinet van de Koning aan mij werd toegezonden. Ik verzoek U naar aanleiding van het bovenstaande een verbeterblad uit te brengen op Staatsblad ...»

Het Ministerie van Justitie en Veiligheid draagt na publicatie van de correcties zorg voor het terugzenden van het originele besluit aan het Kabinet van de Koning.

Laatst gewijzigd op: 4-9-2018

7. Bijzonderheden parlementaire betrokkenheid

Nr. 186 (Bijzonderheden parlementaire betrokkenheid))

In bestaande wetten zijn soms met het oog op de totstandkoming van op die wetten gebaseerde amvb's bijzondere procedurevoorschriften opgenomen, die aanvullingen op de normale procedure bevatten. Deze voorschriften verplichten vaak tot parlementaire betrokkenheid bij de desbetreffende amvb. Doorgaans wordt in dit verband gesproken van voorhangprocedures. Het kan om zeer uiteenlopende procedures gaan, in verschillende fases van de (normale) procedure, bijvoorbeeld ook om een uitgestelde inwerkingtreding in combinatie met een bijzondere wijze van bekendmaking of voorlegging aan de beide Kamers der Staten Generaal. Voor regels inzake parlementaire betrokkenheid bij gedelegeerde regelgeving en daarbij te gebruiken formuleringen wordt verwezen naar [§ 2.5 van de Aanwijzingen voor de regelgeving](#). Met het opnemen van bepalingen inzake parlementaire betrokkenheid bij gedelegeerde regelgeving in wetsvoorstellen moet grote terughoudendheid worden betracht (zie met name [Ar 2.35](#)).

In [Ar 2.36](#), [2.37](#), [2.39](#) en [2.40](#) zijn criteria en modelbepalingen opgenomen voor gecontroleerde delegatie, tijdelijke delegatie, delegatie onder het vereiste van goedkeuring bij wet en voorwaardelijke delegatie.

De meest gebruikelijke voorhangprocedure is de figuur van gecontroleerde delegatie, waarbij de voordracht voor een vast te stellen amvb niet eerder mag worden gedaan dan vier weken nadat het ontwerp aan beide Kamers der Staten-Generaal is overgelegd ([Ar 2.36](#)). In dat geval moet een ontwerp-amvb dus eerst aan beide Kamers worden overgelegd, voordat het ontwerp voor advies bij de Afdeling advisering van de Raad van State aanhangig kan worden gemaakt. Een voor te hangen ontwerp-amvb wordt eerst aan de ministerraad (of ambtelijk voorportaal en onderraad) voorgelegd. In dat geval wordt de ministerraad gevraagd om in één keer in te stemmen met zowel toezending aan het parlement als (latere) toezending aan de Afdeling mits na de voorhangprocedure geen ingrijpende wijzigingen worden aangebracht. Als ingrijpende wijzigingen achterwege blijven, hoeft dan niet nogmaals behandeling in de ministerraad plaats te vinden alvorens de ontwerp-amvb aan de Raad van State kan worden toegezonden. Bij het volgen van een voorhangprocedure moet erop worden gelet dat ten minste drie vierde deel van de voorhangtermijn buiten een reces van de Kamers valt ([Ar 2.38](#)).

Ter voorkoming van oponthoud verdient het aanbeveling al in een vroeg stadium te bezien of bijzondere procedurevoorschriften van kracht zijn en welke consequenties die voor de voorbereiding van een amvb hebben. In bepaalde gevallen gelden overigens uitzonderingen op deze procedurevoorschriften, bijvoorbeeld bij implementatie van EU regelgeving.

Laatst gewijzigd op: 4-9-2018

8. Algemene maatregelen van rijksbestuur

Nr. 187 (Algemeen)

In deze paragraaf zal alleen worden ingegaan op de punten, waarop een algemene maatregel van rijksbestuur verschilt van een gewone amvb. Hetgeen in [nr. 111](#) is opgemerkt over de kenmerken van rijkswetten, de staatkundige structuur van het Koninkrijk der Nederlanden en de bepalingen van het [Statuut voor het Koninkrijk](#) inzake koninkrijksaangelegenheden, geldt ook voor algemene maatregelen van rijksbestuur.

De algemene maatregel van rijksbestuur vindt zijn grondslag in [artikel 14 van het Statuut](#). Voorts zijn de bepalingen van de [Grondwet](#) omtrent algemene maatregelen van bestuur ook van toepassing op algemene maatregelen van rijksbestuur, voor zover tenminste het Statuut zelf geen regeling bevat (zie [artikel 5, eerste lid, van het Statuut](#)).

Een belangrijk verschil met de systematiek van de Grondwet is dat de statuutwetgever uitdrukkelijk de mogelijkheid heeft geschapen om een koninkrijksaangelegenheid in een zelfstandige algemene maatregel van rijksbestuur te regelen. Dit is geregeld in [artikel 14, tweede lid, van het Statuut](#): "Indien de regeling niet aan de rijkswet is voorbehouden, kan zij geschieden bij algemene maatregel van rijksbestuur". Het is evenwel niet de bedoeling dat een bepaalde materie voor het gehele Koninkrijk bij zelfstandige algemene maatregel van rijksbestuur wordt geregeld indien uit de Grondwet volgt dat regeling in Nederland bij wet moet plaatsvinden. Voor Aruba, Curaçao en Sint Maarten geldt een soortgelijke beperking niet, aangezien in deze landen een algemene maatregel van rijksbestuur van hogere orde is dan een landsverordening. Het is dan ook mogelijk dat dezelfde materie, in plaats van in een rijkswet, voor Nederland in de wet en voor de beide andere landen in een algemene maatregel van rijksbestuur wordt geregeld.

Er wordt in het bijzonder de aandacht op gevestigd dat een aantal bepalingen in de [artikelen 14](#) en [38 van het Statuut](#) met zoveel woorden ook gelden voor algemene maatregelen van rijksbestuur.

Laatst gewijzigd op: 4-9-2018

Nr. 188 ((Inter)departementale voorbereiding en planning)

Het in [nr. 112](#) gestelde over de positie van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en de kabinetten van de Gevolmachtigde Ministers en over de medebetrokkenheid van andere ministeries is ook van toepassing op de voorbereiding van algemene maatregelen van rijksbestuur. Het verdient aanbeveling in de planning rekening te houden met de extra tijd die nodig is voor het voeren van overleg met de regeringen van de Caribische landen van het Koninkrijk.

Laatst gewijzigd op: 4-9-2018

Nr. 189 (Interdepartementaal overleg en medeondertekening)

Zoals in [nr. 188](#) al werd opgemerkt, is [nr. 112](#) mede van belang in de voorbereidende fase van de totstandkoming van een algemene maatregel van rijksbestuur, ook ten aanzien van de medeondertekening.

Laatst gewijzigd op: 4-9-2018

Nr. 190 (Adviesaanvragen)

Voordat wordt overgegaan tot een adviesaanvraag bij een ander adviesorgaan dan de Afdeling advisering van de Raad van State van het Koninkrijk (zie daarover [nr. 192](#)), dient (dienen) de Gevolmachtigde Minister(s) van het land (de landen) waar de algemene maatregel zal gelden desgevraagd te hebben meegedeeld dat hij geen bezwaar heeft (onderscheidenlijk: zij geen bezwaar hebben) tegen de adviesaanvraag. Een Gevolmachtigde Minister kan een dergelijke mededeling slechts doen nadat de regering van zijn land daarmee heeft ingestemd. De betreffende landsregering moet daarover op haar beurt haar Raad van Advies hebben gehoord.

Vooroverleg met de Gevolmachtigde Minister(s) omtrent de openbaarmaking van de adviezen is sterk aan te bevelen, gelet op [artikel 10, tweede lid, onderdeel a, van de Wet openbaarheid van bestuur](#) (vergelijk ook [nr. 113](#)). Het vooroverleg kan evenwel achterwege blijven, indien de ontvangen adviezen geen zaken inhouden die van direct belang zijn voor de Caribische landen van het Koninkrijk. In dat geval wordt volstaan met toezending van de adviezen aan de Gevolmachtigde Ministers.

Laatst gewijzigd op: 4-9-2018

Nr. 191 (Behandeling door de rijksministerraad)

Volstaan kan worden met verwijzing naar de uiteenzetting in [nr. 114](#) en [115](#) betreffende de behandeling van voorstellen van rijkswet.

Laatst gewijzigd op: 4-9-2018

Nr. 192 (Advisering door de Raad van State van het Koninkrijk)

Over ontwerpen van algemene maatregelen van rijksbestuur wordt de Afdeling advisering van de Raad van State van het Koninkrijk gehoord. Het gestelde in [nr. 116](#) is van overeenkomstige toepassing.

Ingeval de eerstverantwoordelijke minister met de Afdeling advisering van de Raad van State van het Koninkrijk van oordeel is dat het ontwerp beter niet of althans niet in deze vorm kan worden bekrachtigd (zie [nr. 172](#)), dient tijdig overleg plaats te vinden met de betrokken Gevolmachtigde Ministers van de Caribische landen van het Koninkrijk. Deze dienen vervolgens overleg te plegen met de regering van hun land.

Indien het advies en het nader rapport zaken inhouden die van direct belang zijn voor de Caribische landen van het Koninkrijk, wordt in ieder geval inhoudelijk overleg gepleegd met de (kabinetten van de) Gevolmachtigde Minister(s), op gelijke wijze als dit met andere ministeries geschiedt. Ook het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties wordt in dat geval tijdig ingelicht (zie eveneens [nr. 116](#)).

Ten aanzien van de openbaarmaking van het advies van de Raad en het nader rapport aan de Koningin wordt zoals in nr. 190 de aandacht gevestigd op [artikel 10, tweede lid, onderdeel a, van de Wet openbaarheid van bestuur](#). De afweging die deze wet voorschrijft, zal dan deel uitmaken van het zojuist bedoelde overleg.

Toezending aan de Gevolmachtigde Minister(s) met een reactietermijn – hetgeen in alle andere gevallen geschiedt – betekent dat van de zijde van de eerstverantwoordelijke minister wordt uitgegaan van openbaarmaking tenzij uit de stukken het tegendeel blijkt.

Laatst gewijzigd op: 4-9-2018

Nr. 193 (Bekendmaking en inwerkingtreding)

Hetgeen is uiteengezet in [nr. 123 tot en met 126](#) geldt ook voor algemene maatregelen van rijksbestuur. De daarin vermelde [artikelen 22 van het Statuut](#) en 16 tot en met 19 van de Reglementen voor de Gouverneur ([van Aruba, van Curaçao](#) en [van Sint Maarten](#)) hebben uitdrukkelijk betrekking op zowel rijkswetten als algemene maatregelen van rijksbestuur. Zie [nr. 193a](#) voor de publicatie van algemene maatregelen van rijksbestuur. Voor al het digitale berichtenverkeer wordt gebruik gemaakt van de volgende e-mailadressen.

Laatst gewijzigd op: 20-8-2019

Nr. 193a (Publicatie en toezending van vastgestelde en gepubliceerde algemene maatregelen van rijksbestuur (en landsbesluiten))

Hetgeen is uiteengezet in [nr. 124](#) (procedure omtrent publicatie van rijkswetten in de Caribische landen van het Koninkrijk) en [126](#) (procedure omtrent toezending van vastgestelde en gepubliceerde rijkswetten in de Caribische landen van het Koninkrijk) geldt ook voor algemene maatregelen van rijksbestuur. Met betrekking tot vastgestelde landsbesluiten houdende algemene maatregelen geldt een vergelijkbare procedure als uiteengezet in de tweede alinea van [nr. 126](#).

Laatst gewijzigd op: 4-9-2018

Kleine koninklijke besluiten

1. Algemeen

Nr. 194 (Karakter van het klein koninklijk besluit)

Koninklijke besluiten (kb's) die niet behoeven te voldoen aan de beide bijzondere formele kenmerken van een amvb, namelijk advisering door de Afdeling advisering van Raad van State en publicatie in het Staatsblad (zie [nr. 157](#)), worden veelal aangeduid als kleine koninklijke besluiten. [Ar 2.18](#) luidt: algemeen verbindende voorschriften worden vanwege het Rijk niet op andere wijze vastgesteld dan bij wet, amvb of ministeriële regeling.'

De voorheen wel bestaande praktijk dat voor het vaststellen van algemeen verbindende voorschriften door de regering (vroeger veelal aangeduid als de Kroon) in bepaalde gevallen de vorm van een klein kb werd gebruikt, is dan ook niet meer toegestaan. Indien in een wet aan de regering regelgevende bevoegdheid wordt toegekend, wordt dit gewoonlijk als volgt geformuleerd:

«Bij (of krachtens) algemene maatregel van bestuur worden (kunnen) (nadere) regels (worden) gesteld.....» (zie ook [Ar 2.26](#)).

Ook indien een wet niet uitdrukkelijk vermeldt dat krachtens deze wet door de regering te geven algemeen verbindende voorschriften bij amvb moeten worden vastgesteld, dient deze vorm te worden gekozen. Dit geldt tenslotte evenzeer voor wijzigingen van bestaande kleine kb's waarin algemeen verbindende voorschriften zijn vervat. Niettemin heeft het kleine koninklijk besluit ook nu nog een plaats in de wetgeving.

Voorbeelden van kleine kb's zijn o.m. benoemingsbesluiten van CdK's, burgemeesters, van leden van de Raad van State, de Algemene Rekenkamer en adviescolleges, schorsing en vernietiging van besluiten van provincie- en gemeentebesturen, koninklijke onderscheidingen, de verschuiving van de dag van kandidaatstelling en de ontbinding van een der beide Kamers der Staten-Generaal (zie de [artikelen 64, eerste lid](#), en [137, derde lid, van de Grondwet](#)). Daarnaast zijn vanzelfsprekend ook inwerkingtredingskb's kleine kb's.

Indien de vaststelling van het tijdstip van inwerkingtreding van een wet of van een amvb niet in deze wet of amvb plaatsvindt, wordt doorgaans in de wet of de amvb bepaald dat dit tijdstip bij (klein) kb wordt vastgesteld (zie [Ar 4.21, tweede lid, model B](#), en [Ar 4.22, modellen B en C](#)) Verder kunnen bij klein kb regels worden gesteld voor de interne organisatie van de rijksoverheid. Op de procedure voor de totstandkoming van dergelijke kleine kb's zal in dit hoofdstuk verder worden ingegaan.

Laatst gewijzigd op: 4-9-2018

2. (Inter)departementale voorbereiding

Nr. 195 (Planning)

Ook ten aanzien van het tot stand brengen van kleine koninklijke besluiten is het nuttig in een vroeg stadium een planning op te stellen. De procedure voor het tot stand brengen van een klein koninklijk besluit is overigens in het algemeen betrekkelijk eenvoudig en behoeft dan ook doorgaans niet veel tijd te vergen. Veelal bestaat de procedure slechts uit de volgende fasen:

- (Inter)departementale voorbereiding ontwerp besluit;
- Vaststelling en bekendmaking;
- Inwerkingtreding.

Niet altijd kan evenwel met een dergelijke eenvoudige procedure worden volstaan. In dat geval worden een of meer van de andere fasen toegevoegd die in [nr. 159](#) ten aanzien van amvb's worden opgesomd.

Bij inwerkingtredings kb's kan de procedure gewoonlijk beperkt blijven tot de hiervoor genoemde eenvoudige procedure. In normale gevallen behoeven de eerste twee fasen niet meer dan twee à drie weken te kosten. Indien grote spoed wordt betracht (en met name wordt verzocht om publicatie in het Staatsblad binnen de gebruikelijk termijn van acht dagen na de aanbidding voor publicatie) kunnen deze fasen veelal zelfs in enkele dagen worden doorlopen. Met het oog op de planning verdient het aanbeveling om de publicatie van een inwerkingtredings kb zoveel mogelijk te laten plaatsvinden ruimschoots voor de in het besluit genoemde datum van inwerkingtreding van de wet of de amvb waarop het besluit betrekking heeft.

Vanzelfsprekend worden bij inwerkingtredingskb's de vaste verandermomenten (VVM) waartoe het kabinet met ingang van 1 januari 2010 heeft besloten in acht genomen. (brief van 11 december 2009 ([Kamerstukken II 2009/10, 29515, nr. 309](#))). In de toelichting bij de wet die in werking treedt bij kb moet al zijn aangegeven indien vermoedelijk niet zal worden voldaan aan het systeem van VVM (vaste inwerkingtredingdata of de minimale invoeringstermijn). In deze [factsheet](#) wordt aan de hand van een beslisboom kort uitleg gegeven over VVM en de toepasbaarheid daarvan op verschillende soorten wet- en regelgeving.

Laatst gewijzigd op: 4-9-2018

Nr. 196 (Interdepartementaal overleg en medeondertekening)

Het in [nr. 160](#) ten aanzien van amvb's gestelde is van toepassing. Wat de inwerkingtredingskb's betreft, zij nog het volgende opgemerkt. Indien de in een wet of een amvb geregelde materie mede tot het beleidsterrein behoort van andere ministeries dan het eerstverantwoordelijke of indien een wet of een amvb gevolgen heeft voor de uitvoering van wetgeving door andere ministeries, agentschappen, zbo's of andere uitvoeringsinstanties, dient over de datum van inwerkingtreding overleg te worden gevoerd met die andere ministeries en die andere instanties. Dergelijk overleg dient voorts plaats te vinden indien een wet of een amvb in ander opzicht consequenties heeft voor andere ministeries (bijvoorbeeld aanpassing noodzakelijk maakt van

---

wetgeving waarvoor die ministeries verantwoordelijk zijn). Indien de datum van inwerkingtreding in voorkomend geval wordt uitgesteld en omdat tussen de vaststelling van de in een wet of een amvb geregelde materie en de inwerkingtreding daarvan door middel van een inwerkingtredingskb mede hierdoor geruime tijd kan zitten, is het belangrijk om de andere ministeries tijdig in te lichten over de daadwerkelijke datum van inwerkingtreding. Voor het contraseign kan worden volstaan met ondertekening door de bewindspersoon die eerstverantwoordelijk is voor de wet of de amvb, waarvan de inwerkingtreding wordt geregeld. In dit verband wordt ook verwezen naar [Ar 4.33. eerste lid](#), en naar de [Handleiding medebetrokkenheid en medeondertekening](#).

Laatst gewijzigd op: 4-9-2018

3. Adviesaanvragen en georganiseerd overleg

Nr. 197 (Adviesaanvragen)

Het kan voorgeschreven of aangewezen zijn dat over ontwerpen van kleine koninklijke besluiten één of meer adviescolleges worden gehoord. Gelet op de afschaffing van adviesverplichtingen (zie hierover [nr. 18](#)) zal dit overigens niet vaak het geval zijn. Dit neemt natuurlijk niet weg dat het vragen van advies aangewezen kan zijn. In dit verband is het gestelde in [nr. 161 tot en met 163](#) van overeenkomstige toepassing.

Laatst gewijzigd op: 4-9-2018

Nr. 198 (Georganiseerd overleg)

Voor zover in voorbereiding zijnde kleine koninklijke besluiten zaken betreffen die van algemeen belang zijn voor de rechtspositie van overheidspersoneel, is hetgeen in [nr. 33](#) en [34](#) is opgemerkt over het georganiseerd overleg ook hier van toepassing. Of overleg moet worden gevoerd, valt af te leiden uit het Besluit van 13 januari 1997, houdende regeling van het overleg met centrales van overheidspersoneel en sectorwerkgevers verenigd in de Raad voor het Overheidspersoneelsbeleid, alsmede wijziging van het Algemeen Rijksambtenarenreglement in verband met de formalisering van het Sectoroverleg rijkspersoneel ([Stb. 1997. 31](#)).

Laatst gewijzigd op: 4-9-2018

4. Behandeling door de ministerraad

Nr. 199 (Criteria voor behandeling in de ministerraad)

Doorgaans behoeft het ontwerp van een klein koninklijk besluit niet in de ministerraad te worden behandeld. Dit lijdt slechts in enkele gevallen uitzondering.

Het ontwerp van een klein koninklijk besluit dat de instelling, taak en samenstelling betreft van een geheel of overwegend niet ambtelijk adviesorgaan dat uitsluitend of mede tot taak heeft te adviseren met het oog op het te vormen beleid, dient steeds aan de ministerraad te worden voorgelegd (zie [artikel 4, tweede lid, aanhef en onder e, van het Reglement van orde voor de ministerraad](#)). Hetzelfde geldt voor het ontwerp van een klein koninklijk besluit dat de instelling, taak en samenstelling betreft van een interdepartementaal adviesorgaan, indien dat een permanent karakter heeft of de werkzaamheden daarvan kunnen leiden tot belangrijke politieke en financiële consequenties (zie [artikel 4, tweede lid, aanhef en onder f, van het Reglement van orde voor de ministerraad](#)). Naast de hier genoemde kb's worden ook andere benoemings-kb's (denk aan burgemeesters) behandeld door de ministerraad ([artikel 4, tweede lid, onder l, van het Reglement van orde van de ministerraad](#)). Ook besluiten tot ontbinding van de Tweede Kamer wegens kabinetcrises en besluiten tot verschuiven van de kandidaatstelling, plegen door de ministerraad te worden behandeld.

Verder dient een ministerraadsbehandeling ook plaats te vinden in andere gevallen waarin de inhoud van een ontwerp van een klein koninklijk besluit het algemene regeringsbeleid betreft (zie [artikel 4, eerste lid, van het Reglement van orde voor de ministerraad](#)). Een behandeling in de ministerraad kan ten slotte aangewezen zijn indien de bij een klein koninklijk besluit betrokken bewindspersonen het over de inhoud van het besluit niet eens kunnen worden.

Laatst gewijzigd op: 4-9-2018

Nr. 200 (Aanhangigmaking bij de ministerraad)

Voor de gevallen waarin een behandeling door de ministerraad van het ontwerp van een klein kb plaatsvindt, is hetgeen in [nr. 23 tot en met 32](#) is opgemerkt over aanhangigmaking bij en de behandeling door de ministerraad (en onderraden) van voorstellen van wet mutatis mutandis van toepassing.

Laatst gewijzigd op: 4-9-2018

5. Advisering door de Raad van State

Nr. 201 (Geen verplichting tot adviesaanvraag)

Ontwerpen van kleine kb's behoeven niet ter advisering te worden voorgelegd aan de Afdeling advisering van de Raad van State. Desgewenst kan over een ontwerp echter wel het advies van de Afdeling worden gevraagd ([artikel 17 van de Wet op de Raad van State](#)). Het advies van de Afdeling dient te worden gevraagd door de regering. Ook overigens dient ten aanzien van adviezen van de Afdeling over ontwerpen van kleine kb's zoveel mogelijk te worden gehandeld op dezelfde wijze als in [nr. 166 tot en met 177](#) met betrekking tot ontwerpen van amvb is beschreven. [Artikel 17, tweede en derde lid, van de Wet op de Raad van State](#) gelden zowel voor kleine kb's als voor amvb's. Op een aantal andere punten gelden voorschriften die met betrekking tot amvb's zijn gegeven, niet uitdrukkelijk voor kleine kb's. Het verdient echter aanbeveling om bij deze besluiten ook op die punten zoveel mogelijk overeenkomstig die regels te handelen. Het advies aan de Afdeling wordt gevraagd door de (eerst)verantwoordelijke bewindspersoon.

Laatst gewijzigd op: 26-2-2019

6. Vaststelling, bekendmaking en inwerkingtreding

Nr. 202 (Ondertekening door de Koning)

De vaststelling van een klein kb geschiedt door ondertekening door de Koning en de daar onverbrekkelijk mee verbonden plaatsing van het contraseign. Met het oog op de ondertekening wordt het ontwerp van het besluit door de (eerst)verantwoordelijke bewindspersoon aan de Koning aangeboden.

Indien het besluit door meer dan één bewindspersoon zal worden gecontrasigneerd, pleegt de voordracht door de eerstverantwoordelijke mede namens de andere betrokken bewindspersonen te geschieden (zie [nr. 36](#) en [Ar 4.7](#)). Is over het ontwerp van een klein kb echter het advies van de Afdeling advisering van de Raad van State ingewonnen, dan wordt het ontwerp bij nader rapport aan de Koning aangeboden, zoals dit ook bij ontwerp amvb's geschiedt. Ingeval het ontwerp is voorzien van een nota van toelichting, dient deze bij de aanbieding van het ontwerp aan de Koning te zijn ondertekend door de bewindspersonen die het besluit zullen contrasigneren (zie ook [Ar 4.33](#)). Met betrekking tot de ondertekening door de Koning zij verder verwezen naar [nr. 178](#). Bij de verzending dienen alleen de voordracht en de eventuele nota van toelichting ondertekend te worden door de betrokken bewindspersoon. Niet het ontwerp-kb zelf.

De ontwerp-amvb wordt aangeboden aan het Kabinet van de Koning. Vanwege de bewaartermijn van 100 jaar en langer moet de papiersoort alsmede de gebruikte toner en inkt van (de definitieve versie van) ontwerp-amvb's aan de hoogste eisen voldoen. Deze duurzaamheidseisen zijn vastgelegd in de [artikelen 4 en 5 van de Archiefregeling](#) (NEN 2728:2006 en ISO 11798:1999). De Minister is als zorgdrager in de zin van de [Archiefwet 1995](#) verantwoordelijk voor de duurzaamheid van de gebruikte materialen van amvb's. Aanbevolen wordt om het gecertificeerde cremekleurig papier van het merk Fastprint Color A4 120 of 160 gram te gebruiken en het contraseign door de Minister met een gecertificeerde balpen (DIN 16554-2:1982 of ISO 12757-2:1998) te laten plaatsen.

Voorbeeld voordracht voor een kb

[Kabinet van de Koning](#)

Als de zaak haast heeft kan het helpen telefonisch met het Kabinet van de Koning een afspraak te maken over het zelf bezorgen van het ontwerp en zelf weer ophalen. In dat geval krijgt u een telefoontje van het kabinet als Z.M. getekend heeft en het dossier kan worden opgehaald. Bij de op te halen stukken is een ontvangstbevestiging gevoegd. Deze moet op de daarop vermelde wijze geretourneerd worden aan het Kabinet van de Koning. Het verdere proces regelt de postkamer in principe dan weer (tenzij u iets anders afspreekt).

Na ondertekening door de Koning zendt het kabinet het kb terug naar de postkamer van het ministerie. De postkamer doet het kb in het tekenboek van de bewindspersoon voor het contraseign.

Laatst gewijzigd op: 4-9-2018

Nr. 203 (Contrasignering)

De koninklijke handtekening dient van een contraseign te worden voorzien. Hiervoor zij verder verwezen naar [nr. 179](#).

Laatst gewijzigd op: 4-9-2018

Nr. 204 (Bekendmaking)

Een kb tot vaststelling van het tijdstip waarop een wet of amvb in werking treedt, wordt ingevolge [artikel 6](#) juncto [artikel 3 van de Bekendmakingswet](#) bekendgemaakt door plaatsing in het Staatsblad. Voor de plaatsing van inwerkingtredings kb's in het Staatsblad is hetgeen in [nr. 181](#) is gesteld over plaatsing in het Staatsblad van amvb's van toepassing. Voor de bekendmaking van andere kleine kb's van al dan niet regelende aard gelden de algemene regels over bekendmaking uit [afdeling 3.6 van de Algemene wet bestuursrecht](#). Als de betrokken wet of amvb hieromtrent niets bepaalt, kunnen zij zowel in het Staatsblad als in de Staatscourant worden gepubliceerd, al naar gelang de opdracht in het besluit zelf. Bekendmaking in de Staatscourant is in deze gevallen echter gebruikelijk en geniet ook de voorkeur. Eventueel is bekendmaking ook op andere wijze mogelijk. Voor publicatie in de Staatscourant en de bekendmaking op andere wijze dan door publicatie in het Staatsblad of de Staatscourant wordt verwezen naar [nr. 215](#).

Bekendmaking van een klein kb in Staatsblad of Staatscourant is niet nodig als het besluit tot één of meer belanghebbenden is gericht. Dan kan volstaan worden met toezending of uitreiking aan deze belanghebbenden ([artikel 3:41 van de Algemene wet bestuursrecht](#)). Te denken valt hier aan benoemingsbesluiten. Het is vanzelfsprekend wel mogelijk om deze besluiten ook in Staatsblad of Staatscourant te publiceren.

Naast inwerkingstredings-kb's waarbij het (koninklijk) besluit tot publicatie van het kb in het Staatsblad verplicht, geldt ook een publicatieplicht voor kb's tot schorsing of vernietiging van besluiten van provincie- en gemeentebesturen ([artikel 274 van de Provinciewet](#) en [artikel 279 van de Gemeentewet](#)). Ook besluiten tot ontbinding van de Tweede Kamer plegen in het Staatsblad te worden gepubliceerd (zie de toelichting bij [Ar 4.26](#)), overigens zonder wettelijke verplichting. In al deze gevallen is hetgeen in [nr. 181](#) is gesteld van toepassing (dus niet alleen bij inwerkingstredings-kb's).

Indien bij een klein kb een nota van toelichting behoort, dient deze op dezelfde wijze en tegelijkertijd bekendgemaakt te worden als het besluit zelf.

Het kan voorkomen dat na vaststelling van een kb door de Koning en publicatie in het Staatsblad aan het licht komt dat het besluit fouten bevat. Indien het evidente fouten in het origineel betreft waarvan verbetering niet leidt tot inhoudelijke wijziging van het besluit, is het mogelijk om deze te corrigeren door middel van een machtiging tot het aanbrengen van correcties en het uitbrengen van een verbeterblad bij het Staatsblad (zie voor het uitbrengen van een verbeterblad ook [nr. 101](#) en [185](#)).

Het [Ministerie van Justitie en Veiligheid](#) is verantwoordelijk voor werkzaamheden met betrekking tot plaatsing in het Staatsblad. Let op: voor publicatie rond de jaarwisseling gaat er jaarlijks een circulaire uit van het Ministerie van Justitie en Veiligheid met uiterste aanleverdata. Voor het Staatsblad ligt dit meestal zo rond de 13e december, maar er kan in voorkomende gevallen, na contact met het Ministerie van Justitie en Veiligheid van afgeweken worden. NB: Bij publicatie van een kb in het Staatsblad, dient het originele gecontrasigneerde besluit bij het te worden afgegeven (die dat besluit rechtstreeks aan het [Kabinet van de Koning](#) zendt). Als geen publicatie plaatsvindt wordt het originele kb teruggezonden naar het Kabinet van de Koning, om bewaard te worden in het Staatsarchief. Van het originele besluit worden gewaarmerkte kopieën gemaakt.

NB: In het slotformulier van een kb kan worden aangegeven aan wie afschriften van het kb gezonden moeten worden. Hiervoor moet je zelf een begeleidende brief maken, bijvoorbeeld een brief aan een adviescollege waarin een afschrift van een benoemingsbesluit van een nieuw lid wordt gezonden. Ook in gevallen dat het slotformulier niet aangeeft dat er een afschrift moet worden verzonden is verzending soms nodig. De verantwoordelijkheid hiervoor vloeit voort uit de formulering "Onze Minister van/voor ...; is belast met de uitvoering van dit besluit (dat in het Staatsblad zal worden geplaatst)".

Laatst gewijzigd op: 11-3-2019

Nr. 205 (Inwerkingtreding)

Er zijn geen algemene voorschriften die de inwerkingtreding van een klein koninklijk besluit regelen. Voor een klein kb dat regels bevat voor de interne organisatie van de rijksoverheid, dient dan ook steeds afzonderlijk het tijdstip van inwerkingtreding te worden bepaald (zie [Ar 4.14](#)). Gewoonlijk geschiedt dit in het besluit zelf. Het is echter mogelijk dat het besluit de vaststelling van het tijdstip aan een minister delegeert.

Uit [artikel 3:40 van de Algemene wet bestuursrecht](#) vloeit voort dat een klein kb niet in werking kan treden vóór het tijdstip waarop het is bekendgemaakt. In een inwerkingtredings kb dient niet de inwerkingtreding van het besluit zelf te worden geregeld (zie [Ar 4.20](#)). In dit verband is het noodzakelijk dat het inwerkingtredings kb in het Staatsblad wordt geplaatst vóór het tijdstip van inwerkingtreding van de betrokken wet of amvb (zie [Ar 4.16](#)).

Bij de inwerkingtreding van benoemingsbesluiten, deze inwerkingtreding niet afhankelijk te maken van publicatie in de Staatscourant. Bekendmaking geschiedt immers door toezending of uitreiking van het benoemings-kb.

Laatst gewijzigd op: 4-9-2018

7. Kleine koninklijke rijksbesluiten

Nr. 206 (Afwijkingen van de normale procedure)

Kleine kb's die (mede) voor de Caribische landen van het Koninkrijk gelden, doorlopen in beginsel dezelfde procedure als kleine koninklijke besluiten die slechts in Nederland van kracht zijn. Enkele bijzonderheden en afwijkingen van de normale procedure worden hierna genoemd. Bij de voorbereiding van rijksbesluiten dient contact te worden opgenomen met de Gevolmachtigde Ministers van de Caribische landen van het Koninkrijk. Het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, Directie CZW, moet hiervan op de hoogte worden gesteld. De Gevolmachtigde Ministers moeten vervolgens overleg voeren met hun regeringen. Voor al het berichtenverkeer wordt gebruik gemaakt van de [volgende e-mailadressen](#).

Indien een klein koninklijk rijksbesluit in het kabinet moet worden besproken, dient dat in de rijksministerraad te gebeuren. Een eventueel advies van de Afdeling advisering van de Raad van State moet worden gevraagd aan de Afdeling advisering van de Raad van State van het Koninkrijk. Voor bijzonderheden met betrekking tot de rijksministerraad en de Afdeling advisering van de Raad van State van het Koninkrijk wordt verwezen naar [nr. 114 tot en met 116](#).

Laatst gewijzigd op: 4-9-2018

Nr. 206a (Publicatie van kleine koninklijke rijksbesluiten)

Indien een klein koninklijk rijksbesluit in Nederland in het Staatsblad wordt geplaatst, dient in Aruba, Curaçao en Sint Maarten plaatsing in het Afkondigingsblad van Aruba, het Publicatieblad van Curaçao respectievelijk het Afkondigingsblad van Sint Maarten plaats te vinden (zie [Ar 4.31](#) voor een model van het slotformulier; zie verder wat inwerkingtredings?kb's betreft de Landsverordening bekendmaking en inwerkingtreding van Aruba, Curaçao, respectievelijk Sint Maarten). Ook als de publicatie in Nederland in de Staatscourant geschiedt, dan geldt in het algemeen dat het besluit in Aruba, Curaçao en Sint Maarten in het Afkondigingsblad van Aruba, het Publicatieblad van Curaçao respectievelijk het Afkondigingsblad van Sint Maarten wordt geplaatst. De Landscourant van Aruba, de Curaçaosche Courant en de Landscourant van Sint Maarten zijn namelijk bestemd voor berichten die niet het karakter hebben van regelgeving.

Voor zover deze besluiten moeten worden gepubliceerd, geldt mutatis mutandis hetzelfde als hierboven in [nr. 124](#) is uiteengezet met betrekking tot rijkswetten. In verband met de publicatie in de rijksdelen overzee moeten ten minste dertig dagen liggen tussen de totstandkoming van het besluit en de inwerkingtreding ervan. Wat inwerkingtredings?kb's voor rijkswetgeving betreft, wordt verwezen naar de aanbeveling bij [Ar 4.14](#) om een termijn van ten minste dertig dagen aan te houden tussen de datum van uitgifte van het Staatsblad waarin de rijkswet of algemene maatregel van rijksbestuur is geplaatst en het in het besluit genoemde tijdstip van inwerkingtreding van de rijkswet of de algemene maatregel van rijksbestuur waarop het besluit betrekking heeft.

Laatst gewijzigd op: 4-9-2018

Nr. 206b (Toezending van vastgestelde en gepubliceerde kleine koninklijke rijksbesluiten)

Hetgeen is uiteengezet in [nr. 126](#) (procedure omtrent toezending van vastgestelde en gepubliceerde rijkswetten in de Caribische landen van het Koninkrijk) geldt ook voor kleine koninklijke rijksbesluiten.

Laatst gewijzigd op: 4-9-2018

Ministeriële regelingen

1. Algemeen

Nr. 207 (Karakter van de ministeriële regeling)

In tal van wetten en algemene maatregelen van bestuur wordt aan een minister de bevoegdheid toegekend omtrent één of meer onderwerpen (nadere) regels te stellen. De op basis van een dergelijke bevoegdheid vastgestelde regels worden met de term 'ministeriële regeling' aangeduid (zie [Ar 3.18](#)). Hierbij doet niet ter zake of de regeling inderdaad is vastgesteld door de in de delegerende wet of amvb genoemde minister of door een staatssecretaris die de betrokken portefeuille beheert. Daarnaast kunnen ministers beleidsregels vaststellen. In dat geval verdient het aanbeveling om in het opschrift of in de toelichting te

---

vermelden dat de regeling een beleidsregel betreft (zie [Ar 2.43](#)).

Laatst gewijzigd op: 4-9-2018

2. (Inter)departementale voorbereiding

Nr. 208 (Aanwijzingen voor de regelgeving, harmonisatie van wetgeving)

Bij het opstellen van een ministeriële regeling dient rekening te worden gehouden met de [Aanwijzingen voor de regelgeving](#). Zie verder het in [nr. 5](#) en [13](#) gestelde omtrent harmonisatie van wetgeving.

Laatst gewijzigd op: 4-9-2018

Nr. 209 (Planning)

De procedure voor de totstandkoming van een ministeriële regeling is in het algemeen betrekkelijk eenvoudig. Niettemin zal het bijvoorbeeld als het gaat om uitvoeringsregelingen bij een wet of amvb van belang zijn de voorbereiding goed te plannen.

De enige formele elementen van de totstandkomingsprocedure zijn dikwijls de vaststelling door een of meer bewindspersonen en de bekendmaking. De meeste tijd vergt de (inter)departementale voorbereiding. Hoeveel tijd hiermee is gemoeid, is afhankelijk van de aard en de ingewikkeldheid van de te regelen materie. Indien verscheidene ministeries betrokken zijn, speelt ook een rol in hoeverre sprake is van belangen tegenstellingen van de betrokken ministeries op hun terrein.

Bij de procedure voor de totstandkoming van ministeriële regelingen komen de hierna opgesomde fasen vaak aan de orde:

- (Inter)departementale voorbereiding ontwerp ministeriële regeling;
- (Bestuurlijke) adviesinwinning en overleg;
- Advisering door bijvoorbeeld: adviescolleges, belangenorganisaties, deskundigen
- Internetconsultatie;
- Notificatie;
- Vaststelling en bekendmaking;
- Inwerkingtreding.

Voor ministeriële regelingen kunnen voorhangprocedures gelden. Hiervoor wordt verwezen naar [nr. 186](#).

Laatst gewijzigd op: 4-9-2018

Nr. 210 (Interdepartementaal overleg en medeondertekening)

In de delegerende wet of amvb kan zijn voorgeschreven dat een ministeriële regeling door verschillende ministers tezamen moet worden vastgesteld. Ook kan de delegerende wet of amvb het voorschrift bevatten dat een ministeriële regeling in overeenstemming of na overleg met één of meer andere ministers moet worden vastgesteld. Uit de portefeuillevdeling tussen de minister en de staatssecretaris(sen) van een mede betrokken ministerie kan worden afgeleid of in concreto de minister zelf of een staatssecretaris van dat ministerie bij de totstandkoming van een ministeriële regeling moet worden betrokken. Dit laatste geldt uiteraard evenzeer voor de vraag of de eerstverantwoordelijke bewindspersoon voor een ministeriële regeling de minister of een staatssecretaris is van het in de delegerende wet of amvb genoemde ministerie. In de [Handleiding medebetrokkenheid en medeondertekening](#) zijn de toepasselijke [Aanwijzingen voor de regelgeving](#) en enige praktijksituaties op een rij gezet.

De ministeries van bedoelde mede betrokken bewindslieden zullen ook al in een vroeg stadium bij de voorbereiding van een ministeriële regeling moeten worden ingeschakeld. Daarnaast rust in het algemeen op het eerstverantwoordelijke ministerie de plicht om vroegtijdig na te gaan welke andere ministeries, gegeven de aard van het te regelen onderwerp, daar in materieel opzicht zodanig bij betrokken moeten worden geacht dat zij ook bij de voorbereiding van de regeling betrokken dienen te worden. Met het laten mede ondertekenen van een ministeriële regeling door bewindspersonen van andere ministeries dan de delegerende wet of amvb noemt, dient echter terughoudendheid te worden betracht. Zie in dit verband ook [Ar 4.33, eerste lid](#), [Ar 7.1, 7.3 tot en met 7.6 en 8.2 e.v.](#) noemen voorts een aantal gevallen waarin met bepaalde ministeries of afdelingen contact moet worden opgenomen. Verwezen wordt naar hetgeen in [nr. 10](#) is opgemerkt ten aanzien van het [Ministerie van Justitie en Veiligheid, het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, het Ministerie van Economische Zaken en Klimaat en het Ministerie van Financiën](#).

Laatst gewijzigd op: 4-9-2018

3. Adviesaanvragen, georganiseerd overleg, behandeling in de ministerraad,

---

notificatie

Nr. 211 (Adviesaanvragen)

Ontwerpen voor ministeriële regelingen behoeven niet ter advisering te worden voorgelegd aan de Afdeling advisering van de Raad van State. Wel kan het aangewezen zijn andere adviescolleges over een ontwerp te horen (zie ook [nr. 18](#)). Op adviezen van deze andere adviescolleges is het gestelde in [nr. 161 tot en met 163](#) van toepassing. In gevallen waarin een adviescollege in de zin van de [Kaderwet adviescolleges](#) op verzoek van een bewindspersoon tijdig advies heeft uitgebracht over een vast te stellen ministeriële regeling, moet de bewindspersoon binnen drie maanden na ontvangst van het advies zijn standpunt daarover aan de Tweede en Eerste Kamer toezenden. Indien deze termijn wordt overschreden, moeten de beide Kamers hiervan gemotiveerd in kennis worden gesteld (zie [artikel 24 van de Kaderwet adviescolleges](#)). Een en ander laat onverlet dat ingevolge [artikel 9, eerste en tweede lid, van de Wet openbaarheid van bestuur](#) het advies binnen vier weken nadat het is uitgebracht openbaar moet worden gemaakt, tenzij een der uitzonderingen van [artikel 10](#) van die wet van toepassing is.

In uitzonderlijke gevallen kan het advies van de afdeling advisering van de Raad van State over een ontwerp voor een ministeriële regeling worden ingewonnen (zie de [artikelen 17, tweede lid](#), en [21 van de Wet op de Raad van State](#)). Met betrekking tot deze adviezen is het gestelde in [nr. 166 tot en met 177](#) van overeenkomstige toepassing.

Laatst gewijzigd op: 4-9-2018

Nr. 212 (Georganiseerd overleg)

Voor zover in voorbereiding zijnde ministeriële regelingen zaken betreffen die van algemeen belang zijn voor de rechtspositie van overheidspersoneel is hetgeen in [nr. 33](#) en [34](#) is opgemerkt over het georganiseerd overleg ook hier van toepassing.

Laatst gewijzigd op: 4-9-2018

Nr. 213 (Behandeling door de ministerraad)

Als hoofdregel geldt dat ministeriële regelingen niet in de ministerraad worden behandeld. Indien in een bijzonder geval wel behandeling in de ministerraad gewenst is, geldt daarvoor het gestelde in [nr. 199](#) en [200](#).

Nieuwe specifieke uitkeringen aan gemeenten of provincies worden altijd aan de ministerraad voorgelegd, ook als ze in een ministeriële regeling vastgelegd zijn. Dat houdt verband met de wens het aantal specifieke uitkeringen zo veel mogelijk te beperken en het principe van *single-information en single audit* te hanteren ([Kamerstukken II 2004/05, 29800 B, nr. 16, p. 8](#); zie ook de overlegplicht in [artikel 18 van de Financiële-verhoudingswet](#)).

Laatst gewijzigd op: 4-9-2018

Nr. 213a (Notificatie)

Op een ministeriële regeling kan een notificatieprocedure van toepassing zijn (zie [Ar 7.7](#) en [7.8](#)). Notificatie geschiedt dan voor vaststelling door de minister. Indien het ontwerp in de ministerraad wordt behandeld, vindt notificatie (zie [nr. 34a](#)) daarna plaats.

Laatst gewijzigd op: 4-12-2018

4. Vaststelling, bekendmaking en inwerkingtreding

Nr. 214 (Vaststelling)

De vaststelling van een ministeriële regeling geschiedt door ondertekening. Indien een regeling van een toelichting is voorzien, dient ook deze te worden ondertekend ([Ar 4.52](#)). De staatssecretaris kan zelfstandig onder zijn verantwoordelijkheid tot stand gekomen regelingen ondertekenen. Voor wetten en koninklijke besluiten volgt dit uit [artikel 47 van de Grondwet](#) waarin bepaald is dat wetten en koninklijke besluiten door een of meer ministers of staatssecretarissen worden ondertekend. Als de regeling terreinen van zowel de minister als staatssecretaris raakt kunnen beide bewindspersonen gezamenlijk ondertekenen, al zou de handtekening van de minister volstaan. Op grond van [Ar 4.33](#) wordt het aantal medeondertekenaars zoveel mogelijk beperkt.

Laatst gewijzigd op: 4-9-2018

Nr. 215 (Bekendmaking)

Ingevolge [artikel 4 van de Bekendmakingswet](#) worden ministeriële regelingen in het algemeen bekendgemaakt in de

---

Staatscourant, maar in afwijking daarvan kunnen deze regelingen worden bekendgemaakt op een andere bij ministeriele regeling (Bekendmakingsregeling) aangewezen manier (zie hierna). Bekendmaking geschiedt zo spoedig mogelijk na vaststelling van de regeling ([Ar 4.27](#)). Een bepaling omtrent de bekendmaking wordt niet in de regeling zelf opgenomen, volstaan wordt met de opdracht tot bekendmaking in het slotformulier ([Ar 4.26](#)).

In bijzondere gevallen kan er aanleiding zijn de regeling op een andere manier bekend te maken dan door publicatie in de Staatscourant. [Artikel 9 van de Bekendmakingswet](#) laat toe dat een ministeriële regeling wordt bekendgemaakt op een andere bij ministeriele regeling ([Bekendmakingsregeling](#)) aangewezen manier of dat een bijlage bij een ministeriële regeling wordt bekendgemaakt door terinzagelegging (meestal bij het desbetreffende ministerie). Het slotformulier van de betrokken ministeriële regeling moet deze andere vorm van bekendmaking dan wel voorschrijven.

De [Bekendmakingsregeling](#) schrijft voor dat de andere aangewezen manier is: bekendmaking via internet en bekendmaking door uitdelen van een papieren versie op een voorgeschreven nooddistributiepoint (ICTU) (de [artikelen 3](#) en [4 van de Bekendmakingsregeling](#)).

De mededeling van terinzagelegging van een bijlage geschiedt in het slotformulier van de regeling waarbij de bijlage behoort (zie [Ar 4.32](#)). In [Ar 4.28](#) worden de gevallen aangegeven waarin een andere vorm van bekendmaking kan worden gekozen. Indien een ministeriële regeling van een toelichting is voorzien, dient deze tegelijk met de regeling integraal bekend te worden gemaakt. Voor plaatsing in de Staatscourant dient een ministeriële regeling door het eerstverantwoordelijke ministerie rechtstreeks te worden aangeboden in het digitaal loket. De gebruikelijke termijn voor aanlevering van de stukken is tien dagen vóór de gewenste publicatiedatum. In noodgevallen kan de publicatie op zeer korte termijn geschieden. In dergelijke gevallen en ook bij meer omvangrijke regelingen dient echter al vroegtijdig met de redactie van de Staatscourant contact te worden opgenomen. Het is niet gebruikelijk dat de redactie voor publicaties in de Staatscourant aan het betrokken ministerie drukproeven toezendt. Wel kan, indien achteraf blijkt dat een publicatie in de Staatscourant fouten bevat, aan de redactie van de Staatscourant worden verzocht een rectificatie te plaatsen. Daartoe dient door de betrokken (wetgevings)afdeling aan de redactie een uitgewerkte rectificatietekst te worden aangeboden. Deze tekst behoeft niet door de betrokken bewindspersoon te worden vastgesteld. Het spreekt vanzelf dat door middel van een rectificatie niet een fout in het origineel van een regeling kan worden rechtgezet. In dat geval moet een ministeriële regeling tot wijziging van de betrokken regeling worden vastgesteld.

Nadere regels omtrent de uitgifte van de Staatscourant zijn opgenomen in het [Bekendmakingsbesluit](#) en de [Bekendmakingsregeling](#).

Laatst gewijzigd op: 26-2-2019

Nr. 216 (Inwerkingtreding)

De bepaling van de datum van inwerkingtreding van een ministeriële regeling wordt in principe in de regeling zelf geregeld ([Ar 4.14](#)). Hierbij geldt echter ook de vangnetbepaling van [artikel 7 van de Bekendmakingswet](#). Theoretisch bestaat ook de mogelijkheid de vaststelling van de inwerkingtredingsdatum over te laten aan een later ministerieel besluit, maar deze wijze van vaststelling ligt minder voor de hand. In het algemeen zal het de voorkeur verdienen beide zaken tegelijkertijd te regelen. Ingevolge [artikel 89, derde en vierde lid, van de Grondwet](#) kan het tijdstip van inwerkingtreding van een ministeriële regeling niet vroeger worden gesteld dan het tijdstip van de bekendmaking van de regeling.

Laatst gewijzigd op: 4-9-2018

5. Ministeriële rijksregelingen en regelingen van ambtenaren

Nr. 217 (Ministeriële rijksregelingen)

Sporadisch komt het voor dat in een rijkswet of een algemene maatregel van rijksbestuur aan een Nederlandse minister (in zijn hoedanigheid van minister van het Koninkrijk) de bevoegdheid wordt toegekend een regeling vast te stellen die voor het gehele Koninkrijk geldt. Dergelijke ministeriële rijksregelingen dienen in beginsel dezelfde procedure te doorlopen als ministeriële regelingen die alleen in Nederland van kracht zijn. Enkele bijzonderheden en afwijkingen van de normale procedure worden hierna genoemd.

Bij de voorbereiding moet contact worden opgenomen met de Gevolmachtigde Ministers van Aruba, Curaçao en Sint Maarten. De directie CZW van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties dient hiervan op de hoogte te worden gesteld. De Gevolmachtigde Ministers moeten op hun beurt overleg plegen met hun regeringen en de betrokken ministers in het bijzonder. Indien een ministeriële rijksregeling in de ministerraad wordt behandeld, dient dit in de rijksministerraad te geschieden voor zover er geen overeenstemming tussen de Nederlandse vakminister en de Gevolmachtigde Minister bestaat. Een eventueel advies van de Afdeling advisering van de Raad van State moet worden gevraagd aan de Afdeling advisering van de Raad van State van het Koninkrijk. Voor bijzonderheden met betrekking tot de rijksministerraad en de Afdeling advisering van

---

de Raad van State van het Koninkrijk zij verwezen naar [nr. 114 tot en met 116](#). Ingeval de regeling een technisch karakter heeft en er niet of nauwelijks sprake is van beleidsinhoudelijke keuzes, kan het ontwerp van de regeling rechtstreeks worden voorgelegd aan de betrokken ministers van de Caribische landen. In dat geval wordt ook een kopie van de regeling toegezonden aan de beide Gevolmachtigde Ministers. In de aanhef van de ministeriële rijksregeling wordt vermeld dat deze is vastgesteld in overeenstemming met de dienaangaande verantwoordelijke ministers van Aruba, Curaçao en Sint Maarten.

Wordt een ministeriële rijksregeling in de Staatscourant geplaatst, dan wordt zij in Aruba, Curaçao en Sint Maarten gepubliceerd in het Afkondigingsblad van Aruba, het Publicatieblad van Curaçao respectievelijk het Afkondigingsblad van Sint Maarten, voor zover die daar geldt. De procedure voor publicatie zoals uiteengezet in [nr. 124](#) geldt ook voor ministeriële rijksregelingen.

[Artikel 7 van de Bekendmakingswet](#) is - aangezien deze wet geen rijkswet is - niet van toepassing op ministeriële rijksregelingen. Deze regelingen dienen derhalve steeds zelf het tijdstip van hun inwerkingtreding te regelen. Bij het vaststellen daarvan moet rekening worden gehouden met de bekendmaking van de regeling in de rijksdelen overzee. Gelet hierop wordt als regel voor de inwerkingtreding een termijn van minimaal dertig dagen na de bekendmaking van de regeling in Nederland aangehouden. Het ligt voor de hand, met het oog op de uniformiteit, de inwerkingtreding van een ministeriële rijksregeling, in aansluiting op [artikel 7 van de Bekendmakingswet](#), te doen geschieden met ingang van de eerste dag van de tweede kalendermaand na de datum van de bekendmaking in Nederland.

Laatst gewijzigd op: 4-9-2018

Nr. 217a (Toezending van vastgestelde en gepubliceerde ministeriële rijksregelingen)

Hetgeen is uiteengezet in [nr. 126](#) (procedure omtrent toezending van vastgestelde en gepubliceerde rijkswetten in de Caribische landen van het Koninkrijk) geldt ook voor ministeriële rijksregelingen.

Laatst gewijzigd op: 4-9-2018

Nr. 218 (Regelingen van ambtenaren)

In een aantal gevallen wordt in een wet, een amvb of een ministeriële regeling aan een ambtenaar de bevoegdheid toegekend omtrent een nader aangeduid onderwerp (nadere) regels te stellen. Ook komt het wel voor dat de bevoegdheid tot het bij ministeriële regeling vaststellen van algemeen verbindende voorschriften wordt gemandateerd aan ambtenaren. Dit is overigens slechts toegestaan, indien de bepaling waarin de bevoegdheid tot het stellen van nadere regels aan de minister is toegekend, hierin uitdrukkelijk voorziet (zie hierover [Ar 2.30](#) en [artikel 10:3, tweede lid, onderdeel a, van de Algemene wet bestuursrecht](#)). Alleen voor regelingen met een intern karakter, met name sommige rechtspositionele regelingen voor overheidspersoneel, wordt wel gesteld dat deze eis niet van toepassing is (vergelijk de toelichting bij [Ar 2.30](#)). Voor de procedure voor het tot stand brengen van regelingen van ambtenaren geldt dezelfde procedure als voor het tot stand brengen van ministeriële regelingen.

Laatst gewijzigd op: 4-9-2018

Verdragen

1. Algemeen

Nr. 219 (Karakter van verdragen)

Dit hoofdstuk heeft betrekking op de handelingen die nodig zijn bij de onderhandelingen over en de sluiting van verdragen (inclusief de contacten daarover met het parlement), de parlementaire goedkeuring, de bekendmaking en het in werking (doen) treden van verdragen. De [Grondwet](#) geeft in de bepalingen betreffende verdragen (de [artikelen 91 tot en met 95](#)) geen definitie van het begrip verdrag. Ingevolge [Ar 8.1](#) dient onder de term verdrag te worden verstaan iedere op schrift gestelde overeenkomst die volgens volkenrechtelijke criteria voor de staat verbindend is. Zie hiervoor ook het Verdrag van Wenen inzake het Verdragenrecht (verder te noemen: Weens verdragenverdrag). Onder het begrip verdrag vallen ook besluiten van internationale organisaties die van het Koninkrijk, namens een of meerdere landen, aanvaarding vergen.

Op de goedkeuring van verdragen zijn veel van de in [hoofdstuk II](#) beschreven procedures voor wetten in formele zin van overeenkomstige toepassing. Dit hoofdstuk beperkt zich daarom tot wat eigen is aan de behandeling van verdragen. Ten aanzien van verdragen heeft het Ministerie van Buitenlandse Zaken een coördinerende taak, die wordt vervuld door de directie Juridische Zaken (de Afdeling Internationaal recht en de Afdeling Verdragen); zie ook [Ar 8.3](#).

Volgens [artikel 3 van het Statuut](#) zijn de buitenlandse betrekkingen een koninkrijksaangelegenheid. Voorts bepaalt [artikel 27](#)

[van het Statuut](#) dat Aruba, Curaçao en Sint Maarten moeten worden betrokken in de voorbereiding van verdragen die hen overeenkomstig [artikel 11, derde lid, van het Statuut](#) raken. Aruba, Curaçao en Sint Maarten zullen dus steeds in een zo vroeg mogelijk stadium bij de totstandkoming van die verdragen en de daarbij te volgen procedures betrokken moeten worden (zie ook [Ar 8.2](#)). In dit verband dienen de ministeries de Afdeling Verdragen op de hoogte te brengen van verdragen in voorbereiding. Deze verplichting geldt met name voor de lijsten van in voorbereiding zijnde verdragen, die ééns in het kwartaal aan de Staten- Generaal en aan de Staten van Aruba, Curaçao en Sint Maarten worden aangeboden. Zodra de Afdeling Verdragen over een ontwerp-tekst beschikt worden de Gevolmachtigde Ministers van Aruba, Curaçao en Sint Maarten over het in onderhandeling zijnde verdrag geïnformeerd. De ontwerp-teksten op basis waarvan de verdragsonderhandelingen plaatsvinden, worden zo spoedig mogelijk digitaal gestuurd naar het e-mailadres:

djz-ve@minbuza.nl.

De regels met betrekking tot de informatieverstrekking aan het parlement over verdragen in de onderhandelingsfase en met betrekking tot de goedkeuring en bekendmaking van verdragen en besluiten van volkenrechtelijke organisaties zijn vervat in de [Rijkswet goedkeuring en bekendmaking verdragen](#).

Laatst gewijzigd op: 27-2-2019

2. Voorbereiding

Nr. 220 (Voorbereiding van verdrag en memorandum of understanding, gelding van verdrag voor delen van het Koninkrijk)

Wanneer aanleiding bestaat om over een bepaald onderwerp een verdrag te sluiten, dienen zo spoedig mogelijk de juridische directie van het betrokken ministerie en de directie Juridische Zaken van het Ministerie van Buitenlandse Zaken ingeschakeld te worden ([Ar 8.3](#)). Dit dient ook te gebeuren wanneer het voornemen bestaat een internationale regeling te treffen ([Ar 8.1](#), toelichting). Dit om te voorkomen dat misschien een regeling wordt getroffen die strijd met de regels over verdragen van de (Grond)wet oplevert. Bij de vervolgens plaatsvindende beleidsbesprekingen dient bezien te worden of een verdrag wel het geëigende instrument is ter realisering van wat beoogd wordt. Dat zal het geval zijn als het de bedoeling is volkenrechtelijke juridische verbindendheid voor de Staat in het leven te roepen. Partijen moeten het daarover eens zijn. Indien geen volkenrechtelijk verbindende regeling wordt beoogd, kan een internationale beleidsafpraak tot stand worden gebracht. In dit verband wordt ook wel van een "Memorandum of Understanding" (MoU, memorandum van overeenstemming) gesproken. Het Ministerie van Buitenlandse Zaken heeft [een brochure opgesteld inzake MoU's](#). De brochure is beschikbaar via het Rijksportaal (onder Juridisch Portaal/Europees en Internationaal Recht).

Beleidsafspraken committeren de betrokken ministers of regeringen politiek, maar leveren geen verplichtingen voor de staten op waarvan men de naleving rechtekens kan vorderen. Van beleidsafspraken mag men verwachten dat zij door de betrokken ministers of regeringen worden nageleefd, zij het in overeenstemming met de respectievelijke grondwettelijke en wettelijke regels waaraan zij zijn gebonden en voor zover deze dat toelaten. Voor Nederland betekent dit dat het Nederlandse parlement door middel van de ministeriële verantwoordelijkheid steeds een eind zal kunnen maken aan de naleving van de afspraak en dat voor de rechter stopzetting kan worden gevorderd als zou blijken dat naleving strijdig met de wet of anderszins onrechtmatig is. Bij het internationale overleg over de totstandkoming van de beleidsafspraken dient bovenstaand rechtskarakter van de beleidsafpraak expliciet aan de orde te worden gesteld en dient ernaar gestreefd te worden dit rechtskarakter ook in de tekst van de afspraak tot uiting te brengen. In de rechtekens onverbindende beleidsafspraken past in beginsel geen beperking van de opzeggingsmogelijkheden. Het tot stand brengen van afspraken waarin wel dergelijke beperkingen voorkomen, kan alleen indien men zich aan beide kanten bewust is van de grondwettelijke beperkingen die het gevolg zijn van het feit dat men niet voor de verdragsvorm kiest (dat wil zeggen dat beide partijen zich ervan bewust moeten zijn dat weliswaar verwacht mag worden dat de beperkte opzeggingsmogelijkheid in acht zal worden genomen, maar dat de naleving daarvan niet rechtekens zal kunnen worden gevorderd).

Indien een Nederlandse minister, eventueel samen met een of meer andere Nederlandse ministers, een beleidsafpraak tot stand brengt, dient er van tevoren, eventueel na interdepartementaal overleg, zekerheid te zijn over zijn of hun bevoegdheid. In internationale onderhandelingen over beleidsafspraken wordt nogal eens door de andere partij(en) gesteld dat ondertekening namens hun regering gewenst is. Internationale beleidsafspraken kunnen in dat geval door een minister namens de Nederlandse regering worden ondertekend, mits die minister ten aanzien van de inhoud bevoegd is.

Verdragen kunnen, behalve voor het gehele Koninkrijk, ook voor één of meer specifieke landen of delen van het Koninkrijk worden gesloten. Vanwege het feit dat Bonaire, Sint Eustatius en Saba in staatsrechtelijk opzicht deel uitmaken van het land Nederland, maar in geografisch opzicht tot het Caribische deel van het Koninkrijk behoren, is het wenselijk om bij de voorbereiding van verdragen stil te staan bij de vraag of een verdrag ook voor Bonaire, Sint Eustatius en Saba zal gelden. De geografische ligging kan aanleiding zijn om een voor Nederland te sluiten verdrag uitsluitend voor het Europese deel van

---

Nederland te laten gelden of een voor Aruba, Curaçao of Sint Maarten te sluiten verdrag ook voor Bonaire, Sint Eustatius en Saba (het Caribische deel van Nederland) te laten gelden. Omgekeerd kan de staatsrechtelijke gebondenheid met Nederland juist reden zijn om een voor Nederland te sluiten verdrag gelijkelijk voor het Europese deel en het Caribische deel van Nederland te laten gelden of een verdrag voor het Caribisch gebied niet voor Bonaire, Sint Eustatius en Saba te laten gelden. In bijzondere gevallen is het zelfs denkbaar dat een verdrag uitsluitend voor Bonaire, Sint Eustatius en Saba wordt gesloten, zonder ook voor de overige delen van het Koninkrijk te gelden.

Ten aanzien van het al dan niet binden van Aruba, Curaçao en Sint Maarten aan economische en financiële verdragen bevatten de [artikelen 25](#) en [26 van het Statuut](#) speciale bepalingen die in acht genomen dienen te worden. Voorts dient ook acht te worden geslagen op [artikel 37 van het Statuut](#) betreffende de aangelegenheden omtrent welke de landen van het Koninkrijk overleg dienen te plegen, en op [artikel 12 van het Statuut](#), dat voorzieningen noemt waartegen van de kant van Aruba, Curaçao of Sint Maarten bezwaar zou kunnen bestaan.

Laatst gewijzigd op: 7-3-2019

Nr. 221 (Planning)

Zowel het tempo van voorbereiding van een verdrag als de inwerkingtreding daarvan zijn zaken waarin men mede afhankelijk is van de voortgang bij de overige verdragspartijen. Het maken van een planning (zie ook [nr. 6](#)) kan echter nuttig zijn. In spoedeisende gevallen kan ook worden overwogen of het te sluiten verdrag voorlopig zou kunnen worden toegepast ([artikel 15 van de Rijkswet goedkeuring en bekendmaking verdragen](#), zie ook [artikel 25 van het Weens verdragenverdrag](#)). Dat is mogelijk als de materie behoort tot datgene waartoe de regering zonder medewerking van het parlement bevoegd is. Dit geldt zelfs voor verdragen die bepalingen bevatten die een ieder kunnen verbinden in de zin van [artikel 93 van de Grondwet](#). In dit geval dient bekendmaking plaats te vinden uiterlijk op de datum van de aanvang van de voorlopige toepassing ([artikel 15, derde lid, van de Rijkswet goedkeuring en bekendmaking verdragen](#)). Voorlopige toepassing is niet mogelijk wanneer het verdrag bepalingen bevat die strijdig zijn met de Grondwet. Bepalingen van een verdrag die strijdig zijn met nationale regelgeving mogen niet voorlopig toegepast worden ([artikel 15, eerste en tweede lid, van de Rijkswet goedkeuring en bekendmaking verdragen](#)). Ten slotte kan ook overwogen worden om in zeer uitzonderlijke gevallen een verdrag direct in werking te stellen en de parlementaire goedkeuring achteraf te laten plaatsvinden, waarbij dan een voorbehoud gemaakt zal moeten worden van beëindiging voor het geval de goedkeuring niet wordt gegeven ([artikel 10 van de Rijkswet goedkeuring en bekendmaking verdragen](#)).

Laatst gewijzigd op: 27-2-2019

Nr. 222 (Onderhandelingsdelegaties)

Op de organisatorische opzet van de voorbereiding, de inventarisatie van (mede)betrokken ministeries en de wijze van betrekken van die ministeries bij de voorbereiding van een te sluiten verdrag, zijn [nr. 7](#), [8](#) en [9](#) van overeenkomstige toepassing. Er wordt interdepartementaal overlegd welke ministeries in de onderhandelingsdelegatie vertegenwoordigd zullen zijn (waarbij ernaar wordt gestreefd de omvang van de delegatie zo beperkt mogelijk te houden) en wat de in te nemen standpunten zullen zijn. Ook wordt waar nodig overleg gevoerd met de kabinetten van de Gevolmachtigde Ministers van Aruba, Curaçao en Sint Maarten. In bijzonder belangrijke gevallen wordt de samenstelling en het mandaat van de delegatie in de rijks)ministerraad aan de orde gesteld ([artikel 4, tweede lid, onder j, van het Reglement van orde voor de ministerraad](#)). Bij bilaterale onderhandelingen zal de delegatie zelden of nooit een geloofsbrief nodig hebben. Bij multilaterale onderhandelingen is dat vaak wel het geval. De geloofsbrief wordt door de Minister van Buitenlandse Zaken verstrekt.

Laatst gewijzigd op: 27-2-2019

Nr. 223 (Verdragsbeleid, verdragenrecht en verdragstechniek)

Tot de algemene punten waaraan bij de onderhandelingen over ieder verdrag aandacht moet worden geschonken, behoren uiteraard kwesties van verdragsbeleid, verdragenrecht (Weens verdragenverdrag) en verdragstechniek. Hierbij valt te denken aan onderwerpen als rubricering (open, vertrouwelijk, geheim), niveau van sluiting (staatshoofden, staten, regeringen), bevoegdheidsverdeling (in geval van een zogenaamd gemengd akkoord waarbij de EU en de lidstaten gezamenlijk partij zijn), status (zelfstandig of uitvoering), inwerkingtreding, werkingsduur, verlenging, eventuele voorlopige toepassing en rechtstreekse werking, geschillenbeslechting, talenregime, eventuele voorbehouden en verklaringen, wijzigings- en opzeggingsregeling, de territoriale gelding van het te sluiten verdrag (gelding voor het hele Koninkrijk of voor delen daarvan) en de wijze waarop de instemming door het verdrag gebonden te zijn te kennen zal worden gegeven.

Laatst gewijzigd op: 12-9-2018

Nr. 224 (Toetsing aan aspecten van algemeen wetgevingsbeleid)

Ook met betrekking tot verdragen wordt gestreefd naar terughoudendheid met regelgeving (zie ook [§ 2.1 van de Aanwijzingen voor de regelgeving](#)). Zoals in [Ar 8.4](#) is vermeld dient bij de onderhandelingen over een verdrag reeds de materiële toetsing plaats te vinden met betrekking tot de nationale effecten van het verdrag. Ook de afstemming met andere verdragen verdient

---

hierbij de aandacht. Het dereguleringsaspect zal bij de Nederlandse standpuntbepaling een duidelijk punt van overweging moeten vormen.

Laatst gewijzigd op: 12-9-2018

Nr. 225 (Harmonisatie)

Wat in [nr.13](#) over harmonisatie is opgemerkt geldt ook voor het opstellen van verdragen. Een zo groot mogelijke harmonisatie met bestaande verdragen dient algemeen aandachtspunt te zijn bij de onderhandeling over ieder verdrag. Bij het zoeken naar verdragen waarop een ontwerp kan worden afgestemd, kan de Verdragenbank, te raadplegen via verdragenbank.overheid.nl, van dienst zijn. De Afdeling Verdragen van de directie Juridische Zaken van het Ministerie van Buitenlandse Zaken kan hierover informatie verschaffen.

Laatst gewijzigd op: 12-9-2018

Nr. 226 (Parlementaire betrokkenheid in de onderhandelingsfase)

Met betrekking tot verdragen die worden gezien als 'politiek belangrijk' (mede afhankelijk van signalen uit de samenleving) dient bij het begin van de onderhandelingen aan de betrokken Kamercommissies (van de Tweede Kamer en, desgewenst, van de Eerste Kamer, en in voorkomend geval ook aan de Staten van Aruba, van Curaçao en van Sint Maarten), een zo volledig mogelijke schets verstrekt te worden van het onderwerp waarover onderhandeld wordt, rekening houdend met de ten aanzien van de onderhandelingspartners geboden zorgvuldigheid. Deze informatieverstrekking en eventueel overleg daarover tussen regering en parlement, dienen zo mogelijk openbaar te zijn; vertrouwelijkheid kan echter noodzakelijk zijn.

Ontwerpteksten van politiek belangrijke verdragen kunnen, wanneer zij definitief vastgesteld zijn en als de verdragspartners daartegen geen bezwaar hebben (en als er tijd voor is) nog vóór de ondertekening aan het parlement worden voorgelegd, zodat desgewenst aan de hand daarvan een discussie plaats kan vinden over de opportuniteit van ondertekening. De meest betrokken bewindspersoon dient deze informatie aan het parlement te verstrekken, na vooroverleg met eventuele andere in belangrijke mate betrokken departementen waaronder in ieder geval het [Ministerie van Buitenlandse Zaken \(Directie Juridische Zaken, Afdeling Verdragen\)](#).

Om het parlement ook een betere opening te bieden voor vragen of overleg met betrekking tot in onderhandeling zijnde verdragen waarover de regering niet al in het kader van het politiek belang uit eigen beweging informatie heeft verstrekt, wordt periodiek (op wens van de Tweede Kamer in beginsel viermaal per jaar) een lijst verstrekt van alle ontwerpverdragen waarover onderhandeld wordt (zie [artikel 1 van de Rijkswet goedkeuring en bekendmaking verdragen](#)). Dit met de bedoeling dat over ieder verdrag desgewenst nog tijdig vóór het afronden van de onderhandelingen overleg kan plaatsvinden tussen parlement en regering. De bedoeling is dat deze informatieverstrekking betrekking heeft op het stadium waarin op basis van concrete teksten onderhandeld wordt. Vermelding is dus niet nodig als er nog slechts verkennende besprekingen plaatsvinden over onderhandelingen. Deze lijst is openbaar en te raadplegen als Kamerstuk (zie [Kamerstukken 23530](#)). Als niet bekend mag worden dat er onderhandelingen plaatsvinden, wordt het ontwerp verdrag niet op de lijst opgenomen ([artikel 1, derde lid, van de Rijkswet goedkeuring en bekendmaking verdragen](#)). Eventueel vindt de opgave dan op vertrouwelijke basis plaats ([vierde lid](#)), zie voorts de memorie van antwoord bij de [Rijkswet goedkeuring en bekendmaking verdragen, Kamerstukken II 1990/91, 21214, nr. 8, p. 2-3](#)). De coördinatie met betrekking tot de samenstelling van de lijst en daaruit voortvloeiende verzoeken om informatie en overleg worden door de Afdeling Verdragen van de directie Juridische Zaken van Buitenlandse Zaken verzorgd.

Ministeries die ontwerpverdragen initiëren, dienen dit met het oog op de samenstelling van de lijst direct te melden aan de Afdeling Verdragen van de directie Juridische Zaken (zie ook [nr. 220](#)). De Afdeling Verdragen stuurt de ministeries, evenals de Gevolmachtigde Ministers van Aruba, Curaçao en Sint Maarten, daartoe tevens viermaal per jaar een conceptversie van de lijst, met het verzoek deze aan te vullen met eventuele nog ontbrekende in onderhandeling zijnde verdragen.

Laatst gewijzigd op: 27-2-2019

Nr. 227 (Uitvoerings- en verlengingsverdragen)

Ingevolge [artikel 7, onder b en e](#), jo de [artikelen 8 en 9 van de Rijkswet goedkeuring en bekendmaking verdragen](#) moet de regering als zij een uitvoerings- of een verlengingsverdrag wil aangaan het parlement daaromtrent informeren, opdat vast komt te staan of parlementaire goedkeuring al of niet vereist zal zijn (wat onder meer van belang is voor de redactie van de inwerkingtredingsbepaling van het verdrag). De ministeries die uitvoerings- of verlengingsverdragen willen initiëren dienen de Afdeling Verdragen van de directie Juridische Zaken van het Ministerie van Buitenlandse Zaken tijdig daarvan kennis te geven. Het Ministerie van Buitenlandse Zaken zal dan de voornemens aan het parlement meedelen (zie [Modelbrief voorhangbrief uitvoeringsverdrag of verlengingsverdrag](#) onder [Modelbrieven en formulieren](#)). De resultaten daarvan worden doorgegeven aan de desbetreffende initiërende ministeries. De verlengingsverdragen hoeven overigens niet uitsluitend de verlenging te betreffen. Zij mogen ook minder belangrijke, maar voor de verlenging noodzakelijke technische wijzigingen in het basisverdrag betreffen.

Laatst gewijzigd op: 7-3-2019

Nr. 228 (Openbaarheid)

Ten aanzien van het openbaar maken van onderhandelingsstukken geldt [artikel 10, tweede lid, onderdeel a, van de Wet openbaarheid van bestuur](#). Zonder toestemming van de onderhandelingspartner zullen diens onderhandelingsstukken niet openbaar gemaakt kunnen worden.

Laatst gewijzigd op: 12-9-2018

Nr. 229 (Advisering)

[Nr. 18 tot en met 20](#) betreffende adviesaanvragen zijn voor verdragen niet van overeenkomstige toepassing, tenzij er in een specifiek geval een noodzaak bestaat. [Nr. 20a](#) is van overeenkomstige toepassing op verdragen. Dit betreft de situatie dat er in specifieke gevallen consultatie van het Caribische deel van Nederland dient plaats te vinden.

Laatst gewijzigd op: 27-2-2019

Nr. 230 (Aanneming van de verdragstekst)

Wanneer de onderhandelingen tot overeenstemming hebben geleid wordt de tekst van het te sluiten verdrag aangenomen en als authentiek en definitief vastgesteld (de [artikelen 9 en 10 van het Weens verdragenverdrag](#)). Bij een bilateraal verdrag gebeurt het vaststellen van de tekst meestal door parafering van de tekst door de delegatieleiders. Bij multilaterale verdragen kan de vaststelling ook door parafering plaatsvinden maar geschiedt dit meestal door een besluit van de conferentie die of het internationale lichaam dat zich met de totstandbrenging van het verdrag heeft bezig gehouden. De tekstvaststelling brengt nog geen volkenrechtelijke verplichtingen met zich mee. Daarvan is pas sprake na ondertekening van het verdrag. Ondertekening kan pas plaatsvinden nadat de (rijks)ministerraad daarmee akkoord is gegaan, waarbij bij voorkeur gelijktijdig de (rijks)ministerraad zich uitspreekt over de parlementaire goedkeuring van het verdrag (zie [nr. 236](#) en [238](#)).

Vastgestelde teksten van politiek belangrijke verdragen kunnen nog vóór de ondertekening aan het parlement worden toegezonden ([nr. 226](#)).

Laatst gewijzigd op: 27-2-2019

Nr. 231 (Vaststelling van besluiten van volkenrechtelijke organisaties)

Besluiten van volkenrechtelijke organisaties worden uiteraard genomen door de daartoe bevoegde organen van de organisaties. Het kan zich overigens voordoen dat de regering krachtens een desbetreffende bepaling in de goedkeuringswet van het verdrag tot oprichting van de organisatie pas haar medewerking aan de totstandkoming van het Koninkrijk bindende besluiten mag verlenen, nadat zij daartoe de instemming van het parlement heeft verkregen. Zie bijvoorbeeld artikel 3 van de goedkeuringswet van het Verdrag van Lissabon ([Trb. 2008, 11](#)). Bij de opstelling van verdragen die aan volkenrechtelijke organisaties bevoegdheden in de zin van [artikel 92 van de Grondwet](#) opdragen en bij de parlementaire goedkeuring van dat soort verdragen, moet er aan gedacht worden dat een dergelijk parlementair 'instemmingsrecht' politiek noodzakelijk kan zijn.

Laatst gewijzigd op: 27-2-2019

3. Voorbereiding parlementaire goedkeuring

Nr. 232 (Algemeen)

Het Koninkrijk mag niet aan verdragen worden gebonden zonder voorafgaande goedkeuring van de Staten-Generaal (artikel 91, eerste lid, van de Grondwet). De Grondwet voorziet ook in de mogelijkheid van uitzonderingen op dit algemeen goedkeuringsvereiste (eveneens [artikel 91, eerste lid](#)). Deze zijn vervat in [artikel 7 van de Rijkswet goedkeuring en bekendmaking verdragen](#). Op grond van [artikel 10 van de Rijkswet goedkeuring en bekendmaking verdragen](#) bestaat de mogelijkheid dat de goedkeuring pas behoeft te worden gevraagd nadat de binding aan het verdrag al tot stand is gebracht.

Over de vraag of voor een verdrag (voorafgaande) parlementaire goedkeuring vereist is of niet en met het oog op de voorbereiding van de parlementaire goedkeuringsstukken dient in een zo vroeg mogelijk stadium contact te worden opgenomen met de juridische directie binnen het eigen ministerie en met de Afdeling Verdragen van de directie Juridische Zaken van het Ministerie van Buitenlandse Zaken. Bij dat contact kan ook worden bezien in hoeverre het opportuun is de goedkeuring van een bepaald verdrag te koppelen aan de goedkeuring van andere verdragen (al dan niet in één wetsvoorstel) en of de goedkeuring van een verdrag eventueel geregeld kan worden in hetzelfde wetsvoorstel als de met dat verdrag samenhangende uitvoeringswetgeving. Waar nodig wordt in onderling overleg tussen de betrokken departementen een tijdschema opgesteld voor de voorbereiding en de afwikkeling van de parlementaire goedkeuringsprocedure.

Het maken van een tijdschema kan vooral nodig zijn bij multilaterale verdragen, wanneer die een uiterste termijn hebben voor de inwerkingtreding. Bij het tempo van de parlementaire goedkeuringsprocedure kan de eventueel benodigde uitvoeringswetgeving een belangrijke rol spelen. Bij de onderhandelingen over een verdrag dienen de onderhandelaars uiteraard niet uit het oog te verliezen hoe het verdrag zal moeten worden uitgevoerd. Waar mogelijk zal in de onderhandelingsfase al een aanzet tot de uitvoeringswetgeving moeten worden gegeven. Zoals eerder gemeld maken Bonaire, Sint Eustatius en Saba als openbare lichamen deel uit van Nederland. Voor deze eilanden geldt een separaat rechtssysteem. In verband hiermee en gelet op de geografische ligging in het Caribische gebied kan dit Caribische deel van Nederland een positie ten aanzien van een verdrag hebben of krijgen die verschilt van de verdragspositie van het Europese deel van Nederland.

Indien het de bedoeling is dat een verdrag toegepast wordt op het Caribische deel van Nederland, zorgt het ministerie dat verantwoordelijk is voor het verdrag, voor de uitvoeringswetgeving op Bonaire, Sint Eustatius en Saba. Het besluit over de uitvoeringswetgeving wordt genomen door het verantwoordelijke ministerie en in dat verband neemt dat ministerie contact op met de betreffende bestuurders. De uitvoeringswetgeving kan in eerste instantie worden beperkt tot het Europese deel van Nederland. Dit brengt mee dat, na verkregen goedkeuring van een verdrag, de binding aan het verdrag voor het Caribische deel van Nederland op een later tijdstip zal plaatsvinden dan de binding voor het Europese deel van Nederland. Voor zo'n latere binding van Bonaire, Sint Eustatius en Saba dienen gegronde redenen te bestaan. Het ministerie dat verantwoordelijk is voor het verdrag neemt het besluit over dit uitstel en motiveert het uitstel in de goedkeuringsstukken bij het verdrag. Voor verdragen die voor Aruba, Curaçao of Sint Maarten zullen (mede)gelden zal de eigen wetgever van die landen zelf de eventueel benodigde uitvoeringswetgeving tot stand moeten brengen. De Afdeling Verdragen van het Ministerie van Buitenlandse Zaken overlegt in voorkomende gevallen met de kabinetten van de Gevolmachtigde Ministers van Aruba, Curaçao en Sint Maarten of deze landen medegelding van het verdrag voor hun land wenselijk achten.

Mogelijk is ook dat de uitvoeringswetgeving beslag zal krijgen in een rijkswet (of rijks- amvb), wat veelal het geval zal zijn als het gaat om onderwerpen die krachtens [artikel 3 van het Statuut](#) 'aangelegenheden van het Koninkrijk' zijn. Wanneer de eigen uitvoeringswetgeving voor Aruba, Curaçao of Sint Maarten niet op korte termijn tot stand gebracht kan worden, is het gebruikelijk het verdrag in kwestie voor het gehele Koninkrijk te doen goedkeuren, maar de binding van het Koninkrijk (na verkregen goedkeuring) in eerste instantie te beperken tot dat deel of die delen van het Koninkrijk waarvan de uitvoeringswetgeving wel klaar is.

Laatst gewijzigd op: 27-2-2019

Nr. 233 (Keuze van de wijze van goedkeuring)

De [artikelen 2 tot en met 5 van de Rijkswet goedkeuring en bekendmaking verdragen](#) bevatten de wettelijke regeling van de wijze van goedkeuring. De goedkeuring kan 'uitdrukkelijk' plaatsvinden, dat wil zeggen bij wet - waarop dan de normale procedureregels voor formele wetten van toepassing zijn - of 'stilzwijgend', dat wil zeggen dat een verdrag aan beide Kamers der Staten-Generaal ter goedkeuring wordt overgelegd, en de goedkeuring dan verleend is als niet binnen dertig dagen vanuit een van de Kamers om een uitdrukkelijke goedkeuringsprocedure wordt gevraagd. Dit laatste staat bekend als het 'doorbreken van het stilzwijgen'.

Als een verdrag (mede) voor Aruba, Curaçao of Sint Maarten zal gelden zal het ook aan de Staten van Aruba, Curaçao of Sint Maarten moeten worden overgelegd (zie [artikel 2 van de Rijkswet goedkeuring en bekendmaking verdragen](#)) en hebben de betrokken Gevolmachtigde Ministers de bevoegdheid om ten behoeve van de Staten een uitdrukkelijke goedkeuringsprocedure te vragen. De stilzwijgende goedkeuringsprocedure is aanzienlijk eenvoudiger en korter dan de uitdrukkelijke procedure. De uitdrukkelijke procedure wordt dan ook alleen gebruikt in de volgende gevallen:

- a. Wanneer sprake is van afwijken van de [Grondwet \(artikel 6 van de Rijkswet goedkeuring en bekendmaking verdragen\)](#).
- b. Wanneer er uitvoeringswetgeving in de vorm van een wet in formele zin nodig is. In dat geval zal het verdrag niet in werking kunnen treden vóór die wetgeving er is. Het heeft dus weinig of geen zin om eerst het verdrag stilzwijgend te doen goedkeuren en dan pas later met de uitvoeringswetgeving te komen. Bovendien zal het parlement graag de goedkeuring van het verdrag en de uitvoeringswetgeving in hun samenhang willen bezien.
- c. Wanneer te verwachten valt dat het parlement met de regering over het verdrag van gedachten zal willen wisselen. Zou de regering in een dergelijk geval het verdrag ter stilzwijgende goedkeuring overleggen, dan zal het parlement immers ongetwijfeld het stilzwijgen doorbreken.
- d. Na een stilzwijgende goedkeuringsprocedure waarbij het stilzwijgen is doorbroken.

In [Ar 8.10](#) is vastgesteld in welke gevallen de uitdrukkelijke goedkeuring van een verdrag niet moet geschieden bij rijkswet maar bij gewone wet. Dit is het geval indien het verdrag krachtens een territorialiteitsbepaling of naar zijn aard binnen het Koninkrijk alleen voor Nederland zal gelden of als medegelding voor Aruba, Curaçao of Sint Maarten op zichzelf mogelijk is maar reeds bij de indiening van het goedkeuringswetsvoorstel is vastgesteld dat de goedkeuring van het verdrag niet mede voor Aruba,

---

Curaçao of Sint Maarten zal gelden.

Laatst gewijzigd op: 27-2-2019

Nr. 234 (Op te stellen stukken)

In het geval van uitdrukkelijke goedkeuring moeten een goedkeuringswetsvoorstel met bijbehorende memorie van toelichting en de eventueel nodige uitvoeringswetgeving worden opgesteld. Een goedkeuringswetsvoorstel heeft een standaard inhoud (zie het voorbeeld in [Ar 8.12](#)). In het goedkeuringswetsvoorstel worden tevens de eventueel bij het verdrag te maken voorbehouden (zie de [artikelen 19 tot en met 23 van het Weens verdragenverdrag](#)) ter goedkeuring opgenomen (zie eveneens het voorbeeld in [Ar 8.12](#)). Hoewel de tekst van de voorbehouden in het Nederlands in de wet wordt opgenomen verdient het aanbeveling dat in dit stadium al de voorbehouden worden vertaald in de taal waarin ze gemaakt zullen worden. Het concept voor een te vervaardigen vertaling dient aan de Afdeling Verdragen van het Ministerie van Buitenlandse Zaken te worden doorgegeven. Als er sprake is van goedkeuring achteraf, dient dat ook in het goedkeuringswetsvoorstel tot uitdrukking gebracht te worden (zie de toelichting bij [Ar 8.12](#)). In de memorie van toelichting wordt datgene wat toelichting behoeft in het verdrag besproken. Het in de Aanwijzingen voor de regelgeving omtrent toelichtingen gestelde is hier van toepassing. Bij multilaterale verdragen is er soms een gemeenschappelijke toelichting of 'explanatory report'. De memorie van toelichting kan daarnaar dan verwijzen. Zie voorts [Ar 8.13](#). Een memorie van toelichting op een goedkeuringswetsvoorstel dient indien van toepassing ook de financiële gevolgen van het verdrag voor de rijksbegroting te vermelden (zie ook [nr. 11](#)). De Minister van Buitenlandse Zaken is altijd eerste of tweede ondertekenaar van het wetsvoorstel.

Bij stilzwijgende goedkeuring dient een toelichtende nota opgesteld te worden. In voorkomend geval dient daarin ook goedkeuring gevraagd te worden voor te maken voorbehouden (waarbij het hierboven gestelde met betrekking tot de vertaling van voorbehouden ook geldt). De [Aanwijzingen voor de regelgeving](#) zijn ook hier van toepassing, evenals de noodzaak om de financiële gevolgen te vermelden. De toelichtende nota dient meer nog dan een memorie van toelichting te trachten mogelijke vragen van het parlement op voorhand weg te nemen. Als de toelichtende nota vragen openlaat of oproept, zal dat immers aanleiding kunnen geven tot doorbreking van het stilzwijgen. Zowel bij uitdrukkelijke als bij stilzwijgende goedkeuringsprocedures is de Minister van Buitenlandse Zaken eerste of tweede ondertekenaar van de toelichting.

In de memorie van toelichting of de toelichtende nota wordt aandacht besteed aan de Koninkrijkspositie, dat wil zeggen aan de vraag of het verdrag al dan niet zal gelden voor de rijksdelen overzee. Wanneer een verdrag (mede) voor Aruba, Curaçao of Sint Maarten zal gelden dient overleg met de kabinetten van de Gevolmachtigde Ministers over de parlementaire goedkeuringsstukken te hebben plaatsgevonden, voordat de stukken bij de rijksministerraad kunnen worden ingediend.

Laatst gewijzigd op: 27-2-2019

4. Behandeling door de (rijks)ministerraad

Nr. 235 (Algemeen)

Met betrekking tot verdragen worden in de (rijks)ministerraad in principe gelijktijdig aan de orde gesteld de ondertekening, de goedkeuringswijze (stilzwijgend of uitdrukkelijk, vooraf of achteraf), de goedkeuringsstukken, eventuele voorlopige toepassing en de eventuele uitvoeringswetgeving. Hierop zijn uitzonderingen mogelijk. Indien er een duidelijk politiek of zakelijk belang is bij directe ondertekening kan het zich met name bij multilaterale verdragen voordoen dat de ondertekening in de raad aan de orde wordt gesteld, terwijl de goedkeurings- of uitvoeringsstukken nog niet klaar zijn of zelfs niet meteen met de voorbereiding van de goedkeuringsprocedure kan worden begonnen. Het aanbiedingsformulier waarmee in een dergelijk geval de ondertekening in de raad aan de orde wordt gesteld, vermeldt zo mogelijk wat de planning is van de betrokken bewindspersonen ten aanzien van de opstelling van de goedkeurings- en eventuele uitvoeringsstukken. Een andere uitzondering betreft de situatie dat een wijziging van een verdrag niet door middel van een verdragsondertekening, maar bijvoorbeeld reeds in een resolutie is vastgelegd. In dat geval wordt aan de (rijks)ministerraad verzocht in te stemmen met de wijziging en met de parlementaire goedkeuringswijze.

Op grond van [artikel 27, tweede lid, van het Statuut voor het Koninkrijk](#) is tussen de landen van het Koninkrijk een [Onderlinge regeling inzake de samenwerking bij de implementatie van verdragen](#) tot stand gekomen ([Stcrt. 2010, 19006](#)). Kern van deze regeling is dat, indien het de bedoeling is dat een verdrag gaat gelden voor het gehele Koninkrijk, elk land een implementatieplan, zoals genoemd in artikel 1 van de regeling, opstelt wanneer uitvoeringswetgeving noodzakelijk is. Als een land een implementatieplan heeft opgesteld, dan wordt dit bij de agendering van het voorstel tot goedkeuring van een verdrag voor de RKR/RMR op het aanbiedingsformulier (onder het kopje "inhoud en doelstelling van het voorstel") aangegeven. Bij vermelding zullen de ingevulde implementatieplannen worden gevoegd bij het aanbiedingsformulier.

Een implementatieplan maakt inzichtelijk welke maatregelen onder andere op wetgevingsgebied een land zal moeten treffen, voordat het verdrag geratificeerd kan worden voor dat land. De Onderlinge regeling bevat een [format](#) voor een

---

implementatieplan. De bepalingen in het Statuut en de Onderlinge regeling beogen een verbeterde samenwerking tussen de landen van het Koninkrijk op wetgevingsgebied, zodat een snellere ratificatie van een verdrag voor meerdere delen van het Koninkrijk mogelijk wordt. De implementatieplannen worden uitgewisseld, opdat de landen van het Koninkrijk kennis kunnen nemen van elkaars analyse van de verdragsverplichtingen en de wijze waarop deze in de landen worden geïmplementeerd.

Een implementatieplan voor Nederland bevat informatie over de voorgestelde implementatie voor het betreffende Europese deel, het Caribische deel (Bonaire, Sint Eustatius en Saba) of voor beide delen ingeval van een implementatie voor heel Nederland.

Laatst gewijzigd op: 27-2-2019

Nr. 236 (Aanhangigmaking bij en behandeling door de (rijks)ministerraad)

Het gestelde in [nr. 29 tot en met 32](#) is van overeenkomstige toepassing. Zie ook [nr. 115](#). De standaardformulering in het vak 'voorgesteld besluit' van het (rijks)ministerraadsformulier luidt:

«Akkoord met ondertekening van het verdrag en toezending van het wetsvoorstel tot goedkeuring van het verdrag om advies aan de Afdeling advisering van de Raad van State (van het Koninkrijk)/toezending van het verdrag met het oog op stilzwijgende goedkeuring om advies aan de Afdeling advisering van de Raad van State (van het Koninkrijk).»

De hiermee gegeven machtiging impliceert tevens een machtiging om het voorstel bij het parlement in te dienen. Ingeval ondertekening niet of niet meer mogelijk is, wordt uiteraard een andere passende inleiding voor het besluit gebruikt. Het maken van voorbehouden en voorlopige toepassing van het verdrag dienen in voorkomende gevallen ook in de voorgestelde conclusie vermeld te worden.

In de rubriek 'voorgesteld besluit' dient in voorkomend geval tevens te worden vermeld dat een verdrag niet voor Aruba, Curaçao of Sint Maarten zal gelden. Hiervoor wordt de volgende formulering gebruikt:

«De raad stelt vast dat het verdrag niet zal gelden voor Aruba/Curaçao/Sint Maarten, en/maar deze landen/Aruba/Curaçao/Sint Maarten evenmin/wel anderszins raakt in de zin van artikel 2, derde lid, van de Rijkswet goedkeuring en bekendmaking verdragen.» (Deze tekst wordt uiteraard aangepast als het verdrag niet zal gelden voor Nederland, maar alleen voor Aruba, Curaçao en/of Sint Maarten.)

Door de regeringen van Aruba, Curaçao en Sint Maarten wordt aangegeven wanneer er van een verdrag een zodanig belang voor hun landen uitgaat dat er sprake is van raken (anders dan leidende tot een verzoek om medegelding, zie ook [Ar 8.2](#)). Het praktische effect hiervan is dat het verdrag in kwestie krachtens [artikel 2, derde lid, van de Rijkswet goedkeuring en bekendmaking verdragen](#), ook aan de Staten van Aruba, Curaçao of Sint Maarten wordt voorgelegd, tegelijk met de overlegging aan de Staten-Generaal of indiening bij de Tweede Kamer.

Het [Ministerie van Buitenlandse Zaken \(Afdeling Verdragen van de directie Juridische Zaken\)](#) maakt het verdrag via de gebruikelijke voorportalen aanhangig bij de (rijks)ministerraad; dit gezien de coördinerende taak van dat ministerie op het gebied van verdragen, en mede vanuit een oogpunt van efficiency en consistentie.

Met de (rijks)ministerraadsstukken wordt de tekst van het verdrag in kwestie meegezonden (niet noodzakelijkerwijs in het Nederlands).

Laatst gewijzigd op: 27-2-2019

Nr. 237 (Voorlichting over de besluitvorming in de (rijks)ministerraad)

[Nr. 31](#) is van overeenkomstige toepassing. Het komt echter nog wel eens voor dat de zaak minder interessant voor pers en publiek lijkt, bijvoorbeeld omdat het gaat om de goedkeuring van een verdrag waarvan de totstandkoming in internationaal verband al ruime aandacht heeft gehad.

Laatst gewijzigd op: 27-2-2019

5. Ondertekening

Nr. 238 (Procedure)

Nadat de (rijks)ministerraad akkoord is gegaan, kan de ondertekening van het verdrag plaatsvinden. Uiteraard dient eerst overeenstemming te bestaan over de redactie van alle talenversies waarin het verdrag wordt gesloten. De [Afdeling Verdragen van het Ministerie van Buitenlandse Zaken](#) zorgt hiervoor. In zijn algemeenheid wordt met ondertekening het verdrag gesloten,

---

maar meestal wordt het hiermee nog niet van kracht omdat er nog niet voldaan is aan de vereisten voor inwerkingtreding. Er is normaliter dus met ondertekening nog geen sprake van binden van het Koninkrijk aan het verdrag in de zin van [artikel 91, eerste lid, van de Grondwet](#). Van de kant van het Koninkrijk kan alleen aan een ondertekening die directe inwerkingtreding (binding in de zin van de Grondwet dus) met zich brengt, meegewerkt worden als parlementaire goedkeuring van het verdrag in kwestie niet vereist is of op grond van [artikel 10 van de Rijkswet goedkeuring en bekendmaking verdragen](#) achteraf plaatsvindt. Ondertekening van een verdrag dat daarmee nog niet in werking treedt, brengt de verplichting mee zich te onthouden van handelingen die een verdrag zijn voorwerp en doel ontnemen ([artikel 18 van het Weens verdragenverdrag](#)).

De bevoegdheid tot het sluiten van verdragen komt toe aan de regering, dat wil zeggen de Koning en de ministers. De Koning heeft de Minister van Buitenlandse Zaken een algemene machtiging gegeven tot het sluiten van verdragen. De ondertekening van verdragen geschiedt derhalve door de Minister van Buitenlandse Zaken of door de Ambassadeur van het Koninkrijk in het land waar de ondertekening plaatsvindt, waartoe de Minister de Ambassadeur een volmacht verleent. In voorkomende gevallen kan de Minister ook een ambtgenoot of eventueel een minister van Aruba, Curaçao of Sint Maarten machtigen te ondertekenen. Een enkele keer wordt een delegatieleider gemachtigd te ondertekenen. Behalve wanneer (voorafgaande) parlementaire goedkeuring van het verdrag niet vereist is, vindt de ondertekening zo nodig plaats onder voorbehoud van parlementaire goedkeuring. In voorkomend geval kan bij de ondertekening een verklaring van voorlopige toepassing worden afgelegd (zie ook [nr. 221](#)).

Laatst gewijzigd op: 27-2-2019

6. Bekendmaking

Nr. 239 (Plaatsing van verdragen in het Tractatenblad)

De bekendmaking van verdragen is geregeld in de [artikelen 16 tot en met 20 van de Rijkswet goedkeuring en bekendmaking verdragen](#) (zie ook [Ar 8.17](#)). De [Rijkswet goedkeuring en bekendmaking verdragen](#) draagt de Minister van Buitenlandse Zaken op verdragen en besluiten van volkenrechtelijke organisaties in het Tractatenblad van het Koninkrijk der Nederlanden bekend te maken (zie ook [Ar 8.16](#)). Hiertoe is het nodig dat zo mogelijk nog vóór en anders terstond na de vaststelling van de tekst van verdragen de eindversie aan de Afdeling Verdragen van het Ministerie van Buitenlandse Zaken wordt gezonden, om de nodige voorbereidingen te treffen.

De uitgifte van het Tractatenblad gewijd aan een verdrag vindt als regel plaats nadat het verdrag voor het Koninkrijk is ondertekend. In gevallen waarin ondertekening niet (meer) mogelijk is en er dus tot het verdrag moet worden toegetreden, vindt de publicatie in het Tractatenblad plaats zo spoedig mogelijk nadat de (rijks)ministerraad het beginselbesluit heeft genomen dat partij worden wenselijk is. Uitzondering op deze algemene regel vormen de ILO- en UNESCO-verdragen die op grond van de statuten van de ILO en de UNESCO binnen zekere tijd na de vaststelling van hun tekst aan het parlement moeten worden voorgelegd met een standpunt van de regering ten aanzien van de wel of niet wenselijkheid van partij worden. Deze verdragen worden zo spoedig mogelijk na de vaststelling van hun tekst in het Tractatenblad bekendgemaakt. Eventueel bij de ondertekening gemaakte voorbehouden of afgelegde verklaringen worden ook in het Tractatenblad vermeld. Wanneer er sprake is van voorlopige toepassing van een verdrag met bepalingen die een ieder kunnen verbinden, wordt de tekst van dat verdrag, samen met de mededeling dat het verdrag voorlopig zal worden toegepast, bekendgemaakt uiterlijk op de datum waarop de voorlopige toepassing een aanvang neemt (in verband met [artikel 93 van de Grondwet](#), zie ook de [artikelen 15, eerste lid](#), en [17 van de Rijkswet goedkeuring en bekendmaking verdragen](#)).

Wanneer er geen authentieke Nederlandse tekst van het verdrag bestaat, beziet de Afdeling Verdragen of een Nederlandse vertaling moet worden gemaakt. Dit is meestal nodig bij verdragen die parlementaire goedkeuring behoeven of bij verdragen die weliswaar geen parlementaire goedkeuring behoeven, maar niet in een diplomatieke taal (dat wil zeggen Engels of Frans) zijn gesteld. De vertaling wordt in opdracht van de Afdeling Verdragen door de Afdeling Vertalingen van het [Ministerie van Buitenlandse Zaken](#) vervaardigd en vervolgens in overleg met de betrokken andere departementen vastgesteld door de Afdeling Verdragen.

Op deze algemene lijn bestaan enkele uitzonderingen. Zo worden zeer omvangrijke, technische bijlagen van verdragen in de regel niet door het Ministerie van Buitenlandse Zaken vertaald, ook al behoeven zij parlementaire goedkeuring. Het kan voorkomen dat die bijlagen al in een andere uitgave zijn gepubliceerd (Publicatieblad van de Europese Unie, Staatscourant en dergelijke). Deze bijlagen worden ter inzage gelegd bij het eerstverantwoordelijke ministerie en/of bij de Afdeling Verdragen.

Indien op een ministerie rechtstreeks van de depositaris berichten mochten binnenkomen met verdragsrechtelijke gegevens over een multilateraal verdrag, dienen die direct te worden toegezonden aan de Afdeling Verdragen (bijvoorbeeld berichten omtrent ondertekening, bekrachtiging, aanvaarding, goedkeuring, toetreding, opzegging, territoriale toepassing, verklaring van voortgezette gebondenheid, maken of intrekken van voorbehouden, afleggen, wijzigen of intrekken van verklaringen et cetera). Dit geldt uiteraard ook voor gewaarmerkte afschriften van verdragsteksten.

Laatst gewijzigd op: 27-2-2019

Nr. 240 (Bekendmaking van besluiten)

Met het oog op een correcte uitvoering van de [Rijkswet goedkeuring en bekendmaking verdragen](#) worden de teksten van besluiten van volkenrechtelijke organisaties zo mogelijk nog vóór en anders direct na hun totstandkoming toegezonden aan de Afdeling Verdragen van het Ministerie van Buitenlandse Zaken, althans voor zover zij voor bekendmaking in het Tractatenblad in aanmerking komen.

[Artikel 20, tweede lid, van de Rijkswet goedkeuring en bekendmaking verdragen](#) bevat de mogelijkheid de bekendmaking achterwege te laten wanneer de bekendmaking is geregeld in of ingevolge een verdrag dat zelf al in het Tractatenblad is bekendgemaakt. Een voorbeeld van deze uitzondering vormen de Benelux beschikkingen welke als gemeenschappelijke rechtsregels van de Beneluxlanden zijn aangewezen, waarvan de bekendmaking is geregeld in artikel 1, eerste lid, van het Benelux Protocol inzake de bekendmaking in het Benelux Publicatieblad van bepaalde gemeenschappelijke rechtsregels voor de uitleg waarvan het Benelux Gerechtshof bevoegd is (Trb. 1980, 43). Als het behandelend ministerie twijfelt of een bepaald besluit al dan niet in aanmerking komt voor publicatie in het Tractatenblad dient daarover contact te worden opgenomen met de Afdeling Verdragen van het Ministerie van Buitenlandse Zaken.

Laatst gewijzigd op: 27-2-2019

Nr. 241 (Archief der verdragen)

Originele ondertekende exemplaren van bilaterale verdragen en gewaarmerkte afschriften van multilaterale verdragen worden gedeponeerd in het archief der verdragen van het Ministerie van Buitenlandse Zaken ([Ar 8.15](#)). Mochten deze stukken op een ander ministerie worden ontvangen dan dienen zij zo snel mogelijk aan het Ministerie van Buitenlandse Zaken, Afdeling Verdragen, te worden overgedragen.

Laatst gewijzigd op: 27-2-2019

Nr. 242 (Mededeling aan het parlement)

Op grond van [artikel 13, eerste lid, van de Rijkswet goedkeuring en bekendmaking verdragen](#) brengt de Minister van Buitenlandse Zaken verdragen waaraan het Koninkrijk bij de ondertekening wordt gebonden, ter kennis van de Staten-Generaal zodra het desbetreffende Tractatenblad is verschenen. Bij verdragen die goedkeuring behoeven, vindt na de ondertekening geen mededeling plaats voorafgaande aan de indiening ter goedkeuring, behalve wanneer verwacht wordt dat het parlement bijzondere belangstelling voor een bepaald verdrag heeft (zie ook [Ar 8.17](#)). In dat geval wordt verwezen naar de publicatie in het Tractatenblad. Verdragen die (mede) voor Aruba, Curaçao of Sint Maarten zullen gelden worden krachtens [artikel 13, tweede lid, van de Rijkswet goedkeuring en bekendmaking verdragen](#) ook aan de Staten medegedeeld.

Bij de mededeling na de ondertekening worden meestal nog niet de parlementaire goedkeuringsstukken ter inzage gegeven. De Afdeling advisering van de Raad van State (van het Koninkrijk) moet zich daarover immers eerst nog uitspreken.

Op grond van [artikel 15, vierde lid, van de Rijkswet goedkeuring en bekendmaking verdragen](#) deelt de Minister van Buitenlandse Zaken het feit dat een verdrag voorlopig wordt toegepast onverwijld mee aan de Staten-Generaal en in voorkomend geval aan de Staten van Aruba, Curaçao of Sint Maarten. Wanneer geheime of vertrouwelijke verdragen ter kennis van het parlement worden gebracht ([artikel 13, derde lid, van de Rijkswet goedkeuring en bekendmaking verdragen](#)) doet de Minister van Buitenlandse Zaken dat in overleg met de betrokken andere departementen.

Laatst gewijzigd op: 27-2-2019

7. Advisering door de Afdeling advisering van de Raad van State (van het Koninkrijk)

Nr. 243 (Algemeen)

Ingevolge [artikel 73 van de Grondwet](#) wordt de Afdeling advisering van de Raad van State gehoord over voorstellen tot goedkeuring van verdragen door de Staten-Generaal. Met betrekking tot voorstellen tot goedkeuring van verdragen die voor (het Europese/Caribische deel van) Nederland zullen gelden, wordt de Raad van State gehoord. Ten aanzien van voorstellen tot goedkeuring van verdragen die (mede) voor Aruba, Curaçao of Sint Maarten zullen gelden, wordt het advies van Afdeling advisering van de Raad van State van het Koninkrijk gevraagd. Het gaat daarbij zowel om wetsvoorstellen tot goedkeuring van verdragen als om voorstellen tot stilzwijgende goedkeuring van verdragen. In het algemeen wordt de Afdeling pas over de goedkeuring van een verdrag gehoord nadat dat verdrag ondertekend is (als ondertekening tenminste nodig is). Ingevolge [Ar 8.18](#) kan in spoedeisende gevallen, wanneer de tekst van een verdrag definitief vaststaat, maar het nog enige tijd zal duren

---

voordat tot ondertekening kan worden overgegaan, het verdrag alvast voor advies bij de Afdeling aanhangig worden gemaakt. Een en ander wordt dan in de voordracht tot uiting gebracht, door aan de eerste alinea van de in modelbrief [Voordracht stilzwijgende goedkeuring verdrag](#) (zie [Modelbrieven en formulieren](#)) de volgende zinsnede toe te voegen:

«Over de tekst van dit verdrag is overeenstemming bereikt met... en het zal binnenkort tot stand worden gebracht.»

De Afdeling stelt in deze gevallen een conceptadvies op en stelt dat aan de Minister van Buitenlandse Zaken ter beschikking, zodat ook het nader rapport alvast voorbereid kan worden. Nadat het verdrag ondertekend is, wordt het onderhands aan de Afdeling toegezonden, waarop deze dan op korte termijn haar officieel advies kan uitbrengen, en vervolgens dan vrijwel direct het nader rapport kan worden uitgebracht. Overigens is [nr. 35](#) van overeenkomstige toepassing. Zie ook [nr. 116](#).

Laatst gewijzigd op: 27-2-2019

Nr. 244 (Aanhangig maken van de adviesaanvraag bij de Afdeling advisering van de Raad van State (van het Koninkrijk))

Het aanhangig maken van voorstellen tot goedkeuring van verdragen gebeurt door de Koning, op voordracht van de Minister van Buitenlandse Zaken. Onder [Modelbrieven en formulieren](#) is een model [Voordracht \(rijks\)wetsvoorstel goedkeuring verdrag](#) opgenomen. Bij voorstellen tot stilzwijgende goedkeuring heeft de voordracht een eigen tekst (zie het model [Voordracht stilzwijgende goedkeuring opzegging verdrag](#)). Bij de voordracht wordt de tekst van het verdrag meegezonden in de vorm van een kopie van de ondertekende of nog te ondertekenen tekst. Indien er een publicatie is in het Tractatenblad, wordt er geen verdragstekst meegezonden; in dat geval worden bij de titel van het verdrag in zowel voordracht als toelichting het jaartal en het nummer van het Tractatenblad vermeld, zodat het Tractatenblad te vinden is op www.officielebekendmakingen.nl. Bij de voordracht wordt verder ofwel een goedkeuringswetsvoorstel (ongetekend) met memorie van toelichting (ondertekend) meegezonden, ofwel een toelichtende nota (ondertekend). Tot slot worden ook eventueel uitgebrachte adviezen meegestuurd. Als er sprake is van uitvoeringswetgeving, dient deze bij voorkeur gelijktijdig met het goedkeuringswetsvoorstel te worden voorgedragen. Voor het overige zijn [nr. 36 tot en met 38](#) van overeenkomstige toepassing.

Laatst gewijzigd op: 27-2-2019

Nr. 245 (Uitbrengen van het advies van de Afdeling advisering van de Raad van State (van het Koninkrijk))

Ten aanzien van het advies van de Afdeling advisering van de Raad van State (van het Koninkrijk) is [nr. 40](#) van overeenkomstige toepassing.

Laatst gewijzigd op: 27-2-2019

Nr. 246 (Opstellen van het nader rapport)

Het gestelde in [nr. 43](#) met betrekking tot het nader rapport is van overeenkomstige toepassing. Zie ook [nr. 116](#). Het nader rapport wordt opgesteld door het Ministerie van Buitenlandse Zaken. Onder [Modelbrieven en formulieren](#) worden modellen gegeven voor de tekst van het nader rapport. Als een verdrag (mede) voor Aruba, Curaçao of Sint Maarten zal gelden of deze landen anderszins raakt, dient het krachtens [artikel 2, derde lid, van de Rijkswet goedkeuring en bekendmaking verdragen](#), gelijktijdig met de overlegging aan de Staten-Generaal, ook overgelegd te worden aan de Staten van Aruba, van Curaçao respectievelijk van Sint Maarten. Dit wordt dan in het nader rapport vermeld.

Laatst gewijzigd op: 7-3-2019

Nr. 247 (Wijziging van het goedkeuringsvoorstel of de toelichting nadat de Raad van State (van het Koninkrijk) heeft geadviseerd)

[Nr. 43](#) en [44](#) inzake wijzigingen na het advies van de Afdeling advisering van de Raad van State (van het Koninkrijk) zijn van overeenkomstige toepassing voor zover het betreft wijzigingen in het goedkeuringswetsvoorstel of de memorie van toelichting daarbij, dan wel in de toelichtende nota bij een stilzwijgende goedkeuringsprocedure. Als het verdrag zelf in dit stadium, al dan niet naar aanleiding van het advies van de Afdeling gewijzigd zou moeten worden, moet de procedure met betrekking tot het verdrag in zijn oorspronkelijke vorm gestaakt worden, waartoe in het nader rapport machtiging aan de Koning moet worden gevraagd. Vervolgens zullen de onderhandelingen heropend moeten worden. Met het gewijzigde verdrag zal tenslotte een geheel nieuwe goedkeuringsprocedure begonnen moeten worden. Indien de wijziging van het verdrag niet van ingrijpende aard is en geheel conform het advies van de Afdeling, kan in voorkomend geval indien het dictum van de Afdeling daarop duidt, de oorspronkelijke goedkeuringsprocedure worden voortgezet. De redactie van al deze wijzigingen ligt in handen van het Ministerie van Buitenlandse Zaken.

Laatst gewijzigd op: 7-3-2019

Nr. 248 (Openbaarmaking van het advies van de Afdeling advisering van de Raad van State (van het Koninkrijk) en het nader rapport)

In geval van stilzwijgende goedkeuring wordt de openbaarmaking van het advies van de Afdeling advisering van de Raad van State en de tekst van de stukken zoals gewijzigd naar aanleiding van het advies, door het Ministerie van Buitenlandse Zaken verzorgd. Dit ministerie zorgt ook voor vermelding van de vereiste voetnoot in de memorie van toelichting of de toelichtende nota wanneer een advies conform van de Afdeling is ontvangen tenzij, bij uitzondering, andere afspraken over de voetnoot zijn gemaakt tussen het Ministerie van Buitenlandse Zaken en het betrokken departement. Zie ook het gestelde in [nr. 45](#) en [46](#).

Laatst gewijzigd op: 27-2-2019

8. Parlementaire goedkeuring

Nr. 249 (Uitdrukkelijke goedkeuring)

Bij de uitdrukkelijke goedkeuring van verdragen, goedkeuring bij wet dus, zijn met betrekking tot het goedkeuringswetsvoorstel [nr. 47 tot en met 105](#) van overeenkomstige toepassing, met dien verstande dat zich daarbij de in [nr. 250 tot en met 253](#) genoemde bijzonderheden voordoen. Bij rijkswetten tot goedkeuring van verdragen die (mede) voor Aruba, Curaçao of Sint Maarten zullen gelden of deze landen raken, is voorts hoofdstuk 3 van toepassing.

Laatst gewijzigd op: 12-9-2018

Nr. 250 (Ter goedkeuring in te dienen stukken)

Aan het Kabinet van de Koning worden met het oog op een indiening van een origineel wetsvoorstel de stukken meegezonden die genoemd worden in [nr. 47](#). De tekst van het verdrag zoals gepubliceerd in het Tractatenblad, is op www.officielebekendmakingen.nl te vinden, onder vermelding van het Tractatenbladnummer.

Laatst gewijzigd op: 27-2-2019

Nr. 251 (Amendementen)

Amendementen door de Tweede Kamer der Staten-Generaal zijn slechts mogelijk met betrekking tot het goedkeuringswetsvoorstel. Zo kan in een goedkeuringswetsvoorstel een amendement worden opgenomen met betrekking tot het zogenoemde 'instemmingsrecht' ten aanzien van ontwerp besluiten van volkenrechtelijke organisaties (zie [nr. 231](#)). Amendementen ten aanzien van verdragen zelf zijn niet mogelijk. Wel is het mogelijk de goedkeuringswet te wijzigen terzake van te maken voorbehouden (voor zover volkenrechtelijk toelaatbaar). Wenst een van de kamers der Staten-Generaal dat het verdrag wordt gewijzigd, dan dient het goedkeuringswetsvoorstel te worden verworpen en de regering gevraagd te worden naar de onderhandelingstafel terug te gaan.

Laatst gewijzigd op: 12-9-2018

Nr. 252 (Intrekking of verwerping van het wetsvoorstel)

Als een wetsvoorstel tot goedkeuring van een bilateraal of door het Koninkrijk ondertekend multilateraal verdrag wordt ingetrokken, of door de Staten-Generaal wordt verworpen, zal de regering aan de verdragspartner(s) moeten mededelen dat zij afziet van het partij worden van het Koninkrijk bij het verdrag. In het geval van de multilaterale verdragen gaat dat door middel van een mededeling aan de depositaris.

Laatst gewijzigd op: 12-9-2018

Nr. 253 (Inwerkingtreding van de goedkeuringswet)

Om een goedkeuringswet in werking te doen treden geeft [Ar 8.12](#) als model inwerkingtreding met ingang van de dag na de datum van uitgifte van het Staatsblad waarin de wet wordt geplaatst. Het in werking treden van de goedkeuringswet betekent dat de goedkeuring is verleend en de regering er dus toe mag overgaan de instemming door het verdrag gebonden te worden tot uitdrukking te brengen ([nr. 257](#)).

Laatst gewijzigd op: 9-10-2018

Nr. 254 (Stilzwijgende goedkeuring)

De indiening van verdragen bij de Staten-Generaal ter stilzwijgende goedkeuring en de eventuele gelijktijdige overlegging van verdragen aan de Staten van Aruba, Curaçao of Sint Maarten vindt plaats door de Minister van Buitenlandse Zaken (ongeacht welke bewindspersoon de eerstverantwoordelijke is voor de materiële inhoud van het verdrag, zie [Ar 8.19](#)), na een daartoe verkregen machtiging van de Koning. Refererend aan het nader rapport (slotzin, zie [nr. 41](#)) machtigt de Koning de minister overeenkomstig het nader rapport te handelen.

De indiening vindt plaats door middel van zogenoemde overleggingsbrieven aan de voorzitters van beide kamers der Staten-Generaal (en eventueel aan de voorzitter(s) van de Staten van Aruba, Curaçao of Sint Maarten). Daarbij worden de toelichtende nota en eventuele bijlagen meegestuurd. De tekst van het verdrag, zoals gepubliceerd in het Tractatenblad, is op www.officielebekendmakingen.nl te vinden, onder vermelding van het Tractatenbladnummer. Voor het overige is ten aanzien van de indiening [nr. 47](#) (algemeen) alsook [nr. 49](#) (adviezen) en [nr. 53](#) (persbericht) van overeenkomstige toepassing. Op de behandeling van ter stilzwijgende goedkeuring ingediende verdragen zijn van toepassing de [artikelen 124 tot en met 129 van het Reglement van Orde van de Tweede Kamer](#) en de [artikelen 143 tot en met 149 van het Reglement van Orde van de Eerste Kamer](#).

Laatst gewijzigd op: 27-2-2019

Nr. 255 (Termijn van dertig dagen)

De stilzwijgende goedkeuring is verleend indien niet binnen dertig dagen na de overlegging van het verdrag aan beide kamers der Staten-Generaal vanuit één der Kamers of door de Gevolmachtigde Minister van Aruba, van Curaçao of die van Sint Maarten de wens te kennen wordt gegeven dat het verdrag aan de uitdrukkelijke goedkeuring zal worden onderworpen ([artikel 5, eerste en tweede lid, van de Rijkswet goedkeuring en bekendmaking verdragen](#)). De termijn begint te lopen op de dag na die van de ontvangst van het overgelegde verdrag ([artikel 124, eerste lid, Reglement van Orde van de Tweede Kamer](#)). Op het Kamerstuk waarin de overleggingsbrief en de toelichtende nota worden afgedrukt, wordt vermeld op welke dag de termijn eindigt. Met de Griffie plenair van de Tweede Kamer en de griffie van de Eerste Kamer is afgesproken dat er van regeringswege voor zal worden gezorgd dat steeds tweederde van de termijn buiten de recesperiodes valt (zie ook [Ar 8.20](#)). Dit betekent dat overleggingen ter stilzwijgende goedkeuring plaats kunnen vinden tot uiterlijk twintig dagen vóór een recesperiode en de overleggingen weer hervat kunnen worden tien dagen voor het einde van een recesperiode.

Laatst gewijzigd op: 27-2-2019

Nr. 255a (Vervallen)

Vervallen

Laatst gewijzigd op: 9-10-2018

Nr. 256 (Doorbreking van het stilzwijgen)

Onder 'doorbreking van het stilzwijgen' wordt verstaan dat ten aanzien van een ter stilzwijgende goedkeuring aan de Staten-Generaal overgelegd verdrag door of namens een der kamers of door ten minste één vijfde van het aantal leden van een der kamers, of door de Gevolmachtigde Minister van Aruba, Curaçao dan wel van Sint Maarten de wens te kennen wordt gegeven dat het verdrag aan de uitdrukkelijke goedkeuring wordt onderworpen. De wens moet volgens [artikel 5, eerste en tweede lid, van de Rijkswet goedkeuring en bekendmaking verdragen](#) te kennen worden gegeven binnen dertig dagen na de overlegging.

Hoe in beide kamers der de Staten-Generaal te werk wordt gegaan is geregeld in de [artikelen 124 tot en met 129 van het Reglement van Orde van de Tweede Kamer](#) en in de [artikelen 143 tot en met 149 van het Reglement van Orde van de Eerste Kamer](#). Normaliter komt het erop neer dat het voorgeschreven aantal leden de voorzitter van de Kamer schriftelijk meedeelt dat men de wens te kennen geeft en dat de voorzitter de Minister van Buitenlandse Zaken hiervan kennis geeft. In spoedgevallen kan deze kennisgeving telefonisch plaatsvinden aan de Afdeling Verdragen van het Ministerie van Buitenlandse Zaken. De Gevolmachtigde Ministers geven de wens te kennen in een brief aan de Minister van Buitenlandse Zaken, met afschrift aan de voorzitters van de beide kamers der Staten-Generaal en de voorzitters van de Staten van Aruba, Curaçao en Sint Maarten. Als de wens tijdig te kennen is gegeven, is de goedkeuring niet verleend en dient een uitdrukkelijke goedkeuringsprocedure te worden gevolgd. Het Ministerie van Buitenlandse Zaken geeft van het doorbreken van het stilzwijgen zo spoedig mogelijk kennis aan het eerstverantwoordelijke ministerie. De memorie van toelichting op het dan noodzakelijke goedkeuringswetsvoorstel pleegt alleen te vermelden dat het stilzwijgen is doorbroken en verwijst voor de toelichting op het verdrag naar de toelichtende nota die met het oog op de stilzwijgende goedkeuring was overgelegd.

Ingevolge [artikel 19, onderdeel b, van de Wet op de Raad van State](#) is het horen van de Raad in dit geval niet noodzakelijk. Indien zich nieuwe omstandigheden hebben voorgedaan kan het horen van de Raad echter zinvol zijn. In dat geval wordt de bij wetsvoorstellen gebruikelijke slotformule bij aanbieding aan de Koning met het oog op advisering door de Afdeling advisering van Raad van State gebruikt (zie de toelichting bij het model 'Nader rapport wetsvoorstel goedkeuring verdrag na doorbreking stilzwijgen' onder [Modelbrieven en formulieren](#) voor het wel of niet horen van de Afdeling). Het nader rapport pleegt na het

---

doorbreken van het stilzwijgen rechtstreeks ingediend te worden door de eerste ondertekenaar van het wetsvoorstel of bij wijze van procedurele assistentie door een bewindspersoon van Buitenlandse Zaken. Op de verdere procedure zijn de regels met betrekking tot de uitdrukkelijke goedkeuring van verdragen van toepassing.

Laatst gewijzigd op: 7-3-2019

9. Tot uitdrukking brengen van de instemming door een verdrag gebonden te worden

Nr. 257 (Procedure)

In [nr. 253](#) en [255](#) is beschreven wanneer kan worden overgegaan tot het 'binden van het Koninkrijk' aan het verdrag in de zin van [artikel 91, eerste lid, van de Grondwet](#). Overigens betekent het feit dat de parlementaire goedkeuring is verleend niet dat de regering daardoor verplicht is om daadwerkelijk over te gaan tot de binding van het Koninkrijk aan het goedgekeurde verdrag. Mocht de regering om haar moverende redenen willen afzien van het partij worden bij het goedgekeurde verdrag dan zal zij het parlement daaromtrent echter wel moeten informeren op grond van [artikel 13, vierde lid, van de Rijkswet goedkeuring en bekendmaking verdragen](#).

De binding aan een verdrag gebeurt door het tot uitdrukking brengen van de instemming door het verdrag gebonden te worden. Daarbij worden dan tevens eventuele voorbehouden gemaakt en verklaringen afgelegd. Een en ander wordt verzorgd door de Afdeling Verdragen van het Ministerie van Buitenlandse Zaken. De instemming om gebonden te worden kan op verschillende manieren tot uitdrukking worden gebracht, bijvoorbeeld door kennisgeving, bekrachtiging, aanvaarding, goedkeuring of toetreding, zulks afhankelijk van wat hieromtrent in het verdrag zelf is bepaald of anderszins is overeengekomen (zie de [artikelen 11 tot en met 17 van het Weens verdragenverdrag](#)). Als er verschillende mogelijkheden zijn, wordt gekozen voor de eenvoudigste daarvan. Behalve wanneer een koninklijke akte moet worden verleend (wat bijvoorbeeld nodig is als een verdrag als enige manier van binding voorziet in 'bekrachtiging') gaat de desbetreffende akte uit van de Minister van Buitenlandse Zaken. Overigens wordt niet overgegaan tot de daadwerkelijke binding voordat het Ministerie van Buitenlandse Zaken zich ervan heeft vergewist dat er niet alsnog bezwaren bestaan tegen de binding bij de betrokken andere departementen.

Ook wordt de instemming gebonden te worden pas afgegeven wanneer vaststaat dat het Koninkrijk het desbetreffende verdrag na inwerkingtreding (zie [nr. 258](#)) ook zal kunnen nakomen. Dat wil zeggen dat vaststaat dat dan eventueel benodigde uitvoeringswetgeving van kracht zal zijn.

De instemming om gebonden te worden wordt rechtstreeks aan de verdragspartij(en) tot uitdrukking gebracht, of (als het verdrag daarin voorziet) aan de depositaris van het verdrag. Deze geeft het dan door aan de andere verdragspartijen. Het Koninkrijk als zodanig is het rechtssubject dat partij is bij verdragen. Het is echter niet nodig dat het Koninkrijk voor al zijn samenstellende delen partij wordt bij ieder verdrag. Bij het tot uitdrukking brengen van de instemming om gebonden te zijn kan worden aangegeven voor welke delen van het Koninkrijk het verdrag zal gelden. Het is mogelijk om een beperkte gelding later uit te breiden, of een gelding voor het hele Koninkrijk later te beperken (wat neerkomt op opzegging van het verdrag voor een gedeelte van het Koninkrijk).

Laatst gewijzigd op: 27-2-2019

10. Inwerkingtreding van een verdrag

Nr. 258 (Algemeen)

De inwerkingtreding van een verdrag wordt primair beheerst door het bepaalde in het verdrag zelf, of het daaromtrent tussen de onderhandelende partijen afgesprokene ([artikel 24 van het Weens verdragenverdrag](#)). Er zijn vele varianten mogelijk. Bilaterale verdragen treden meestal in werking nadat beide staten elkaar over en weer hebben laten weten dat aan hun respectievelijke grondwettelijke vereisten is voldaan. Multilaterale verdragen treden veelal pas in werking nadat een aantal staten hun instemming om gebonden te zijn door het verdrag tot uitdrukking heeft gebracht. Vaak zit ook nog een zeker tijdsverloop tussen de voldoening aan de vereisten en de uiteindelijke inwerkingtreding, opdat de betrokken staten, autoriteiten enzovoort zich kunnen voorbereiden op de inwerkingtreding.

Laatst gewijzigd op: 12-9-2018

Nr. 259 (Bekendmaking)

Ingevolge [artikel 17, onderdeel b, van de Rijkswet goedkeuring en bekendmaking verdragen](#) wordt het tijdstip van inwerkingtreding van een verdrag voor het Koninkrijk bekendgemaakt in het Tractatenblad. De Afdeling Verdragen van het

---

Ministerie van Buitenlandse Zaken, dat verantwoordelijk is voor uitgifte van het Tractatenblad, draagt hiervoor zorg. De Tractatenbladen zijn te raadplegen op www.officielebekendmakingen.nl, en via de verdragenbank (verdragenbank.overheid.nl).

Laatst gewijzigd op: 27-2-2019

11. Opzegging van verdragen en intrekking van voorbehouden

Nr. 260 (Bekendmaking)

Volkenrechtelijk is opzegging van een verdrag alleen mogelijk overeenkomstig de bepalingen van het verdrag zelf of bij overeenstemming tussen alle partijen (de [artikelen 54 en 56 van het Weens verdragenverdrag](#)). Dat wil zeggen dat als een verdrag niet voorziet in opzegging het alleen kan worden opgezegd met instemming van alle partijen. De Grondwet bepaalt in [artikel 91, eerste lid](#), dat verdragen niet mogen worden opgezegd zonder voorafgaande goedkeuring van de Staten-Generaal. Overigens gelden ingevolge [artikel 14, eerste lid, van de Rijkswet goedkeuring en bekendmaking verdragen](#) ook ten aanzien van voornemens tot opzegging van verdragen de in [artikel 7, onder a en b, van de Rijkswet goedkeuring en bekendmaking verdragen](#) vervatte uitzonderingen op het parlementair goedkeuringsvereiste en geldt ook de in [artikel 10 van de Rijkswet goedkeuring en bekendmaking verdragen](#) voorziene mogelijkheid van goedkeuring achteraf. Voorts moeten, wanneer het voornemen bestaat een verdrag voor Aruba, Curaçao of Sint Maarten op te zeggen, de Staten van die landen op dezelfde manier ingeschakeld worden als bij de goedkeuring van verdragen ([artikel 14, eerste lid, van de Rijkswet goedkeuring en bekendmaking verdragen](#)).

'Opzegging van voorbehouden', dat wil zeggen intrekking van voorbehouden, betekent bestaande verdragsverplichtingen wijzigen (meestal uitbreiden). Uit [artikel 91, eerste lid, van de Grondwet](#) vloeit voort dat ook hiervoor parlementaire goedkeuring vereist is (voor de goede orde wordt vermeld dat na de bekrachtiging van een verdrag het volkenrechtelijk niet mogelijk is alsnog voorbehouden te maken).

Op de voorbereiding en de parlementaire goedkeuring van het voornemen een verdrag op te zeggen of een voorbehoud in te trekken zijn de voorgaande punten van dit hoofdstuk van overeenkomstige toepassing. Ook van het voornemen tot opzegging van een verdrag is krachtens [artikel 14, eerste lid, van de Rijkswet goedkeuring en bekendmaking verdragen](#), zowel uitdrukkelijke als stilzwijgende goedkeuring mogelijk (zie [nr. 233](#)). Voor de procedurekeuze is irrelevant of het op te zeggen verdrag zelf destijds uitdrukkelijk of stilzwijgend is goedgekeurd. Bepalend is slechts of de regering denkt dat het parlement met haar over de voorgenomen opzegging van het verdrag van gedachten wil wisselen. Zo ja, dan dient de goedkeuring uitdrukkelijk te gebeuren. Het desbetreffende wetsvoorstel heeft een eigen redactie (zie bijvoorbeeld [Kamerstukken II 2016/17, 34621, nr. 2](#)). Denkt de regering dat er geen behoefte aan discussie zal zijn dan kan het stilzwijgend. Overigens bestaat ook hier, vanwege het van overeenkomstige toepassing zijn van [artikel 5 van de Rijkswet goedkeuring en bekendmaking verdragen](#), de mogelijkheid dat het stilzwijgen wordt doorbroken (zie [nr. 256](#)). Het hier gestelde is ook van toepassing bij voornemens tot intrekking van voorbehouden.

Laatst gewijzigd op: 27-2-2019

Nr. 261 (Behandeling door de (rijks)ministerraad)

De standaardformulering in de rubriek 'voorgesteld besluit' van het (rijks)ministerraadsformulier (vergelijk ook [nr. 236](#)), luidt in het geval van een voornemen tot opzegging van een verdrag:

«Akkoord met toezending van het voorstel van (rijks)wet tot goedkeuring van het voornemen tot opzegging van het verdrag/tot intrekking van het voorbehoud/het voorstel tot stilzwijgende goedkeuring van het voornemen tot opzegging van het verdrag/tot intrekking van het voorbehoud om advies aan de Afdeling advisering van de Raad van State (van het Koninkrijk).»

Laatst gewijzigd op: 12-9-2018

Nr. 262 (Adviesaanvragen aan de Afdeling advisering van de Raad van State (van het Koninkrijk))

Voor de voordracht aan de Koning met het oog op het horen van de Afdeling advisering van de Raad van State (van het Koninkrijk) ([nr. 244](#)) met betrekking tot stilzwijgende goedkeuring van het voornemen tot opzegging van een verdrag zie de modelbrief [Voordracht stilzwijgende goedkeuring opzegging verdrag](#) onder [Modelbrieven en formulieren](#).

Deze modelbrief geldt ook voor voornemens tot intrekking van voorbehouden. Bij een uitdrukkelijke goedkeuring van het voornemen tot opzegging van een verdrag dan wel tot intrekking van een voorbehoud hebben voordracht, advies en nader rapport geen speciale formulering. Die stukken volgen de normale redactie die bij formele (rijks)wetten gebruikelijk is.

Laatst gewijzigd op: 27-2-2019

Nr. 263 (Parlementaire goedkeuring)

De parlementaire goedkeuring van het voornemen tot opzegging van een verdrag of tot intrekking van een voorbehoud, zowel uitdrukkelijk als stilzwijgend, verloopt op precies dezelfde manier als de goedkeuring van verdragen met het oog op het partij worden (zie [nr. 249 tot en met 256](#)).

Als het verdrag al opgezegd is en de achteraf gevraagde (zie [nr. 260](#)) goedkeuring niet verleend wordt, moet krachtens [artikel 14, tweede lid, van de Rijkswet goedkeuring en bekendmaking verdragen](#), de opzegging of het gevolg daarvan zo spoedig mogelijk ongedaan gemaakt worden.

Laatst gewijzigd op: 27-2-2019

Nr. 264 (Opzegging en buitenwerkingtreding)

De feitelijke opzegging van een verdrag of intrekking van een voorbehoud geschiedt door de Minister van Buitenlandse Zaken, dat wil zeggen dat hij de desbetreffende akte ondertekent en hij de opdracht geeft opzegging te doen plaatsvinden of het voorbehoud te doen intrekken. Op welk tijdstip het verdrag na opzegging voor het Koninkrijk buiten werking treedt, is afhankelijk van wat daaromtrent in het verdrag zelf of in het bij het overleg met de partijen over de opzegging is overeengekomen. Bij het ontbreken van een regeling, valt dit tijdstip na 12 maanden overeenkomstig [artikel 56, tweede lid, van het Weens verdragenverdrag](#). De intrekking van een voorbehoud wordt van kracht op de datum waarop de betrokken staten de kennisgeving daarvan hebben ontvangen ([artikel 22, derde lid, van het Weens verdragenverdrag](#)). Krachtens [artikel 17, onderdeel c, van de Rijkswet goedkeuring en bekendmaking verdragen](#), wordt het tijdstip van buitenwerkingtreding van het verdrag bekendgemaakt Tractatenblad. Ook het intrekken van voorbehouden wordt in het Tractatenblad bekendgemaakt.

Laatst gewijzigd op: 7-3-2019

12. Versnelling van de procedure in bijzondere gevallen

Nr. 265 (Mogelijkheden voor versnelling van de procedure)

Ook bij het partij worden en opzeggen van verdragen kan er behoefte aan bestaan de procedure te versnellen. Met name doet zich dit voor als er internationaal termijnen zijn afgesproken waarbinnen een verdrag in werking moet treden of moet worden opgezegd. Het over de versnelling van de procedure in bijzondere gevallen in [nr. 106 tot en met 110](#) gestelde is van overeenkomstige toepassing. Wat betreft versnelling van de procedure met betrekking tot verdragen die (mede) voor Aruba, Curaçao of Sint Maarten zullen gelden is [nr. 128](#) van overeenkomstige toepassing (zie ook [nr. 117](#)). Overigens zal men voor de inwerkingtreding van een verdrag mede afhankelijk zijn van het tempo van de procedure bij de verdragspartner(s).

Laatst gewijzigd op: 24-4-2019

13. Jaarlijkse rapportage aan het parlement

Nr. 266 (Procedure)

Jaarlijks verstrekt de Minister van Buitenlandse Zaken, mede namens de ambtgenoten, aan de Staten-Generaal en aan de Staten van Aruba, Curaçao en Sint Maarten een overzicht van verdragen waarbij partij worden van het Koninkrijk tot de reële mogelijkheden behoort, maar die nog niet ter goedkeuring zijn ingediend, met opgave van de stand van zaken en de in verschillende gevallen van belang zijnde factoren. De bedoeling hiervan is te komen tot een zo vlot mogelijke afhandeling van verdragen. Alle betrokkenen worden hiermee op de hoogte gebracht van de voortgang van de werkzaamheden en krijgen daarmee de gelegenheid desgewenst prioriteiten aan te geven (zie bijvoorbeeld [Kamerstukken II 2017/18, 34775 V, nr. 66](#)). In het overzicht dat in de Rijksministerraad wordt vastgesteld, wordt door de regering aangegeven, welke verdragen volgens haar als prioritair moeten worden aangemerkt.

Laatst gewijzigd op: 27-2-2019

Modelbrieven en formulieren

Inhoudsopgave

- [Aanbiedingsbrief nota naar aanleiding van het verslag](#)
- [Aanbiedingsformulier voor voorportalen, ministeriele commissies, onderraden en \(rijks\)ministerraad](#)

- [Begeleidend memo aan Afdeling advisering van de Raad van State](#)
- [Begeleidend memo aan griffie Tweede Kamer](#)
- [Begeleidend memo aan KvdK bij indienen wetsvoorstel](#)
- [Begeleidend memo aan KvdK tbv advisering Raad van State](#)
- [Format Internetconsultatie Beantwoording vragen uit het Integraal afwegingskader voor beleid en regelgeving](#)
- [Formulier en toelichting Verzoek om plaatsing in Staatsblad](#)
- [Modelbrief voorhangbrief uitvoeringsverdrag of verlengingsverdrag](#)
- [Modeltekst voorhangbrief](#)
- [Modeltekst voorstel tot bekrachtiging initiatiefwet](#)
- [Nader rapport bij amvb](#)
- [Nader rapport bij niet bekrachtigen amvb](#)
- [Nader rapport bij niet indienen wetsvoorstel](#)
- [Nader rapport bij nota van wijziging](#)
- [Nader rapport wetsvoorstel](#)
- [Spoedadviesaanvraag aan de vice-president van de Raad van State](#)
- [Voordracht amvb](#)
- [Voordracht intrekking adviesaanvraag Afdeling advisering Raad van State](#)
- [Voordracht klein kb](#)
- [Voordracht nota van wijziging](#)
- [Voordracht \(rijks\)wetsvoorstel goedkeuring intrekking voorbehoud\(en\) bij verdrag](#)
- [Voordracht \(rijks\)wetsvoorstel goedkeuring opzegging verdrag](#)
- [Voordracht \(rijks\)wetsvoorstel goedkeuring verdrag](#)
- [Voordracht stilzwijgende goedkeuring intrekking voorbehoud\(en\) bij verdrag](#)
- [Voordracht stilzwijgende goedkeuring opzegging verdrag](#)
- [Voordracht stilzwijgende goedkeuring verdrag](#)
- [Voordracht wetsvoorstel](#)

Aanbiedingsbrief nota naar aanleiding van het verslag

Voor de brief aan de Staten-Generaal, waarbij een minister de nota naar aanleiding van het verslag of een ander stuk inzake een voorstel van wet aanbiedt, wordt het volgende model gevolgd:

Aan de voorzitter van de Tweede (Eerste) Kamer der Staten-Generaal.

Voorstel van (rijks)wet ... (vermelding van het opschrift) (... (Kamerstuknummer)).

Hierbij bied ik u (, mede namens/in overeenstemming met/na overleg met mijn ambtgenoot van/voor ...) de nota naar aanleiding van het verslag/(nader) memorie van antwoord inzake het bovenvermelde voorstel (alsmede een nota van wijziging) aan.

De Minister van/voor ...

Toelichting

Indien het een stuk voor de Tweede Kamer betreft, worden de stukken - naast verzending van het origineel aan de Voorzitter van de Kamer - per e-mail aangeboden aan de Tweede Kamer (zie [nr. 47](#) en [58](#)). In het geval dat toezending per e-mail niet mogelijk is (bijvoorbeeld in verband met de omvang van de stukken), dient het ministerie de stukken op een USB of CD met de aanbiedingsbrief aan de Tweede Kamer te zenden. Voorts wordt altijd één afschrift gezonden aan de griffie van de Eerste Kamer. Indien het een stuk voor de Eerste Kamer betreft, wordt alleen het origineel aan de voorzitter van die kamer gezonden. Toezending van afschriften is niet noodzakelijk. Zie voor de ondertekening van de nota naar aanleiding van het verslag [Ar 4.40](#).

Laatst gewijzigd op: 12-9-2018

Aanbiedingsformulier voor voorportalen, ministeriele commissies, onderraden en (rijks)ministerraad

[Aanbiedingsformulier voor voorportalen, ministeriele commissies, onderraden en \(rijks\)ministerraad](#) (alleen beschikbaar voor medewerkers van de Rijksoverheid)

Laatst gewijzigd op: 12-9-2018

Begeleidend memo aan Afdeling advisering van de Raad van State

Bij de rechtstreekse toezending van stukken aan de Afdeling advisering van Raad van State wordt in een begeleidend memo de

---

behandelend wetgevingsambtenaar vermeld, bij wie ambtenaren van de Afdeling advisering van de Raad van State desgewenst inlichtingen kunnen inwinnen. Voor dit memo wordt het volgende model gevolgd:

*Aan: Afdeling advisering van de Raad van State (van het Koninkrijk) Van: Ministerie van/voor ...
Hierbij wordt u aangeboden het voorstel van (rijks)wet ... met toelichting. (Alle adviezen moeten in elektronische vorm bij de aanvraag worden gevoegd.)*

*Behandelend ambtenaar:
Telefoonnummer:
E-mailadres:
Vervanger:
Telefoonnummer:
E-mailadres:
Afdeling:
Adres:
Datum:*

Laatst gewijzigd op: 12-9-2018

Begeleidend memo aan griffie Tweede Kamer

Op de dag waarop de stukken schriftelijk aan de Tweede Kamer worden aangeboden, of als dit niet mogelijk is zo spoedig mogelijk nadien, worden de stukken door het ministerie van de eerste ondertekenaar elektronisch verzonden aan de griffie van de Tweede Kamer. In een begeleidend memo wordt de contactambtenaar vermeld. Voor dit memo wordt het volgende model gevolgd:

Aan: Griffie van de Tweede Kamer der Staten-Generaal

*Van: Ministerie van/voor ...
Hierbij wordt u aangeboden het voorstel van (rijks)wet ... met toelichting.*

*Behandelend ambtenaar:
Telefoonnummer:
E-mailadres:
Vervanger:
Telefoonnummer:
E-mailadres:
Afdeling:
Adres:
Datum:*

Toelichting

Het betrokken ministerie zendt alle stukken bij een wetsvoorstel (dus niet alleen wetgevingsstukken, maar ook nota's, brieven, etc.) op dezelfde dag waarop de originelen worden aangeboden aan de Tweede Kamer, met bovenstaand begeleidend memo per e-mail aan de griffie van de Tweede Kamer (zie het Draaiboek voor de regelgeving, [nr. 47](#)). Indien toezending op dezelfde dag niet mogelijk is, vindt de elektronische verzending zo spoedig mogelijk na de aanbidding van de originelen plaats. In het geval dat verzending per e-mail niet mogelijk is (bijvoorbeeld in verband met de omvang van de stukken), dienen de stukken op een USB of CD met het begeleidend memo te worden verzonden.

Laatst gewijzigd op: 12-9-2018

Begeleidend memo aan KvdK bij indienen wetsvoorstel

Het Kabinet van de Koning stelt de departementale contactambtenaar telefonisch op de hoogte van het tijdstip waarop een voorstel van wet bij de Tweede Kamer is ingediend. Met het oog op het in kennis stellen van de contactambtenaar, wordt, tenzij een vaste contactambtenaar is aangewezen, bij het wetsvoorstel een begeleidend memo aan het Kabinet van de Koning gevoegd waarvoor het volgende model wordt gevolgd:

Aan: Kabinet van de Koning

Van: Ministerie van ...

Hierbij wordt u verzocht de hierna vermelde contactpersoon in kennis te stellen van het tijdstip waarop het bijgevoegde voorstel van (rijks)wet ... bij de Tweede Kamer is ingediend.

Behandelend ambtenaar:

Telefoonnummer:

E-mailadres:

Vervanger:

Telefoonnummer:

E-mailadres:

Afdeling:

Adres:

Datum:

Laatst gewijzigd op: 12-9-2018

Begeleidend memo aan KvdK tbv advisering Raad van State

Het Kabinet van de Koning stelt de departementale contactambtenaar telefonisch op de hoogte van het tijdstip waarop een voorstel van wet bij de Afdeling advisering van de Raad van State aanhangig is gemaakt. Dit bericht heet het kabinetsrescript. Het nummer van dit rescript wordt in de aanhef van het nader rapport ingevuld. Met het oog op het in kennis stellen van de contactambtenaar, wordt, tenzij een vaste contactambtenaar is aangewezen, bij het wetsvoorstel een begeleidend memo aan het Kabinet van de Koning gevoegd waarvoor het volgende model wordt gevolgd:

Aan: Kabinet van de Koning

Van: Ministerie van/voor ...

Hierbij wordt u verzocht de hierna vermelde contactpersoon in kennis te stellen van het tijdstip waarop het bijgevoegde voorstel van (rijks)wet ... bij de Afdeling advisering van de Raad van State aanhangig is gemaakt.

Behandelend ambtenaar:

Telefoonnummer:

E-mailadres:

Vervanger:

Telefoonnummer:

E-mailadres:

Afdeling:

Adres:

Datum:

Laatst gewijzigd op: 12-9-2018

Format Internetconsultatie Beantwoording vragen uit het Integraal afwegingskader voor beleid en regelgeving

[Format Internetconsultatie Beantwoording vragen uit het Integraal afwegingskader voor beleid en regelgeving](#) (inloggen vereist of zonder inloggen als u werkt vanaf een werkplek bij de Rijksoverheid)

Laatst gewijzigd op: 12-9-2018

Formulier en toelichting Verzoek om plaatsing in Staatsblad

[Formulier en toelichting Verzoek om plaatsing in het Staatsblad](#) (inloggen vereist of zonder inloggen als u werkt vanaf een werkplek bij de Rijksoverheid)

Laatst gewijzigd op: 7-10-2019

Modelbrief voorhangbrief uitvoeringsverdrag of verlengingsverdrag

1. Bij het voornemen tot het aangaan van een uitvoeringsverdrag worden de Staten-Generaal als volgt in de gelegenheid gesteld om de wens te kennen dat het uitvoeringsverdrag ter goedkeuring wordt voorgelegd:

Ter voldoening aan artikel 8 van de Rijkswet goedkeuring en bekenmaking verdragen, en met het oog op artikel 7, onderdeel b, van die Rijkswet, heb ik de eer u mede te delen dat de regering het voornemen heeft om over te gaan tot het sluiten van het volgende uitvoeringsverdrag.

Het verdrag....

Wat het Koninkrijk betreft, zal het verdrag (alleen voor het Europese deel van Nederland/.../.../....) gelden.

De Minister van Buitenlandse Zaken

2. Bij het voornemen tot verlenging van een verdrag worden de Staten-Generaal als volgt in de gelegenheid gesteld om de wens te kennen te geven dat het verlengingsverdrag ter goedkeuring wordt voorgelegd:

Ter voldoening aan artikel 9 van de Rijkswet goedkeuring en bekendmaking verdragen, en met het oog op artikel 7, onderdeel e, van die Rijkswet, heb ik de eer u mede te delen dat de regering het voornemen heeft om over te gaan tot verlenging van (vermelding van de naam van het verdrag en Tractatenbladnummer).

Dit verdrag...

Voor wat het Koninkrijk betreft, geldt het te verlengen verdrag (alleen voor het Europese deel van Nederland/.../.../....).

De Minister van Buitenlandse Zaken

Laatst gewijzigd op: 27-2-2019

Modeltekst voorhangbrief

Datum

Onderwerp Aanbieding ontwerpbesluit (invullen)

Hierbij bied ik u aan het ontwerpbesluit houdende (titel invullen) in verband met (invullen –indien van toepassing ook de citeertitel). Voor de inhoud van het ontwerpbesluit verwijs ik u naar de ontwerp-nota van toelichting.

De voorlegging geschiedt in het kader van de wettelijk voorgeschreven voorhangprocedure (artikel invullen) van de Wet (titel invullen) en biedt uw Kamer de mogelijkheid zich uit te spreken over het ontwerpbesluit voordat het aan de Afdeling advisering van de Raad van State (van het Koninkrijk) zal worden voorgelegd en vervolgens zal worden vastgesteld.

Ter voldoening aan artikel (invullen) van de Wet (titel invullen) is het ontwerpbesluit in de Staatscourant bekend gemaakt om een ieder de gelegenheid te geven om binnen vier weken wensen en bedenkingen kenbaar te maken.

Op grond van de aangehaalde bepalingen geschiedt de voordracht aan de Koning ter verkrijging van het advies van de Afdeling advisering van de Raad van State (van het Koninkrijk) over het ontwerpbesluit niet eerder dan vier weken nadat het ontwerpbesluit aan beide Kamers der Staten-Generaal is overgelegd.

Wanneer de eindtermijn in een recesperiode valt moet worden ingevuld: Op grond van aanwijzing 2.38 van de Aanwijzingen voor de regelgeving wordt deze termijn in verband met het (naam)reces van uw Kamer verlengd tot (datum invullen).

Een gelijkkluidende brief heb ik gezonden aan de voorzitter van de Eerste Kamer der Staten-Generaal. De Minister van/voor ...,

Laatst gewijzigd op: 2-1-2019

Modeltekst voorstel tot bekrachtiging initiatiefwet

Aan de Koning

Datum

Onderwerp Voorstel van wet van het lid/de leden (invullen) tot (invullen)

Op Uw verzoek heeft de Directeur van Uw kabinet mij bij zijn mededeling van (datum invullen), doen toekomen het bovengenoemde door de Eerste Kamer der Staten-Generaal aangenomen voorstel van wet ten behoeve van behandeling in de ministerraad.

Daartoe gemachtigd door de ministerraad moge ik U hierbij (, mede namens/in overeenstemming met/na overleg met mijn ambtgenoot van/voor ....) het voorstel van wet wederom doen toekomen en U verzoeken het voorstel van wet te bekrachtigen.

De Minister van/voor ...

Laatst gewijzigd op: 12-9-2018

Nader rapport bij amvb

Voor het nader rapport inzake het ontwerp van een algemene maatregel van bestuur wordt het volgende model gevolgd:

Aan de Koning

Nader rapport inzake het ontwerp van een algemene maatregel van (rijks)bestuur ... (vermelding van het opschrift)

Blijkens de mededeling van de Directeur van Uw kabinet van ..., nr. ..., machtigde Uwe Majesteit de Afdeling advisering van de Raad van State (van het Koninkrijk) haar advies inzake het bovenvermelde ontwerp van een algemene maatregel van (rijks)bestuur rechtstreeks aan mij te doen toekomen. Dit advies, gedateerd ..., nr. ..., bied ik U hierbij aan.

Het ontwerp geeft de Afdeling advisering van de Raad van State (van het Koninkrijk) geen aanleiding tot het maken van inhoudelijke opmerkingen (of: bespreking van de bezwaren of opmerkingen). Ik moge U hierbij (, mede namens/in overeenstemming met/na overleg met mijn ambtgenoot van/voor ....) het (gewijzigde) ontwerpbesluit en de (gewijzigde) nota van toelichting (wederom) doen toekomen en U verzoeken overeenkomstig dit ontwerp te besluiten.

De Minister van/voor ...

Laatst gewijzigd op: 12-9-2018

Nader rapport bij niet bekrachtigen amvb

1. Indien naar aanleiding van een negatief advies van de Afdeling advisering van de Raad van State het voornemen bestaat een algemene maatregel van bestuur niet voor bekrachtiging in aanmerking te brengen, wordt voor de slotformule van het nader rapport het volgende model gevolgd:

Daartoe gemachtigd door de ministerraad (van het Koninkrijk) moge ik U (, mede namens/in overeenstemming met/na overleg met mijn ambtgenoot van ....) in overweging geven het hierbij gevoegde ontwerpbesluit overeenkomstig het advies van de Afdeling advisering van de Raad van State (van het Koninkrijk) niet te bekrachtigen en goed te vinden dat het onderhavige nader rapport tezamen met het advies van de Afdeling advisering van de Raad van State (van het Koninkrijk) en het ontwerpbesluit en de daarbij behorende nota van toelichting, zoals deze aan de Afdeling advisering van de Raad van State (van het Koninkrijk) zijn voorgelegd, openbaar wordt gemaakt.

2. Indien om andere redenen het voornemen bestaat een algemene maatregel van bestuur niet voor bekrachtiging in aanmerking te brengen, worden in het nader rapport deze redenen uiteengezet. Voor de slotformule van het nader rapport wordt het volgende model gevolgd:

Daartoe gemachtigd door de ministerraad (van het Koninkrijk) moge ik U (, mede namens/in overeenstemming met/na overleg met mijn ambtgenoot van ....) verzoeken goed te vinden dat het advies van de Afdeling advisering van de Raad van State (van het Koninkrijk) buiten verdere behandeling wordt gelaten en dat het onderhavige nader rapport tezamen met het advies van de Afdeling advisering van de Raad van State (van het Koninkrijk) en het ontwerpbesluit en de daarbij behorende nota van toelichting, zoals deze aan de Afdeling advisering van de Raad van State (van het Koninkrijk) zijn voorgelegd, openbaar wordt gemaakt.

Toelichting

Uit de formules blijkt dat ook het voornemen tot niet bekrachtigen van een algemene maatregel van bestuur in beginsel aan de ministerraad wordt voorgelegd. Indien van deze lijn afgeweken moet worden, vindt hierover overleg plaats met het secretariaat van de ministerraad. Het is niet nodig dat in het nader rapport nog inhoudelijk op de opmerkingen van de Afdeling advisering van de Raad van State wordt ingegaan.

Laatst gewijzigd op: 12-9-2018

Nader rapport bij niet indienen wetsvoorstel

1. Indien naar aanleiding van een negatief advies van de Afdeling advisering van de Raad van State besloten wordt een wetsvoorstel niet in te dienen bij de Tweede Kamer der Staten-Generaal, wordt voor de slotformule van het nader rapport het volgende model gevolgd:

Daartoe gemachtigd door de ministerraad (van het Koninkrijk) moge ik U (, mede namens /in overeenstemming met/na overleg met mijn ambtgenoot van/voor ...) in overweging geven het hierbij gevoegde voorstel van (rijks)wet overeenkomstig het advies van de Afdeling advisering van de Raad van State (van het Koninkrijk) niet aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal (, de Staten van Aruba, de Staten van Curaçao en de Staten van Sint Maarten) te zenden en goed te vinden dat het onderhavige nader rapport tezamen met het advies van de Afdeling advisering van de Raad van State (van het Koninkrijk) en het voorstel van (rijks)wet en de daarbij behorende memorie van toelichting zoals deze aan de Afdeling advisering van de Raad van State (van het Koninkrijk) zijn voorgelegd, openbaar wordt gemaakt.

2. Indien om andere redenen het voornemen bestaat een wetsvoorstel niet in te dienen, worden in het nader rapport deze redenen uiteengezet. Voor de slotformule van het nader rapport wordt het volgende model gevolgd:

Daartoe gemachtigd door de ministerraad (van het Koninkrijk) moge ik U (, mede namens/in overeenstemming met/na overleg met mijn ambtgenoot van/voor ...) verzoeken goed te vinden dat het advies van de Afdeling advisering van de Raad van State (van het Koninkrijk) buiten verdere behandeling wordt gelaten en dat het onderhavige nader rapport tezamen met het advies van de Afdeling advisering van de Raad van State (van het Koninkrijk) en het voorstel van (rijks)wet en de daarbij behorende memorie van toelichting zoals deze aan de Afdeling advisering van de Raad van State (van het Koninkrijk) zijn voorgelegd, openbaar wordt gemaakt.

Toelichting

Uit de formules blijkt dat ook het voornemen tot niet indienen van een wetsvoorstel in beginsel aan de ministerraad wordt voorgelegd. Indien van deze lijn afgeweken moet worden, vindt hierover overleg plaats met het secretariaat van de ministerraad. Het is niet nodig dat in het nader rapport nog inhoudelijk op de opmerkingen van de Afdeling advisering van de Raad van State wordt ingegaan.

Laatst gewijzigd op: 12-9-2018

Nader rapport bij nota van wijziging

Voor het nader rapport inzake een aan de Afdeling advisering van de Raad van State voorgelegde nota van wijziging wordt het volgende model gevolgd:

Aan de Koning

Nader rapport inzake het ontwerp van een nota van wijziging bij het voorstel van (rijks)wet ... (vermelding van het opschrift) Blijkens de mededeling van de Directeur van Uw kabinet van ..., nr. ..., machtigde Uwe Majesteit de Afdeling advisering van de Raad van State (van het Koninkrijk) haar advies inzake het bovenvermelde ontwerp rechtstreeks aan mij te doen toekomen. Dit advies, gedateerd ..., nr. ..., bied ik U hierbij aan.

Het ontwerp geeft de Afdeling advisering van de Raad van State (van het Koninkrijk) geen aanleiding tot het maken van inhoudelijke opmerkingen (of: bespreking van de bezwaren of opmerkingen).

Ik moge U (, mede namens/in overeenstemming met/na overleg met mijn ambtgenoot van/voor ...) verzoeken in te stemmen met toezending van de (gewijzigde) nota van wijziging en (gewijzigde toelichting) aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal (, de Staten van Aruba, de Staten van Curaçao en de Staten van Sint Maarten).

De Minister van/voor ...

Toelichting

Bij de aanbieding van het nader rapport aan de Koning kan volstaan worden met het bijvoegen van een afschrift van de nota van wijziging zoals deze bij de Tweede Kamer zal worden ingediend.

Laatst gewijzigd op: 12-9-2018

Nader rapport wetsvoorstel

Voor het nader rapport inzake een voorstel van wet wordt het volgende model gevolgd:

Aan de Koning

Nader rapport inzake het voorstel van (rijks)wet ... (vermelding van het opschrift)

Blijkens de mededeling van de Directeur van Uw kabinet van ..., nr. ..., machtigde Uwe Majesteit de Afdeling advisering van de Raad van State (van het Koninkrijk) haar advies inzake het bovenvermelde voorstel van (rijks)wet rechtstreeks aan mij te doen toekomen. Dit advies, gedateerd ..., nr. ..., bied ik U hierbij aan.

Het voorstel geeft de Afdeling advisering van de Raad van State (van het Koninkrijk) geen aanleiding tot het maken van inhoudelijke opmerkingen (of: bespreking van de bezwaren of opmerkingen). Ik moge U (, mede namens/in overeenstemming met/na overleg met mijn ambtsgenoot van/voor ...) verzoeken het hierbij gevoegde (gewijzigde) voorstel van (rijks)wet en de (gewijzigde) memorie van toelichting aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal (, de Staten van Aruba, de Staten van Curaçao, en de Staten van Sint Maarten) te zenden.

De Minister van/voor ...

Laatst gewijzigd op: 12-9-2018

Spoedadviesaanvraag aan de vice-president van de Raad van State

Voor het vragen van een spoedbehandeling wordt het volgende model gevolgd:

Aan de Vicepresident van de Raad van State (van het Koninkrijk)

Spoedbehandeling adviesaanvraag inzake voorstel van (rijks)wet ... (vermelding van het opschrift)

Heden heb ik (, mede namens/in overeenstemming met/na overleg met mijn ambtsgenoot van/voor ...) het bovenvermelde voorstel van (rijks)wet aangeboden aan de Koning.

Daartoe gemachtigd door de ministerraad (van het Koninkrijk) verzoek ik u om een spoedbehandeling van de op het voorstel betrekking hebbende adviesaanvraag, nadat het voorstel aan de Afdeling advisering van de Raad van State (van het Koninkrijk) zal zijn voorgelegd.

De redenen voor dit verzoek zijn de volgende (uiteenzetting van de redenen). De Minister van/voor ...

Laatst gewijzigd op: 12-9-2018

Voordracht amvb

Voor de brief aan de Koning waarbij een minister het ontwerp van een algemene maatregel van bestuur aanbiedt met het verzoek dit bij de Afdeling advisering van de Raad van State aanhangig te maken (voordracht), wordt het volgende model gevolgd:

Aan de Koning

Ontwerp van een ... (vermelding van het opschrift)

Daartoe gemachtigd door de ministerraad (van het Koninkrijk) bied ik Uwe Majesteit (, mede namens /in overeenstemming met/na overleg met mijn ambtsgenoot van/voor ...) het bovenvermelde ontwerp van een algemene maatregel van (rijks)bestuur aan. Het ontwerp gaat vergezeld van een nota van toelichting.

Ik moge U verzoeken het ontwerp aan de Afdeling advisering van de Raad van State (van het Koninkrijk) ter advisering voor te leggen en de Afdeling te machtigen haar advies rechtstreeks aan mij te doen toekomen (en afschrift van het advies toe te zenden aan mijn bovenvermelde ambtsgenoot).

De Minister van/voor ...

Laatst gewijzigd op: 12-9-2018

Voordracht intrekking adviesaanvraag Afdeling advisering Raad van State

Voor de voordracht tot intrekking van de adviesaanvraag wordt het volgende model gebruikt:

Aan de Koning

Voorstel van (rijks)wet ... (vermelding van het opschrift)

Op ... is Uwe Majesteit bovenvermeld voorstel van (rijks)wet aangeboden met het verzoek dit voorstel ter advisering voor te leggen aan de Afdeling advisering van de Raad van State (van het Koninkrijk). Blijkens de mededeling van de Directeur van Uw kabinet van ..., nr. ..., is het voorstel bij de Afdeling advisering van de Raad van State (van het Koninkrijk) aanhangig gemaakt.

De ministerraad (van het Koninkrijk) is evenwel van oordeel dat thans geen behoefte meer bestaat aan voortzetting van de behandeling van het voorstel. (In plaats daarvan wordt een nieuw voorstel voorbereid.) (volgt uiteenzetting van de redenen)

Daartoe gemachtigd door de ministerraad (van het Koninkrijk) moge ik U daarom (, mede namens/in overeenstemming met/na overleg met mijn ambtgenoot van/voor ...,) verzoeken de Afdeling advisering van de Raad van State (van het Koninkrijk) te vragen de adviesaanvraag betreffende het bovenvermelde voorstel buiten verdere behandeling te laten.

De Minister van/voor ...

Laatst gewijzigd op: 12-9-2018

Voordracht klein kb

Voor de brief aan de Koning waarbij een minister een ontwerp van een koninklijk besluit voorlegt waarover de Afdeling advisering van de Raad van State niet zal worden gehoord, wordt het volgende model gevolgd:

Aan de Koning

Ontwerp van een ... (vermelding van het opschrift)

Hierbij bied ik Uwe Majesteit (, mede namens/in overeenstemming met/na overleg met mijn ambtgenoot van/voor...,) het bovenvermelde ontwerp aan. (Het ontwerp gaat vergezeld van een nota van toelichting).

(Eventueel: De ministerraad (van het Koninkrijk) heeft met het ontwerp ingestemd.)

Ik moge U verzoeken (op grond van het vorenstaande) overeenkomstig het ontwerp te besluiten.

De Minister van/voor ...

Laatst gewijzigd op: 12-9-2018

Voordracht nota van wijziging

Voor de brief aan de Koning waarbij een minister een ontwerp van een nota van wijziging aanbiedt met het verzoek die bij de Afdeling advisering van de Raad van State aanhangig te maken (voordracht), wordt het volgende model gevolgd:

Aan de Koning

Ontwerp van een nota van wijziging bij het voorstel van (rijks)wet ... (vermelding van het opschrift)

Daartoe gemachtigd door de ministerraad (van het Koninkrijk) bied ik Uwe Majesteit (, mede namens/in overeenstemming met/na overleg met mijn ambtgenoot van/voor ...,) het bovenvermelde ontwerp van een nota van wijziging aan. Het ontwerp is voorzien van een toelichting.

Ik moge U verzoeken het ontwerp aan de Afdeling advisering van de Raad van State (van het Koninkrijk) ter advisering voor te

---

leggen en de Afdeling te machtigen haar advies rechtstreeks aan mij te doen toekomen (en afschrift van het advies toe te zenden aan mijn bovenvermelde ambtgenoot).

De Minister van/voor ...

Laatst gewijzigd op: 12-9-2018

Voordracht (rijks)wetsvoorstel goedkeuring intrekking voorbehoud(en) bij verdrag

Voor de brief aan de Koning waarbij de Minister van Buitenlandse Zaken een voorstel van (rijks)wet tot goedkeuring van een intrekking van een voorbehoud bij een verdrag aanbiedt met het verzoek dit bij de Afdeling advisering van de Raad van State (van het Koninkrijk) aanhangig te maken, wordt het volgende model gevolgd:

Aan de Koning

Voorstel van (rijks)wet houdende goedkeuring van het voornemen tot intrekking van het voorbehoud bij artikel ....., van het op (datum, plaats, naam van het verdrag en Tractatenbladnummer)

Daartoe gemachtigd door de ministerraad (van het Koninkrijk) bied ik Uwe Majesteit (, mede namens/in overeenstemming met de Minister/Staatssecretaris van/voor ....) het bovenvermelde voorstel van (rijks)wet aan. Het voorstel gaat vergezeld van een memorie van toelichting.

(De ministerraad (van het Koninkrijk) heeft vastgesteld dat het voornemen tot intrekking van het voorbehoud niet zal gelden voor Nederland / voor Aruba / voor Curaçao / voor Sint Maarten en/maar deze landen / Nederland / Aruba / Curaçao / Sint Maarten evenmin/wel anderszins raakt in de zin van artikel 2, derde lid, van de Rijkswet goedkeuring en bekendmaking verdragen.)

Ik moge U verzoeken het voorstel aan de Afdeling advisering van de Raad van State (van het Koninkrijk) ter advisering voor te leggen en de Afdeling advisering van de Raad te machtigen haar advies rechtstreeks aan mij te doen toekomen (en afschrift van het advies toe te zenden aan de Minister/Staatssecretaris van/voor ....).

De Minister van Buitenlandse Zaken

Laatst gewijzigd op: 27-2-2019

Voordracht (rijks)wetsvoorstel goedkeuring opzegging verdrag

Voor de brief aan de Koning waarbij de Minister van Buitenlandse Zaken een voorstel van (rijks)wet tot goedkeuring van een opzegging van een verdrag aanbiedt met het verzoek dit bij de Afdeling advisering van de Raad van State (van het Koninkrijk) aanhangig te maken, wordt het volgende model gevolgd:

Aan de Koning

Voorstel van (rijks)wet houdende goedkeuring van het voornemen tot opzegging van het op (datum, plaats, naam van het verdrag en Tractatenbladnummer)

Daartoe gemachtigd door de ministerraad (van het Koninkrijk) bied ik Uwe Majesteit (, mede namens/in overeenstemming met de Minister/Staatssecretaris van/voor ....) het bovenvermelde voorstel van (rijks)wet aan. Het voorstel gaat vergezeld van een memorie van toelichting.

(De ministerraad (van het Koninkrijk) heeft vastgesteld dat het voornemen tot opzegging van het verdrag niet zal gelden voor Nederland / voor Aruba / voor Curaçao / voor Sint Maarten en/maar deze landen / Nederland / Aruba / Curaçao / Sint Maarten evenmin/wel anderszins raakt in de zin van artikel 2, derde lid, van de Rijkswet goedkeuring en bekendmaking verdragen.)

Ik moge U verzoeken het voorstel aan de Afdeling advisering van de Raad van State (van het Koninkrijk) ter advisering voor te leggen en de Afdeling advisering van de Raad te machtigen haar advies rechtstreeks aan mij te doen toekomen (en afschrift van het advies toe te zenden aan de Minister/Staatssecretaris van/voor ....).

De Minister van Buitenlandse Zaken

Laatst gewijzigd op: 27-2-2019

Voordracht (rijks)wetsvoorstel goedkeuring verdrag

Voor de brief aan de Koning waarbij de Minister van Buitenlandse Zaken een voorstel van (rijks)wet tot goedkeuring van een verdrag aanbiedt met het verzoek dit bij de Afdeling advisering van de Raad van State (van het Koninkrijk) aanhangig te maken, wordt het volgende model gevolgd:

Aan de Koning

Voorstel van (rijks)wet houdende goedkeuring van ... (datum, plaats en naam van het verdragen Tractatenbladnummer indien mogelijk)

Daartoe gemachtigd door de ministerraad (van het Koninkrijk) bied ik Uwe Majesteit (, mede namens/in overeenstemming met de Minister/Staatssecretaris van/voor ...) het bovenvermelde voorstel van (rijks)wet aan. Het voorstel gaat vergezeld van een memorie van toelichting en van de tekst van het verdrag waarop het voorstel betrekking heeft.

(De ministerraad (van het Koninkrijk) heeft vastgesteld dat het verdrag niet zal gelden voor Nederland / voor Aruba / voor Curaçao / voor Sint Maarten en/maar deze landen / Nederland / Aruba / Curaçao / Sint Maarten evenmin/wel anderszins raakt in de zin van artikel 2, derde lid, van de Rijkswet goedkeuring en bekendmaking verdragen.)

Ik moge U verzoeken het voorstel aan de Afdeling advisering van de Raad van State (van het Koninkrijk) ter advisering voor te leggen en de Afdeling advisering van de Raad te machtigen haar advies rechtstreeks aan mij te doen toekomen (en afschrift van het advies toe te zenden aan de Minister/Staatssecretaris van/voor ...).

De Minister van Buitenlandse Zaken

Laatst gewijzigd op: 7-3-2019

Voordracht stilzwijgende goedkeuring intrekking voorbehoud(en) bij verdrag

Voor de brief aan de Koning waarbij de Minister van Buitenlandse Zaken een verdrag aanbiedt met het oog op stilzwijgende goedkeuring van een intrekking van een voorbehoud bij een verdrag, met het verzoek dit bij de Afdeling advisering van de Raad van State (van het Koninkrijk) aanhangig te maken, wordt het volgende model gevolgd:

Aan de Koning

Goedkeuring van het voornemen tot intrekking van het voorbehoud bij artikel ..... , van het op (datum, plaats, naam van het verdrag en Tractatenbladnummer)

Daartoe gemachtigd door de ministerraad (van het Koninkrijk) breng ik Uwe Majesteit (mede namens de Minister/Staatssecretaris van/voor ...) ter kennis dat het voornemen bestaat het bovengenoemde voorbehoud in te trekken. Dit voornemen, vergezeld van een toelichtende nota, bied ik U hierbij aan.

Het voornemen tot intrekking behoeft de goedkeuring van de Staten-Generaal alvorens daartoe, voor Aruba / voor Curaçao / voor Sint Maarten / voor het Caribische deel van Nederland/ en voor het Europese deel van Nederland, kan worden overgegaan.

(De ministerraad (van het Koninkrijk) heeft vastgesteld dat het voornemen tot intrekking van het voorbehoud niet zal gelden voor Nederland / voor Aruba / voor Curaçao / voor Sint Maarten en/maar deze landen / Nederland / Aruba / Curaçao / Sint Maarten evenmin/wel anderszins raakt in de zin van artikel 2, derde lid, van de Rijkswet goedkeuring en bekendmaking verdragen.)

In verband hiermee neem ik mij voor dit voornemen ter stilzwijgende goedkeuring voor te leggen aan de Eerste en aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal (en dit tevens voor te leggen aan de Staten van Aruba, Curaçao en Sint Maarten).

Ik moge U verzoeken het voornemen aan de Afdeling advisering van de Raad van State (van het Koninkrijk) voor te leggen en de Raad te machtigen haar advies rechtstreeks aan mij te doen toekomen (en afschrift van het advies toe te zenden aan de Minister/Staatssecretaris van/voor ...).

De Minister van Buitenlandse Zaken

Laatst gewijzigd op: 27-2-2019

Voordracht stilzwijgende goedkeuring opzegging verdrag

Voor de brief aan de Koning waarbij de Minister van Buitenlandse Zaken een verdrag aanbiedt met het oog op stilzwijgende goedkeuring van de opzegging van het verdrag, met het verzoek dit bij de Afdeling advisering van de Raad van State (van het Koninkrijk) aanhangig te maken, wordt het volgende model gevolgd:

Aan de Koning

Goedkeuring van het voornemen tot opzegging van het op (datum, plaats, naam van het verdrag en Tractatenbladnummer)

Daartoe gemachtigd door de ministerraad (van het Koninkrijk) breng ik Uwe Majesteit (mede namens de Minister/Staatssecretaris van/voor ...) ter kennis dat het voornemen bestaat het bovengenoemde verdrag op te zeggen. Dit voornemen, vergezeld van een toelichtende nota, bied ik U hierbij aan.

Het voornemen tot opzegging behoeft de goedkeuring van de Staten-Generaal alvorens daartoe, voor Aruba / voor Curaçao / voor Sint Maarten / voor het Caribische deel van Nederland/ en voor het Europese deel van Nederland, kan worden overgegaan.

(De ministerraad (van het Koninkrijk) heeft vastgesteld dat het voornemen tot opzegging van het verdrag niet zal gelden voor Nederland / voor Aruba / voor Curaçao / voor Sint Maarten en/maar deze landen / Nederland / Aruba / Curaçao / Sint Maarten evenmin/wel anderszins raakt in de zin van artikel 2, derde lid, van de Rijkswet goedkeuring en bekendmaking verdragen.)

In verband hiermee neem ik mij voor dit voornemen ter stilzwijgende goedkeuring voor te leggen aan de Eerste en aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal (en dit tevens voor te leggen aan de Staten van Aruba, Curaçao en Sint Maarten).

Ik moge U verzoeken het voornemen aan de Afdeling advisering van de Raad van State (van het Koninkrijk) voor te leggen en de Raad te machtigen haar advies rechtstreeks aan mij te doen toekomen (en afschrift van het advies toe te zenden aan de Minister/Staatssecretaris van/voor ....).

De Minister van Buitenlandse Zaken

Laatst gewijzigd op: 27-2-2019

Voordracht stilzwijgende goedkeuring verdrag

Voor de brief aan de Koning waarbij de Minister van Buitenlandse Zaken een verdrag aanbiedt met het oog op stilzwijgende goedkeuring met het verzoek dit bij de Afdeling advisering van de Raad van State van het Koninkrijk aanhangig te maken, worden de volgende modellen gevolgd.

1. Indien een verdrag mede zal gelden voor een of meerdere landen van het Caribische deel van het Koninkrijk:

Aan de Koning

Verdrag ... (naam van het verdrag met plaats en datum en Tractatenbladnummer indien mogelijk)

Daartoe gemachtigd door de ministerraad van het Koninkrijk bied ik Uwe Majesteit (, mede namens/in overeenstemming met de Minister/Staatssecretaris van/voor . . . .) de tekst van bovengenoemd verdrag aan. Dit verdrag gaat vergezeld van een toelichtende nota.

Het verdrag behoeft de goedkeuring van de Staten-Generaal alvorens het Koninkrijk, voor Aruba / voor Curaçao / voor Sint Maarten / voor het Caribische deel van Nederland / en voor het Europese deel van Nederland, daaraan kan worden gebonden.

In verband hiermee neem ik mij voor het verdrag ter stilzwijgende goedkeuring over te leggen aan de Eerste en aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal en tevens over te leggen aan de Staten van Aruba / de Staten van Curaçao / en de Staten van Sint Maarten.

Ik moge U verzoeken het verdrag aan de Afdeling advisering van de Raad van State van het Koninkrijk ter advisering voor te leggen en de Afdeling advisering te machtigen haar advies rechtstreeks aan mij te doen toekomen (en afschrift van het advies toe te zenden aan de Minister/Staatssecretaris van/voor ....) .

De Minister van Buitenlandse Zaken

2. Indien een verdrag niet mede zal gelden voor een of meerdere Caribische landen van het Koninkrijk, wordt het volgende model gevolgd:

Aan de Koning

Verdrag ... (naam van het verdrag met plaats en datum en Tractatenbladnummer indien mogelijk)

Daartoe gemachtigd door de ministerraad (van het Koninkrijk) bied ik Uwe Majesteit (, mede namens/in overeenstemming met de Minister/Staatssecretaris van/voor ...) de tekst van bovengenoemd verdrag aan. Dit verdrag gaat vergezeld van een toelichtende nota.

Het verdrag behoeft de goedkeuring van de Staten-Generaal alvorens het Koninkrijk daaraan kan worden gebonden.

De ministerraad (van het Koninkrijk) heeft vastgesteld dat het verdrag niet zal gelden voor Nederland / voor Aruba / voor Curaçao / voor Sint Maarten, en/maar deze landen/ Nederland / Aruba / Curaçao / Sint Maarten evenmin / wel anderszins raakt in de zin van artikel 2, derde lid, van de Rijkswet goedkeuring en bekendmaking verdragen.

In verband hiermee neemt ik mij voor het verdrag ter stilzwijgende goedkeuring over te leggen aan de Eerste en aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal en tevens/doch niet over te leggen aan de Staten van Aruba/ Curaçao/ Sint Maarten.

Ik moge U verzoeken het verdrag aan de Afdeling advisering van de Raad van State (van het Koninkrijk) ter advisering voor te leggen en de Afdeling advisering te machtigen haar advies rechtstreeks aan mij te doen toekomen (en afschrift van het advies toe te zenden aan de Minister/Staatssecretaris van/voor ...).

De Minister van Buitenlandse Zaken

Toelichting

Bij onderdeel 2: Zie over artikel 2, derde lid, van de Rijkswet goedkeuring en bekendmaking verdragen de toelichting op [Ar 8.2](#).

Laatst gewijzigd op: 27-2-2019

Voordracht wetsvoorstel

Voor de brief aan de Koning waarbij een minister een voorstel van wet aanbiedt met het verzoek dit bij de Afdeling advisering van de Raad van State aanhangig te maken (voordracht), wordt het volgende model gevolgd:

Aan de Koning

Voorstel van (rijks)wet ... (vermelding van het opschrift)

Daartoe gemachtigd door de ministerraad (van het Koninkrijk) bied ik Uwe Majesteit (, mede namens/in overeenstemming met/na overleg met mijn ambtgenoot van/voor ...) het bovenvermelde voorstel van (rijks)wet aan. Het voorstel gaat vergezeld van een memorie van toelichting.

Ik moge U verzoeken het voorstel aan de Afdeling advisering van de Raad van State (van het Koninkrijk) ter advisering voor te leggen en de Afdeling te machtigen haar advies rechtstreeks aan mij te doen toekomen (en afschrift van het advies toe te zenden aan mijn bovenvermelde ambtgenoot).

De Minister van/voor ...

Toelichting

In de relatie tussen ministers en staatssecretarissen wordt de aanduiding "ambtgenoot" niet gebruikt. Deze wordt alleen gebruikt in de verhouding minister-minister en staatssecretaris-staatssecretaris. In de andere gevallen is de terminologie bijvoorbeeld "mede namens de Minister van/voor ..."dan wel "mede namens de Staatssecretaris van ...".

In de voordracht kan bijzondere aandacht worden gevraagd voor een bepaald aspect van een voorstel. Dit gebeurt in de voordracht, niet in een aparte brief.

Bij de voordracht worden de volgende stukken gestuurd aan het Kabinet van de Koning:

- het begeleidend memo aan kabinet van de Koning
- het begeleidend memo voor de Afdeling advisering van de Raad van State
- het wetsvoorstel met ondertekende memorie van toelichting
- adviezen uitgebracht over het voorstel

Laatst gewijzigd op: 12-9-2018

Bijlagen

Bijlagen A - Overzichten, schema's en handleidingen

Overzicht procedure wet

De nummers in de eerste kolom verwijzen naar de nummers van dit draaiboek.

Tip: Selecteer in de rechter kantlijn de optie 'PDF deze pagina' i.v.m. de tekst in de laatste kolom die niet volledig zichtbaar is.

Overzicht procedure wet

Fase	Opmerkingen	Instantie
1. (Inter)departementale voorbereiding (nr. 4 tot en met 14)	overleg met betrokken ministeries afronden wetgevingstoets eventuele effectrapportages	Sector Juridische Zaken en Wetgevingsbeleid (JZW)
2. Voorontwerp van wet (nr. 16)	terughoudendheid met voorontwerpen	
3. Voorontwerp in ministerraad (nr. 17)	in het algemeen niet noodzakelijk, zo wel, overleg met secretaris ministerraad	Secretarie ministerraad
4. Adviesaanvragen (nr. 18 tot en met 22)		
5. Ontwerp in ambtelijk voorportaal (nr. 25)	zie instellingsbesluit van voorportaal	secretariaat bij ministerie van coördinerend bewindspersoon
6. Ontwerp in onderraad (nr. 24, 26, 27, 28)	coördinerend bewindspersoon ondertekent aanbiedingsformulier. 7-dagen termijn, bij afwijking overleg met secretaris	raadadviseur AZ treedt op als secretaris; adjunct-secretaris bij ministerie van coördinerend bewindspersoon
7. Ontwerp in ministerraad (nr. 29 tot en met 32)	indien behandeld in onderraad: automatisch door naar ministerraad. Zo niet: aanhangigmaken met aanbiedingsformulier. 7-dagen termijn, bij afwijking overleg met secretaris ministerraad	Secretarie ministerraad
8. Adviesaanvraag Afdeling advisering Raad van State (nr. 35 tot en met 40 en nr. 43 tot en met 46)	toezenden aan Kabinet van de Koning: - aanbiedingsbrief (voordracht) aan de Koning - origineel ontwerp (niet ondertekend) + toelichting (ondertekend) - kopie van evt. adviezen - memo met naam en telefoonnummer	Kabinet van de Koning Afdeling advisering van de Raad van State

	<p>behan- delend ambtenaar en vervanger toezenden per mail aan Afdeling advisering Raad van State:</p> <ul style="list-style-type: none"> - begeleidend memo aan secretarie (niet ondertekend); - het wetsvoorstel; - de memorie van toelichting; - eventuele bijlagen bij de memorie van toelichting; - de uitgebrachte adviezen e.d. <p>In het geval stukken niet elektronisch beschikbaar zijn worden een papieren versie van het begeleidend memo en 10 kopieën (van stukken die niet elektronisch voorhanden zijn) verstuurd.</p>	
9. Nader rapport (nr. 41 en 42)	<p>bij ingrijpende kritiek Afdeling advisering van de Raad van State overleg met de Sector Juridische Zaken en Wetgevingsbeleid (JZW) van de Directie Wetgeving en Juridische Zaken van het Ministerie van JenV en terug in ministerraad (zie nr. Z).</p> <p>toezenden aan Kabinet van de Koning</p>	<p>Sector Juridische Zaken en Wetgevingsbeleid (JZW)</p> <p>Secretarie ministerraad</p> <p>Kabinet van de Koning</p> <p>Afdeling advisering van de Raad van State</p>
10. Behandeling in Tweede en Eerste Kamer	zie schema II	
11. Bekrachtiging (nr. 94 tot en met 96)	<p>wet: Koning tekent twee keer (vaststelling en bevel tot bekendmaking).</p> <p>Ministers contra- signeren beide handtekeningen van de Koning (dus twee keer)</p>	<p>Kabinet van de Koning</p> <p>Afdeling advisering van Raad van State</p>
12. Bekendmaking (nr. 97 tot en met 101)	<p>Het aanbieden van stukken t.b.v. de bekendmaking geschiedt volgens de beschreven procedure in nr. 83 (zie ook http://www.staats publicaties.nl/?Aanleveren _kopij)</p>	
13. Openbaarmaking advies Afdeling	zie schema II	Sector Juridische Zaken en

advisering van de Raad van State (nr. 45 en 46)		Wetgevingsbeleid (JZW)
14. Inwerkingtreding (nr. 99)	Artikel 7 van de Bekendmakingswet is vangnet. Let op artikel 89 derde lid, tweede volzin. Grondwet	

II. Overzicht van de procedure voor de behandeling van wetsvoorstellen in het parlement

De nummers in de eerste kolom verwijzen naar de nummers van dit draaiboek.

Tip: Selecteer in de rechter kantlijn de optie 'PDF deze pagina' i.v.m. de tekst in de laatste kolom die niet volledig zichtbaar is.

Overzicht van de procedure voor de behandeling van wetsvoorstellen in het parlement

Fase	Opmerkingen	Instantie
1. Indiening bij Tweede Kamer (nr. 47 tot en met 49)	<p>Toezenden aan Kabinet van de Koning</p> <p>Toezenden aan griffie Tweede Kamer per e-mail, tenzij dit niet mogelijk is:</p> <ul style="list-style-type: none"> - 30 afschriften wetsvoorstel en MvT + evt. bijlagen - 30 afschriften bijlagen (bijv. adviezen) - memo met naam en telefoonnummer behandelend ambtenaar en vervanger <p>1 afschrift aan Griffie Eerste Kamer</p>	<p>Kabinet van de Koning</p> <p>Griffie Tweede Kamer der Staten-Generaal</p> <p>Griffie Eerste Kamer der Staten-Generaal</p>
1a. Controle gedrukte tekst wetsvoorstel (nr. 51)	Gedrukte tekst wordt door het Bureau Wetgeving aan het ministerie gezonden voor controle	
2. Nota van verbetering (nr. 54)	in alle fasen van behandeling, voor herstel van fouten, uitgebracht door Bureau Wetgeving.	<p>Bureau Wetgeving</p> <p>Griffie Tweede Kamer der Staten-Generaal</p>
3. Verslag (nr. 57)	samengesteld door griffier vaste commissie uit inbreng leden	
4. Nota naar aanleiding van het verslag (nr. 58)	antwoord regering op verslag, standaard aanbiedingsbrief	
5. Nader verslag (nr. 59)	in uitzonderingsgevallen, hoofdregel: schriftelijke behandeling in één ronde	
6. Nota naar aanleiding van het nader verslag (nr. 59)	zie nr. 5 .	
7. Bijgewerkt voorstel van wet of nota van wijziging (nr. 60 tot en met 61)	in alle fasen van TK-behandeling, bij ingrijpende wijzigingen Afdeling advisering van de Raad van State horen, zie schema I	
8. Gewijzigd voorstel van wet (nr. 62)	uitgebracht door Bureau Wetgeving, na	Bureau Wetgeving

	één of meer nota's van wijziging	
9. Wetgevings-overleg (nr. 63)	Voor of tijdens plenaire behandeling; technische bespreking van voorstel	
10. Plenaire behandeling (nr. 6 tot en met 67 , 72 tot en met 76)	Kamer stelt tijdstip vast, contact tussen griffie TK en secretariaat betrokken minister; beraadslaging in 2 termijnen, daarna eventueel artikelsgewijze bespreking	Griffie Tweede Kamer der Staten-Generaal
11. Amendementen (nr. 68 tot en met 71)	indienen door Tweede Kamerleden bij Bureau Wetgeving; kan zodra het wetsvoorstel in handen van een commissie is gesteld; meestal tijdens mondelinge behandeling; eventueel ambtelijke bijstand	Bureau Wetgeving
12. Stemmingen (nr. 77 tot en met 78)	opgesteld door Bureau Wetgeving	Bureau Wetgeving
13. a. Eventueel Tweede lezing (nr. 79) b. controle aangenomen tekst (nr. 82)	tussen stemming over artikelen en eindstemming kopie eindtekst door Bureau Wetgeving aan ministerie gezonden	Bureau Wetgeving
14. Staatsbladplaatsing (nr. 83)	zo snel mogelijk na aanneming voorstel door TK aanvragen door eerstverantwoordelijk ministerie via het Digitaal Loket	http://www.staatspublicaties.nl/?Aanleveren_kopij
15. Aanhangig-making bij Eerste Kamer (nr. 84)	doorzending voorstel door voorzitter TK aan voorzitter EK	Bureau Wetgeving
16. Voorlopig verslag en memorie van antwoord (nr. 86)	vragen van commissie, beantwoording door regering; MvA toezenden in enkelvoud, met standaard aanbiedingsbrief	Eerste Kamer der Staten-Generaal
17. Verslag en nota naar aanleiding van verslag (nr. 87)	zie 3. en 4.	
18. Eindverslag (nr. 88)	als commissie geen schriftelijke voorbereiding nodig acht of de voorbereiding na MvA voldoende acht; minister hoeft niet te antwoorden	
19. Plenaire behandeling (nr. 89 tot en met 92)	Kamer bepaalt tijdstip, eventueel contact tussen griffie en secretariaat minister; beraadslaging alleen over voorstel als geheel, geen amendementen	
20. Stemmingen (nr. 93)	Vindt plaats direct na de plenaire behandeling. Alleen over voorstel als geheel.	

Laatst gewijzigd op: 17-9-2018

Overzicht procedure rijkswet

De bij de fases vermelde nummers verwijzen naar de nummers van dit draaiboek.

Fase 1

Beoordeling rijkswet of gewone wet. ([artikelen 14, eerste lid](#), en [37 tot en met 39 Statuut](#)) ([nr. 8](#) en [111](#))

Opmerkingen

Zo nodig overleg met kabinetten van de Gevolmachtigde Ministers en met BZK

Instantie

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, Directie CZW

Fase 2

Interdepartementale voorbereiding ([nr. 112](#) en [113](#))

Opmerkingen

Overleg met Kabinetten van Gevolmachtigde Ministers ([Ar 7.3](#))

postbus rijksregelgeving

Fase 2a

Interdepartementale voorbereiding bij rijkswet tot goedkeuring verdrag.

Opmerkingen

Formeel contact met Buiza over medegelding voor Bonaire, Sint Eustatius en Saba. ([nr. 221](#))

Instantie

Zie 2, voorts:

Ministerie van Buitenlandse Zaken, Afdeling Verdragen

Fase 3

Ontwerp in Ambtelijke Commissie Koninkrijksrelaties. ([nr.114a](#))

Opmerkingen

Zie instellingsbesluit van voorportaal.

gelijktijdige verzending van stukken aan ACKR en RMR.

Instantie

Secretariaat bij Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties

Fase 3a

Ontwerp in Raad voor Koninkrijksrelaties.

Opmerkingen

Coördinerend bewindspersoon ondertekent aanbiedingsformulier. drie weken termijn.

Instantie

Raadadviseur AZ treedt op als secretaris; adjunct-secretaris bij Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties

Fase 4

Behandeling in rijksministerraad. ([nr. 115](#))

Opmerkingen

Indien behandeld in onderraad: automatisch door naar rijksministerraad. Zo niet: aanhangigmaken met aanbiedingsformulier. Drie weken termijn.

Instantie

Secretaris van de ministerraad, Ministerie van Algemene Zaken

Fase 5

Adviesaanvraag Afdeling advisering Raad van State van het Koninkrijk. ([artikel 13 van het Statuut](#)) ([nr. 116](#))

Opmerkingen

Voordracht aan Koningin door eerstverantwoordelijke minister, contact via Kabinet van de Koning; toezenden aan Raad van State: voorstel met MvT en memo met naam en nummer behandelend ambtenaar.

Instantie

Kabinet van de Koning

Raad van State

Fase 6

Nader rapport.

Opmerkingen

Overleg met Kabinetten van Gevolmachtigde Ministers over punten die de Caribische landen van het Koninkrijk direct raken. BZK, Directie CZW op de hoogte houden.

Instantie

Zie 1. en 2.

Fase 7

Tweede behandeling in rijksministerraad.

Opmerkingen

Alleen bij ingrijpende kritiek van de Afdeling advisering van de Raad van State. Instantie

Zie 4.

Fase 8

Indiening bij Tweede Kamer. ([nr. 117](#))

Opmerkingen

4 originelen met ondertekende MvT's aan Kabinet van de Koning zenden: voor Tweede Kamer, Staten van Aruba, Curacao en Sint Maarten.

Instantie

Zie 5.

Fase 9

Vorbereidend onderzoek/uitbrengen verslag. ([artikel 16 van het Statuut](#)) ([nr. 118](#))

Opmerkingen

Staten van Aruba, Curacao en Sint Maarten brengen verslag uit, mondelinge behandeling wacht daarop. Voorzitter TK kan termijn stellen, zodra verlopen vangt mondelinge behandeling aan.

Instantie

Fase 10

Nota naar aanleiding van het verslag. ([nr. 118](#))

Opmerkingen

Zie 6. Vervolgstukken bij wetsvoorstel worden door BZK, CZW, aan de Staten van Aruba, Curacao en Sint Maarten gezonden.

Fase 11

Nota van wijziging. ([nr. 119](#))

Opmerkingen

Overleg met Kabinetten van Gevolmachtigde Ministers; eventueel behandeling in rijksministerraad.

Instantie

Zie 2. en 4.

Fase 12

Mondeling overleg met Vaste Kamercommissie. ([nr. 120](#))

Opmerkingen

Overleg met Kabinetten van Gevolmachtigde Ministers en BZK over deelname.

Instantie

Zie 1. en 2.

Fase 13

Plenaire behandeling in de Tweede Kamer. (de [artikelen 17](#) en [18 van het Statuut](#)) ([nr. 121](#))

Opmerkingen

Gevolmachtigde Ministers en bijzondere gedelegeerden van de Staten van Aruba, Curacao en Sint Maarten kunnen de behandeling bijwonen en wijzigingen in het voorstel voorstellen. Vóór eindstemming spreken zij zich uit over het voorstel.

Fase 14

Behandeling in de Eerste Kamer. (de [artikelen 17](#) en [18 van het Statuut](#)) ([nr. 122](#))

Opmerkingen

De Staten van Aruba, Curacao en Sint Maarten zijn niet bevoegd verslag uit te brengen, kunnen wel gedelegeerden naar mondelinge behandeling zenden; voor opstellen nota naar aanleiding van verslag (van Staten-Generaal), zie [nr. 10](#).

Fase 15

Bekrachtiging en contrasignering. ([nr. 123](#))

Opmerkingen

Koningin tekent en ministers contrasigneren.

Instantie

Kabinet van de Koning

Bekendmaking en inwerkingtreding. ([artikel 22 van het Statuut](#)) ([nr. 124](#) en [125](#))

Opmerkingen

Eerstverantwoordelijk ministerie corrigeert drukproeven Staatsblad en zendt deze aan het Ministerie van Justitie en Veiligheid. Justitie en Veiligheid zendt door aan BZK, in spoedeisende gevallen zendt het betrokken ministerie zelf door. De Minister van BZK biedt de Gouverneurs van de Caribische landen de regelgeving aan ter bekendmaking in officiële publicatiebladen. In verband met bekendmaking overzee tussen vaststelling en inwerkingtreding 30 dagen aanhouden. De Vaste Verander Momenten gelden niet voor rijksregelgeving.

Instantie

Ministerie van Justitie en Veiligheid

Laatst gewijzigd op: 17-9-2018

Overzicht procedure amvb

De nummers in de eerste kolom verwijzen naar de nummers van dit draaiboek.

Tip: Selecteer in de rechter kantlijn de optie 'PDF deze pagina' i.v.m. de tekst in de laatste kolom die niet volledig zichtbaar is.

Overzicht procedure amvb

Fase	Opmerkingen	Instantie
1. (Inter)- departe-mentale voorbereiding (nr. 158 tot en met 160)	overleg met betrokken ministeries afronden wetgevingstoets eventuele effectrapportages	Sector Juridische Zaken en Wetgevingsbeleid (JZW)
2. Advies-aanvragen (nr. 161 tot en met 163)		
3. Ontwerp in ambtelijk voorportaal (nr. 164 jo. nr. 25)	zie instellingsbesluit van voorportaal	secretariaat bij ministerie van coördinerend bewindspersoon
4. Ontwerp in onderraad (nr. 164 jo. nr. 24 en 26 tot en met 28)	coördinerend bewindspersoon ondertekent aanbiedingsformulier. 7-dagen termijn, bij afwijking overleg met secretaris	raadadviseur AZ treedt op als secretaris; adjunct-secretaris bij ministerie van coördinerend bewindspersoon
5. Ontwerp in ministerraad (nr. 164 jo.	indien behandeld in onderraad:	

<p>nr. 29 tot en met 32)</p>	<p>automatisch door naar ministerraad.</p> <p>Zo niet: aanhangigmaken met aanbiedingsformulier. 7-dagen termijn, bij afwijking overleg met secretaris ministerraad</p>	
<p>6. Advies-aanvraag Raad van State (nr. 166, 171, 174 en 175)</p>	<p>toezenden aan Kabinet van de Koning:</p> <ul style="list-style-type: none"> - aanbiedingsbrief (voordracht) aan de Koning - origineel ontwerp (niet ondertekend) + toelichting (ondertekend) - kopie van evt. adviezen - memo met naam en telefoonnummer behandelend ambtenaar en vervanger <p>toezenden per mail aan Afdeling advisering van de Raad van State:</p> <ul style="list-style-type: none"> - begeleidend memo aan secretarie (niet ondertekend) - de amvb; - de memorie van toelichting; - eventuele bijlagen bij de memorie van toelichting; - de uitgebrachte adviezen e.d. <p>In het geval stukken niet elektronisch beschikbaar zijn worden een papieren versie van het begeleidend memo en 10 kopieën (van stukken die niet elektronisch voorhanden zijn) verstuurd.</p>	<p>Kabinet van de Koning</p> <p>Afdeling advisering van Raad van State</p>
<p>7. Nader rapport (nr. 172 tot en met 173)</p>	<p>Bij ingrijpende kritiek Afdeling advisering van de Raad van State overleg met de Sector Juridische Zaken en Wetgevingsbeleid (JZW) van de directie Wetgeving van het Ministerie van JenV en terug in ministerraad (zie nr. 7).</p> <p>toezenden aan Kabinet van de Koning: zie Ar 282b</p>	<p>Sector Juridische Zaken en Wetgevingsbeleid (JZW), zie nr. 8.</p>
<p>8. Bekrach-tiging (nr. 178 tot en met 180)</p>	<p>Koning tekent één keer.</p> <p>Ministers contrasigneren de handtekening van de Koning.</p>	<p>zie nr. 8</p>
<p>9. Bekend-making (nr. 181 en 182)</p>	<p>Het aanbieden van stukken t.b.v. de bekendmaking geschiedt volgens de beschreven procedure in nr. 83</p> <p>(zie ook Aanleveren kopij)</p>	
<p>10. Openbaar-making advies Afdeling</p>	<p>met aanbiedingsformulier toezenden</p>	<p>Ministerie van JenV, Directie Wetgeving</p>

advisering van de Raad van State (nr. 176 tot en met 177)	aan Justitie: kopieën van advies Afdeling advisering van de Raad van State, nader rapport en tekst amvb en toelichting voor zover gewijzigd naar aanleiding van advies	en Juridische Zaken
11. Inwer-kingtreding (nr. 183)	Artikel 7 van de Bekendmakingswet is vangnet. Let op artikel 89, derde lid, tweede volzin van de Grondwet .	

N.B. Steeds moet worden nagegaan of er een wettelijke verplichting bestaat om een ontwerp-amvb of een bekrachtigde amvb aan het parlement voor te leggen (voorhangprocedure). Zie hierover [nr. 186](#).

Laatst gewijzigd op: 17-09-2018

Handleiding medebetrokkenheid en medeondertekening

1. INLEIDING

Uit de wetgevingspraktijk komen veel vragen omtrent medebetrokkenheidsconstructies en ondertekening van regelingen door meer dan één bewindspersoon. De Aanwijzingen voor de regelgeving geven hieromtrent op verschillende plaatsen regels. Hieronder worden deze aanwijzingen eerst op een rij gezet, waarbij in voorkomende gevallen tevens wordt verwezen naar de betrokken onderdelen uit het Draaiboek voor de regelgeving. Vervolgens worden enkele veel gestelde praktijkvragen beantwoord.

2. WAT STAAT WAAR?

De aanwijzingen over medebetrokkenheid en medeondertekening zijn verspreid over verschillende paragrafen van de Aanwijzingen voor de regelgeving, te weten:

§ 2.3 DELEGATIE EN MANDAAT VAN REGELGEVENDE BEVOEGDHEID

[Ar 2.27](#) In delegerende wet in beginsel geen voorschriften opnemen over voordracht en ondertekening van op die wet berustende amvb's.

[Ar 2.28](#) Wie moeten een ministeriële regeling ondertekenen? (Zie voorts [nr. 210](#) van dit draaiboek)

[Ar 4.7](#) Voor gebruik van de term 'mede namens'.

§ 4.2 AANHEF

[Ar 4.6](#) Model aanhef amvb/kb. Toelichting bij deze aanwijzing bevat o.a. uitleg over betekenis van de termen "mede namens", "in overeenstemming met" en "na overleg met".

[Ar 4.7](#) Voordracht voor een amvb door meer dan één bewindspersoon geschiedt als hoofdregel "mede namens"; dus in beginsel geen gezamenlijke ("Onze Ministers van .... en van ....") voordracht. (Zie voorts [nr. 160](#) van dit draaiboek)

[Ar 4.8](#) Model aanhef ministeriële regeling.

§ 4.20 ONDERTEKENING

[Ar 4.33](#) Aantal medeondertekenaars van een regeling moet zoveel mogelijk worden beperkt. (Zie voorts [nr. 179](#) van dit draaiboek)

[Ar 4.33](#) Wet of kb moeten door alle voordragende personen worden ondertekend, ook als voordracht "mede namens" is geschied.

[Ar 4.34](#) Ondertekening van een wet door een bepaalde bewindspersoon betekent niet automatisch dat deze ook alle uitvoeringsregels moet (mede) voordragen en ondertekenen.

[Ar 4.35](#) Bij inwerkingtredingskb's geschiedt voordracht en ondertekening door één bewindspersoon. (Zie voorts [nr. 168](#) van dit draaiboek).

[Ar 4.36](#) Er is een vaste volgorde voor de plaatsing van de ondertekening.

[Ar 4.38](#) Er is een vaste wijze van ondertekening 'a.i.' als tijdelijke plaatsvervanger (ad interim).

[Ar 4.40](#) Verdere stukken van de regering aan beide Kamers met betrekking tot een wetsvoorstel (nota naar aanleiding van het verslag, memorie van antwoord etc.) worden bij voorkeur alleen door de eerstverantwoordelijke bewindspersoon ondertekend en niet ook door de medevoordragende ambtgenoten.

[Ar 4.41](#) Bijlagen die niet tegelijk met de regeling worden gepubliceerd worden apart ondertekend.

§ 4.21 TOELICHTING

[Ar 4.53](#) Als de voordracht mede namens wordt gedaan, wordt de memorie van toelichting of de nota van toelichting bij voorkeur toch alleen door de eerstverantwoordelijke bewindspersoon ondertekend. Medebetrokkenheid van andere bewindspersonen wordt tot uitdrukking gebracht in de tekst van de toelichting.

§ 6.1 VOORBEREIDING EN BEHANDELING IN DE MINISTERRAAD

[Ar 7.1](#) Algemene verplichting inzake medebetrokkenheid onderdelen van andere ministeries. (Zie voorts [nr. 7 tot en met 11](#), [160](#), [168](#) en [210](#) van dit draaiboek)

§ 6.2 ADVISERING DOOR DE RAAD VAN STATE

Model voordracht wetsvoorstel (Zie [nr. 36](#) van dit draaiboek)
Model nader rapport wetsvoorstel (Zie [nr. 41](#) van dit draaiboek)
Model voordracht amvb (Zie [nr. 164](#) van dit draaiboek)
Model nader rapport amvb (Zie [nr. 172](#) van dit draaiboek)

§ 6.3 PARLEMENTAIRE BEHANDELING VAN REGERINGSVOORSTELLEN VAN WET

Model aanbiedingsbrief vervolgstuk wetsvoorstel (Zie [nr. 49](#) van dit draaiboek.)

§ 6.5 KONINKLIJKE BESLUITEN WAAROVER DE RAAD VAN STATE NIET WORDT GEHOORD

Model voordracht klein k.b. (Zie [nr. 202](#) van dit draaiboek)

3. BEANTWOORDING VAN VEEL GESTELDE PRAKTIJKVRAGEN

1. Moet medebetrokkenheid bij gedelegeerde regelgeving uitdrukkelijk worden geregeld in de delegerende wet?

Nee. Voor amvb's moeten dergelijke regels in beginsel achterwege blijven (zie [Ar 2.27](#)). De formele medebetrokkenheid via de verplichte MR-behandeling biedt reeds voldoende waarborgen. Voor andere kb's en voor ministeriële regelingen kan dit anders liggen, maar ook daar is terughoudendheid op zijn plaats (zie toelichting bij [Ar 2.28](#)). Algemene stelregel is dat een wet niet moet worden vervuld met regels over interdepartementale procedures, onder het adagium "Het Haagse circuit wordt niet geregeld."

Een in de praktijk veel gekozen en bruikbaar alternatief is dat in de memorie van toelichting wordt aangegeven welke bewindspersonen op welke wijze medeverantwoordelijkheid zullen dragen voor de gedelegeerde regelgeving (zie toelichting bij [Ar 2.27](#)).

2. Hoe en door wie moet de voordracht voor een amvb of ander kb worden gedaan?

Hiervoor moeten de volgende stappen worden gevolgd:

- 1. Zoals in [Ar 5.55](#) en [Ar 4.28](#) is aangegeven, moet men hiervoor primair te rade gaan bij de wet waarop de amvb is gebaseerd. In die wet geeft soms het betrokken delegatieartikel uitsluitel, soms wordt in een van de slotbepalingen van de wet aangegeven hoe de voordracht bij amvb's moet worden gedaan.

Als de wet bepaalt dat de voordracht voor een amvb wordt gedaan "na overleg met" moet deze formulering letterlijk worden opgenomen in de voordracht. Bepaalt de delegerende wet dat de voordracht "in overeenstemming met" wordt gedaan, dan wordt die formulering gebruikt.

Enigszins anders ligt het indien de delegerende wet bepaalt dat de voordracht door meer ministers gezamenlijk geschiedt ("op voordracht van Onze Ministers van ..... en van ....."). In dat geval moet de voordracht "mede namens" worden gedaan, tenzij er bijzondere redenen zijn om "echt" gezamenlijk voor te dragen (zie ook [Ar 4.7](#), [Ar 5.55](#) en [Ar 4.31](#)).

- 2. Als hoofdregel geldt echter dat de delegerende wet niets regelt over de voordracht van op de wet gebaseerde amvb's of kb's (vgl. [Ar 2.27](#)). In dat geval moet worden nagegaan of de memorie van toelichting bij de delegerende wet aangeeft welke bewindspersonen op welke wijze medebetrokken zijn (vgl. laatste alinea van toelichting bij [Ar 2.27](#)).

- 3. Indien noch de delegerende wet noch de memorie van toelichting uitsluitel biedt, moet uit de ondertekening van de delegerende wet en uit de te regelen materie worden afgeleid welke ministers verantwoordelijk zijn (zie hierover ook de [Ar 5.55](#) en [Ar 4.22](#) van dit draaiboek). De ondertekening van de delegerende wet door een bewindspersoon brengt overigens niet mee dat die bewindspersoon ook alle uitvoeringsregelingen mede moet voordragen (zie [Ar 4.34](#)). Indien het desalniettemin gewenst

---

is dat bij de voordracht meer dan één bewindspersoon is betrokken, heeft een voordracht "mede namens" de voorkeur boven een "echte" gezamenlijke voordracht (zie [Ar 4.7](#)). Constructies in de vorm van "in overeenstemming met" of "na overleg met" komen in deze gevallen slechts in aanmerking indien daarvoor een bijzondere reden is.

- 4. Zie verder de [Ar 5.55](#) respectievelijk [Ar 4.31](#) van dit draaiboek.

3. Hoe en door wie moet de voordracht voor een wetsvoorstel worden gedaan?

De voordracht dient te geschieden door de eerstverantwoordelijke bewindspersoon, in voorkomende gevallen mede namens de overige verantwoordelijke bewindspersonen. Zie verder [Ar 2.36](#).

4. Hoe en door wie moet een nader rapport worden uitgebracht?

Het nader rapport volgt de voordracht. Dus na een voordracht "mede namens", "na overleg met" of "in overeenstemming met" wordt ook het nader rapport "mede namens", "na overleg met" of "in overeenstemming met" uitgebracht. Alleen in bijzondere gevallen kan na een voordracht "mede namens" het nader rapport echt gezamenlijk, dus met een gezamenlijke ondertekening, worden uitgebracht (zie vierde alinea van toelichting bij [Ar 4.7](#)). Zie verder de [Ar 2.40](#) en [Ar 5.42](#).

5. Hoe moet de zinsnede over het uitbrengen van voordracht en het nader rapport in de aanhef van een amvb of ander kb worden geformuleerd?

Deze formulering moet identiek zijn aan de desbetreffende formulering in de voordracht of het nader rapport zelf. Dus als bijvoorbeeld in de voordracht is vermeld dat deze "mede namens" is gedaan, moet ook in de aanhef worden vermeld "... gedaan mede namens ..." (zie verder het model van [Ar 4.6](#)).

6. Als de gezamenlijke voordracht niet 'mede namens' is geschied en dus wel meerdere ondertekenaars kent of de uiteindelijke wet of het uiteindelijke besluit zal door meerdere bewindspersonen worden ondertekend, kunnen dan toelichtingen, nader rapport en vervolgstukken toch alleen door de eerstverantwoordelijke bewindspersoon worden ondertekend?

Ja, als dat uitdrukkelijk afgesproken is met de overigens wél medeondertekenende ministeries. Een dergelijke afspraak is ook wenselijk met het oog op het terugdringen van het aantal medeondertekenaars ([Ar 4.33](#)). De medebetrokkenheid van de andere bewindslieden wordt in de tekst van de stukken zelf tot uitdrukking gebracht. Zie hiervoor ook [nr. 58](#) van dit draaiboek. Het daar opgenomen model gaat standaard uit van ondertekening alleen door de eerstverantwoordelijke bewindspersoon, eventueel mede namens, in overeenstemming met of in overleg met de medeondertekenaars.

7. Kan een voordracht door een staatssecretaris worden gedaan als de wet de bevoegdheid daartoe aan een minister heeft toegekend? Kan een staatssecretaris een nader rapport ondertekenen?

Ja, mits het onderwerp tot de competentie van een staatssecretaris behoort. Zie in dit verband ook [Ar 3.26](#).

8. Kunnen een minister en staatssecretaris van hetzelfde ministerie beiden een regeling ondertekenen?

Ja, mits het onderwerp ook de portefeuille van de staatssecretaris raakt. Staatsrechtelijk is overigens ondertekening door de minister voldoende.

9. Is mijn minister wel voordragende bewindspersoon als mede namens hem wordt voorgedragen?

Ja. Bij een voordracht mede namens is de bewindspersoon die ondertekent gemachtigd door zijn ambtgenoten de voordracht ook uit hun naam te verzorgen. Laatstgenoemden dragen dus wel voor, maar ondertekenen de voordracht niet. Dat doet echter niet af aan hun verantwoordelijkheid voor de voorbereiding en de inhoud van de regeling.

10. Wat is het voordeel van een voordracht mede namens?

Tijdwinst en doelmatigheid. Als zowel voordracht, toelichtingen, nader rapport als de stukken bij de parlementaire behandeling alleen ondertekend worden door de eerstverantwoordelijke bewindspersoon hoeven de andere betrokken bewindspersonen

---

maar éénmaal formeel te ondertekenen en wel bij het 'eindresultaat': als contraseign bij de vaststelling van wet of besluit zelf (zie [Ar 4.33](#)).

4. (mede)ondertekeningsschema

In het onderstaande schema wordt in de bovenste rij bedoeld met:

- "Ond.": Wel of niet ondertekenen.
- "Enkelv.": Kan worden volstaan met ondertekening door de eerstverantwoordelijke (eventueel mede namens, in overeenstemming met of na overleg met regering)?

Overzicht

Wat (type document)	Ond.	Enkelv.	Bijzonderheden
			'nr.' verwijst naar dit draaiboek.
			'Ar' verwijst naar de des betreffende aanwijzing voor de regelgeving
Aanbiedingsformulier ministerraad of onderraad	ja	ja / nee	Als er een coördinerende bewindspersoon is ondertekent die ook het formulier (Ar 2.24)

			Zie verder bijlagen B1 en B2.
			Het formulier moet bovenaan getekend worden.
wetsvoorstel naar mr	nee	-	
memorie van toelichting bij wetsvoorstel naar mr	niet nodig	-	Ar 4.52
ontwerp-amvb naar mr	nee	-	
nota van toelichting bij ontwerp-amvb naar mr	niet nodig	-	Ar 4.52
*	*	*	*
voordracht wetsvoorstel (verzoek aan Koning om advies te vragen aan RvS)	ja	ja	Gezamenlijk e voordracht (de Minister van ... en de Minister van ...) is uitzondering (Ar 4.7)

wetsvoorstel bij voordracht	nee	-	-
memorie van toelichting bij voordracht	ja	ja	Indien één b ewindsperso on ondertekent wordt eventuele m edebetrokke nheid in de tekst van de memorie van toelichting tot uitdrukking gebracht.
voordracht ontwerp-amvb	ja	ja	Gezamenlijk e voordracht (de Minister van ... en de Minister van ...) is uitzondering (Ar 4.7).
ontwerp-amvb bij voordracht	nee	-	-

nota van toelichting bij voordracht	ja	ja	Indien één bewindspersoon ondertekent wordt eventuele medebetrokkenheid in de tekst van de nota van toelichting tot uitdrukking gebracht.
nader rapport bij wetsvoorstel	ja	ja	In de regel dezelfde ondertekenaar als de voordracht.
wetsvoorstel bij nader rapport	nee	-	-
memorie van toelichting bij wetsvoorstel bij nader rapport	ja	ja	Indien één bewindspersoon ondertekent wordt eventuele medebetrokkenheid in de tekst van de memorie van toelichting tot uitdrukking

			gebracht.
nader rapport bij ontwerp-amvb	ja	ja	In de regel is dit dezelfde bewindspersoon als de ondertekenaar van de voordracht.
ontwerp-amvb bij nader rapport	nee	-	
nota van toelichting bij ontwerp-amvb bij nader rapport	ja	ja	Indien één bewindspersoon ondertekent wordt eventuele medebetrokkenheid in de tekst van de nota van toelichting tot uitdrukking gebracht.

regering aan parlement	*	*	
nota naar aanleiding van het verslag en verdere vervolgstukken (memories van antwoord en nota's - zie bijl. a2)	ja	ja	Indien één bewindspersoon ondertekent wordt eventuele medebetrokkenheid in de tekst van de nota of de memorie tot uitdrukking gebracht.
nota's van wijziging	nee	-	Slechts de toelichting wordt ondertekend. Als een toelichting.
toelichting bij nota's van wijziging	ja	ja	Ar 4.52
aanbiedingsbrief	ja	ja	

vervolgstuk			
definitieve tekst en toelichting			
wet	ja	nee	Tweemaal contraseign (nr. 3.54).
memorie van toelichting	-	-	De versie bij het nader rapport is ondertekend en sindsdien niet meer gewijzigd.
kb inwerkingt reding	ja	ja (niet mede namens)	Eén voordragend e bewindspersoon volstaat. (zie nr. 204 en Ar 4.34).
amvb	ja	nee	Eenmaal contraseign
nota van toelichting	-	-	De versie bij het nader rapport is ondertekend en sindsdien niet meer gewijzigd.
ministeriële regeling	ja	ja	'wie' volgt uit delegerende wet (Ar 2.28)

			'mede namens' in aanhef
toelichting	ja	ja	Indien van toepassing (Ar 4.42).
			Van ondertekening mede namens blijkt verder niet standaard uit de toelichting.
bijlagen	ja / nee	ja	Niet ondertekenen als de bijlage tegelijk met besluit of regeling bekend wordt gemaakt (Ar 4.41).

			Van ondertekening 'mede namens' blijkt verder niet uit de bijlage.

Laatst gewijzigd op: 17-9-2018

Bijlage C - Vindplaatsen Aanwijzingen Minister-president C1

[Aanwijzingen inzake openbaarheid van bestuur](#)

besluit van de minister-president, handelende in overeenstemming met het gevoelen van de ministerraad, van 8 april 1992

[Geconsolideerde tekst](#)

C2

[Algemene aanwijzingen inzake aangelegenheden van de ministerraad en onderraden](#)

vastgesteld bij besluit van de minister-president, handelende in overeenstemming met het gevoelen van de ministerraad, van 10 april 1992

[Geconsolideerde tekst](#)

C3

[Aanwijzingen voor de regelgeving](#)

besluit van de minister-president, handelende in overeenstemming met het gevoelen van de ministerraad, van 18 november 1992

wijzigingen: [Stcrt. 1995, 251](#); [1996, 177](#); [1998, 45](#); [2000, 191](#); [2002, 97](#)

[Geconsolideerde tekst](#)

C4

Aanwijzingen inzake externe contacten van rijksambtenaren

vastgesteld bij besluit van de minister-president, handelende in overeenstemming van het gevoelen van de ministerraad, van 19 mei 1998

[Geconsolideerde tekst](#)

C5

[Regeling vaststelling Aanwijzingen inzake de rijksinspecties](#)

Regeling van de Minister-President, Minister van Algemene Zaken van 30 september 2015, nr. 3151041

[Geconsolideerde tekst](#)

C6

[Aanwijzingen voor de Planbureaus](#)

Regeling van de minister-president, Minister van Algemene Zaken

[Geconsolideerde tekst](#)

Reglementen van orde

C7

[Reglement van orde voor de ministerraad](#)

Koninklijk Besluit van 2 maart 1994

oorspronkelijke tekst: [Stb. 1994, 203](#)

wijzigingen: [Stb. 1998, 305](#), [Stb. 2006, 557](#)

[Geconsolideerde tekst](#)

C8

[Reglement van Orde van de Tweede Kamer der Staten-Generaal](#)

vastgesteld bij besluit van de Tweede Kamer van 22 juni 1993

oorspronkelijke tekst: [Kamerstukken II 22 590](#)

wijzigingen: [Kamerstukken II 24 160](#), [25 118](#), [25 441](#), [25 440](#), [27 192](#), [27 283](#), 27 741, [28 042](#), [28 071](#), [28 166](#), [28 289](#), 28 452, 28 663, 28 821, 28 822, 29263, 29264, 29 265, 29 266, 29 267, 29 489, 30 140, 30181, 30 446, 30 351, 30 619, 30 620, 30 621, 30 622, 30 623, 30 624, 30 625, 30 626, 30 627, 30 628, 30 629, 30 631, 31 299, 31 297, 31 313, 31 312, 31 298, 31 417, 31 470

[Geconsolideerde tekst](#)

C9

[Reglement van Orde van de Eerste Kamer der Staten-Generaal](#)

vastgesteld bij besluit van de Eerste Kamer van 6 juni 1995

oorspronkelijke tekst: [Kamerstukken I 1995/96, nr. 29](#)

wijzigingen: Kamerstukken I, 00015, 00058, 000IX, 00XVI, 00LXX

[Geconsolideerde tekst](#)

C10

[Reglement van Orde voor de Verenigde Vergadering der Staten-Generaal](#)

vastgesteld door de Kamers der Staten-Generaal in verenigde vergadering van 7 juli 1994

oorspronkelijke tekst: [Kamerstukken I/II, 5, nr. 9.](#)

[Geconsolideerde tekst](#)

Overige parlementaire regelingen

C11

Reglement voor de Dienst Verslag en Redactie

Oorspronkelijke tekst: Kamerstukken II, 29 489, Vastgesteld in de vergaderingen van 20 april 2004 (Eerste en Tweede Kamer) (Handelingen I 2004/2005, nr. 25 resp. Handelingen II 2004/2005, nr. 68)

Wijzigingen: Kamerstukken II, 30630

[Geconsolideerde tekst](#)

C12

Handleiding bij de verschillende mogelijkheden die een commissie ter beschikking staan in het kader van de behandeling van een wetsvoorstel

vastgesteld door de Commissie voor de Werkwijze der Tweede Kamer op 25 mei 1994

opgenomen in: [Kamerstukken II 1993/94, 22 590, nr. 27](#)

C13

Oorspronkelijke tekst: Kamerstukken II 2005/2006, 30 351

Wijzigingen:

[Geconsolideerde tekst](#)

C14

Regeling financiële ondersteuning fracties

Oorspronkelijke tekst: Kamerstukken II 1997, 23686

Wijzigingen: Kamerstukken II, 26491, 23 686

[Geconsolideerde tekst](#)

C15

Regeling parlementair en extern onderzoek

Oorspronkelijke tekst: Kamerstukken II, 31019

Wijzigingen:

[Geconsolideerde tekst](#)

C16

Reglement voor de commissie voor de verzoekschriften en de burgerinitiatieven

Oorspronkelijke tekst: Kamerstukken II, 30 140

Wijzigingen:

[Geconsolideerde tekst](#)

C17

Reglement voor de Commissie voor de Verzoekschriften van de Eerste Kamer der Staten-Generaal

Oorspronkelijke tekst: Kamerstukken II 2006, 00016

Wijzigingen:

[Geconsolideerde tekst](#)

C18

Reglement voor de Griffie interparlementaire betrekkingen der Staten-Generaal

Oorspronkelijke tekst:

Oorspronkelijke tekst: Kamerstukken II, 31 517

Wijzigingen:

[Geconsolideerde tekst](#)

Laatst gewijzigd op: 18-9-2018

Handreiking ambtelijke bijstand bij initiatiefwetgeving

Op 28 augustus 2018 is de [handreiking 'Ambtelijke bijstand bij initiatiefwetgeving'](#) aan de Tweede Kamer en Eerste Kamer verzonden. In deze handreiking worden aan ambtenaren bij departementale wetgevingsdirecties enkele praktische handvatten geboden voor het verlenen van ambtelijke bijstand aan Kamerleden bij initiatiefvoorstellen. Een bijzonder aandachtspunt hierbij is de vraag wat de reikwijdte van de ambtelijke bijstand is en hoe daarover helder kan worden gecommuniceerd. Ook wordt aandacht gegeven aan de ambtelijke ondersteuning aan de eerstverantwoordelijke bewindspersoon bij een initiatiefvoorstel en hoe dit zich verhoudt tot de ambtelijke bijstand aan de initiatiefnemer. De handreiking is tot stand gebracht door een werkgroep, waarin alle ministeries waren vertegenwoordigd (vanuit het [IWB](#) samengesteld).

In de aanbiedingsbrieven bij de handreiking ([Kamerstukken II 2017/18, 34775, nr. 86](#) en [Kamerstukken I 2017/18, 34550, Z](#)) attendeert minister Dekker voor Rechtsbescherming beide Kamers ook op het kabinetsbeleid t.a.v. de financiële gevolgen en de budgettaire dekking van initiatiefvoorstellen. In de voorbereidende fase, de fase van advisering door het kabinet en de fase van bekrachtiging zal het kabinet voor deze aspecten nadrukkelijker aandacht vragen. Initiatiefnemers zullen hierop ook worden geattendeerd door de ambtenaar die ambtelijke bijstand verleent.

Laatst gewijzigd op: 6-2-2019

1. Inleiding

In deze handreiking worden aan ambtenaren bij departementale wetgevingsdirecties enkele praktische handvatten geboden voor het verlenen van ambtelijke bijstand aan Kamerleden bij initiatiefwetsvoorstellen (initiatiefvoorstellen). Een bijzonder aandachtspunt hierbij is de vraag wat de reikwijdte van de ambtelijke bijstand is en hoe daarover helder kan worden gecommuniceerd.^[1] De ambtelijke bijstand richt zich in principe alleen op de wetstechnische en juridische ondersteuning; de initiatiefnemer gaat zelf over de beleidsmatige uitwerking van het initiatiefvoorstel. Het is voor de ambtenaar die bijstand verleent (behandelend ambtenaar) van belang de grenzen hiervan te bewaken.^[2] De behandelen ambtenaar kan de initiatiefnemer wel zoveel mogelijk feitelijke informatie verstrekken en hierbij zo gewenst andere partijen betrekken om de initiatiefnemer te ondersteunen. In deze handreiking wordt ook aandacht gegeven aan de ambtelijke ondersteuning aan de eerstverantwoordelijke bewindspersoon bij een initiatiefvoorstel en hoe dit zich verhoudt tot de ambtelijke bijstand aan de initiatiefnemer.^[3]

Deze handreiking is niet uitputtend bedoeld, maar bevat een gestructureerde bespreking van enkele praktische aspecten bij ambtelijke bijstand bij initiatiefvoorstellen. Hierbij is met name geput uit de informatie over dit onderwerp in de Aanwijzingen voor de regelgeving ([Ar 7.23 tot en met 7.26](#)) en het Draaiboek voor de regelgeving ([Draaiboek nr. 129 tot en met 156](#)) en de praktijk bij de departementen.^[4] In deze handreiking worden ook telkens relevante aanwijzingen, nummers uit het Draaiboek en andere bronnen genoemd. Met inachtneming van deze kaders kan in voorkomende gevallen van de handreiking worden afgeweken als de behandelen ambtenaar dit nodig acht.

Leeswijzer

Na deze inleiding wordt in paragraaf 2 ingegaan op de ambtelijke bijstand aan Kamerleden bij initiatiefvoorstellen. In [paragraaf 2.1](#) wordt eerst de vertrouwelijkheid die bij initiatiefvoorstellen in acht wordt genomen besproken. Vervolgens is er aandacht voor de reikwijdte van ambtelijke bijstand ([paragraaf 2.2](#)), de betrokken partijen ([paragraaf 2.3](#)) en enkele procesmatige aandachtspunten bij ambtelijke bijstand ([paragraaf 2.4](#)). In [paragraaf 2.5](#) wordt ingegaan op het opstellen van de wettekst en de artikelsgewijze toelichting. [Paragraaf 2.6](#) richt zich vervolgens op de advisering bij het algemeen deel van de toelichting. In [paragraaf 2.7](#) gaat het om het betrekken van andere partijen in het eigen departement, andere departementen en externe instanties en [paragraaf 2.8](#) gaat in het bijzonder in op de gang van zaken bij de advisering door de Afdeling advisering van de Raad van State. [Paragraaf 2.9](#) ziet op de laatste fase van de ambtelijke bijstand, de parlementaire behandeling van het initiatiefvoorstel. In [paragraaf 3](#) worden vervolgens enkele handvatten gegeven voor de ambtelijke ondersteuning aan de eerstverantwoordelijke bewindspersoon bij een initiatiefvoorstel. Hierbij wordt ingegaan op het voorbereiden van het kabinetsstandpunt ([paragraaf 3.1](#)), de inspanningen bij de schriftelijke en mondelinge behandeling ([paragraaf 3.2](#)) en de bekrachtiging ([paragraaf 3.3](#)).

Bij deze handreiking zijn verder de volgende bijlagen gevoegd die door de behandelend ambtenaar kunnen worden gebruikt bij de ambtelijke bijstand:

- [bijlage 1: Modelbrief beantwoording verzoek ambtelijke bijstand initiatiefvoorstel](#);
- [bijlage 2: Checklist startgesprek ambtelijke bijstand](#);
- [bijlage 3: Factsheet ambtelijke bijstand initiatiefwetgeving](#).

Voetnoten

[1] Voor de volledigheid wordt vermeld dat deze handreiking geen betrekking heeft op ambtelijke bijstand bij het opstellen van een initiatiefnota (een door een Kamerlid te initiëren beleidsmatig stuk met beslispunten voor de Tweede Kamer), een amendement of een motie (zie voor ambtelijke bijstand bij een amendement [Ar 7.20](#)). Het kan voorkomen dat een Kamerlid dat aanvankelijk voor een initiatiefvoorstel heeft gekozen, ook als de ambtelijke bijstand bij het initiatiefvoorstel al in gang is gezet, alsnog kiest voor een initiatiefnota of een amendement op een ander wetsvoorstel over dezelfde materie.

[2] Deze handreiking is ten behoeve van de leesbaarheid grotendeels geschreven in de enkelvoudsvorm. Bij het verlenen van ambtelijke bijstand bij initiatiefvoorstellen kunnen uiteraard ook meerdere initiatiefnemers, behandelend ambtenaren en bewindspersonen betrokken zijn.

[3] De 'eerstverantwoordelijke bewindspersoon' zal doorgaans de bewindspersoon zijn die het initiatiefvoorstel bij de bekrachtiging zal contrasigneren als het is aangenomen door beide Kamers en de ambtelijke bijstand zal doorgaans vanuit zijn ministerie worden verleend vanwege de wetstechnische en juridische aspecten. Ook wat de financiële gevolgen betreft, zal de budgettaire dekking in de meeste gevallen moeten worden gevonden in de begroting van het ministerie van de eerstverantwoordelijke bewindspersoon. Het is echter ook mogelijk dat de budgettaire gevolgen mede, of zelfs geheel, door een ander ministerie moeten worden gedragen. Het is van belang dit zo vroegtijdig mogelijk te signaleren, zodat hier zo nodig interdepartementaal overleg kan worden gevoerd. Zie hierover met name [paragraaf 3](#).

[4] Zie ook [aanwijzing 9 van de Aanwijzingen inzake externe contacten van rijksambtenaren](#) voor de verhouding tussen die aanwijzingen en de [Aanwijzingen voor de regelgeving](#).

Laatst gewijzigd op: 26-11-2018

2. Ambtelijke bijstand aan Kamerleden bij initiatiefvoorstellen

2.1 Vertrouwelijkheid

Het spreekt vanzelf dat de behandelend ambtenaar vertrouwelijkheid in acht neemt. De behandelend ambtenaar betreft alleen andere personen met instemming van de initiatiefnemer. Hierbij wijst hij telkens op het vertrouwelijke karakter van het initiatiefvoorstel. De behandelend ambtenaar attendeert de initiatiefnemer dat hij wel zijn bewindspersoon desgewenst moet informeren, bijvoorbeeld over de stand van zaken bij het initiatiefvoorstel of bij een verzoek tot het verstrekken van andere dan openbare informatie (zie [aanwijzing 7, tweede lid, van de Aanwijzingen externe contacten rijksambtenaren](#)).

Laatst gewijzigd op: 15-10-2018

2.2 Reikwijdte ambtelijke bijstand

Ambtelijke bijstand aan Kamerleden bij initiatiefvoorstellen ziet op *juridische en wetgevingstechnische bijstand* en *het verstrekken van feitelijke informatie* (zie ook [Ar 7.23](#)).^[1]

Juridische en wetgevingstechnische bijstand

De juridische en wetgevingstechnische bijstand ziet op het gehele traject van een initiatiefvoorstel, van de voorbereiding tot en met (de schriftelijke en mondelinge) parlementaire behandeling.^[2] De behandelend ambtenaar kan de initiatiefnemer adviseren over de juridische mogelijkheden om een bepaalde politieke wens te vertalen. Het is van belang dat de initiatiefnemer deze politieke wens eerst zoveel mogelijk schriftelijk uitwerkt. Op basis van de gemaakte keuzes kan de behandelend ambtenaar vervolgens wetteksten formuleren of conceptwetteksten becommentariëren. De vraag of de bedoeling van de initiatiefnemer bijvoorbeeld vorm moet krijgen in algemene regels of via vergunningverlening is een beleidsmatige keuze van de initiatiefnemer. De behandelend ambtenaar kan adviseren over de voor- en nadelen van de verschillende instrumenten.

Het verstrekken van feitelijke informatie

De behandelend ambtenaar verstrekt desgevraagd zoveel mogelijk informatie aan de initiatiefnemer. Het staat hem ook vrij uit eigen beweging relevante informatie te verstrekken. Hierbij kan het nodig zijn met instemming van de initiatiefnemer andere personen binnen en buiten het departement te betrekken (zie [paragraaf 2.7](#)). Uiteraard wordt geen informatie verstrekt waarop de wettelijke geheimhoudingsplicht van toepassing is; deze geldt ook tegenover Kamerleden.^[3] In het kader van de informatieverstrekking kan de behandelend ambtenaar verder bepaalde vragen onderzoeken. Voorwaarde hiervoor is dat de benodigde tijdsinvestering redelijk is. Het onderzoek moet ook mogelijk zijn met de beschikbare informatie, bijvoorbeeld op basis van kennis binnen het departement of een onderzoeksrapport. Als nieuw onderzoek nodig is, adviseert de behandelend ambtenaar de initiatiefnemer over hoe deze een dergelijk onderzoek kan laten uitvoeren.

Voetnoten

[1] De eerstverantwoordelijke bewindspersoon kan bij uitzondering beslissen dat aan de initiatiefnemer daarnaast een meer beleidsinhoudelijke ondersteuning moet worden verleend, bijvoorbeeld als hij het initiatiefvoorstel beleidsmatig ondersteunt.

[2] [Ar 7.24, derde lid](#): Ook tijdens de parlementaire behandeling wordt desgewenst aan de initiatiefnemer zoveel mogelijk en zo snel mogelijk ambtelijke bijstand van juridische en wetgevingstechnische aard verleend.

[3] Zie [artikel 125a, derde lid, van de Ambtenarenwet](#) en [artikel 2:5 van de Algemene wet bestuursrecht](#).

Laatst gewijzigd op: 26-11-2018

2.3 Betrokken partijen

Bij ambtelijke bijstand kunnen de volgende partijen worden onderscheiden:

- a. de initiatiefnemer;
- b. de ambtenaar die bijstand verleent; en
- c. het Bureau Wetgeving van de Tweede Kamer.

De initiatiefnemer

Elk lid van de Tweede Kamer heeft het recht om een initiatiefvoorstel aanhangig te maken bij de Tweede Kamer ([artikel 82 van de Grondwet](#)). De initiatiefnemer heeft het voortouw bij een initiatiefvoorstel. Hij bepaalt de inhoud van het voorstel. De initiatiefnemer wordt doorgaans ondersteund door een eigen medewerker.

Uitgangspunt is dat de initiatiefnemer een concrete wens heeft en aan de behandelend ambtenaar een schriftelijke beschrijving geeft van het probleem, het doel en de voorgestelde oplossing. De beleidsmatige bedoeling moet voldoende helder zijn voordat de behandelend ambtenaar deze kan vertalen naar concrete wetteksten. De verhouding tussen de initiatiefnemer en de ambtenaar die bijstand verleent is in bepaalde opzichten vergelijkbaar met de verhouding tussen de bewindspersoon (ondersteund door beleidsmedewerkers) en de wetgevingsjurist bij een regeringsvoorstel.

De ambtenaar die bijstand verleent

De behandelend ambtenaar is tegenover de initiatiefnemer duidelijk over zijn positie en rol als verlener van juridische en wetgevingstechnische bijstand. Die rol houdt in dat hij voor de verzochte werkzaamheden in zekere zin wordt 'uitgeleend' aan de opdrachtgevende initiatiefnemer. De behandelend ambtenaar valt weliswaar onder de ministeriële verantwoordelijkheid van de eerstverantwoordelijke bewindspersoon, maar spreekt niet namens deze. De behandelend ambtenaar beperkt zich tot het verstrekken van de gevraagde inlichtingen van feitelijke aard (zie ook [aanwijzing 5 van de Aanwijzingen externe contacten rijksambtenaren](#)). Het is aan de eerstverantwoordelijke bewindspersoon om namens het kabinet een beleidsinhoudelijk oordeel over het initiatiefvoorstel te geven (zie [paragraaf 3](#)). Meer algemeen: de behandelend ambtenaar is bij het verlenen van ambtelijke bijstand neutraal.

Het is wenselijk dat zo mogelijk de ambtenaar die bijstand verleent bij een initiatiefvoorstel niet tevens de eerstverantwoordelijke

---

bewindspersoon ondersteunt bij de reactie op dat initiatiefvoorstel ([Draaiboek nr. 131](#), zie ook [paragraaf 3](#)). Dit is in de praktijk niet in alle gevallen mogelijk, bijvoorbeeld bij ambtelijke bijstand over een specialistisch onderwerp of bij grenzen aan de wetgevingscapaciteit. In dat geval meldt de behandelend ambtenaar dit aan de initiatiefnemer.

Bureau Wetgeving

Wetgevingsjuristen van het Bureau Wetgeving van de Tweede Kamer (Bureau Wetgeving) ondersteunen de initiatiefnemer bij het opstellen van initiatiefvoorstellen. Bureau Wetgeving kan meeschrijven aan het initiatiefvoorstel en het artikelsgewijs deel van de memorie van toelichting en kan tevens onderzoek doen. Voor informatie over procedures is Bureau Wetgeving ook het algemene aanspreekpunt, zoals de wijze van aanhangig maken, het indienen van een nota van wijziging, e.d. Dit geldt ook als er geen betrokkenheid is bij de inhoudelijke voorbereiding van een initiatiefvoorstel.

De algemene contactgegevens van Bureau Wetgeving zijn te vinden op [de website van het Kenniscentrum Wetgeving en Juridische zaken](#).

Laatst gewijzigd op: 15-10-2018

2.4 Procesmatige aandachtspunten bij ambtelijke bijstand

Ambtelijke bijstand wordt bij voorkeur gestart met een verzoek van de initiatiefnemer aan de eerstverantwoordelijke bewindspersoon en een reactie hierop. Hierop volgen een startgesprek ambtelijke bijstand en vervolgoverleggen.

Verzoek om ambtelijke bijstand

De initiatiefnemer kan de eerstverantwoordelijke bewindspersoon vragen om ambtelijke bijstand (zie [Ar 7.23](#) en [Draaiboek nr. 130](#)).^[1] Bureau Wetgeving heeft hiervoor voor initiatiefnemers een modelbrief opgesteld. Bij de reactie van de eerstverantwoordelijke bewindspersoon op het verzoek kan gebruik worden gemaakt van de bij deze handreiking gevoegde modelbrief ([bijlage 1](#)).^[2] In deze brief is onder meer aangegeven:

- welke ambtenaar bijstand verleent (met contactgegevens);^[3]
- wat ambtelijke bijstand in hoofdlijnen inhoudt;
- dat vertrouwelijkheid in acht wordt genomen;
- dat contact kan worden opgenomen met de behandelend ambtenaar voor een startgesprek.

Het verlenen van ambtelijke bijstand door de bewindspersoon heeft gevolgen voor de departementale wetgevingscapaciteit.^[4] Dit kan consequenties hebben voor de prioritering in het wetgevingsprogramma van regeringsvoorstellen. Om deze reden worden initiatiefvoorstellen in het wetgevingsprogramma vermeld en in het periodieke overleg met de bewindspersoon over dit programma aan de orde gesteld.^[5]

Startgesprek ambtelijke bijstand

Voordat de behandelend ambtenaar zijn werkzaamheden begint, bespreekt hij met de initiatiefnemer wat de reikwijdte van de ambtelijke bijstand zal zijn en wat de initiatiefnemer op hoofdlijnen wel en niet kan verwachten. Uitgangspunt is dat dit gebeurt in een startgesprek ambtelijke bijstand.^[6] Bij voorkeur is Bureau Wetgeving hierbij ook aanwezig.^[7] In het startgesprek kunnen de initiatiefnemer, de behandelend ambtenaar en Bureau Wetgeving de verwachtingen over en weer uitspreken en afspraken maken over de werkverdeling en de planning. Bureau Wetgeving kan bijvoorbeeld de algemene aspecten van vormgeving uitwerken en de behandelend ambtenaar de onderdelen die specialistische kennis vergen op een bepaald rechtsgebied.

Onderdeel van het startgesprek kan zijn dat de behandelend ambtenaar de initiatiefnemer wijst op mogelijke alternatieven voor het initiatiefvoorstel. Deze alternatieven kunnen in bepaalde gevallen meer aangewezen zijn om het doel te bereiken dat de initiatiefnemer voor ogen heeft. Ook Bureau Wetgeving wijst de initiatiefnemer doorgaans op alternatieven. Daarbij kan worden gedacht aan een amendement op een lopend of aankomend wetsvoorstel dat op hetzelfde onderwerp betrekking heeft, of een motie waarin de regering, al dan niet op basis van een door de initiatiefnemer opgestelde initiatiefnota, wordt verzocht om een wetsvoorstel in te dienen. Een motie is vooral te overwegen bij grote wetswijzigingen (stelselwijzigingen e.d.).

De behandelend ambtenaar attendeert bij het startgesprek de initiatiefnemer op het kabinetsbeleid bij initiatiefwetgeving.^[8] Het kabinet hecht er bijvoorbeeld grote waarde aan dat het wetsvoorstel uitvoerbaar en handhaafbaar is en dat de financiële gevolgen en de budgettaire dekking in beeld zijn. Gedurende de fase van het opstellen van een initiatiefvoorstel zal de eerstverantwoordelijke bewindspersoon desgevraagd of op eigen initiatief de initiatiefnemer informeren over de vraag of voorzien is in budgettaire dekking van het voorstel, en zo niet, op welke wijze daarin voorzien kan worden. In verband hiermee is het wenselijk dat de initiatiefnemer vroegtijdig over deze specifieke kwestie contact opneemt met de eerstverantwoordelijke bewindspersoon, zodat deze informatie desgewenst meegewogen kan worden bij de verdere ontwikkeling van het voorstel en bij de planning en fasering van de inwerkingtreding. Het kabinet beoogt een integrale afweging van wetsvoorstellen en de

---

gevolgen daarvan op andere onderdelen van de rijksbegroting. De juridische en wetgevingstechnische bijstand die wordt verleend en de informatie die wordt verstrekt in het kader van de ambtelijke bijstand kan bijdragen aan een voorstel dat voldoet aan de eisen die het kabinet aan wetgeving stelt.

Om het startgesprek te vergemakkelijken is als bijlage bij deze handreiking een checklist met bespreekpunten opgenomen (zie [bijlage 2](#)). Het startgesprek is ook een goede gelegenheid om de initiatiefnemer de 'Factsheet ambtelijke bijstand initiatiefwetgeving' (zie [bijlage 3](#)) te verstrekken. Vanuit Bureau Wetgeving wordt ook praktische informatie verstrekt over de procedure bij en de inhoud van een initiatiefvoorstel. Dit betreft het 'Stappenplan initiatiefwetsvoorstel (Bureau Wetgeving)' en de 'Checklist voor (het algemeen deel van) de memorie van toelichting'.

Vervolgoverleggen

Gedurende het wetgevingstraject zullen de initiatiefnemer, de behandelend ambtenaar en Bureau Wetgeving regelmatig contact hebben over de uitwerking. Het is niet de bedoeling dat de behandelend ambtenaar beleidsmatige overleggen voert met derden namens de initiatiefnemer. Deelnemen aan een gesprek van de initiatiefnemer met derden kan nuttig zijn, bijvoorbeeld bij mogelijke consequenties voor te maken juridische keuzes. De behandelend ambtenaar maakt dan aan de derden duidelijk wat de reden is van zijn aanwezigheid en dat hij niet namens de initiatiefnemer of bewindspersoon spreekt.

Het is raadzaam dat de behandelend ambtenaar de gemaakte afspraken bij het startgesprek en alle vervolgoverleggen zoveel mogelijk schriftelijk bevestigt. Dit biedt alle betrokkenen duidelijkheid over de komende stappen en wie hierbij het voortouw heeft.

Voetnoten

- [1] [Ar 7.23](#): Leden van de Tweede Kamer die een initiatiefvoorstel van wet aanhangig willen maken, kunnen de betrokken bewindspersoon bijstand verzoeken bij het formuleren daarvan. Deze bijstand wordt zoveel mogelijk verleend.
- [2] Bij de meeste departementen wordt het begin van de ambtelijke bijstand formeel gemarkeerd met een verzoek van het Kamerlid en een reactie hierop van de bewindspersoon, al dan niet voorafgegaan door ambtelijke contacten. In de praktijk kan het ook informeler verlopen.
- [3] Het is mogelijk dat gedurende een wetgevingstraject de behandelend ambtenaar moet worden vervangen. De initiatiefnemer wordt hierover in dat geval geïnformeerd.
- [4] Bij verschillende departementen wordt in dit kader voor alle wetsvoorstellen gewerkt met overzichten met inschattingen van de capaciteit voor verschillende soorten voorstellen.
- [5] Met het oog op het vertrouwelijke karakter worden initiatiefvoorstellen die nog niet aanhangig zijn gemaakt bij de Tweede Kamer alleen vermeld in het wetgevingsprogramma voor de bewindspersoon en niet in andere voortgangsoverzichten.
- [6] Voordat dit gesprek plaatsvindt heeft Bureau Wetgeving doorgaans al een startgesprek gehad met de initiatiefnemer.
- [7] Als Bureau Wetgeving niet aanwezig is bij het startgesprek, is het raadzaam om (nogmaals) bij de initiatiefnemer na te vragen of het mogelijk is om contact op te nemen en samen te werken met Bureau Wetgeving.
- [8] Zie onder meer de brief van de Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties van 6 februari 2017 aan de Voorzitter van de Eerste Kamer, [Kamerstukken I 2016/17, 34550, T](#), en de brief van 13 juli 2018 van de Minister voor Rechtsbescherming aan de Voorzitter van de Tweede Kamer en de Voorzitter van de Eerste Kamer ([Kamerstukken II 2017/18, 34775, nr. 86](#) en [Kamerstukken I 2017/18, 34550, Z](#)).

Laatst gewijzigd op: 26-11-2018

2.5 Het opstellen van de wettekst en de artikelsgewijze toelichting

De behandelend ambtenaar draagt zorg voor de technisch-juridische uitwerking van het voorstel in concrete wetteksten en de bijbehorende artikelsgewijze toelichting. Hierbij kan hij zelf de wetteksten en artikelsgewijze toelichting opstellen of door de initiatiefnemer of Bureau Wetgeving opgestelde wetteksten en artikelsgewijze toelichting controleren (zie ook [Draaiboek nr. 131](#)).

Het verdient in het algemeen de voorkeur dat de behandelend ambtenaar zelf de teksten opstelt. Zie in dit verband ook [Ar 7.23](#) waarin is bepaald dat om bijstand bij het 'formuleren' van een initiatiefvoorstel kan worden verzocht. Stelt de initiatiefnemer zelf de artikelen van het wetsvoorstel op, al dan niet met ondersteuning van Bureau Wetgeving, dan verricht de behandelend ambtenaar een technisch-juridische toets en beoordeelt hij of met de voorgestelde artikelen het beoogde doel kan worden gerealiseerd.

Laatst gewijzigd op: 16-10-2018

2.6 Advisering bij het algemeen deel van de memorie van toelichting

---

De initiatiefnemer is verantwoordelijk voor de politieke en beleidsmatige onderbouwing van het voorstel. Deze wordt doorgaans in het algemeen deel van de memorie van toelichting opgenomen. Als delen van de onderbouwing worden geplaatst in het artikelsgewijze deel, draagt de initiatiefnemer ook zorg voor dat deel van de artikelsgewijze toelichting. De behandelend ambtenaar schrijft bij reguliere ambtelijke bijstand niet zelf mee aan het algemeen deel van de toelichting (zie [Draaiboek nr. 131](#)), maar heeft hierbij een faciliterende rol.

De behandelend ambtenaar geeft de initiatiefnemer voorlichting over het opstellen van de memorie van toelichting en verstrekt zoveel mogelijk de hiervoor benodigde feitelijke informatie. Met instemming van de initiatiefnemer kan de behandelend ambtenaar zo nodig ook andere partijen betrekken binnen en buiten het departement (zie [paragraaf 2.7](#)). Bij het informeren kan de behandelend ambtenaar gebruik maken van de instrumenten die hij gebruikt bij regeringsvoorstellen, zoals de [Aanwijzingen voor de regelgeving](#), het [Integraal afwegingskader voor beleid en regelgeving \(IAK\)](#) en de [Interdepartementale Schrijfwijzer memorie van toelichting](#).

De behandelend ambtenaar attendeert de initiatiefnemer expliciet op het belang van de memorie van toelichting bij:

- *advisering door de Afdeling advisering van de Raad van State*: De Afdeling advisering van de Raad van State kijkt kritisch naar de memorie van toelichting in het kader van de beleidsanalytische toets, de juridische toets en de wetstechnische toets (zie ook [paragraaf 2.8](#) en [Draaiboek nr. 40](#)).
- *de parlementaire behandeling*: De Tweede Kamer en de Eerste Kamer en de eerstverantwoordelijke bewindspersoon die optreedt als adviseur van de Kamer en bij de mondelinge behandeling het kabinetsstandpunt geeft, beoordelen het initiatiefvoorstel mede aan de hand van de memorie van toelichting.
- *de bekrachtiging*: Als het wetsvoorstel wordt aangenomen door de Tweede Kamer en de Eerste Kamer besluit de ministerraad om het wetsvoorstel te bekrachtigen of te verwerpen (zie [Draaiboek nr. 147 tot en met 150](#)). Bij deze beoordeling wordt de memorie van toelichting betrokken.
- *de uitvoering en de rechtspraak*: Wordt het wetsvoorstel verheven tot wet, dan wordt de memorie van toelichting vaak gebruikt voor uitleg van de wettekst door bijvoorbeeld uitvoeringsorganisaties of rechters.

Wat de standpuntbepaling van het kabinet betreft, zowel bij de parlementaire behandeling als bij de bekrachtiging, wijst de behandelend ambtenaar de initiatiefnemer erop dat het kabinet grote waarde hecht aan het in acht nemen van bepaalde kwaliteitswaarborgen. Het kabinet heeft hier uiteraard oog voor bij regeringsvoorstellen, maar vraagt hiervoor ook indringend aandacht bij initiatiefvoorstellen (zie ook [paragraaf 3](#)). Hieronder worden enkele belangrijke onderdelen van de memorie van toelichting uitgelicht. Het gaat om de verhouding tot hoger recht, de financiële gevolgen, de gevolgen voor de uitvoering en de geldrukeffecten.

Verhouding tot hoger recht

Het is van belang dat de initiatiefnemer toelicht hoe het wetsvoorstel zich verhoudt tot hoger recht.^[1] Voor regeringsvoorstellen is hiervoor onder meer aandacht in [Ar 4.43, onderdeel f](#), en [onderdeel 6.2.1 van het IAK](#). De behandelend ambtenaar adviseert of het initiatiefvoorstel verenigbaar is met de Grondwet en met internationale verdragen en het recht van de Europese Unie. Met instemming van de initiatiefnemer kan hij hierbij zo nodig deskundige collega's betrekken. Bij eventuele onverenigbaarheid van het initiatiefvoorstel met hoger recht is het aan de initiatiefnemer om te besluiten zijn voorstel al dan niet voort te zetten.

Financiële gevolgen

De behandelend ambtenaar attendeert de initiatiefnemer erop de financiële gevolgen van het initiatiefvoorstel in de toelichting op te nemen. Hij wijst hierbij op de wettelijke verplichting van [artikel 3.1 van de Comptabiliteitswet 2016](#) dat voor zowel regeringsvoorstellen als initiatiefvoorstellen bepaalt dat voorstellen, voornemens en toezeggingen een toelichting bevatten waarin wordt ingegaan op de financiële gevolgen voor het Rijk en, waar mogelijk, de financiële gevolgen voor maatschappelijke sectoren.^[2]

Indien beleidsvoornemens van het Rijk (waaronder initiatiefvoorstellen) leiden tot een wijziging van de uitoefening van taken of activiteiten door provincies of gemeenten, moet verder in de toelichting worden aangegeven wat de financiële gevolgen van de wijziging voor de provincies of gemeenten zijn en via welke bekostigingswijze de financiële gevolgen voor de provincies of gemeenten kunnen worden opgevangen ([artikel 2 van de Financiële-verhoudingswet](#)).

De behandelend ambtenaar attendeert de initiatiefnemer er zo nodig opnieuw op dat het kabinet grote waarde hecht aan de financiële gevolgen van initiatiefvoorstellen en de budgettaire dekking (zie [paragraaf 2.4](#)). Ook in de beide Kamers wordt op de financiële gevolgen van initiatiefvoorstellen gelet. Kamerleden kunnen bijvoorbeeld ten behoeve van hun afweging om een specifieke toelichting vragen ten laste van welke posten op de begroting van het verantwoordelijke ministerie de kosten van het initiatiefvoorstel zullen gaan.^[3]

De behandelend ambtenaar doet over de financiële gevolgen met instemming van de initiatiefnemer navraag bij de verantwoordelijke beleidsdirectie en de directie Financieel-Economische Zaken (zie [paragraaf 2.7](#), onder

---

'Informatieverzameling binnen het departement').

Gevolgen voor de uitvoering

De behandelend ambtenaar attendeert de initiatiefnemer op de noodzaak van het in kaart brengen van de eventuele gevolgen voor de uitvoering van het voorstel.^[4] Bij het in kaart brengen van de gevolgen voor de uitvoering kan een uitvoeringstoets door een uitvoeringsorganisatie zijn aangewezen (zie hiervoor [paragraaf 2.7](#), onder 'Informatieverzameling bij uitvoeringsorganisaties'). De behandelend ambtenaar wijst de initiatiefnemer er zo nodig op dat de Kamer hecht aan het openbaar maken van uitvoeringstoetsen bij wetsvoorstellen.^[5]

Regeldrukeffecten

De behandelend ambtenaar attendeert de initiatiefnemer erop om in de toelichting in te gaan op de regeldrukeffecten van het voorstel. Te verwachten *regeldrukeffecten* kunnen door de behandelend ambtenaar – met hulp van de verantwoordelijke beleidsdirectie en de departementale regeldrukcoördinator – in kaart worden gebracht aan de hand van het [Handboek meting regeldrukkosten](#). Dit openbare stuk kan ook aan de initiatiefnemer worden verstrekt. De initiatiefnemer legt zelf contact met externe partijen. De behandelend ambtenaar attendeert de initiatiefnemer zo nodig ook op de mogelijkheid dat het Adviescollege toetsing regeldruk op verzoek de Tweede Kamer adviseert over de gevolgen van initiatiefwetgeving voor de regeldruk ([artikel 2, derde lid, van het Instellingsbesluit Adviescollege toetsing regeldruk](#)).

Voetnoten

[1] Ook de Kamer vraagt aandacht voor de verhouding tot hoger recht bij initiatiefvoorstellen. In de motie Klein c.s. van 18 november 2015 werd bijvoorbeeld overwogen dat de wetgevende macht gerechtigd is om wetten aan de Grondwet te toetsen en "dat het belangrijk is dat de Kamer daadwerkelijk haar taak van het toetsen van initiatiefwetten en wetsvoorstellen aan de Grondwet uitvoert". In 2018 is verder aangekondigd dat de vaste commissies van de Tweede Kamer door de ondersteunende staven zullen worden voorzien van een wetgevingsrapport, waarin tevens op grondwettelijke aspecten wordt ingegaan ([Kamerstukken II 2017/18, 34892, nr. 1](#)).

[2] De Afdeling advisering van de Raad van State let ook op de toelichting van de financiële gevolgen bij een initiatiefvoorstel. Zie bijvoorbeeld [Kamerstukken II 2015/16, 34291, nr. 4](#).

[3] Zie bijvoorbeeld de behandeling van het voorstel van wet van de leden Halsema en Van Gent tot wijziging van de Wet arbeid en zorg (babyverlof) (Kamerstukken 31071) in [Handelingen II 2009/10, 57-5239](#).

[4] Dit is ook een aandachtspunt in de adviezen van de Afdeling advisering van de Raad van State bij initiatiefvoorstellen. Zie bijvoorbeeld [Kamerstukken II 2014/15, 33703, nr. 4](#).

[5] Dat zowel de Tweede als de Eerste Kamer hieraan hecht blijkt onder meer uit [Kamerstukken II 2014/15, 34000-VII, nr. 14](#) en [Kamerstukken I 2017/18, CXXIV, E](#).

Laatst gewijzigd op: 19-6-2019

2.7 Betrekken andere partijen

Bij de ambtelijke bijstand kan het wenselijk zijn andere partijen te betrekken. Met name voor het opstellen van het algemeen deel van de toelichting is feitelijke informatie nodig waarover allerlei partijen binnen en buiten het departement beschikken. De behandelend ambtenaar adviseert de initiatiefnemer hierover en vraagt zijn instemming om bepaalde partijen te betrekken. Bij deze contacten benadrukt de behandelend ambtenaar telkens het vertrouwelijke karakter van het voorstel.

Als een initiatiefnemer geen instemming geeft om bepaalde partijen te betrekken, wijst de behandelend ambtenaar hem erop dat een adequate ondersteuning in dat geval niet mogelijk is of wezenlijke beperkingen kent. De initiatiefnemer wordt er verder zo nodig aan herinnerd dat de gevolgen van een initiatiefvoorstel onder meer worden meegewogen bij het kabinetsstandpunt (zie ook [paragraaf 3](#)).

Informatieverzameling binnen het departement

In het kader van het verstrekken van feitelijke informatie kan informatie beschikbaar zijn in het eigen departement. Het kan hierbij bijvoorbeeld gaan om informatie over de uitvoerbaarheid en de financiële aspecten van het initiatiefvoorstel of informatie over lopende beleidstrajecten. De behandelend ambtenaar doet hierover met instemming van de initiatiefnemer navraag bij de verantwoordelijke beleidsdirectie en de directie Financieel-Economische Zaken.

Bij het bepalen van de passende mate van informatieverstrekking vanuit het departement is van belang dat bij de mondelinge behandeling van een initiatiefvoorstel de bewindspersoon optreedt als adviseur van de Kamer en ook een kabinetsstandpunt moet worden voorbereid (zie [paragraaf 3](#)). Praktisch betekent dit dat hoe meer feitelijke informatie in het kader van de

---

ambtelijke bijstand bij het initiatiefvoorstel wordt verzameld, hoe minder later (en dan vaak met minder tijd) bij de ambtelijke ondersteuning vanuit het departement van de bewindspersoon hoeft te worden gedaan. Als de informatie vroeg beschikbaar is voor de initiatiefnemer, kan hij deze informatie bovendien al tijdig betrekken bij de uitwerking van het initiatiefvoorstel.

In het uitzonderlijke geval dat de initiatiefnemer niet instemt met het betrekken van andere directies, wijst de behandelend ambtenaar hem op de mogelijke consequenties, bijvoorbeeld voor het kabinetsstandpunt en de besluitvorming over de bekrachtiging.

Zodra het wetsvoorstel aanhangig wordt gemaakt bij de Tweede Kamer en dus openbaar is, attendeert de behandelend ambtenaar de verantwoordelijke beleidsdirectie zo nodig op het initiatiefvoorstel. Indien vanwege het ontbreken van de instemming van de initiatiefnemer voor een eerdere informatievergaring de nodige feitelijke informatie niet eerder is verstrekt, kan deze informatie alsnog via de behandelend ambtenaar worden doorgegeven aan de initiatiefnemer. De initiatiefnemer heeft de mogelijkheid om bij de reactie op het advies van de Afdeling advisering van de Raad van State een gewijzigd voorstel van wet of een gewijzigde memorie van toelichting in te dienen dan wel een nota van wijziging op het aanhangig gemaakte wetsvoorstel en een aanvullende brief bij aanpassingen in de memorie van toelichting (zie ook [paragraaf 2.8](#)). Hierbij kan hij ook eventuele aanvullende informatie vanuit het departement betrekken. Het is uiteraard aan de initiatiefnemer om te bepalen wat hij met de verstrekte informatie doet.

Indien hierover niet al in een eerdere fase overleg is gevoerd zal de eerstverantwoordelijke bewindspersoon de initiatiefnemer informeren over de vraag of voorzien is in budgettaire dekking van het initiatiefvoorstel, en zo niet, op welke wijze daarin voorzien kan worden. Het gaat om dekking van zowel de structurele uitgaven die het voorstel met zich meebrengt, als eventuele incidentele uitgaven van maatregelen die nodig zijn ter voorbereiding van de inwerkingtreding.

Informatieverzameling bij uitvoeringsorganisaties

Bij het in kaart brengen van de gevolgen voor de uitvoering kan een uitvoeringstoets door een uitvoeringsorganisatie zijn aangewezen. Als het gaat om de gevolgen voor de uitvoering van instanties die onder de verantwoordelijkheid van de betrokken bewindspersoon vallen, neemt de behandelend ambtenaar na instemming van de initiatiefnemer contact op met de verantwoordelijke beleidsdirectie. De behandelend ambtenaar doet met instemming van de initiatiefnemer navraag bij instanties die onder de verantwoordelijkheid van de betrokken bewindspersoon vallen over de uitvoerbaarheid van het initiatiefvoorstel. Contacten met medewerkers van deze instanties verlopen bij voorkeur via de behandelend ambtenaar.

De initiatiefnemer benadert voor het verkrijgen van feitelijke informatie met betrekking tot de uitvoering van het initiatiefvoorstel zelf zelfstandige bestuursorganen. Hiervoor is geen voorafgaande toestemming van de eerstverantwoordelijke bewindspersoon vereist. In verband met de ministeriële verantwoordelijkheid hecht het kabinet er wel aan dat de betrokken bewindspersoon vooraf, of tegelijk met het zelfstandige bestuursorgaan, wordt geïnformeerd.^[1] Bij bepaalde zelfstandige bestuursorganen kan het wenselijk zijn dat de bewindspersoon met het zelfstandige bestuursorgaan en zo nodig met de Kamer in overleg treedt over de modaliteit van informatieverstrekking, gegeven ieders verantwoordelijkheid.^[2] De behandelend ambtenaar adviseert de initiatiefnemer hoe contacten kunnen worden gelegd en faciliteert hem daarbij.

Advisering door andere departementen

De behandelend ambtenaar betreft met instemming van de initiatiefnemer zo nodig andere departementen. Bij het in beeld brengen van de financiële gevolgen kunnen bijvoorbeeld zo nodig via de directie Financieel-Economische Zaken ambtenaren van het Ministerie van Financiën en het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties worden betrokken. De behandelend ambtenaar stimuleert en faciliteert verder de interdepartementale afstemming, maar stelt zich tegenover het andere departement niet op als een vooruitgeschoven post van of onderhandelaar voor de initiatiefnemer. De ambtelijke bijstand strekt zich verder niet uit tot het instellen en/of coördineren van een interdepartementale werkgroep.

De eerstverantwoordelijke bewindspersoon is niet verantwoordelijk voor de omvang en inhoud van de medewerking die door het andere departement wordt verleend. Als het aangewezen is dat de gevraagde inzet de vorm aanneemt van meeschrijven, informeert de behandelend ambtenaar de initiatiefnemer dat hij hiervoor een afzonderlijk verzoek om ambtelijke bijstand kan doen aan de andere verantwoordelijke bewindspersoon.

Advisering door externe instanties

Het is in beginsel aan de initiatiefnemer om te bepalen aan welke instanties door hem advies wordt gevraagd over het initiatiefvoorstel. Dit geldt niet bij wettelijke adviesverplichtingen. Er gelden (onder meer) adviesverplichtingen bij de advisering door de Afdeling advisering van de Raad van State (zie [paragraaf 2.8](#)) en bij het advies dat moet worden uitgebracht door de Autoriteit persoonsgegevens, indien het voorstel geheel of voor een belangrijk deel betrekking heeft op verwerking van persoonsgegevens ([artikel 36, vierde lid, van de Algemene verordening gegevensbescherming](#)).^[3] In sommige gevallen bestaan adviestaken voor instanties, zoals die van de Raad voor de rechtspraak om de regering en Staten-Generaal te

---

adviseren over algemeen verbindende voorschriften op het terrein van de rechtspleging ([artikel 95 van de Wet op de rechterlijke organisatie](#)). Het kan ook in de rede liggen om de BES-eilanden te consulteren als het initiatiefvoorstel gevolgen heeft voor de BES-eilanden.^[4] De behandelend ambtenaar verstrekt zo nodig informatie over de te volgen procedures.^[5]

[Artikel 17 van de Kaderwet adviescolleges](#) kent alleen aan de Tweede Kamer als geheel de bevoegdheid toe advies te vragen aan adviescolleges die onder deze wet vallen en niet aan individuele Kamerleden. Het ligt voor de hand dat adviezen aan adviescolleges, die onder het bereik van deze wet vallen, daarom pas worden gevraagd als het initiatiefvoorstel bij de Tweede Kamer aanhangig is gemaakt. Dit kan leiden tot vertraging in het wetstraject.

Bij instanties die niet onder het bereik van de Kaderwet adviescolleges vallen (bijv. de VNG, de Consumentenbond en de Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak) wordt de initiatiefnemer geadviseerd zelf in een vroeg stadium in contact te treden met die instantie en zijn voorstel in een eerder stadium in concept voor te leggen. Dit kan gelijktijdig met een eventuele internetconsultatie plaatsvinden. De uitkomsten van deze consultatie kunnen dan worden verwerkt in het wetsvoorstel en de memorie van toelichting voordat deze aanhangig wordt gemaakt.

Internetconsultatie

De initiatiefnemer kan besluiten een internetconsultatie over een conceptvoorstel te houden. De behandelend ambtenaar attendeert hem hierop. Bureau Wetgeving verzorgt de technische ondersteuning van internetconsultaties bij initiatiefvoorstellen.

Rijksbrede wetgevingstoetsing

Regeringsvoorstellen moeten voorafgaand aan indiening daarvan bij de Tweede Kamer worden voorgelegd voor een formele toetsing van de aspecten van rechtsstatelijke en bestuurlijke kwaliteit door de sector Juridische Zaken en Wetgevingsbeleid (JZW) van het Ministerie van Justitie en Veiligheid ([rijksbrede wetgevingstoetsing](#)). Deze verplichting geldt niet voor initiatiefvoorstellen. De behandelend ambtenaar attendeert de initiatiefnemer wel op de mogelijkheid van een informele wetgevingstoetsing en/of advisering door JZW.

Notificatieverplichtingen

De behandelend ambtenaar kan zo nodig ook informatie geven aan de initiatiefnemer over notificatieprocedures. Hierbij kan worden gedacht aan notificatieverplichtingen aan de Europese Commissie, de Wereldhandelsorganisatie of een ander internationaalrechtelijk orgaan.^[6] Hij kan daarbij melden dat de regering het initiatiefvoorstel na het aanhangig maken mogelijk zal notificeren (zie ook [Ar 7.7](#) en [Draaiboek nr. 132](#) en [34a](#)).

Voetnoten

[1] Zie [Kamerstukken I 2014/15, C, U](#) en de Leidraad voor de toepassing van de Aanwijzingen inzake externe contacten van rijksambtenaren bij functionele contacten met de Staten-Generaal ([Kamerstukken II 2006/07, 29283, nr. 46](#)).

[2] Bewindspersonen en zbo-bestuurders hebben in relatie tot een zbo onderscheiden verantwoordelijkheden. In concrete gevallen kan het lastig zijn de scheidslijnen tussen de verantwoordelijkheid van bewindspersoon en die van zbo(-bestuurder) goed te trekken. Zie [Kamerstukken I 2014/15, C, U](#).

[3] Verordening (EU) 2016/679 van het Europees Parlement en de Raad van 27 april 2016 betreffende de bescherming van natuurlijke personen in verband met de verwerking van persoonsgegevens en betreffende het vrije verkeer van die gegevens en tot intrekking van Richtlijn 95/46/EG (algemene verordening gegevensbescherming) (PbEU 2016, L 119).

[4] Vergelijk de verplichting van de verantwoordelijke minister om op grond van de [artikelen 207](#) en [208 van de Wet openbare lichamen Bonaire, Sint Eustatius en Saba](#) desgevraagd mededeling te doen van zijn standpunten en voornemens met betrekking tot aangelegenheden die voor het openbaar lichaam van belang zijn, tenzij het openbaar belang zich daartegen verzet en desgevraagd hierover ook in overleg te treden. Het zo nodig consulteren van de BES-eilanden is ook een aandachtspunt voor de Afdeling advisering van de Raad van State.

[5] Bureau wetgeving is het algemene aanspreekpunt voor procedures. Zie [paragraaf 2.3](#).

[6] De Afdeling advisering van de Raad van State let ook bij initiatiefvoorstellen op notificatieverplichtingen. Zie bijvoorbeeld [Kamerstukken II 2014/15, 33703, nr. 4](#).

Laatst gewijzigd op: 4-12-2018

2.8 Advisering door de Afdeling advisering van de Raad van State

De Afdeling advisering van de Raad van State is niet alleen adviseur bij regeringsvoorstellen, maar ook bij initiatiefvoorstellen ([artikel 73 van de Grondwet](#); zie ook [Draaiboek nr. 134 tot en met 139](#)). Nadat de initiatiefnemer het initiatiefvoorstel aanhangig heeft gemaakt bij de Tweede Kamer, vraagt de voorzitter van de Tweede Kamer advies over het voorstel aan de Afdeling

---

advisering van de Raad van State ([artikel 18, eerste lid, van de Wet op de Raad van State](#)). In deze fase worden het wetsvoorstel en de memorie van toelichting ook gepubliceerd als Kamerstukken. Dit wijkt af van de gang van zaken bij een regeringsvoorstel, dat pas wordt ingediend bij de Tweede Kamer nadat de Afdeling advies heeft uitgebracht, samen met het advies en de reactie hierop van de eerstverantwoordelijke bewindspersoon in het nader rapport.

De Afdeling adviseert over het initiatiefvoorstel met zijn beleidsanalytische toets, juridische toets en wetstechnische toets. De advisering is gericht op het waar nodig verbeteren van het voorstel (zie ook [Draaiboek nr. 40](#)). Op basis van de opmerkingen kan de initiatiefnemer besluiten om aanpassingen aan te brengen in het wetsvoorstel en de memorie van toelichting. Dit kan dan worden verwerkt in een gewijzigd wetsvoorstel of een gewijzigde memorie van toelichting of in een nota van wijziging op het aanhangig gemaakte wetsvoorstel en een aanvullende brief bij aanpassingen in de memorie van toelichting ([Draaiboek nr. 138](#)). Deze worden bij de Tweede Kamer ingediend met het advies en de 'Reactie van de initiatiefnemer(s)' (zie ook [artikel 27 van de Wet op de Raad van State](#)). De schriftelijke reactie heeft een vergelijkbare functie als het nader rapport bij een regeringsvoorstel. De Tweede Kamer draagt zelf zorg voor openbaarmaking van het advies en de schriftelijke reactie op dit advies.

Net als bij de voorbereiding en bij de parlementaire behandeling kan de behandelend ambtenaar bij het verwerken van het advies van de Afdeling bijstand verlenen aan de initiatiefnemer. Ook hierbij geldt dat de behandelend ambtenaar zoveel mogelijk juridische en wetgevingstechnische bijstand verleent en feitelijke informatie verstrekt. Het is aan de initiatiefnemer om te reageren op de beleidsmatige opmerkingen van de Afdeling (zie ook [paragraaf 2.2](#)).

Indien de initiatiefnemer het initiatiefvoorstel zonder ambtelijke bijstand heeft voorbereid, kan het moment dat het initiatiefvoorstel aanhangig wordt gemaakt bij de Tweede Kamer ook het eerste moment zijn dat de eerstverantwoordelijke bewindspersoon bekend wordt met het wetsvoorstel. Mocht er nog geen overleg hebben plaatsgevonden tussen de initiatiefnemer en de eerstverantwoordelijke bewindspersoon over het initiatiefvoorstel, met name over de financiële gevolgen van het initiatiefvoorstel en de budgettaire dekking, dan kan dat ook nog in deze fase plaatsvinden. Hierbij dient wel te worden beseft dat hoe verder het wetgevingsproces is gevorderd, hoe kleiner de ruimte wordt om eventuele aanpassingen in het initiatiefvoorstel te doen, mochten die bijvoorbeeld nodig blijken om het initiatiefvoorstel beter uitvoerbaar en handhaafbaar te maken of de voorgestelde maatregelen efficiënter en effectiever vorm te geven.

Laatst gewijzigd op: 16-10-2018

2.9 Ambtelijke bijstand bij de parlementaire behandeling

De behandelend ambtenaar ondersteunt de initiatiefnemer ook bij de parlementaire behandeling. Hij kan bijvoorbeeld antwoorden schrijven op juridische en wetgevingstechnische vragen en zo nodig een nota van wijziging opstellen. Andere Kamerleden kunnen amendementen indienen bij het initiatiefvoorstel. De behandelend ambtenaar verleent op hun verzoek ambtelijke bijstand bij het opstellen daarvan. Hij informeert de initiatiefnemer hierover. Voor de ambtelijke bijstand bij amendementen gelden de daarop betrekking hebbende regels in de Aanwijzingen en het Draaiboek (zie [Ar 7.20](#) en [Draaiboek nr. 69](#)). Tijdens de mondelinge behandeling kan de behandelend ambtenaar op verzoek van de initiatiefnemer plaatsnemen in vak K (Tweede Kamer) of achter de regeringstafel (Eerste Kamer).

Laatst gewijzigd op: 26-11-2018

3. Ambtelijke ondersteuning aan de eerstverantwoordelijke bewindspersoon bij een initiatiefvoorstel

Initiatiefvoorstellen vergen van de eerstverantwoordelijke bewindspersoon de volgende inspanningen, die ambtelijk moeten worden ondersteund:

- a. het voorbereiden van een kabinetsstandpunt;
- b. inspanningen bij de schriftelijke en mondelinge behandeling;
- c. de bekrachtiging van een initiatiefvoorstel.

Het is wenselijk dat zo mogelijk de ambtenaar die bijstand verleent bij een initiatiefvoorstel niet tevens de eerstverantwoordelijke bewindspersoon ondersteunt bij de reactie op dat initiatiefvoorstel ([Draaiboek nr. 131](#)). Als dat niet mogelijk is, informeert de behandelend ambtenaar de initiatiefnemer hierover (zie ook [paragraaf 2.3](#)). Het is dan van belang de werkzaamheden goed te organiseren en zo nodig tijdig de assistentie van collega's in te roepen. Dit geldt met name bij de mondelinge behandeling.^[1]

De verschillende activiteiten bij de ondersteuning van de eerstverantwoordelijke bewindspersoon worden hieronder besproken. Hierbij wordt ingegaan op het voorbereiden van het kabinetsstandpunt ([paragraaf 3.1](#)), de inspanningen bij de schriftelijke en mondelinge behandeling ([paragraaf 3.2](#)) en de bekrachtiging ([paragraaf 3.3](#)). Zie ook [Draaiboek nr. 140 tot en met 151](#).

Voetnoot

[1] Gelijktijdige ondersteuning van de bewindspersoon en de initiatiefnemer is in dat geval ongewenst en praktisch nauwelijks mogelijk.

Laatst gewijzigd op: 16-10-2018

3.1 Het voorbereiden van het kabinetsstandpunt

[Ar 7.25](#) luidt als volgt: “Ministers dragen er zorg voor dat zij in voorkomende gevallen over initiatiefvoorstellen kunnen spreken namens het kabinet. Daartoe stellen zij deze tijdig in de ministerraad aan de orde.” Een standpuntbepaling kan inhoudelijk en/of procedureel van aard zijn. Ter voorbereiding van het kabinetsstandpunt dienen zo nodig de financiële gevolgen, de gevolgen voor de uitvoering en regeldrukeffecten van het initiatiefvoorstel in beeld te worden gebracht. Dit is vooral van belang wanneer de initiatiefnemer dit niet of onvoldoende heeft gedaan (zie ook [paragraaf 2.6](#)). Als ambtelijke bijstand is verleend, zal de initiatiefnemer erop zijn gewezen dat het kabinet indringend aandacht vraagt voor dit soort aspecten.

Een standpuntbepaling in de ministerraad moet plaatsvinden voorafgaand aan zowel de behandeling in de Tweede Kamer als de behandeling in de Eerste Kamer ([artikel 4, tweede lid, onderdeel a, onder 4°, van het Reglement van orde voor de ministerraad](#)). Gebruikelijk is dat de eerstverantwoordelijke bewindspersoon namens het kabinet voor het eerst bij de mondelinge behandeling van het initiatiefvoorstel in de Tweede Kamer het standpunt verwoordt. Praktisch aandachtspunt is dus een conceptkabinetsstandpunt tijdig in de ministerraad te agenderen. Hoofregel is dat deze via het ambtelijk voorportaal en de onderraad aan de ministerraad wordt voorgelegd. Rechtstreekse agendering in de ministerraad kan zijn aangewezen, als het initiatiefvoorstel onverwacht vroeg wordt geagendeerd voor plenaire behandeling in de Tweede Kamer. Het in de ministerraad besproken kabinetsstandpunt wordt in beginsel niet openbaar en is te beschouwen als een interne instructie van de ministerraad aan de betrokken bewindspersoon. In uitzonderingsgevallen wordt het kabinetsstandpunt voorafgaand aan de mondelinge behandeling schriftelijk aan de Kamer toegezonden.

Laatst gewijzigd op: 26-11-2018

3.2 Inspanningen bij de schriftelijke en mondelinge behandeling

De eerstverantwoordelijke bewindspersoon verstrekt tijdens de schriftelijke en mondelinge behandeling van een initiatiefvoorstel in de Tweede Kamer en de Eerste Kamer alle inlichtingen en adviezen die van hem worden gevraagd en waarvan het verstrekken niet in strijd is met het belang van de staat. Hij maakt ook ‘eigener beweging, zowel in de schriftelijke als in de mondelinge fase, alle opmerkingen die hij dienstig acht om te komen tot een goed wetgevingsproduct’ (zie [artikel 68 van de Grondwet](#) en [Ar 7.24, eerste en tweede lid](#)). [1] De bewindspersoon beantwoordt in ieder geval de vragen die specifiek tot hem zijn gericht.

Het kan voorkomen dat in het (voorlopig) verslag niet alleen vragen worden gesteld aan de initiatiefnemer, maar ook aan de regering. Gebruikelijk is dat de eerstverantwoordelijke bewindspersoon daarop door de Kamer wordt geattendeerd. Dergelijke vragen worden schriftelijk beantwoord via een brief van de bewindspersoon. Het kan nuttig zijn met deze brief te wachten tot de initiatiefnemer de nota naar aanleiding van het verslag of de memorie van antwoord heeft ingediend.

Formeel heeft een bewindspersoon bij de behandeling van een initiatiefvoorstel de rol van adviseur van de Kamer. Als zodanig neemt hij bij de mondelinge behandeling plaats in vak K (Tweede Kamer) of achter de regeringstafel (Eerste Kamer). Hij komt aan het woord na de initiatiefnemer ([artikel 116, derde lid, van het Reglement van Orde van de Tweede Kamer](#)). Dit geldt ook voor eventuele reacties op amendementen.

De bewindspersoon geeft bij de mondelinge behandeling het in de ministerraad behandelde, soms zeer gedetailleerde, kabinetsstandpunt doorgaans in algemene termen. Over het algemeen zal een bewindspersoon nog terughoudend zijn met het geven van definitieve opvattingen, omdat het eindoordeel door de ministerraad pas wordt gegeven bij de bekrachtiging (zie [paragraaf 3.3](#)). Bij het advies dat de eerstverantwoordelijke bewindspersoon namens het kabinet over het voorstel uitspreekt bij de Kamerbehandeling zal de vraag naar de dekking nadrukkelijk een rol spelen. Indien een voorstel ingrijpend budgettaire consequenties heeft, waarvoor de initiatiefnemer niet zelf een oplossing heeft gevonden, zal het advies daarover dus negatief kunnen uitvallen. Tevens zal de eerstverantwoordelijke bewindspersoon daarbij aangeven op welke wijze deze zich voorneemt budgettaire dekking te zoeken bij aanneming van het voorstel en welke eventuele gevolgen dit heeft voor wat betreft de planning en fasering van de inwerkingtreding van het voorstel.

Voetnoot

[1] Net als bij een regeringsvoorstel moet voor de bewindspersoon ten behoeve van de mondelinge behandeling een dossier worden voorbereid met een algemene spreektekst en Q&A's.

Laatst gewijzigd op: 26-11-2018

3.3 De bekrachtiging van het initiatiefvoorstel

Als de Eerste Kamer het initiatiefvoorstel heeft aangenomen, neemt de ministerraad een besluit over de bekrachtiging ([artikel 4, tweede lid, onderdeel a, onder 4°, van het Reglement van Orde voor de ministerraad](#)). Dit besluit moet binnen drie maanden aan beide Kamers worden gemeld ([Ar 7.26, eerste lid](#)).^[1] De ministerraadsbehandeling moet dus in die periode plaatsvinden. In de praktijk worden door beide Kamers aangenomen initiatiefvoorstellen vrijwel altijd bekrachtigd door de regering. Het is wel mogelijk dat de regering nog voor de inwerkingtreding met het initiatiefvoorstel verband houdende wetgeving wil aanpassen of uitvoeringswetgeving wil opstellen.

Bij gelegenheid van de mededeling over de bekrachtiging van het voorstel^[2] wordt ook aangegeven op welke wijze voorzien wordt in budgettaire dekking daarvan (zults met inachtneming van de eventuele nota's van wijziging en amendementen) en, in voorkomend geval, tot welke budgettaire verschuivingen dit zal leiden.

Bekrachtiging is geen automatisme of verplichting. Anders dan bij een regeringsvoorstel, waar de handeling van indiening al blijkt geeft van de opvatting van de regering over de aanvaardbaarheid daarvan, komt bij een initiatiefvoorstel pas bij de bekrachtiging formeel het standpunt van de regering tot uitdrukking met betrekking tot het wetsvoorstel. Het doet zich soms voor dat praktische of juridische bezwaren tegen het voorstel eerst nog moeten worden opgelost alvorens bekrachtiging kan plaatsvinden.

Dit kan met name aan de orde zijn indien een voorstel op gespannen voet staat met internationaalrechtelijke, in het bijzonder EU-rechtelijke verplichtingen, die op Nederland drukken. De regering kan zich namelijk niet beroepen op de wil van het nationale parlement om een regeling te verdedigen die onverenigbaar is met het Europees recht. Ook kunnen budgettaire of uitvoeringstechnische problemen er aan in de weg staan dat het voorstel direct of ongewijzigd wordt bekrachtigd. In dergelijke gevallen kunnen nadere stappen nodig zijn (overleg met of goedkeuring van de Europese Commissie, aanpassingen in het voorstel, het treffen van budgettaire maatregelen, etc.) alvorens het voorstel kan worden bekrachtigd.

Het is wenselijk dergelijke complicaties (die normaliter ook al worden aangekaart in het kabinetsstandpunt bij het initiatiefvoorstel) reeds in de fase van totstandkoming van de wet onder ogen te zien en zo mogelijk op te lossen, zodat bijvoorbeeld de noodzaak tot uitstel van inwerkingtreding of het vervaardigen van een novelle kan worden voorkomen. Wordt ambtelijke bijstand verleend, dan wordt de initiatiefnemer ook door de behandelend ambtenaar op dit soort aspecten gewezen (zie [paragraaf 2.6](#)).

De regering heeft in deze fase verder nog de mogelijkheid een advies aan de Afdeling advisering van de Raad van State te vragen. De adviesaanvraag kan bijvoorbeeld betrekking hebben op de financiële dekking, maar ook op amendementen, nota's van wijziging en toezeggingen. Een advies in deze fase kan ook gevolgen hebben voor het tijdpad van het besluit over de bekrachtiging en mede aanleiding geven tot aanvullende wetgeving of maatregelen.

Zowel de vraag of advies wordt gevraagd als de vraag of tot bekrachtiging moet worden overgegaan, moeten op het aanbiedingsformulier voor ministerraadstukken door de betrokken minister(s) uitdrukkelijk worden beantwoord. In deze fase is aan de ambtelijke bijstand aan de initiatiefnemer een eind gekomen. Het is dus niet bezwaarlijk dat de ambtenaar die voorheen de ambtelijke bijstand verleende de voorbereiding van de ministerraadsbehandeling doet. Bij het aanbiedingsformulier pleegt een notitie te worden toegevoegd waarin op alle aspecten van het voorstel en de gevolgen van bekrachtiging wordt ingegaan. Hoofdreel is dat deze stukken rechtstreeks in de ministerraad worden geagendeerd. Wel moet vooraf met de meest betrokken ministeries worden afgestemd.

Voetnoten

^[1] Indien een besluit over de bekrachtiging niet binnen drie maanden kan worden genomen, moet mededeling worden gedaan van de stand van zaken daaromtrent en van het tijdstip waarop nieuwe mededelingen zullen worden gedaan. Zie [Ar 7.26, eerste lid](#).

^[2] Zoals bedoeld in [Ar 7.26](#).

Laatst gewijzigd op: 26-11-2018

Bijlage 1. Modelbrief beantwoording verzoek ambtelijke bijstand initiatiefvoorstel

Aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal
t.a.v. mevrouw / de heer ..... [naam initiatiefnemer]
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Datum: .....

Onderwerp: Verzoek om ambtelijke bijstand bij initiatiefwetsvoorstel inzake ..... [aanduiding onderwerp]

Geachte mevrouw/heer .....,

Naar aanleiding van uw brief van ..... waarin u verzoekt om ambtelijke bijstand ten behoeve van bovengenoemd initiatiefwetsvoorstel, bericht ik u dat deze kan worden verleend door [naam ambtenaar], [functieaanduiding] bij [naam afdeling/sector] van de [naam directie] van mijn ministerie ([telefoonnummer]; [e-mail]).

Zoals blijkt uit aanwijzing 7.23 van de Aanwijzingen voor de regelgeving en de daarop gegeven toelichting heeft de ambtelijke bijstand primair betrekking op het formuleren van het voorstel (juridische en wetgevingstechnische bijstand) en daarmee verband houdende passages in de artikelsgewijze toelichting.

Het opstellen van het algemeen deel van de memorie van toelichting, die de motivering en onderbouwing van het voorstel bevat, is een taak van de initiatiefnemer. Ook moeten daarin de eventuele financiële gevolgen voor de rijksbegroting en/of voor decentrale overheden worden vermeld (artikel 3.1 van de Comptabiliteitswet 2016 en artikel 2 van de Financiële-Verhoudingswet). Voor het verkrijgen van binnen het ministerie beschikbare feitelijke informatie ten behoeve van het algemeen deel van de memorie van toelichting kan een beroep worden gedaan op degene die ambtelijke bijstand verleent. De gevolgen voor de rijksbegroting kunnen eventueel worden doorgerekend door de directie FEZ van mijn ministerie.[\[1\]](#)

Bij de verlening van ambtelijke bijstand wordt uiteraard vertrouwelijkheid in acht genomen.

Graag verzoek ik u met de hierboven genoemde ambtenaar contact op te nemen voor het maken van een afspraak voor een startgesprek, waarin nadere werkafspraken kunnen worden gemaakt over de mate van inzetbaarheid en waarin de te verrichten werkzaamheden nader in kaart kunnen worden gebracht. Ik geef u in overweging daarvoor ook een medewerker van het Bureau Wetgeving van de Tweede Kamer uit te nodigen.

Ten slotte verzoek ik u om een schriftelijke weergave van ideeën over de in het initiatiefwetsvoorstel te vervatten regeling voorafgaand aan het startgesprek aan de hierboven genoemde ambtenaar te zenden.

De Minister / Staatssecretaris van/voor [naam portefeuille],

namens deze,

[Naam directeur]

Directeur [Naam directie]

Voetnoot

[\[1\]](#) Zie ook de aanwijzingen 7.23 tot en met 7.26 van de Aanwijzingen voor de regelgeving, de nummers 129 tot en met 156 van het Draaiboek voor de regelgeving en de Handreiking ambtelijke bijstand bij initiatiefwetgeving.

Laatst gewijzigd op: 16-10-2018

Bijlage 2. Checklist startgesprek ambtelijke bijstand initiatiefvoorstel

Bij een startgesprek over een initiatiefvoorstel zijn bij voorkeur de volgende personen aanwezig:

- a. de initiatiefnemer (met eventueel een medewerker);
- b. de ambtenaar die bijstand verleent (met eventueel een coördinerend wetgevingsjurist of sector-/afdelingshoofd);
- c. een wetgevingsjurist van Bureau Wetgeving.

De behandelend ambtenaar stelt de volgende zaken aan de orde:

---

1. Het verduidelijken van de kaders van de ambtelijke bijstand

a. Bespreek het karakter van ambtelijke bijstand

- Het gaat om bijstand van juridische en wetgevingstechnische aard.
- De behandelend ambtenaar valt onder ministeriële verantwoordelijkheid, maar spreekt niet namens de minister.
- De behandelend ambtenaar neemt vertrouwelijkheid in acht.
- Als de behandelend ambtenaar met de initiatiefnemer meegaat naar gesprekken met derden dient hij aan deze derden duidelijk te maken wat zijn rol en positie is. Hij spreekt tegenover deze derden niet namens de minister en voert ook niet het woord namens de initiatiefnemer.

b. Vertel wat er wordt geschreven in het kader van ambtelijke bijstand

- Het formuleren van wetsteksten.
- Het juridisch inhoudelijke en wetgevingstechnische deel van de memorie van toelichting (doorgaans het artikelsgewijs deel).
- Antwoorden van juridische en wetgevingstechnische aard tijdens de schriftelijke of mondelinge behandeling.

c. Bespreek welke feitelijke en financiële informatie in het kader van ambtelijke bijstand wordt geleverd

- Feitelijke informatie die beschikbaar is binnen het departement, al dan niet door het inschakelen van een beleidsdirectie, die nodig is voor het opstellen van het algemeen deel van de memorie van toelichting.
- De financiële gevolgen van het voorstel, doorgerekend door de directie Financieel-Economische Zaken.
- De uitvoeringsconsequenties bij de instanties die onder de verantwoordelijkheid van de betrokken bewindspersoon vallen;
- Het in kaart brengen van de regeldrukeffecten, al dan niet met hulp van de departementale regeldrukcoördinator.
- De standpunten van belanghebbenden via internetconsultatie.

Kabinetsbeleid bij initiatiefwetgeving

De behandelend ambtenaar attendeert bij het startgesprek de initiatiefnemer op het kabinetsbeleid bij initiatiefwetgeving.^[1] Het kabinet hecht er bijvoorbeeld grote waarde aan dat het wetsvoorstel uitvoerbaar en handhaafbaar is en dat de financiële gevolgen en de budgettaire dekking in beeld zijn. Gedurende de fase van het opstellen van een initiatiefvoorstel zal de eerstverantwoordelijke bewindspersoon desgevraagd of op eigen initiatief de initiatiefnemer informeren over de vraag of voorzien is in budgettaire dekking van het voorstel, en zo niet, op welke wijze daarin voorzien kan worden. In verband hiermee is het wenselijk dat de initiatiefnemer vroegtijdig over deze specifieke kwestie contact opneemt met de eerstverantwoordelijke bewindspersoon, zodat deze informatie desgewenst meegewogen kan worden bij de verdere ontwikkeling van het voorstel en bij de planning en fasering van de inwerkingtreding. Het kabinet beoogt een integrale afweging van wetsvoorstellen en de gevolgen daarvan op andere onderdelen van de rijksbegroting. De juridische en wetgevingstechnische bijstand die wordt verleend en de informatie die wordt verstrekt in het kader van de ambtelijke bijstand kan bijdragen aan een voorstel dat voldoet aan de eisen die het kabinet aan wetgeving stelt.

d. Bespreek welke stappen in het wetgevingsproces worden ondersteund in het kader van ambtelijke bijstand

- De ambtelijke bijstand wordt gedurende het gehele wetgevingsproces geleverd en is van juridische en wetgevingstechnische aard. Zie de Aanwijzingen voor de regelgeving ([Ar 7.23 tot en met 7.26](#)) en het Draaiboek voor de regelgeving ([Draaiboek nr. 129 tot en met 156](#)) en de Handreiking ambtelijke bijstand bij initiatiefwetgeving.

NB: ambtelijke bijstand omvat **niet**:

- Het schrijven van de, in het algemeen deel van de memorie van toelichting op te nemen, onderbouwing van het voorstel;
- Het maken van inhoudelijke keuzes voor de initiatiefnemer.

2. Wat moet worden geregeld in het initiatiefvoorstel?

- Probeer met doorvragen de concrete wens van de initiatiefnemer duidelijk te krijgen. Welk probleem wil hij/zij oplossen? Het idee moet voldoende zijn uitgewerkt om te kunnen worden vertaald naar concrete wetteksten. Ambtelijke bijstand betekent niet het uitwerken van een algemene notie in uiteenlopende opties/wetteksten waaruit de initiatiefnemer vervolgens kan kiezen.

Voorbeeld idee dat nader moet worden uitgewerkt

Het verzoek “geef de politie extra bevoegdheden” is te algemeen, maar een verzoek om de politie de bevoegdheid te geven om kraakpanden te ontruimen – een bevoegdheid die zij overigens als gevolg van een initiatiefwet inmiddels al heeft – is voldoende specifiek.

3. Praktische afspraken maken over de samenwerking

-
- a. Vraag de initiatiefnemer zo nodig om het probleem en de gekozen oplossing op papier te zetten.
  - b. Verdeel gezamenlijk de taken over de initiatiefnemer en zijn fractiemedewerker, de ambtenaar die bijstand verleent en eventueel Bureau Wetgeving. Wie doet wat?
  - c. Maak afspraken over de planning.
  - d. Geef duidelijk aan hoeveel tijd aan een initiatiefvoorstel kan worden besteed en hoe snel zal worden gereageerd op e-mails en telefoontjes. Dit biedt helderheid wat kan worden verwacht.
  - e. Wissel contactgegevens uit.

Voetnoot

[1] Zie onder meer de brief van de Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties van 6 februari 2017 aan de Voorzitter van de Eerste Kamer, [Kamerstukken I 2016/17, 34550, T](#), en de brief van de Minister voor Rechtsbescherming van 13 juli 2018 aan de Voorzitter van de Tweede Kamer en de Voorzitter van de Eerste Kamer ([Kamerstukken II 2017/18 34775, nr. 86](#) en [Kamerstukken I 2017/18, 34550, Z](#)). Zie ook paragraaf 3.

Laatst gewijzigd op: 26-11-2018

Bijlage 3. Factsheet ambtelijke bijstand initiatiefwetgeving

Deze factsheet wordt in het kader van de ambtelijke bijstand door de behandeld ambtenaar aan de initiatiefnemer verstrekt. In deze factsheet zijn enkele aandachtspunten uit de Handreiking ambtelijke bijstand bij initiatiefwetgeving uitgelicht. Voor de volledige informatie wordt verwezen naar de handreiking zelf, de achterliggende Aanwijzingen voor de regelgeving ([Ar 7.23 tot en met 7.26](#)) en het Draaiboek voor de regelgeving ([Draaiboek nr. 129 tot en met 156](#)).

Reikwijdte ambtelijke bijstand

- De initiatiefnemer heeft het voortouw bij een initiatiefvoorstel. Hij bepaalt de inhoud van het voorstel, de politieke en beleidsmatige onderbouwing en de te volgen procedures (zie [paragraaf 2.3](#)).
- Ambtelijke bijstand bij initiatiefvoorstellen ziet in beginsel op *juridische en wetgevingstechnische bijstand* en *het verstrekken van feitelijke informatie* bij een initiatiefvoorstel (zie [paragraaf 2.2](#)).
- Het is wenselijk dat zo mogelijk de ambtenaar die bijstand verleent bij een initiatiefvoorstel niet tevens de eerstverantwoordelijke bewindspersoon ondersteunt bij de reactie op dat initiatiefvoorstel. Als dat niet mogelijk is, wordt dit aan de initiatiefnemer gemeld.

Vertrouwelijkheid

- De behandelend ambtenaar neemt vertrouwelijkheid in acht (zie [paragraaf 2.1](#)).
- Binnen het departement wordt het initiatiefvoorstel alleen gedeeld met instemming van de initiatiefnemer.
- Contacten met partijen buiten het departement vinden alleen plaats met instemming van de initiatiefnemer.
- De behandelend ambtenaar attendeert de initiatiefnemer dat hij zijn bewindspersoon desgewenst moet informeren, bijvoorbeeld over de stand van zaken bij het initiatiefvoorstel of over een verzoek om niet-openbare informatie te verstrekken.

Het belang van de toelichting in het wetgevingstraject

De behandelend ambtenaar attendeert de initiatiefnemer expliciet op het belang van de memorie van toelichting bij:

- *de advisering door de Afdeling advisering van de Raad van State*: De Afdeling advisering van de Raad van State kijkt kritisch naar de memorie van toelichting in het kader van de beleidsanalytische toets, de juridische toets en de wetstechnische toets (zie ook [Draaiboek nr. 40](#)).
- *de parlementaire behandeling*: De Tweede Kamer en de Eerste Kamer en de eerstverantwoordelijke bewindspersoon die optreedt als adviseur van de Kamer en bij de mondelinge behandeling het kabinetsstandpunt geeft, beoordelen het initiatiefvoorstel mede aan de hand van de memorie van toelichting.
- *de bekrachtiging*: Als het wetsvoorstel wordt aangenomen door de Tweede Kamer en de Eerste Kamer besluit de ministerraad om het wetsvoorstel te bekrachtigen of te verwerpen (zie [Draaiboek nr. 147 tot en met 150](#)). Bij deze beoordeling wordt de memorie van toelichting betrokken.
- *de uitvoering en de rechtspraak*: Na de inwerkingtreding van het wetsvoorstel wordt de memorie van toelichting vaak gebruikt voor uitleg van de wettekst door bijvoorbeeld uitvoeringsorganisaties of rechters.

Advisering door de Afdeling advisering van de Raad van State

Na het aanhangig maken van het initiatiefvoorstel bij de Tweede Kamer, wordt het voorstel naar de Afdeling advisering van de Raad van State gestuurd voor advisering. In deze fase is het wetsvoorstel ook openbaar. De Afdeling voert bij zijn advisering een beleidsanalytische, juridische en wetstechnische toets uit. Bij de beleidsanalytische toets is de centrale vraag of de redenen voor de nieuwe wet of maatregel duidelijk zijn verwoord in de toelichting en of de gekozen argumentatie overtuigend is.

- De *beleidsanalytische toets* bestaat uit drie onderdelen:
  - Probleembeschrijving: Wat is het probleem? Waarom is dit een probleem? En voor wie? Wat is de context? Deze en andere vragen komen hier aan bod.
  - Probleemaanpak: Is deze regeling wel een (effectieve) oplossing voor het gedefinieerde probleem?
  - Uitvoering: Is de voorgestelde uitvoering adequaat?
- Wat betreft de *juridische toets*, beoordeelt de Afdeling de juridische kwaliteit van het voorstel. Daarbij gaat het om twee hoofdonderdelen:
  - Toetsing aan hoger recht: Is het voorstel in strijd met (internationaal) hoger recht? Daarbij kijkt de Afdeling naar geschreven én ongeschreven recht.
  - Inpassing in bestaand recht: Past het voorstel binnen het bestaande rechtssysteem? En is het ontwerp, in het kader daarvan, wel nodig?
- De *wetstechnische toets* betreft de technische kwaliteit van het voorstel.

De initiatiefnemer schrijft een reactie op het advies van de Afdeling advisering van de Raad van State. Hierbij bestaat de mogelijkheid om het voorstel van wet en de memorie van toelichting te wijzigen naar aanleiding van het advies.

Kabinetsstandpunt en bekrachtiging

- Bij de plenaire behandeling van het initiatiefvoorstel in de Tweede en Eerste Kamer verwoordt de eerstverantwoordelijke bewindspersoon het kabinetsstandpunt en als het initiatiefvoorstel wordt aangenomen door beide Kamers neemt het kabinet een besluit over de bekrachtiging.
- In het licht hiervan attendeert de behandelend ambtenaar de initiatiefnemer erop dat het kabinet grote waarde hecht aan het in acht nemen van bepaalde kwaliteitswaarborgen en hiervoor ook indringend aandacht vraagt (zie de [paragrafen 2.4, 2.6 en 3](#)).
- Het gaat hierbij onder meer om de verhouding tot hoger recht, de financiële gevolgen en de gevolgen voor de uitvoering.

Het kabinet beoogt bij te dragen aan wetgeving van hoge kwaliteit, ook wanneer het initiatief tot een voorstel niet door de regering zelf is genomen.^[1] Het kabinet hecht er bijvoorbeeld grote waarde aan dat het wetsvoorstel uitvoerbaar en handhaafbaar is en dat de financiële gevolgen en de budgettaire dekking in beeld zijn. Gedurende de fase van het opstellen van een initiatiefvoorstel zal de eerstverantwoordelijke bewindspersoon desgevraagd of op eigen initiatief de initiatiefnemer informeren over de vraag of voorzien is in budgettaire dekking van het voorstel, en zo niet, op welke wijze daarin voorzien kan worden. In verband hiermee is het wenselijk dat de initiatiefnemer vroegtijdig over deze specifieke kwestie contact opneemt met de eerstverantwoordelijke bewindspersoon, zodat deze informatie desgewenst meegewogen kan worden bij de verdere ontwikkeling van het voorstel en bij de planning en fasering van de inwerkingtreding. Het kabinet beoogt een integrale afweging van wetsvoorstellen en de gevolgen daarvan op andere onderdelen van de rijksbegroting. De juridische en wetgevingstechnische bijstand die wordt verleend en de informatie die wordt verstrekt in het kader van de ambtelijke bijstand kan bijdragen aan een voorstel dat voldoet aan de eisen die het kabinet aan wetgeving stelt.

Voetnoot

[1] Zie onder meer de brief van de Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties van 6 februari 2017 aan de Voorzitter van de Eerste Kamer, [Kamerstukken I 2016/17, 34550, T](#), en de brief van de Minister voor Rechtsbescherming van 13 juli 2018 aan de Voorzitter van de Tweede Kamer en de Voorzitter van de Eerste Kamer ([Kamerstukken II 2017/18 34775, nr. 86](#) en [Kamerstukken I 2017/18, 34550, Z](#)). Zie ook [paragraaf 3](#).

Laatst gewijzigd op: 26-11-2018